

Historisch Voorburg

Jaargang 9

2003

Nummer 2

Boerderijen in Voorburg

Bouwmanswoningen • Westerloo • De Loo • Essesteijn • Redenburg • Bethlehem
Oost- en West-Duivesteyn • Klein Buitenrust • Familie Hooijmans • Haasburg • Overzicht

Boerderijen in Voorburg

Sponsors

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van:

Gemeente Leidschendam-Voorburg
F.J.A.M. van der Helm Fonds
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
Van Stee Stichting
Agterdenbosch NVM Makelaars
Ernst & Young Accountants
Het Koenehuis
ING Bank district Haaglanden
Notariskantoor Mr R.M. Dom
Notariskantoor Mr F.H.A.A. Duynstee
Rabobank Leidschendam-Voorburg

Inhoud

Bouwmanswoningen in Voorburg	4
De laatste eigenaar van Westerloo	16
Hofstede De Loo	32
Boerderij Essesteijn	72
Boerenhofsteden in het Westeinde	85
De Duivesteynen	101
Klein Buitenrust	127
De Hooijmans-explosie	131
Neyenburch wordt Haasburg	144
Overzicht van Voorburgse boerderijen	160
Auteurs en medewerkers	178
Colofon	180

De Broeksloot tussen de boerderijen Oostenburg en Heldenburg (rechts tussen de begroeiing). Ingekleurde ansichtkaart, verzonden in 1903. Collectie C.L. van der Leer

*Voorzijde omslag:
Essesteijn in 2003. Foto M.J. Harms*

Van de redactie

De meeste boerderijen van Voorburg leven nog slechts in de herinnering voort. Hun vaak zo mooie namen zijn bewaard gebleven in straatnamen. Hun combinatie van rust en bedrijvigheid kunnen ze nog alleen tonen op oude ansichtkaarten en gekoesterde familiefoto's. Er zijn er toch ook nog enkele over, soms wat verstopt in de moderne bebouwing, en het is te hopen dat ze het hoofd zullen kunnen blijven bieden aan de oprukkende modernisering, die in Voorburg onder de oude boerderijen al zoveel slachtoffers heeft gemaakt.

Een jubilerende historische vereniging en een landelijk Jaar van de Boerderij; dat zijn omstandigheden waaronder de tienjarige Historische Vereniging Voorburg zich niet onbetuigd kan laten.

De redactie van haar tijdschrift heeft daarom breed uitgepakt en een flink aantal enthousiaste auteurs en medewerkers bereid gevonden iets bijzonders van deze aflevering te maken. Onze oude, ooit zo landelijk gelegen gemeente verdient toch niet minder?

De redactie van Historisch Voorburg draagt deze aflevering op aan de nagedachtenis van Trudie Lepoutre, vanaf het eerste uur drijvende kracht achter het veelomvattende voorwerk voor deze uitgave, betreurde vriendin, redactiegenote en boerendochter.

Bouwmanswoningen in Voorburg

Hendrik Brouwer Schut

*Boerderij Oostenburg vanaf de
Broeksloot. Foto B.F.A. Eilers,
ca. 1910.*

*Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Wie zich vandaag de dag binnen de gemeente Voorburg verplaatst van bijvoorbeeld de Vlietrand naar het op de grens met de gemeente Den Haag gelegen station Laan van Nieuw Oost-Indië, overbruggt die afstand vrij eenvoudig dankzij een uitgebreid wegennet. Dat wegennet en de aanwezige bebouwing hebben er de laatste 60 jaar wel voor gezorgd dat het landschap waarop u en ik heden ten dage wonen praktisch onherkenbaar is geworden.

Het landschap

Een eeuw geleden was nog slechts een klein deel van het grondoppervlak van de gemeente Voorburg bebouwd. Wie kaarten en/of plattegronden uit die tijd onder ogen krijgt, kan veel uit dit materiaal herleiden. Wat allereerst opvalt, is de ligging en loop van de hoofdwegen en de belangrijkste watergangen. Ze lopen parallel met onze Noordzeekust. Buiten het dorp Voorburg liggen dan, langs deze doorgaande wegen en watergangen, bouwmanswoningen. De plek waar deze ooit gebouwd werden en waar ze vaak vele eeuwen lang hebben gestaan, is zeker niet willekeurig. Om dit te verklaren is het noodzakelijk om kort op het zo geheten strandwallenlandschap in te gaan.

Bewoning van het strandwallenlandschap

In het gebied van strandwallen, oude duinen en met veen bedekte strandvlakten, hebben mensen altijd graag gewoond. Op de hoger gelegen en met loofbos bedekte strandwal kon men de voeten droog houden en was op de randen ervan akkerbouw mogelijk. In de aan weerszijden van de strandwal gelegen venige en veel nattere strandvlakten kon vee worden gehouden, gejaagd en gevist. Na eerste aanzetten in de Romeinse tijd werd het veen in de loop van de middeleeuwen op een aantal plaatsen afgegraven en tenslotte in weilanden omgezet. Het Voorburgse deel van het strandwallenlandschap, waar een deel van deze mensen leefde, is echter als zodanig nauwelijks herkenbaar. Dit is behalve door af- en vergraven ook te wijten aan het feit dat het overgrote deel van dit landschap bedolven ligt onder massa's beton en asfalt.

Het landschap waarin de middeleeuwse mens leeft en werkt, maakt een ingrijpende ontwikkeling door. Een ontwikkeling die de kuststreek ingrijpend doet veranderen. Zo worden aan weerszijden van de monding van de Maas grote stukken land door de zee weggeslagen. De opdringende zee breekt echter niet alleen af, maar zet ook sediment af achter de aangetaste kustlijn. Door het aanleggen van dijken trachten de bewoners het achterland te beschermen tegen de verwoestende kracht van water en wind. De kustlijn verplaatst zich geleidelijk landinwaarts. Het in cultuur gebrachte strandwallenlandschap krijgt met een ander, veel ongrijpbaarder probleem te maken: het overstuiven door zeezand. De hoeveelheid zand aangevoerd door de zee en landinwaarts geblazen door de wind is zo enorm, dat zich gedeeltelijk over de oude strandwallen heen, hogere jonge duinen hebben gevormd.

Het oude strandwallenlandschap is in min of meer rechthoekige buurtschappen opgedeeld. Eén van die buurtschappen is Voorburg. De voornamelijk agrarisch georiënteerde bevolking voorziet grotendeels in eigen levensonderhoud. In Voorburg zijn de meeste bouwmanswoningen - aan weerszijden - op de rand van de strandwal gebouwd. De vóór de woning gelegen, hogere en droge zandgronden (de zogenaamde krochtlanden) zijn veelal als akker(bouw)land in gebruik, de achter de woning gelegen, lagere venige gronden daarentegen als wei- en/of hooiland. Hout aangewend voor velerlei doeleinden, wordt gehakt in de hakhoutbossen (ook wel boerengeriefhout genoemd), terwijl veen, na te zijn opgebaggerd en op akkertjes te drogen gelegd, voor de brandstofvoorziening wordt opgeslagen in een van de bijgebouwen van de bouwmanswoningen.

Het ambacht Voorburg

Het oude ambacht van Voorburg, het dorp zelf dus met zijn rechtsgebied, werd in het noorden gescheiden van Voorschoten door de Zijde of Zijdewinde, de scheiding tussen de hoogheerraadschappen Delfland en Rijnland. In het westen van Die Haghe of 's-Gravenhage door de Scheiwatering, tegenwoordig de Schenk genaamd. In het oosten vormt de Vliet de grens van het ambacht met de Banne van Stompwijk terwijl in het zuiden het ambacht grensde aan het ambacht Rijswijk. Het oude dorp bestond voornamelijk uit een lange, brede straat, de Heer(en)straat genaamd, met voor het merendeel aanzienlijke huizen. Ongeveer in het midden lag de kerk. Verder waren er nog twee straten: de 'Grote Laan' (de latere Kerkstraat) en de 'Kleine Laan' (de latere Schoolstraat). De eerste liep van de Vliet tot bij de kerk en was aan beide zijden bebouwd, in tegenstelling tot de tweede, die aan één kant onbebouwd was. Een paar minder belangrijke stegen en sloppen completeerden het geheel. In deze dichtbebouwde kom woonden de eigenlijke dorpelingen. Daarnaast was er in het ambacht nog verspreide boerenbevolking, die zich vooral langs de Broeksloot en de Achterweg gevestigd had. Het oude ambacht besloeg een oppervlakte van ongeveer 600 morgen land. In oude geschriften wordt Voorburg beschreven als een 'ambacht aan den Delftschen Vliet, tusschen de steden Delft en Leiden, omtrent een uur gaans van eerstgenoemde stad, even zoo verre van 's Gravenhaage, en twee uren van de stad Leiden, gelegen in zulk een aangenaam en bekorelijk oord, dat het oog zig in desselfs schoonheid niet kan verzadigen'.

*Oostenburg gezien uit de richting van het dorp.
Foto ca. 1910. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg*

Interessante gegevens over Voorburg zijn te vinden in de 'Enquête der verpondinghe' van 1494, waaruit blijkt dat in die tijd het ambacht Voorburg 108 huizen telt. Het inwonertal wordt geschat op 648. De welvaart was niet groot, hetgeen onder andere blijkt uit het gegeven dat van de 108 families ongeveer de helft niet in staat was om in de verponding bij te dragen. Dat de groei van het inwoneraantal in vorige eeuwen zeer langzaam ging, tonen de volgende gegevens. Volgens de 'Tegenwoordige staat' van 1746 bedroeg het aantal huizen in 1632: 229 en in 1732: 334. Het aantal inwoners van het ambacht wordt voor die jaren geschat op respectievelijk 1.100 en 1.600. In 1812 bedroeg dit nog niet meer dan 1.674; in 1840: 2.307, in 1860: 2.467, in 1890: 3.176 en in 1920: 7.452 zielen. Eerst daarna is de grote uitbreiding gekomen. De bewoners hielden zich in hoofdzaak bezig met landbouw en zandschipperij, terwijl in de 15e eeuw bovendien een beschei-

den lakenindustrie aanwezig was. In latere opgaven staan nog andere beroepen die door Voorburgers werden uitgeoefend. In een uit 1742 daterend overzicht wordt gewag gemaakt van 'enige vogelkooimakers, een pruikenmaker en een fontein- of grotmaker'.

Over polders gesproken

Een deel van de gronden die bij de bouwmanwoningen hoorden, was gelegen in de polder. Maar wat is een polder en hoe zijn ze ontstaan? De twee polders in Voorburg, de Bovenveenpolder en de Binnenpolder (later de Binckhorstpolder) zijn 'ondiepe polders', hetgeen wil zeggen dat deze maar weinig beneden het boezempeil van het Hoogheemraadschap van Delfland liggen.

Oorspronkelijk lag het land in deze polders hoger dan vandaag de dag, maar inklinking van de grond en stijging van het boe-

zempeil veroorzaakte steeds meer wateroverlast voor de gebruikers van deze gronden. Hierdoor werd het steeds moeilijker om het overtollige water op een natuurlijke wijze te lozen. Er bleef niets anders over dan - wanneer men het land als weien/of hooiland in gebruik wilde houden - te zoeken naar mogelijkheden om dit doel te bereiken.

Al in de 14e eeuw was wateroverlast een groot probleem bij het in cultuur brengen en houden van land. En een in die tijd toenemende bevolking maakte een uitbreiding van de hoeveelheid beschikbare cultuurgrond noodzakelijk. Heel veel grond was echter vanaf het najaar tot in het late voorjaar praktisch onbruikbaar omdat het blank stond. De mens, vindingrijk als hij is, trachtte dit probleem op te lossen. Men veronderstelt dat reeds in de 14e eeuw kleine stukken land - toebehorend aan een enkele eigenaar - met lage kaden omringd waren en bovendien afgescheiden van het eromheen liggende land. Dit door kaden omgeven land was doorsneden met sloten en greppels. Omdat het binnen de kaden gelegen land niet overal even hoog lag, was men genoodzaakt daarbinnen het water ook op verschillende hoogten te houden. Tot in de 16e eeuw gebruikte men daarvoor hoosbakken, handmolens en paardenmolens. Een stuk land waar men de waterstand kon regelen, doordat het door middel van kaden was afgescheiden van het water in de aangrenzende landen, noemde men een polder. In het begin van de 15e eeuw werd de windwatermolen uitgevonden, iets dat velen die met wateroverlast te maken hadden nieuwsgierig maakte. Zo togen in 1408 de hoogheemraden van Delfland naar de stad Alkmaar om daar een molen te gaan bekijken waarmee 'ene Floris van Alkemade en Jan Grietensz. water hadden uitgeworpen'. Op kaarten, maar ook uit verpondingenlijsten, blijkt dat op vele plaatsen binnen Holland inmiddels molens waren gebouwd om het overtollige water kwijt te raken.

Bij het woord molen moet dan niet gedacht worden aan de kloeke windmolens waar de molen De Vlieger zo'n fraai voorbeeld van is en die gelukkig anno 2003 nog het Hollandse landschap sieren. Nee, het waren kleine, zichzelf op de wind zettende molentjes. Wind was nodig om te kunnen malen, maar waaide het te hard dan moesten deze molentjes weer overeind gezet worden omdat ze omgewaaid waren.

De overlast van het water bracht eigenaren/gebruikers van de landerijen er toe om onderling vrijwillig contracten aan te gaan voor zover ze gemeenschappelijke belangen hadden bij een goede afwatering. Zo ontstond door middel van zogenaamde polderconditiën (een soort reglement waarin het bestuur en

beheer van de nieuw gevormde polder werd geregeld) een aantal poldertjes die later weer opgingen in groter verband, zoals de Bovenveenpolder en de Binnenpolder. Hoewel de vorming van deze polders een gevolg was van vrijwillige overeenkomsten tussen een aantal 'ingelanden', werd deze gesanctioneerd door het Hoogheemraadschap van Delfland.

Voor een betere controle over de waterstand en om eerder en langer de landerijen te kunnen gebruiken, werden stukken land omgeven door een kade en hierbinnen voorzien van een watermolen. Geleidelijk aan is het hele grondgebied van Voorburg, met uitzondering natuurlijk van de hoger gelegen zand- of geestgronden, in een polder opgegaan.

Wie eenmaal als grondeigenaar was toegetreden en opgenomen in een polder, kon alleen onder opgave van een bijzondere reden weer uittreden, met als gevolg ontpoldering van zijn land. Het gemeenschappelijk uit (laten) voeren van onderhoudswerkzaamheden en nieuwe polderwerken was echter een groot voordeel. Daarnaast verleenden in geval van nood naastgelegen polders elkaar hulp bij het bemalen.

Het polderbestuur bestond onveranderlijk uit de dorpschout als polderschout en twee poldermeesters als representanten van de ingelanden. De secretaris van het polderbestuur was in vele gevallen de dorpssecretaris. Polder en dorpsbelangen raakten daardoor nogal eens verward, met alle gevolgen van dien.

Van Heerenveen naar Veenpolder

De grens met het Die Haghe kwam op een bijzondere manier tot stand. In dit gebied, het 'Bezuidenhout' lag het zogenaamde Heerenveen, waar de heer, oftewel de graaf, het recht van turf delven had. Toen dit veen in het begin van de 15e eeuw totaal was afgegraven, wist men de oude grens niet meer en werd er een nieuwe vastgesteld. En zo ontstond een Haags en een Voorburgs deel van de Veenpolder, de Bovenveenpolder. De molen die het overtollige polderwater uitsloeg, stond langs de Trekvljet.

De Binnenpolder werd Binckhorstpolder

Bewaard is onder andere gebleven een zogenaamd schouwconsent, afgegeven door het Hoogheemraadschap van Delfland. Helemaal vreemd was deze verplichting om schouw uit te voeren niet. Het was de tijd dat de eerste molentjes werden geplaatst en de afwateringen in verband daarmee gewij-

zigt of uitgebreid moesten worden. De schout van het ambacht Voorburg kreeg in 1459 en 1460 zijn schouwbevoegdheid voor alle watering en wegen 'in zijnen bedrijve' (ambacht). Op de eerste schouw mochten de schout en de kroosheemraden 2 stuivers boete heffen en op de volgende 9 stuivers. Maar het kon ook anders. Boze ingelanden, die vonden dat door aanhoudende droogte er nog maar weinig water in de sloten van de Binckhorstpolder stond, eisten dat er ten behoeve van hun landerijen water werd ingelaten. Omdat dit blijkbaar niet snel genoeg ging, hadden drie ingelanden van de Binckhorstpolder in februari 1506 'met geweld ende dracht' een sluisdeur kapot gehakt om water in de sloten te laten lopen. Behalve betaling van 50 pond boete en publiekelijk vergeving vragen aan de dijkgraaf en hoogheemraden, werd de overtreders opgelegd samen 100 schuiten met zand geladen te varen van de Hoornbrug naar De Vriesen, halverwege de Leidse Vliet bij Voorburg. In hoeverre de delinquenten uit nood handelden

om de grond voor de teelt nat te houden of om drinkwater voor het vee te hebben, is niet duidelijk.

In 1461 deden de dijkgraaf en hoogheemraden uitspraak in een geschil tussen de molenmeester van de Binckhorstpolder bij Voorburg, die de molenbouwer Dirk Engel ervan had beschuldigd, zijn ingediende bestek niet naar behoren te hebben uitgevoerd. Alvorens uitspraak te doen in dit geschil lieten zij de timmerlieden Claes Hermansz. en Jan van der Kerck de (on)juistheid van de klacht onderzoeken. Op grond van hun bevindingen oordeelde de dijkgraaf dat de molenmeester op de ingediende rekening 35 pond mocht verminderen. Ook de molen van de Binnenpolder stond oorspronkelijk aan de Trekvlies. Die molen stond, zoals dat beschreven staat, op een 'onbekwame' plek. Nadat de molen diverse malen was gerepareerd, kwamen plannen om een nieuwe molen op een andere locatie te bouwen ter tafel. Het werd de inmiddels naar het laatste open gebied van Voorburg verplaatste molen 'De Vlieger'.

Boerderij Oostenburg aan de Broeksloot. Op de achtergrond de R.K. kerk aan de Laan van Nieuw Oosteinde.

Foto ca. 1925.

*Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Bouwmanswoningen, een algemene historische schets

De geschiedenis van een aantal in dit boekwerk aan de orde komende bouwmanswoningen vangt aan tussen 1569 en 1577. Een periode van herstel heeft dan zijn intrede gedaan. Een herstel van een agrarische depressie die het Europa van de 14e en 15e eeuw kenmerkte. Hoewel ons land, naar men tot nu toe aanneemt, daardoor minder zwaar werd getroffen, stort het 'economisch bestel' van de Lage Landen, voornamelijk als gevolg van herhaalde pestepidemieën aan het eind van de 13e eeuw, in. De aantallen mensen die bezweken aan de gevolgen van de pest, waren zo groot dat er een eind kwam aan de bevolkingsgroei en daarmee aan de ontginningsactiviteiten die in de 11e eeuw een aanvang hadden genomen. Juist de gestadige groei van de bevolking in de 12e en 13e eeuw betekende, dat een steeds groter aantal monden gevoed moest worden. De beschikbare hoeveelheid cultuurgrond bleek echter bij lange na niet voldoende om aan de vraag te kunnen voldoen. Er werden dan ook gedurende deze periode vele moerassen, plassen en meren drooggelegd. De drooggelegde gronden werden ontgonnen en bewerkt. De omvorming in cultuurland van het drassige en vrijwel ontoegankelijke veengebied in Holland en Utrecht is een voorbeeld van deze ontginningsactiviteiten uit die periode. 'Dichter bij huis' is het aan de overzijde van de Vliet gelegen Tedingerbroek hiervan een voorbeeld. De steeds weerkerende pestepidemieën maakten een eind aan deze activiteiten. Sterker nog, op den duur raakten hele dorpen en buurten vrijwel geheel ontvolkt. Ongetwijfeld waren de epidemieën debet aan het wegtrekken van de plattelandsbevolking naar de steden, maar de roerige tijd van toen, alsmede misoogsten en overstromingen, zullen dit proces zeker versneld hebben. De reeds in cultuur gebrachte gronden bleven daardoor onbewerkt en verwilderden na verloop van tijd.

Evenals dat in de vroege middeleeuwen het geval was, had de gewone man ook in de late middeleeuwen te lijden van de strijd tussen families, die met hun gewapende aanhangers vaak oude vetes uitvochten. Wapengekletter, hoe klein in omvang ook, leidde in vele gevallen tot wraakneming. De plattelandsbevolking kreeg keer op keer te maken met indirecte gevolgen daarvan, zoals plundering en brandstichting. In de late middeleeuwen mengden ook de steden zich in deze adelijke vetes omdat tal van deze families binnen de steden woonde of er bezittingen had. Het gewicht dat zij in de schaal legden, was niet gering, want halverwege de 14e eeuw leefde wel-

licht zo'n twintig procent van de totale Hollandse bevolking (circa 200.000 mensen) binnen de stadsmuren. Van deze 40.000 woonde toen alleen al een vijfde deel in Dordrecht. Een voorbeeld van de betrokkenheid van de steden in de twisten is de lange en telkens weer opblazende strijd in Holland tussen de Hoeken en de Kabeljauwen (van 1345 tot 1492) die begon naar aanleiding van een ruzie tussen Margaretha van Beieren en haar zoon Willem over de opvolging van graaf Willem IV. Op den duur vertegenwoordigde de Hoekse partij voornamelijk de feodaliteit en de Kabeljauwse partij de steden en de zich versterkende gravenmacht. Hoewel de agrariërs in onze streken minder zwaar te lijden

hadden van de pest, waren de gevolgen van deze ziekte voor hen toch duidelijk voelbaar. Door het overschot aan graan daalde de prijs. En juist het verbouwen van graan was voor vele bouwlieden een belangrijke bron van inkomsten. De vraag naar geteelde landbouwproducten zoals boekweit, granen, hennep en peulvruchten nam nog verder af doordat velen hun schamele bezittingen kwijt raakten of het leven verloren als gevolg van overstromingen, twisten en plunderingen door het rondtrekkende krijgsvolk. Tenslotte stortte het hele economische bestel in en leefde het overgrote deel van de plattelandsbevolking op

De afbraak van Oostenburg in 1933. Op de achtergrond de R.K. kerk aan de Laan van Nieuw Oosteinde en de bebouwing van de hoek Laan van Rustenburg-Marialaan. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

de rand van het bestaansminimum. Dat het hun slecht ging blijkt uit het feit dat na landverlies als gevolg van grote en kleine overstromingen, herbedijking en terugwinning van dit land in de 14e en 15e eeuw niet meer ter hand werd genomen omdat het verre van lonend was. Daar komt nog bij dat, mede als gevolg van de zeespiegelrijzing, het grondwaterpeil steeg en ontgonnen gebieden door inklinking van de veenlagen daalden. Heel wat gronden die tot dan als bouw- of akkerland in gebruik waren, werden hierdoor op den duur onbruikbaar. De wil om ook deze tegenslag te boven te komen, zal ertoe hebben bijgedragen dat vele bouwlieden op de lagere gronden, om toch in het levensonderhoud te kunnen voorzien, overschakelden van een gemengd naar een op de veeteelt gericht bedrijf, aanzienlijk gras bestand is tegen een hoger grondwaterpeil.

De bedrijfsvoering van de veehouderij steunde op de verwerking van boter en kaas en op het vetweiden van runderen. Kaas is in de middeleeuwen al een volksvoedsel. Boter daarentegen komt alleen bij de welgestelden op tafel. Gegevens uit middeleeuwse archieven vermelden reeds het exporteren van kaas alsmede het inkopen van kaas voor de proviandering van (oorlogs)schepen. Uit deze middeleeuwse bronnen blijkt tevens dat de vleesconsumptie hoog was.

Vanaf 1550 herstelde de Westeuropese maatschappij zich. De bevolking nam weer snel toe, hetgeen in een groeiende voedselbehoefte resulteerde met als gevolg dat de voedselprijzen flink stegen. De bouwman profiteerde van deze opleving, die tot omstreeks 1650 zou aanhouden. Toch waren er nog genoeg problemen, want juist in deze periode trachtten de 'Nederlanden' het Spaanse juk af te werpen. Omdat de zuivelprijzen aanvankelijk minder snel stegen dan de graanprijzen gingen veel bouwlieden er toe over, waar de omstandigheden maar vooral de grondwaterstand dit toelieten, het weiland 'te scheuren' en om te zetten in akkerland.

Na deze opleving volgt er opnieuw een periode waarin het minder goed gaat. Hoewel deze periode, waarin de bevolking vrijwel niet toeneemt, zich uitstrekt over ongeveer honderd jaar, zijn de gevolgen minder desastreus dan in de eerder genoemde periode van terugval.

Vanaf het laatste kwart van de 18e eeuw trekt de economie weer aan, mede dankzij opnieuw een explosieve groei van de bevolking. Toch was het voor de veehouderij een tijd van periodiek terugkerende rampen. Verschillende keren ging de veesta-

pel van menig bouwman grotendeels of geheel verloren als gevolg van de uiterst besmettelijke runderpest. Deze ziekte kenmerkt zich door een ontsteking van de slijmvliezen, die de ademhalingswegen en spijsverteringsorganen zodanig aantast, dat het dier er uiteindelijk aan bezwijkt. De ziekte trad vooral op in de jaren 1711-1714, 1744-1759, 1762-1763 en 1768-1786. Hoewel de ziekte in de genoemde perioden zich in heel ons land manifesteerde, werden de weidegebieden van Friesland en Holland toch het zwaarst getroffen. Hoeveel runderen er precies stierven als gevolg van deze ziekte is niet meer te achterhalen, maar om een indruk te geven volgen hier wat getallen die betrekking hebben op Noord- en Zuid-Holland samen. In 1744-1745 meer dan 200.000 stuks vee en tussen 1769-1784 ruim 400.000 stuks vee. Zetten we hier het totale aantal runderen (225.000 stuks) tegenover dat in de beide Hollanden in deze periode gehouden werd, dan kan de conclusie niet anders zijn dan dat de helft van de bouwlieden meer dan eens hun hele veestapel verloor.

Ondanks deze opgesomde tegenslagen in de 17e en 18e eeuw blijken in het algemeen de levensomstandigheden van de platelandsbevolking in deze streken in vergelijking met de voorgaande eeuwen zich duidelijk in positieve zin te hebben ontwikkeld. De verbeterde levensstandaard vinden we bijvoorbeeld terug in het meubilair dat in de bouwmanwoning aanwezig was. Op boedellijsten komt vanaf de 17e eeuw steeds vaker de vermelding voor van spiegels, vloerkleden en schilderijtjes. Vooral het bezitten van zilverwerk - vaak apart genoemd - kan als indicator voor de toenemende welvaart worden gezien. Dat geldt ook voor het gebruik van tinnen lepels en bordes van aardewerk, die de houten eetplankjes uit de keuken hebben verdrongen.

Deze verbeteringen werden in de eerste plaats bereikt door hard werken. Dit lukte lang niet altijd want ondanks het zwoegen, bleef het leven sober en grillig. Tegenslagen konden de verbetering in één klap teniet doen. Allerlei, vaak niet voorzien, factoren speelden hierbij een rol. Eén ervan was het weer. De spreuken en gezegden waaraan onze taal zo rijk is, getuigen hiervan. Hoe grillig dit weer kon zijn en wat dat betekende voor de landman, vertellen de volgende voorbeelden.

In de winter van 1708-1709 werden perioden van bittere kou en sneeuwstormen onderbroken door invallende dooi. Kruiend ijs en smeltende sneeuw zorgden voor enorme overlast en overstromingen. De rivieren kregen zoveel water te verwerken dat verschillende dijken bezweken. In Limburg werd achteraf geno-

teerd dat door de kou eikenbomen gebarsten waren, dat zo goed als alle notenbomen stuk gevoren waren en de vruchtbomen zo bevroren dat van enige bloesem nauwelijks sprake was. Ook de term 'het vriest dat het kraakt' is van toepassing als het gaat om een beschrijving van de winter van 1739-1740. Na een kougolf in november (aan het eind van die maand was het ijs al zo dik dat schaatsen op grote wateroppervlakten zoals het Binnen-Spaarne mogelijk was) regende het in december overmatig. In Haarlem noteerde men maar liefst 27 regendagen! Vanaf de vierde januari komt het land opnieuw in de greep van de winter. Een vorstperiode die met enkele korte onderbrekingen tot 10 maart zou aanhouden. Behalve dat het zo hard vroom dat bruggen scheurden en regenbakken barstten, was het zulk guur weer dat velen die zich buiten waagden bevroren ogen en neuzen opliepen. In de grote steden ontstond al snel gebrek aan brandstof en goed (drink)water. Door het stagneren van de turfaanvoer gingen velen er toe over schuttingen, schuren,

bomen en zelfs meubilair te gebruiken als brandhout. Armlastigen, door de honger gedreven, plunderden bakkerijen en andere voedselvoorzieningen. In de steden kwamen enkele honderden mensen om van de kou. Ook een groot deel van het jachtwild overleefde de kou niet. Herten, zwijnen en hazen lagen stijf bevroren in het vrije veld. Op de Veluwe, in de Achterhoek en in Noord-Brabant, zo meldden kroniekschrijvers, maakten hongerige wolven deze streken onveilig. Pas twee maanden later daalde de temperatuur niet meer onder nul, maar dat was dan ook alles. Het duurde nog geruime tijd voordat al het ijs, dat op verschillende plekken tot een dikte van bijna 70 cm was aangegroeid, gesmolten was. De temperatuur kwam in de maand maart slechts zelden boven de vijf graden uit! Verschillende keren viel er in april en mei nog sneeuw. De bloeiemaand mei gaf lagere temperaturen dan de toch al kille aprilmaand. De eerste bladeren verschenen pas tegen eind mei aan bomen en struiken.

Boerderij Heldenburg aan de Broeksloot. Achter de boerderij is de oprukkende bebouwing van de Laan van Haagvliet en de Veenkade zichtbaar. In de verte ligt al de Rozenboomlaan. Ongedateerde foto. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Omdat het nog zo lang koud bleef, moest menig bouwman het stro uit zijn eigen beddezak gebruiken voor op stal staand vee. Voor duizend pond hooi dat normaal vijf gulden kostte, moest nu honderd tot honderdvijftig gulden worden betaald. Lang niet iedereen kon deze uitgave opbrengen, zodat vele bouwlieden de keuze hadden tussen het vee laten verhongeren of een gedeelte van de veestapel verkopen. Om het beeld helemaal compleet te maken, van een goede zomer was dat jaar ook al geen sprake. De warmste dag werd eind augustus genoteerd met 22 graden.

Maar over het algemeen kwam er verbetering in de leefomstandigheden van het agrarische deel van de bevolking in de 17e en 18e eeuw. Ook de eerste jaren van de 19e eeuw bleef het de bevolking voor de wind gaan, maar in het tweede kwart stakte dit echter. Een sterke prijsdaling van graanproducten, het uitbreken van de aardappelziekte en verliezen in de veehouderij als gevolg van de longziekte deelden gevoelige klappen uit, die men pas in het derde kwart van de 19e eeuw grotendeels verwerkt had. In deze periode kwam in ons land ook, zij het schoorvoetend, de landbouwmechanisatie op gang. Mede dankzij de enorme hoeveelheden boter en kaas die geëx-

porteerd werden, ging het in deze periode de veehouderij voor de wind. Aan het eind van de jaren zeventig kreeg men echter opnieuw te maken met een terugval. Deze was het eerst te bemerken in de akkerbouw. De Europese markt werd overspoeld met hoeveelheden graan afkomstig uit Amerika, Canada en Rusland die goedkoper werden geïmporteerd dan men zelf produceren kon.

De oorzaak hiervan was dat de mechanisatie in deze landen reeds aanzienlijk was voortgeschreden. Om de terugval het hoofd te bieden werden in tal van Europese landen beschermende maatregelen genomen. In ons land werd in 1886 besloten een commissie in te stellen, die tot taak kreeg de landbouw kritisch te bestuderen en te adviseren wat er diende te veranderen. De commissie meldde in haar rapport onder andere over de weideboeren: 'Zij rijden met twee paarden voor de tentwagen of tilbury, maar bezitten geen karmolen, hoogstens een hondekarn. Bij de meeste bouwlieden is echter de pompkarn of slingerkarn nog in gebruik. Aan het huis (bouwmanswoning) zijn meestal uiterlijke verbeteringen aangebracht, maar een goed ingerichte kelder of kaaskamer ontbreekt. Lusttuinjtes lachen ons vriendelijk toe, maar mestwinning en mestopslag

*Het herenhuis van Heldenburg
aan de huidige Laan van
Haagvliet. Foto uit 1933.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

ontbreekt. Vele bouwmanswoningen hebben nog geen goed ingerichte gierkelder.'

Na 1895 trok in Europa en daarmee ook in ons land de economische situatie weer aan. Door de voortschrijdende industrialisatie steeg de koopkracht van de toenemende bevolking, waarvan op haar beurt de landbouw profiteerde. De ontwikkeling werd afgeremd aan het einde van de jaren twintig en stagneerde tijdens de laatste jaren van zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog. Na de jaren veertig raakten de ontwikkelingen in de agrarische sector in een stroomversnelling, waardoor de specialisatie, die daarvoor al haar intrede had gedaan, een enorme vlucht nam. In de naoorlogse jaren - ook wel de periode van hoogconjunctuur genoemd - was een verschuiving waar te nemen van akkerbouw naar veeteelt en tuinbouw. Verder werden heel wat landbouwgronden in deze periode aangewend voor stads- en dorpsuitbreidingen. Een bestemming die de meeste gronden binnen de gemeente Voorburg ook hebben gekregen.

Typen bouwmanswoningen

In Voorburg vormden, zoals dat trouwens in heel ons land het geval was, de bouwmanswoningen en het landschap waarin deze waren gesitueerd, van begin af aan een harmonisch geheel. Omgeven door geboomte en opgebouwd uit de voorhanden zijnde materialen paste de woning volledig in het landschap, in tegenstelling tot wat nu soms het geval is. Men spreekt wel eens van een spiegel, want de woning van de bouwman was tot het begin van de 20e eeuw opgebouwd uit materialen afkomstig van de streek waar hij zich had gevestigd. Toch ging het in eerste instantie niet om het mooie uiterlijk maar vooral om het functionele, want een woning diende te voldoen aan de eisen die de eigenaar of gebruiker eraan stelde. Vanuit de woning, die aan een water, langs een pad of weg, aan een dijk of op een hoger gelegen stuk grond gesitueerd was, werden vele eeuwen, generatie na generatie, de omliggende gronden in cultuur gebracht en bewerkt. De woning diende derhalve niet alleen onderdak te verschaffen aan mens en dier, maar ook nog eens bergruimte te bevatten voor werktuigen en geoogste producten.

In ons land kunnen verschillende 'typen' bouwmanswoningen worden onderscheiden. Voor het ontstaan van deze typen zijn vele oorzaken aan te wijzen, zoals opgedane ervaringen bij het

bouwen en de verschillen in opvatting over de functionele relatie tussen woonhuis, stalling, schuren, hooibergen, enzovoorts. In elke streek van ons land hebben bouwmanswoningen gezamenlijke kenmerken waarmee ze zich onderscheiden van bouwmanswoningen in andere streken. Vroeger werd op grond van deze herkenbare overeenkomsten en verschillen verondersteld dat de woningen zouden kunnen worden onderverdeeld in 'typen'. Tegenwoordig wordt echter meer van 'huisgroepen' gesproken. Op grond hiervan wordt onderscheid gemaakt tussen een Friese-, een hallen-, een dwars-, een Zeeuwse en een Vlaamse huisgroep. Iedere groep heeft zo zijn eigen kenmerken die verhalen van een rijke bouwtraditie. Helaas wordt het steeds moeilijker nog ongeschonden voorbeelden van een

De ophaalbruggen van Heldenburg en (op de achtergrond) Oostenburg over de Broeksloot. Foto W. van Gool, 1920.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Boerderij Noordenburg, gelegen ter hoogte van de Badhuislaan. De Broeksloot vertakt zich hier links naar de molensloot van molen De Vlieger (op zijn vroegere standplaats). Foto uit 1920.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

huiscgroep te ontdekken. Sinds de tweede helft van de 19e eeuw is er in de landbouw ontzettend veel veranderd. Verbeteringen en vernieuwingen in het licht van de tijd betroffen niet alleen het dagelijks werk van de bouwman, maar ook de woning waarin hij met zijn gezin, zijn vee en de hem ten dienste staande hulpmiddelen was ondergebracht. In onze eigen streek valt op oude foto's en tekeningen op, dat achter en/of naast de bouwmanwoning vaak twee of drie hooibergen te zien zijn. In latere tijd werd bij het bouwen of verbouwen van het stalgedeelte de ruimte boven de veestalling geschikt gemaakt voor hooiberging, waardoor het aantal bergen terugliep tot één. Een paardenkarnmolen werd bijgebouwd en bij de herbouw van het woongedeelte werden in het bestek meteen een "Deense" kelder en een melkhuis opgenomen. In de enorme maatschappelijke stroomversnelling van de laatste dertig jaar van de vorige eeuw werd ook de agrarische sector meegesleurd. Dit heeft tot gevolg gehad dat in veel gevallen

de zo kenmerkende eenheid tussen woning en landschap verloren is gegaan. Dit spreekt vooral uit ligboxen, uit golf- en betonplaten opgetrokken schuren en hoge voersilo's. Het is in Voorburg in de meeste gevallen nooit zo ver gekomen, omdat het grootste gedeelte van de bouwmanwoningen was gesloopt of nog slechts als woonhuis wordt gebruikt.

Alle bouwmanwoningen die nog binnen de gemeente Voorburg staan of hebben gestaan, behoren tot de hallenhuiscgroep. Binnen deze groep is een aantal vormen te onderscheiden. Ten eerste een rechthoekige bouwmanwoning met een zadeldak dat meestal aan beide einden een wolfeind heeft, zoals bijvoorbeeld Essesteijn en de herbouwde woning West-Duivesteyn. Men duidt deze woningen ook wel aan met 'langhuis', omdat woon- en stalgedeelte in elkaars verlengde liggen onder één kap. Ten tweede, een van oorsprong rechthoekige bouwmanwoning waarvan het woongedeelte aan één zijde is uitge-

bouwd, ook wel een 'hallenhuis met kruk' genoemd, zoals bijvoorbeeld Overburg voorheen Noorderburg, Zuyderloo, Klein Damzigt en Oost-Duivesteyn. Als derde is er dan nog de bouwmanwoning waarvan het woonhuis dwars vóór het werk- of stalgedeelte is geplaatst en naar beide zijden is uitgebouwd, zoals Haasburg en Westerloo. Een andere benaming voor deze vorm is 'T-huis'. Het woongedeelte mag dan verschillen, het werk- of stalgedeelte is bij alle woningen gelijk. In vaktaal heten deze stallen vertegenwoordigers te zijn van het zogenaamde voergangtype. De achterzijde van het lage (rieten) dak eindigt ook hier met een wolfeind. De achtermuur van de stal bevat drie deuren, de middelste om het voer binnen te brengen en de twee buitenste om achter het op stal staande vee te komen om bijvoorbeeld 'de grup' schoon te maken. Binnen staan 's winters in deze stal de koeien volgens 'de Hollandse veeopstelling' (met de koppen naar het midden van de stal). Vlak achter of naast de bouwmanwoning staat de hooiberg (twee bergen is eerder regel dan uitzondering in deze omgeving). Voor kalveren, varkens, paarden en wagens zijn vaak één of meerdere schuren gebouwd. Hoewel Voorburg in de nabijheid van grote Hollandse steden was gelegen, zijn voorbeelden van bouwmanwoningen waarvan de voorgevel van het woonhuis stadskenmerken vertoont, niet nadrukkelijk aanwezig. Wel zijn er voorbeelden van voorgevels van voormalige Voorburgse bouwmanwoningen die stadskenmerken vertonen. Elke bouwmanwoning was vanouds omgeven door een haag van bomen, vooral aangeplant tegen harde wind en felle zon. Binnen de windsingel bevond zich een boomgaard en een moestuin terwijl zich vaak een stuk hak- of geriefhout er net buiten bevond. Ook het pad dat van de openbare weg naar het erf leidde was niet zelden beplant met opgaand hout of een haag.

Tot zo ver in vogelvlucht bijzonderheden over de grotendeels verdwenen bouwmanwoningen en over het landschap waarin zij gelegen waren. Achter elke bouwmanwoning zit een geschiedenis, die verhaalt van het gebouw en de generaties mensen die er woonden en werkten. Dat levende beeld wordt in al zijn facetten geschetst in een aantal bijdragen over verspreid binnen Voorburg gelegen (hebbende) bouwmanwoningen.

Bronnen

Bolt, L., M.J. Harms, G.Th. Langerak, C. Milot (red.), *Kroniek van Voorburg, deel 9. Archeologie en Historie. Sporen in de Tijd* (Voorburg, 1989).

Brouwer Schut, H., *Veur, een dynamische woon- en werkplek* (Leidschendam, 1989), tweede druk.

Françq van Berkhey, J. Le, *Natuurlijke Historie van Holland, deel 9. Het rundvee* (Leiden, Universiteitsbibliotheek), 1811.

Gorris, G., mr. H. Hardenberg, D. van der Meide, drs. N.J.

Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (Voorburg, 1977), derde druk.

Poel, dr. J.M.G. van der, '58 Miljoen Nederlanders en de landbouw', in: *58 Miljoen Nederlanders*, deel 12 (Amsterdam, 1977).

De brug van Noordenburg over de Broeksloot. Links de vertakking naar de molensloot van De Vlieger.

Ingekleurde ansichtkaart uit het eerste decennium van de 20e eeuw.

Collectie Museum Swaensteyn

De laatste eigenaar van Westerloo

Gé Vaartjes

Een jonge Arie de Groot poseert voor het herenhuis Westerloo, dat hier in oude staat te zien is, rond 1900.

Hoeve Westerloo had een lange geschiedenis achter zich toen Arie de Groot huis, bijgebouwen en landerijen in 1922 aan de gemeente Voorburg verkocht. De Groot was de laatste eigenaar van het uitgestrekte perceel, gelegen tussen Broeksloot en Achterweg. In de loop van de eeuwen was het enkele malen van eigenaar veranderd.

De naam Westerloo is waarschijnlijk rond 1800 aan de behuizing en bijbehorende landerijen gegeven. Wie de boerderij zo doopte en waarop de naam gebaseerd is, blijft duister. In de Belgische provincie Antwerpen is er een gemeente Westerloo, maar een verband tussen deze plaats en de Voorburgse hoeve lijkt niet erg aannemelijk.

De laatste honderd jaar geschiedenis van Westerloo laat zich redelijk gemakkelijk rubriceren. In 1754 was Gerrit Huybertsz van Leeuwen eigenaar geworden van Westerloo met ruim 21 morgen land. Na zijn overlijden, in 1809, werden zijn eigendommen geveild. Het bezit werd gesplitst in zes kavels, waarvan Westerloo gekocht werd door Huibert Arijzoon van Leeuwen. Kavel nummer zes, bestaande uit drie woningen die dicht bij Westerloo lagen, ging over in de handen van Arnoldus Geene.

Op 2 februari 1844 wisselde Westerloo opnieuw van eigenaar: Huibert van Leeuwen verkocht de boerderij aan Adrianus Kester. Deze kocht ook de drie huizen met grond van de familie Geene, zodat een groot deel van het oorspronkelijke bezit van Gerrit van Leeuwen nu weer in één hand was.

De familie Kester

Adrianus Kester was in 1793 in 's-Gravensande geboren. Hij woonde enige tijd in Naaldwijk, waar hij 'bouwman', landbouwer, was. Zijn levensloop is enigszins curieus. In 1819 trouwde hij met een bijna vijftien jaar oudere weduwe, Maria Touw-Hofstede, die na twintig jaar huwelijk in 1839 zou overlijden. Bijna twee jaar later hertrouwde Kester met Joanna Apollonia 's-Gravemade (ook wel gespeld als Schravemade), die in 1843 een dochter zou baren: Helena. Het huwelijk zou maar kort duren: Kesters tweede echtgenote stierf al in 1845.

Joanna had per testament bepaald dat bij haar dood de boedel in tweeën gesplitst zou worden, waarbij de ene helft voor haar man was, en de andere helft voor haar minderjarige dochtertje Helena. Zo werd dit kind op de leeftijd van nog geen anderhalf jaar eigenares van Westerloo met bijbehorende gebouwen en land. Haar vader zou nóg een keer hertrouwen: met Emerentiana van Kessel. Zij overleefde haar man bijna dertien jaar en stierf in 1874 in Voorburg.

In 1861 trouwde Helena Kester met de twintigjarige landbouwer Gerardus ('Gerrit') de Groot uit Zoetermeer, die door dit huwelijk automatisch mede-eigenaar van Westerloo werd. Niet lang na de bruiloft van zijn dochter stierf Adrianus Kester, op 7 december 1861. Zijn laatste levensperiode moet niet gemakke-

lijk geweest zijn: Kester overleed op 68-jarige leeftijd in een 'zinnelooshuis', de krankzinnigeninrichting 'Reinier van Arkel' in 's-Hertogenbosch, waar hij in augustus 1861 was opgenomen. Drie dagen na zijn overlijden, op 10 december, kwam hij gekist terug op Westerloo, 'op Dingsdag savonds, omstreeks zes ure', noteerde dochter Helena op een klein briefje, dat bewaard is gebleven.

Na alle wederwaardigheden rond de psychische ziekte en het overlijden van haar vader brak voor Helena de Groot-Kester een nieuw leven aan. Zij was nu de 'vrouw van Westerloo', echtgenote en, vanaf 1865, moeder. Samen met Gerardus de Groot zou zij veertien kinderen krijgen, waarvan er vijf heel jong stierven: Johanna Apollonia (1865-1869), Adrianus Marinus (1867-1868), Leonardus Cornelis (geboren en gestorven in 1871), Leonardus Christianus (geboren en gestorven in 1873) en Leonardus Adrianus (geboren en gestorven in 1879).

Kindersterfte was in die tijd een 'gewone' zaak en werd geaccepteerd als door God bepaald en bij het leven horend; de term 'rouwverwerking' was nog niet bedacht. Kindergraven werden niet bedolven onder knuffels en speelgoed - hooguit een treurende stenen engeltje sierde zo'n laatste rustplaats. Een fortuinlijker lot hadden de negen andere kinderen: Gerardus Adrianus (1862-1925), Adrianus Gerardus (1863-1922), Cornelia Johanna (1864-1947), Adriana Cornelia (1866-

Familie Van der Lubbe voor haar woning bij Westerloo, begin 1900. V.l.n.r.: Arie, Nelis, Martha, grootmoeder, Frans, Anna, Margreta, Ant. De hond luisterde naar de traditionele naam Bello. Collectie J.C.P. Haak

1903), Johannes Leonardus (1869-1947), Joanna Apollonia (1870-1953), Christianus Cornelis (1874-1941), Cornelis Nicolaas Maria (1876-1943) en Adrianus Leonardus (1880-1952).

De ouders De Groot zouden kort na elkaar sterven: Helena overleed op 27 september 1898, nog geen 55 jaar oud, en haar man volgde op 1 juli 1900, op 59-jarige leeftijd. Kort daarvoor, op 25 januari 1899, was hij hertrouwd met de uit Rijswijk afkomstige Catharina van Adrichem, die dus al heel snel weduwe werd. Gerardus en Helena de Groot-Kester waren, ook voor die tijd, nog niet zo oud. De Groot senior, die eveneens Gerardus heette, was veel ouder geworden: hij was op 25 juli 1895 op ruim 82-jarige leeftijd gestorven. De zoon had de vader dus nog geen vijf jaar overleefd. Was Gerardus junior al langer ziek, of heeft hij zijn dood voorvoeld? Het is opmerkelijk dat hij op 27 maart van zijn sterfjaar, dus zo'n drie maanden voor zijn dood, een graf kocht op het r.k. kerkhof van de parochie van de Heilige Martinus.

Taxatiewaarde

De jongste zoon van het gezin, Adrianus Leonardus ('Arie'), was zeventien jaar oud toen zijn moeder stierf, en negentien jaar toen zijn vader overleed. Omdat hij nog minderjarig was, kwam hij onder voogdij te staan van zijn oudste broer Janus.

De ouders De Groot hadden in 1893 per testament bepaald dat een van hun jongste zonen, 'die het nodig mocht hebben', hun woning tegen taxatiewaarde mocht overnemen. Die eer viel Arie de Groot te beurt toen in december 1900 de nalatenschap van zijn vader werd verdeeld. In artikel dertien van de akte van scheiding werd Westerloo omschreven als 'de bouwman'swoning met bijbehorende landerijen en twee bleekerijen met de daarbij behorende gronden'. Het geheel omvatte ruim 28 hectare en de waarde was vastgesteld op fl. 45.750. De familie leek het noodzakelijk het onder artikel dertien genoemde niet te splitsen 'in het belang eener goede bebouwing'. Janus en Johannes de Groot erfden de boerderijen in Zoetermeer die zij reeds bewoonden. Het totale grondbezit van wijlen Gerard de Groot bedroeg bijna 120 hectare.

Dat de jongste zoon zóveel bezit tegen taxatiewaarde kon verkrijgen, zat de familie dwars. Janus, Arie's voogd, bedacht een plan. Hij vertelde Arie dat deze wettelijk verplicht was zijn broers en zusters in eventuele winst te laten delen, wanneer hij (gedeelten van) Westerloo zou verkopen. Deze belofte werd in 1903 notarieel vastgelegd en inderdaad zou Arie na enkele transacties zijn broers en zusters uitbetalen. Pas veel later

kwam hij er achter dat nergens in de wet een dergelijke regeling te vinden was - en dat hij dus in feite door broer Janus was opgelicht.

Herenhuis en pachters

Het gebied 'Westerloo' bevatte ten tijde van de verkrijging door Arie de Groot allereerst het 'herenhuis', waar de familie woonde, en een zeventiende-eeuwse boerenwoning met rieten dak, verderop aan de Broeksloot. Hier woonde de 'bleekersfamilie' Van der Lubbe, die later de beschikking kreeg over een apart gebouwde wasserij. Dit onaanzienlijk blok met hoge schoorsteen werd, ontsierend, dichtbij hun woning gebouwd. Op het terrein stonden ook enkele kleine huisjes en een vleesfabriek, binnen de familie 'de worstfabriek' genoemd. Verder behoorden uitgestrekte landerijen tot het bezit.

Het 'herenhuis' had een breed front, was witgepleisterd en had een pannendak. Later, na een brand in 1907, werd het gemoderniseerd en kreeg het een minder boers aanzien.

Opkamertjes verdwenen en boven de ramen werden lateien in een andere steensoort aangebracht, waardoor de voorgevel strakker werd. Een eerste indruk riep die van een klein rijtje aaneengeschakelde huisjes op. Met zijn witte hekken ervoor maakte het 'herenhuis' een eenvoudige en toch gedistingeerde indruk. Half voor het raam vallende gordijntjes met een kanten strookje versterkten deze sfeer.

In een van de bij Westerloo behorende huizen woonde Johanna Clasina ('Jans') Voorham (1856-1940), in oude documenten volgens gebruik van die tijd weinig respectvol aangeduid met 'bleekersmeid'. Voor de Tweede Wereldoorlog was zij met haar schillenkar een bekende figuur in het Voorburgse straatbeeld. In de andere huisjes woonde onder meer personeel van Westerloo, zoals de bleeker Frederik Willem Hendrik ('Frits') Stuiver met zijn vrouw Maria Johanna Klazina Stuiver-Staal en zeven kinderen, en bouwknicht Adrianus van Nierop met zijn vrouw Cornelia van Nierop-Granneman. Ook het grote gezin Ruygrok huurde een woning van De Groot. Op Westerloo zelf was er wisselend inwonend personeel, zoals de bouwknicht Joseph Franciscus Sonius en dienstbode Cornelia Maria Vieveen.

Het contact tussen eigenaar Arie de Groot en zijn pachters en burens was gemoedelijk. Decennia later werden in de nalatenschap van de familie De Groot ettelijke foto's van bewoners rond Westerloo aangetroffen, blijkbaar ooit in een ontspannen sfeer door de geportretteerden aan de familie geschonken.

Gerardus de Groot en Helena de Groot-Kester, plm. 1890.

Curieus is een foto waarop Arie's zuster Cornelia in het midden troont en omgeven wordt niet alleen door haar broer en drie van zijn kinderen, maar ook door dienstbode Marie van der Hulst, kinderen Ruygrok en Neeltje van Nierop-Granneman. Maar niet altijd was het rozengeur en maneschijn: er bleef ook een document bewaard waaruit blijkt dat Arie de Groot in 1921 niet genegen was de blekerij van de familie Van der Lubbe, die door een novemberstorm ongeschikt voor bewoning was geworden, te herstellen.

Verwend

Arie de Groot was op één dag na drie maanden na de geboorte van prinses Wilhelmina ter wereld gekomen, op 30 november 1880. De geboorte vond plaats om half twee 's nachts op Westerloo. Nog diezelfde dag gaf vader De Groot zijn zesde zoon aan bij ambtenaar J.N.A. Bucaille van de Burgerlijke Stand. Postbode Jan Jongejan en klompenmaker Willem van Dam functioneerden als getuigen.

Arie was een typisch jongste kind. Toen hij opgroeide, werkte het grootste deel van zijn oudere broers en zusters al en hoefde hij weinig te doen. Hij toonde voor het werk dat op Westerloo gedaan moest worden ook weinig belangstelling. De benjamin was met name door zijn moeder en zijn oudste zuster Cornelia ("Kee") verwend en in veel ontzien. Arie meende dan ook al op jeugdige leeftijd dat je met weinig inspanning veel kon bereiken. Door de vroege dood van zijn ouders was hij al

jong eigenaar van veel bezit, dat hem als het ware in de schoot geworpen was. Tegelijk viel in een pril stadium alle ouderlijke leiding weg.

Begin 1900 leerde hij zijn toekomstige echtgenote kennen, Cornelia Geertruida van Leeuwen. Zij was op 30 maart 1884 geboren als oudste dochter van de vermogende landbouwer Petrus van Leeuwen (1849-1915) en Cornelia Maria van Leeuwen-Hooijmans (1857-1898) uit Veur. Van Leeuwen was bijzonder actief in het Veurse sociale leven. Hij was onder meer lid van het kerkbestuur, lid van de gemeenteraad en sinds 1901 wethouder van Veur.

Cornelia, aanvankelijk 'Kee' genaamd, later 'Cor', was veertien jaar oud toen zij haar moeder verloor - in 1898. Vader Van Leeuwen compenseerde het gemis van een moeder bij zijn vier dochters en zijn zoontje vooral op materiële wijze: zeer geregeld liet hij zich in zijn tilbury naar een Haagse juwelier rijden, waar hij een mooi sieraad voor zijn dochters kocht. Toen deze volwassen waren, hechtten zij dan ook vooral aan de buitenkant, de presentatie.

Arie de Groot en Cor van Leeuwen leerden elkaar kennen op Woelwijk, de monumentale boerderij met herenhuis aan het Oosteinde. De vrouw van Woelwijk, Wilhelmina Hooijmans-Schravemade, was een nicht van Arie's grootmoeder van moederszijde, Johanna Apollonia de Groot-Schravemade.

Wilhelmina Hooijmans-Schravemade is drie maal getrouwd geweest. Haar eerste man was Leonardus Hooijmans, die 1874 stierf. Na een kortstondig huwelijk met Johannes Adrianus Hoogendoorn, die al in 1878 overleed, hertrouwde zij met een neef van haar eerste man: Johannes Adam Hooijmans. Zowel Leonardus als Johannes Hooijmans was familie van de moeder van Cor van Leeuwen.

Het echtpaar Hooijmans-Schravemade was dus zowel gerelateerd aan de familie De Groot als aan de familie Van Leeuwen. Arie en Cor maakten kennis met elkaar toen zij, onafhankelijk van elkaar, een familiebezoekje op Woelwijk aflegden. Toevallig? Niet zelden werd in die tijd een ontmoeting gearrangeerd tussen een jongeman en een jonge vrouw, die voor families als 'partijen' werden gezien die iets konden opleveren.

Luxe en comfort

Arie de Groot en Cor van Leeuwen trouwden op 14 juni 1904 in Veur. De bruid was niet 'in het wit' - dat kwam in die tijd in boerenfamilies niet voor. Zij was echter ook niet, wat in haar milieu wel gebruikelijk was, licht gekleed. Dat lag aan omstandighe-

Kee de Groot omringd door familie en buurtbewoners, plm. 1910. Achter haar: dienstbode Marie van der Hulst, met naast haar Neeltje Granneman. Zittend tussen Kee's knieën: Piet de Groot, rechts naast hem Gerard de Groot. Zittend naast Kee: Lena de Groot. Rechts staand met strohoed: Arie de Groot. De anderen zijn kinderen uit het gezin Ruygrok en Co Klugt.

Trouwportret Arie en Cor de Groot-van Leeuwen, 14 juni 1904. Bovenste rij, v.l.n.r.: Arie van Leeuwen, Annemie Hooijmans-Arkesteijn, Leen Hooijmans, Jan van Leeuwen, Petronella Barnhoorn-Hooijmans, Adrianus Barnhoorn, Mie van der Laan-Hooijmans, Steef van der Laan, Johannes Hooijmans, onbekend. Middelste rij, v.l.n.r.: Jacoba van Leeuwen-Hooijmans, Petronella de Groot-Oosterlaan, Chris de Groot, Kee de Groot-Vieveen, Jan de Groot, Mietje de Groot, Janus de Groot, Magdalena de Groot-Oosterlaan, Nelis de Groot, Cornelia de Groot, onbekend, Leonardus Hermans. Voorste rij, v.l.n.r.: Geertruida van Leeuwen, Maria van Leeuwen, Johanna de Groot, Gerardus de Groot, Petrus van Leeuwen, Cornelia de Groot-van Leeuwen, Arie de Groot, Catharina de Groot-van Adrichem, Wilhelmina Hooijmans-Schravemade, Jacoba van Leeuwen.

den in de familie van haar nieuwbakken echtgenoot. Diens zuster Adriana Cornelia ('Jaan') was, nog n et geen 37 jaar oud, op 1 augustus 1903 gestorven aan de gevolgen van een oogziekte. Op de huwelijksdag van Arie was zij nog geen jaar dood en daarmee was de officiële rouwtijd nog niet verstreken. Daarom vond de familie De Groot het gewenst dat Arie's bruid 'gepaste' kleding zou dragen. 'Donker', betekende dat in de praktijk. Decennia later zou de jongste dochter van Arie en Cor het verhaal over de sombere trouwjurk van haar moeder nog met enige wrevel vertellen; blijkbaar heeft het de bruid dwars gezeten en vertelde zij dit herhaaldelijk door aan haar kinderen. Het jonge echtpaar vestigde zich op Westerloo, destijds: Achterweg 35, later Van Deventerlaan 39. Arie's tweede moeder verhuisde naar het adres 'C 100' toen Arie zijn bruid op Westerloo bracht.

Arie de Groot had van jongs af aan nauwelijks landbouwersaspiraties gehad. Westerloo runde hij dan ook met weinig geestdrift en hij liet het werk voornamelijk aan zijn personeel over. Hij paradeerde over zijn bezit als 'de mijnheer', die zich evenwel door de kinderen rond Westerloo 'ome Arie' liet noemen, en veelvuldig repen chocolade uitdeelde. De ambities van Arie de Groot reikten veel verder dan Westerloo, hoe uitgestrekt het grondgebied daar ook was. Het verwende jongetje was een volwassen man geworden, maar had bij zijn groei zijn hang naar comfort en luxe niet achter zich gelaten. De wereld was groter dan zijn huis en landerijen, groter dan Voorburg ook. Meer en meer oriënteerde hij zich op zaken die ver van zijn oorspronkelijke broodwinning lagen: hij trok er graag op uit, frequenteerde in Den Haag dure restaurants, las veel en haalde zo op Westerloo de wereld binnen. Met zijn vrouw deelde hij op dit vlak niets. Zij hield niet van uit-

gaan, las niet en had een beperkte belangstellingsfeer. Zij richtte zich op huishoudelijke taken en al snel, zoals de tijdgeest dat voorschreef, op het moederschap: in 1905 werd haar eerste kind geboren, een meisje. Het werd Helena Catharina Maria genoemd, kortweg: Lena, wat later verfraaid werd tot 'Leny'. Een jaar later volgde een zoon: Petrus Gerardus Adrianus, 'Piet'.

De Lange Lucifer

In februari 1907 werd Westerloo getroffen door een brand, die dusdanige schade aanrichtte dat het gezin De Groot tijdelijk naar andere woonruimte moest uitzien. Vader Van Leeuwen stelde in Veur zijn grote woonhuis aan de Sluiskant ter beschikking; hier konden met gemak vier mensen extra gehuisvest worden. Per 18 februari 1907 was dit een feit. Voor Cor de Groot waren de gebeurtenissen ingrijpend; zij was zwanger van haar derde kind, dat op 28 maart geboren werd. Het was opnieuw een jongen: Gerardus Adrianus, 'Gerard'.

De opknopbeurt van Westerloo nam enkele maanden in beslag; pas op 8 november 1907 werd het gezin De Groot weer in Voorburg ingeschreven. Daar zou op 30 mei 1909 opnieuw een dochtertje geboren worden, Cornelia Geertruida Maria, kortweg 'Corrie'.

Westerloo onderging in deze jaren enkele veranderingen, mede ten gevolge van de brand. In 1909 werd een deel afgebroken en

werd er bijgebouwd. Ook in 1912 vond een verbouwing plaats, opnieuw ten gevolge van een brand, die een jaar eerder gewoed had. Branden zijn onlosmakelijk met de geschiedenis van Westerloo verbonden. Een brand in 1869 bleek slechts een prelude te zijn van een ware *Fireworksmusic*, die in het begin van de twintigste eeuw de brandweer enkele malen naar Westerloo deed uitrukken. In 1924 volgde de finale, die de hele vleesfabriek, gepacht door vleesverwerker De Vries, in de as legde.

Het veelvuldige vuur op Westerloo wekte achterdocht, bij de autoriteiten en vooral bij Voorburgenaars. Arie de Groot dankte er weinig flatteuze bijnamen aan als 'Arie de brandstichter' en 'De Lange Lucifer'.

Na één van de branden schijnt Jan van der Lubbe, vader van Anna Maria - de bekende 'Koningin van Voorburg', ook wel 'de Poederdot' genoemd - over straat geroepen te hebben: 'Waar is de brand? Bij De Groot! Wie stonden er in hun blote kont buiten? De Groot en zijn vrouw! Wie heeft de brand aangestoken? Het zal De Groot wel geweest zijn!' Het vervolg van deze anekdote luidt dat Arie de Groot Van der Lubbe aansprak op diens beschuldigingen. Beide heren zetten uiteindelijk een streep onder de affaire, op voorwaarde van De Groot dat Van der Lubbe een koe zou verdelen onder behoeftige dorpsgenoten. Deze eis zou Van der Lubbe inderdaad ingewilligd hebben.

Westerloo na de verbouwing na de brand van 1907.

*Links:
Gezin Arie de Groot bij
verbouwing van Westerloo
na een van de branden, 1912.*

Grote Kee

De ongehuwde oudste zuster van Arie, Cornelia Johanna ('Kee'), heeft enige tijd zelfstandig aan de Parkweg te Voorburg gewoond, maar keerde later terug naar Westerloo. Zij bewoonde er een aparte afdeling van het huis, ingericht met de mahonie 'Willem III'-meubelen van haar ouders – onder meer een spinkoptafel met krulpootstoelen, bekleed met het toen gangbare rode pluche. Kee de Groot was een ouderwetse dame, maar dat nam niet weg dat zij begin 1900 gefascineerd raakte door het toen zeer moderne Gouds plateel dat destijds in opkomst was, in navolging van de Haagse porseleinfabriek Rozenburg. Zij legde hiervan een kleine verzameling aan. De crèmekleurige vazen met Jugendstilachtige motieven moeten een blikvanger geweest zijn in haar interieur, dat verder een exponent was van wat men later 'de lelijke tijd' zou noemen, de laat-negentiende-eeuwse Hollandse stijl met veel krullen, kwasten en zwart politoer.

Kee de Groot was een opvallende vrouw, die haar achternaam eer aandeed: kleine kinderen meenden stellig dat zij op stelten

Catharina de Groot-van Adrichem en Cornelia ('Kee') de Groot ('Kleine Kee' en 'Grote Kee') voor de woning van de eerste, begin 1900.

liep, ingenieus verstoppt onder haar eeuwig zwarte jurken. Zij had een volumineuze boezem, waar zij wel een eetbord op kon plaatsen, en een sterk geprononceerd achterwerk. Niet voor niets werd zij 'Grote Kee' genoemd, ook wel ter onderscheiding van de tweede vrouw van haar vader, Catharina de Groot-van Adrichem, ('kleine Kee', door de kinderen en kleinkinderen als 'tante Ka' aangesproken), die minder buitenproportioneel was uitgevallen. Een bewaard gebleven portret van beide dames toont inderdaad een opmerkelijk contrast.

Kee was dominant aanwezig op Westerloo; de kinderen van haar broer hadden een aan angst grenzend respect voor de grote verschijning die zij dagelijks meerdere malen tegen het kolossale lijf liepen. Ook Arie zelf was onder de indruk van het dominante, niet te omzeilen optreden van zijn zestien jaar oudere zuster - en niet minder van haar royale financiële positie.

Gelovige zielen

De familie De Groot was een uitgesproken rooms-katholieke familie, en dat bleek van doopsel tot uitvaart. Zoals bij alle katholieken in die tijd was het hele dagelijks leven doordrenkt met typisch 'roomse' gebruiken. Een ochtendgebedje na het opstaan. Bidden vóór en na het eten. Een gebedje voor het slapen gaan, bij voorkeur geknield voor het bed. En tussendoor vaak nog rozenkransgebed, vooral favoriet bij vrouwen; waarschijnlijk waren zij daartoe meer in de gelegenheid omdat zij veel thuis zaten. Veelvuldige kerkgang naar de parochiekerk van de Heilige Martinus was een vanzelfsprekend onderdeel van de week, naast de verplichte zondagsmis.

En dan waren er de hoogtijdagen, zoals de eerste heilige communie en de plechtige heilige communie, die respectievelijk op ongeveer zeven- en elfjarige leeftijd plaatsvonden. Deze plechtigheden waren grote gebeurtenissen in een kinderleven, waarbij de eerste communie de kroon spande. Voor het eerst mocht op de communiebank geknield worden om de 'heilige hostie' te ontvangen, en deze ingrijpende ervaring - 'Jezus komt in mijn hartje' - stond voor het doorsnee kind gelijk aan de sensatiegevoelens van de winnaar van een Idols-evenement. Niet minder belangrijk waren voor het communicantje de bij de feestelijke gebeurtenis behorende cadeaus. Die waren, door eigentijdse ogen gezien, doorgaans verre van luxe en zelfs wat prullerig. Maar de kinderen van die tijd waren blij met deze spulletjes van onmiskenbaar roomse makelij: een ingelijste prent 'Ter herinnering aan uwe eerste heilige communie', kerkboekjes

(soms prachtig uitgevoerd met een ivoren omslagje, of met zilveren of goud beslag), al dan niet gewijde rozenkransen, heiligenbeeldjes, stichtelijke lectuur, en prentjes, dozijnen prentjes. Die plaatjes toonden aan de voorzijde een heilige of iets anders op katholiek gebied, en werden op de achterkant voorzien van een handgeschreven tekst door een familielid of een bekende. Er bestond een uitgebreide 'prentjescultuur' in katholieke kringen. Heiligenplaatjes werden bij diverse gelegenheden cadeau gedaan, voorzien van een persoonlijke noot op de achterkant. Zo noteerde Corry de Groot op 17 maart 1919 achterop een prentje met een zoetelijk afgebeelde 'Heilige Familie': 'Liefste Lena, Ontvang dit plaatje op uw 15de verjaardag als een souvenir van uw liefh. zusje Corrie'. Grootmoeder De Groot-Kester was, uiteraard is men geneigd te zeggen, lid van de 'Broederschap der geloovige zielen, onder de heilige namen Jesus, Maria, Joseph'. Deze typisch katholieke vereniging was op 2 november 1841 in de Martinus-kerk opgericht. Helena de Groot werd op 1 december 1874 in deze Broederschap door pastoor J. Steenvoorden ingeschreven als 'nr. 16577'. Op haar inschrijvingsbewijs staat de doelstelling van de 'Broederschap' duidelijk geformuleerd: '[...] dat men zich bijzonder het lot der lijdende zielen in het vagevuur aantrekke, en door deel in deze vereeniging te nemen, medewerke, om gedurig de oneindige barmhartigheid Gods voor de verlossing dier zielen in te roepen en voor zich zelve den zegen des Allerhoogsten in het leven, een zalig sterfuur en daarna eene spoedige verlossing uit het vagevuur te verwerven.' Dit nobele, voornamelijk postuum gerichte streven kon bereikt worden door elke week 'de vruchten van voldoening zijner goede werken' aan de zielen der overledenen 'toe te voegen', jaarlijks één uur lang te bidden voor de overledenen en jaarlijks één keer voor de overledenen 'waardig te communiceren'. Met deze vrome activiteiten konden dus alleen overledenen uit de Broederschap een handje geholpen worden. In ruil voor hun hulp kregen de levende leden der Broederschap per inspanning een 'volle aflaat', dat wil zeggen een kwijtschelding van alle tijdelijke straffen die iemand nog zou moeten uitboeten. Het hele aflatenstelsel was in de praktijk een kruideniersachtige boekhouding, waarbij kritische katholieken - voor zover die er toen waren - en andersdenkenden hun wenkbrouwen fronsten. Echtgenoot Gerard de Groot was overigens ook lid van een 'broederschap': op 28 september 1890 was hij opgenomen in 'Het Broederschap van den Rozenkrans', eveneens een aflatenverstrekkende vereniging. Leden konden onder meer aflaten

verdiene wanneer zij baden tot intentie van de Paus.

Voor de overledenen uit eigen kring liet de familie De Groot keurig ieder jaar een 'jaargetijde', een mis tot het 'zielenheil' van de doden, opdragen in de Martinus-kerk. Blijkens een bewaard gebleven kwitantie bedroegen de kosten daarvan in 1926 zes gulden.

Een mooi typisch katholiek detail bevat een bewaard gebleven menukaartje, gebruikt bij de tachtigste verjaardag van Arie's oom Cornelis, die geestelijk gehandicapt was en in Huize Padua te Boekel was opgenomen. Toen deze oom in 1926 zijn tachtigste verjaardag vierde, werd de familie op 16 februari genodigd voor een diner. De officiële verjaardagsdatum was 21 februari, maar dan kon er niet gevierd worden, immers, zo meldde het op een briefkaart getypte menu: dan was het vasten! Lang zou Cornelis de Groot zijn feestdag niet overleven: hij stierf op 13 maart daaropvolgend. Zijn bidprentje suggereert dat zijn leven lijden was en stelde in een onopgesmukte mineurtekst: 'Ach! wat is dit leven, waar moeielijkheden en ellenden niet ontbreken. Want eene kwelling wijkt niet of eene andere is reeds daar. Hoe kan men dan een leven beminnen, dat zooveel bitterheid heeft en aan zoovele rampen en ellenden onderhevig is. Hoe noemt men het nog leven, dat zooveel dood en bederf voortbrengt? En nochtans zoeken velen daarin hun genoegen.'

Almanakken en priesters

Als 'goed-katholiek' gezin was de familie De Groot geabonneerd op verschillende katholieke bladen. Zo gleden op Westerloo onder meer *De Maasbode* en het weekblad *Katholieke Illustratie* binnen. In dit laatste blad was de vaste rubriek 'Uit het rijke Roomsche leven' opgenomen, een formulering die later door Michel van der Plas als titel voor een van zijn boeken gebruikt werd en daarmee bijna spreekwoordelijk werd. De rubriek 'Uit het rijke Roomsche leven' toonde foto's van jubilerende priesters, broeders en nonnen, geestelijken die naar 'de missie' vertrokken, een r.k. organist die zijn vijftigjarige jubileum vierde, en tal van andere kiekjes met onderschrift. Hilarisch werken anno 2003 foto's van onwaarschijnlijk grote gezinnen, waarin vijftien, achttien kinderen nauwelijks iets opvallends was. De onderschriften bij deze afbeeldingen gewaagden, ongetwijfeld stimulerend bedoeld, van 'Roomsche oudervreugd'.

Wanneer er weer een jaar voorbij was, liet de familie De Groot de zorgvuldig bewaarde *Illustraties* inbinden, iets wat in die

tijd veel met tijdschriften gedaan werd. De Groot was overigens ook geabonneerd op het niet-katholieke, zeer populaire tijdschrift *De Prins der geïllustreerde bladen*, waarvan eveneens ettelijke ingebonden jaargangen bewaard gebleven zijn. Kee de Groot, kampioen van het katholicisme, moet af en toe bijna bedolven zijn onder de verheffende lectuur die op Westerloo bezorgd werd. Zij was geabonneerd op diverse almanakken - dat waren door missiehuizen uitgegeven jaarboeken en tijdschriften, zoals de *St-Michaels-Almanak*, *Sint-Antonius-Almanak*, *Missie-Almanak van O.L. Vrouw van Altijd[durende] Bijstand* en van den H. Gerardus, de *Borneo-Almanak* en *De Volksmissionaris*. Om een prijsindicatie te geven: een abonnement op *De Volksmissionaris* kostte in 1938 fl. 1,90. Veel van deze uitgaven bevatten smakelijke reportages over het heroïsche werk dat de priesters, zusters of broeders van de desbetreffende orde in verre oerwouden vol 'heidensche negertjes' verrichtten. Kee de Groot kon haar stichtelijke lectuur tot zich nemen onder het waakzaam oog van pastoor Spooman, een priester die zij zeer bewonderde en die in geschilderde versie bijna levensgroot vanaf de wand van haar woonkamer op haar neerzag. Het dwepen van vrouwen met priesters kwam wel meer voor - en het was voor de priester in kwestie vaak een lastige situatie wanneer steeds weer mevrouw X zijn aandacht vroeg. Immers, waar lag de grens tussen dwepende eerbied en onbewuste verliefdheid? Een van de kinderen van het echtpaar De Groot-Kester, Gerardus Adrianus, was overigens ook priester. Net zoals in veel andere katholieke gezinnen was ook hier de oudste zoon voorbestemd om de priesterwijding te ontvangen. Vaak werd zo'n jongen al op vroege leeftijd deze kant uit gedirigeerd en vertrok hij in zijn vroege puberteit naar een priesteropleiding, een seminarie. Zo ook Gerrit de Groot. Hij had zijn opleiding genoten aan het seminarie te Warmond, waar hij op 17 december 1887 zijn eerste mis in de kapel van het huis opdroeg. Drie dagen later celebreerde hij voor het eerst in de parochie waar zijn ouders woonden; hij droeg de mis op in de kerk van de Heilige Martinus. Een priesterzoon (voor de broers en zusters 'heerbroer' en voor neefjes en nichtjes 'heerroom') was een hele eer voor de familie. Vaak werd er jarenlang gespaard om de geroepen, en daarom zo uitverkoren zoon een mooie gouden kelk cadeau te kunnen doen bij zijn wijding. In 1900 werd het 12^{1/2}-jarig priesterfeest van Gerrit de Groot op Westerloo gevierd. Op een klein, sierlijk menukaartje stond in niet steeds correct Nederlands te lezen wat de weleerwaarde

feesteling en zijn familie op die 27ste juni voorgeschoteld kregen: 'Kippen soep, Zwezerikken Pasteitjes, Rhijn Zalm met Peterseliesaus Worteljes, Biefstuk met Snijboonen, Gevulde Kalfsborst Doperwtjes, Gebraden Pulardens, Abrikozen Kompot, Chipolata Pudding, Ananas Sorbet, Fruit, Dessert'. Gerrit de Groot zou zijn ambt ruim 37 jaar uitoefenen. Hij stierf onverwacht in de nacht van 30 op 31 maart 1925 in Rotterdam, waar hij pastoor was van de St-Joseph-Parochie West-Kruiskade. 'Als gij mij 's morgens komt zoeken, zal ik er niet meer zijn', citeert zijn bidprentje enigszins laconiek uit het boek Job. Volgens traditie binnen de familie zou zijn overlijden strijdende ervende partijen tegenover elkaar plaatsen; het testament van pastoor De Groot werd nietig verklaard. Gedoe om geld was een refrein in het leven van Arie de Groot. Telkens weer waren er erfeniskwesties en daaraan gekoppeld juridische procedures. In 1920 betaalde hij maar liefst fl. 7821,75 aan advocaatkosten inzake een proces dat hij had aangespannen tegen zijn broer Johannes Leonardus. In een brief betreffende de erfenis van pastoor Gerrit de Groot spreekt een advocaat onomwonden van 'de niet prettige verhouding in de familie'.

Pensionaten

Bij de levensstandaard en -sfeer waarnaar Arie de Groot streefde, hoorde een degelijke opvoeding van zijn kinderen, voor wie hij alles over had. Voor hem betekende dat: goede, dure kostscholen. Lena, de oudste, vertrok als eerste, ergens in de jaren tien: naar het deftige *Pensionnat de Demoiselles* in het Noord-Brabantse Oudenbosch. Lena was een kind dat afweek van haar leeftijdgenootjes. Zij was traag en had een extreem slepende stem met merkwaardige uithalen, waarbij zij lettergrepen eindeloos lang rekte. Haar optreden wekte, onterecht, de suggestie dat zij enigszins 'simpel' was. Op de kostschool behaalde zij niettemin de ene *prix* na de andere. Bewaard gebleven boekjes, die zij bijna doorlopend cadeau kreeg, getuigen ervan. Voorin zit een gedrukt blaadje geplakt, met daarop aangegeven waarvoor *Melle H. de Groot* haar prijs ontving, ondertekend door *la Supérieure*. De geschenken boekjes bevatten brave verhalen, uiteraard alle 'kerkelijk goedgekeurd'. De titels zijn veelzeggend, zoals: *Volg den raad uwer Ouders!*, dat Lena op 25 juli 1918 behaalde, onder meer als eerste prijs voor haar beheersing van de Franse grammatica, zoals *la Supérieure Mère* Alcantara in schoonschrift op het inplakvel schreef. Of: *De zegepraal der Onschuld en andere verhalen*, dat zij ontving voor onder meer een eerste prijs *Calligraphie*. In

deze periode werden ook boekjes uitgereikt als 'Belooning voor het getrouw bijwonen der H. Mis'. Daarvan getuigt *Het Maria-lied en andere verhalen*, dat zij kreeg in 1915, toen zij nog in Voorburg op school zat bij de zusters van Onze Lieve Vrouw. Niet alleen Lena, ook haar broers Piet en Gerard en zusje Corry volgden opleidingen in pensionaten. Een deel van hun lagere-schoolperiode brachten de jongens door in het Belgische St. Nicolas, in het *Institution de l'Immaculée Conception*, een deftige jongenskostschool die geleid werd door de *Frères Hiéronymites*. Hun middelbareschooltijd brachten Piet en Gerard door in 'St. Louis' te Oudenbosch. Ook zij vielen geregeld in de prijzen en bewaarden hun prijsboekjes zorgvuldig. De kinderen De Groot waren overigens allen leesgierig; in een ouderwetse biografie zou ongetwijfeld vermeld zijn dat zij deze eigenschap van hun vader 'geërfd' hadden. Naast veel stichtelijke lectuur bezaten zij ook meer wereldse boeken, zoals meisjesromans van de toen populaire Tine van Berken, die 'het meisjesboek' in Nederland introduceerde - een genre waarop

schrijfsters als Top Naeff en Cissy van Marxveldt op hun eigen wijze voortborduurden. Ook spannende jongensboeken ontbraken niet, zoals *Veertien dagen op een ijsschots* van de hand van S. Abramsz.

De ambities van vader Arie leken zo kans van slagen te hebben: zijn kinderen ontwikkelden zich in een sfeer die ver af stond van het Voorburgse landleven, temidden van kinderen uit veelal geheel andere milieus, 'standen'. De opleidingen als zodanig waren niet eens 'hoog' - mulo -, maar de hele leefsfeer in de pensionaten voegde daar zoveel aan toe dat de kinderen heel wat meer leerden en ervoeren dan leeftijdgenootjes op 'gewone' scholen. Als zij met vakantie kwamen, thuis op Westerloo, brachten zij andere werelden mee. Arie de Groot kocht prompt onmiddellijk een piano, toen Lena in Oudenbosch dit instrument had leren bespelen. Voor hun leven hadden zij een stevige ondergrond, waarvan in de praktijk alleen de jongens profiteerden; de meisjes beheersten Frans, Duits en Engels goed, konden pianospelen en handwerkten en borduurden 'op niveau'. Meer werd er van hen niet verwacht. Geruisloos werden zij opgenomen in de huishouding, zorgden zij voor 'vader en moeder', en hoopten op een knappe aanbieder die tot bruidegom kon uitgroeien. Beiden zouden evenwel ongetrouwd

Rapport van Piet ('Pierre') de Groot, kostschool St. Nicolas, schooljaar 1913-1914.

Links:

Arie de Groot op bezoek bij zijn zontjes op de kostschool in St. Nicolas, plm. 1913.

Rechts: Piet, links: Gerard.

blijven. De vrouwenemancipatie was in die tijd, zeker in katholieke en christelijke kringen, nauwelijks een *item*, zoals wij het nu zouden formuleren.

Anders was het met de zeer intelligente Piet en Gerard. Zij waren, net als hun vader, ambitieus en hadden daarbij hersens - iets wat niet altijd in combinatie voorkomt. Met 'Oudenbosch' was hun vormingstijd nog niet ten einde, want hun vader stuurde ze na deze periode naar een instituut met nóg meer aanzien: een jonheherenschool in het mondaine Montreux. Een jaar of achttien waren beiden, toen ze er begonnen. Terwijl Lena en Corrie min of meer ingelijfd waren in het redelijk gezellige leven op Westerloo, genoten hun broers naast hun studie van de prachtige omgeving van het *Lac Léman*. Met een primitief fototoestelletje legde Piet vast wat hij mooi vond: Montreux, het Meer van Genève, het beroemde kasteel Chillon. Af en toe ging er een kleurige prentbriefkaart naar Westerloo. Na Montreux was het luxe leventje voor de jongens voorbij. Piet verdiepte zich in olieboringen en vertrok in (waarschijnlijk) 1929 naar Roemenië, waar hij het vak in de vingers kreeg. Enkele jaren woonde hij in dit, toen nog, koninkrijk; hij zou er een levenslange liefde voor het land aan over houden, én enkele vrienden voor het leven. Hij leerde vloeiend Roemeens spreken, een van de vele talen die hij sprak als zijn moedertaal. Na Roemenië zou hij als boormeester bij de BPM, later Shell, in Nederlands-Indië terechtkomen. Hier overviel hem de oorlog; hij belandde in een jappenkamp en was gedwongen mee te werken aan de beruchte Birma-spoorlijn. Weer later verbleef hij als boormeester in diverse landen, waaronder veelvuldig in Perzië. Wat Arie de Groot graag had willen zijn, was zijn zoon Piet in de praktijk geworden: een man van de wereld, die zich overal goed bewegen kon, over een ruime eruditie beschikte en een *womanizer* was. Tot vaste relaties kwam hij echter niet. Toen een tante eens belangstellend informeerde of hij nog geen 'meisje' had, antwoordde hij pragmatisch: 'Ach tante, wat moet ik met een vrouw in de rimboe!'

Welke richting Gerard na zijn tijd in Montreux insloeg, is niet helemaal duidelijk. Hij kreeg privélessen Latijn en Grieks, studeerde enige tijd iets op juridisch terrein en had korte tijd met een neef een zaak in oosterse specerijen. Later zou hij zich geheel toelagen op kunst en antiek en redigeerde hij het door hemzelf opgerichte tijdschrift *Art & Auctions*, waarin de belangrijkste opbrengsten van internationale kunstveilingen werden gepubliceerd. Gerard de Groot is de enige van het gezin die trouwde - in 1943 met Hans Käller, de jongste van drie dochters

uit een intellectueel katholiek gezin. Hun eerste en enige kind stierf al voor de geboorte, in 1943. Gerard zelf overleed in 1963 op 56-jarige leeftijd aan kanker.

Juanita

Al in de eerste jaren van hun huwelijk waren Arie de Groot en Cor de Groot-van Leeuwen uit elkaar gegroeid. Voor de echtgenote was niet alleen de bohémienachtige leefstijl van haar man een bron van spanning, maar ook het feit dat hij moeilijk met geld kon omgaan. Hun huwelijk werd fundamenteel beschadigd toen Arie de Groot een relatie begon met een uit Zuid-Limburg afkomstige, zeven jaar jongere vrouw: Jeannette Louise Maria Cornelia Kluijtmans (1887-1969). Hoe en waar zij elkaar ontmoet hebben, is niet bekend; mogelijk was dat in het Limburgse Simpelveld, waar Arie graag logeerde in het indertijd regionaal bekende hotel 'Van Wersch'. In de jaren tien al moet Jeannette in Den Haag gewoond hebben; jongste dochter Corrie herinnerde zich vele jaren later nog dat haar vader vaak vroeg in de morgen thuiskwam na een nachtelijk verblijf bij zijn vriendin, en de spanningen die dat vervolgens opriep tussen haar ouders.

Arie de Groot bezoekt met Lena en Corry zijn zoontjes Gerard (links) en Piet (rechts) in Oudenbosch. Het gezin minus moeder Cor gefotografeerd, plm. 1914.

Cor de Groot-van Leeuwen leed door de uitpattingen van haar echtgenoot aan depressies. In zo'n fase van psychische instabiliteit zonderde zij zich af in een kamer op Westerloo, verzorgde zich niet en bekommerde zich niet om haar kleding. Een tijdlang vermeed zij dan elk contact, ook met bezoekers.

De uitstapjes van Cor de Groot-van Leeuwen gingen ook in periodes van evenwicht niet verder dan naar haar vader en broer in Leidschendam, en haar zusters in Boskoop, Rijswijk en Den Haag. Voor die tijd 'verre' reizen als naar Oudenbosch en het Belgische St. Nicolas, waar haar kinderen in verschillende periodes schoolgingen, maakte zij niet. De keren dat vader Arie zich met zijn kinderen op locatie liet portretteren, waren blijkbaar telkens zonder gezelschap van zijn vrouw: op deze foto's is zij niet te vinden. Dat geldt overigens voor vrijwel alle foto's van het gezin De Groot. Cor de Groot-van Leeuwen is slechts via enkele amateurkiefjes vereeuwigd; studiofoto's van haar ná haar huwelijk zijn er niet. Het lijkt erop dat haar trouwfoto's de laatste 'officiële' opnamen van haar zijn, buiten een enkele noodzakelijke pasfoto in later jaren. Had zij al snel na haar trouwdag zich ingekapseld door de teleurstellingen die het huwelijk haar bracht? Haar gedrag lijkt in veel op dat van vrouwelijke personages in de naturalistische romans van schrijvers als Louis Couperus en Frans Coenen, die rond de eeuwwisseling zeer populair waren. Een gedesillusioneerde, getrouwde Eline Vere op een Voorburgse boerderij.

Arie de Groots relatie met Jeannette Kluytmans past goed in de leefstijl die De Groot zich meer en meer had eigen gemaakt: die van een man van de wereld, die niet alleen wist waar Abraham de mosterd haalt, maar ook met zorg de plekjes uitzocht waar die mosterd het lekkerst smaakte. Jeannette - haar minnaar noemde haar kozend 'Juanita' - werd een 'vanzelfsprekend' onderdeel van een dubbelleven, zoals wel meer heren met enige materiële armslag zich dat konden veroorloven. De band met Jeannette was funest voor de financiën op Westerloo; heel veel geld verdween in haar richting, tot hevige verontwaardiging van vrouw en kinderen, die toch al afhankelijk waren van de frivole capriolen van echtgenoot en vader die zo veel geld opslokten. Af en toe trakteerde Arie zijn 'liefje' zoals Jeannette wat besmuikt binnen de verdere familiekring werd genoemd, op een uitje bovenop het chique 'Witte Huis' in Rotterdam. Ook in dit opzicht paste Arie's buitenechtelijke affaire in het milieu waarin hij zichzelf graag zag: dat van wereldwijze heren die het zich konden permitteren er een maîtresse op na te houden. Hij was overigens van nature een vrijgeveige man, die, wanneer hij

sympathie voor iemand opvatte, al snel genegen was hem of haar te overladen met cadeaus en attenties. En ook voor zijn familie trachtte hij, als zijn eigen paard het trekken kon, een al dan niet financiële steunpilaar te zijn. Een van de zusters van zijn vrouw had een groot gezin, met vier opgroeiende jongens als oudsten. Om hier enige verlichting te brengen, liet Arie de Groot deze neefjes enkele zomers achter elkaar de hele schoolvakantie op Westerloo doorbrengen. Zij werden de eerste dag met de auto gehaald en de laatste dag van de vakantie keurig thuis gebracht. Ook dat was Arie de Groot: royaal en rondborstig.

Na de eerste onaangenaamheden die de affaire met Jeannette binnen het huwelijk van Arie en Cor de Groot bracht, ontwikkelde het avontuur zich zoals dat soms wel meer gebeurde: Jeannette werd als blijkbaar onontkoombaar binnen het gezin geaccepteerd. Later keerde zij terug naar Limburg, waar zij aan-

Jeannette Kluytmans (rechts) met haar nichtje Truus Herberichs in een 'Hollandsch' décor, 1915.

vankelijk in Heerlen, en vervolgens in Houthem bij Valkenburg woonde. Het contact met Arie werd vanaf toen logischerwijs minder, en kreeg een meer 'gewoon' vriendschappelijk karakter. Curieus genoeg gingen de kinderen De Groot, toen al volwassen, geregeld bij haar in het zuiden logeren. Hele gebeurtenissen waren dat, in een tijd waarin binnen Nederland reizen nog iets bijzonders - en tijdrovends - was. 'Ja, ja ik ben een bereisde dame. Ik weet alle oorden van het land te liggen', schreef Lena niet zonder ironie aan haar zusje Corrie, toen zij in 1933 voor het eerst bij Jeannette in Houthem logeerde. Tussen Cor de Groot-van Leeuwen en Jeannette ontstond uiteindelijk ook een min of meer vriendschappelijke band. En dit alles in de jaren twintig, met een ouderwetse boerenbedoening als décor en in een conservatief rooms-katholieke leefsfeer; het lijkt eerder een uiting van de even eigentijdse als aanvechtbare opvatting dat 'alles moet kunnen'. In latere jaren zou Jeannette trouwen met de Limburger Jacob Hendrik Hubert Cox.

Van pet tot strohoed

Het beroep 'landbouwer' was inmiddels op Arie de Groot eigenlijk niet meer van toepassing. Westerloo werd gerund door de knechten en bleef, economisch gezien, een bescheiden boerderij. De familie die Westerloo bewoonde, dreef wat belangstellingen en leefsfeer betreft meer en meer af van de eerdere eigenaren en hun gezinnen. De evolutie is zichtbaar op foto's waarop Arie is afgebeeld. Aanvankelijk draagt hij nog wel eens een pet en een flodderig jasje, maar al snel worden het keurige pakken en modieuze (stro)hoeden.

Al op jonge leeftijd had Arie de Groot zich tot een soort rentmeester ontwikkeld, die toezicht hield op bedrijf en personeel en die op gezette tijden de pachtgelden van enkele huisjes bij Westerloo ophaalde. Verder werden de inkomsten steeds meer op andere manieren verworven, bijvoorbeeld door de aan- en verkoop van landerijen en huizen. Arie de Groot ontwikkelde zich op dit terrein tot een ware speculant.

In de loop van de jaren breidde zijn bezit zich enorm uit - en van tijd tot tijd verkocht hij weer iets, om meer geld te maken, of om noodzakelijke betalingen te kunnen voldoen. Een volledig beeld van zijn transacties bestaat niet, maar buiten zijn uitgestrekte eigendommen rond Westerloo bezat Arie de Groot huizen in onder meer de Haagse Trompstraat (maar liefst zeventien huizen en huisjes), aan het Spui en de Lusthofstraat in Voorburg. Ook buiten Voorburg-Den Haag groeide zijn bezit in wisselende samenstellingen. In 1924 verkocht hij enige per-

celen weiland in Pijnacker en in 1923 kocht hij de, volgens de koopakte, 'kapitale bouwmanswoning' met uitgebreid toebehooren 'De Achtste Hoeve' in Naaldwijk. In Hoek van Holland verwierf hij in datzelfde jaar tachtig hectare bouwland. In 1928 had hij serieuze belangstelling voor aankoop van de boerderij Het Kleine Loo, destijds bewoond door C. van der Burg. Ook roerende goederen hadden zijn interesse. Arie de Groot had zich, als autodidact, ontwikkeld tot een man die een goede neus had voor kunst en antiek. Hij scharrelde graag op vendu's en op de tweedehandsmarkt, en geleidelijk aan groeide Westerloo dicht met antiquiteiten en, vooral, schilderijen. Deze laatste objecten werden zijn grootste passie. Hij handelde er levendig in, maar bouwde ook een eigen interessante collectie op. Aan één van Westerloo's wanden heeft zelfs eens een Jan Steen gehangen, en tot lang na zijn dood had het gezin een prachtige Gerard van Honthorst in bezit. In de familie stond hij erom bekend: 'de oom met al die schilderijen'.

Bibliofiel

Hij was in alle opzichten een genietter geworden, die de dagen gretig leefde en liefst vulde met aangename bezigheden. Zijn enorme levensdrift ging gepaard met een grote afkeer van ziektes en kwalen, die uitgroeide tot een regelrechte angst met obsessieve kanten. Op Westerloo stonden in de boekenkasten ettelijke publicaties over gezondheid en ziekten, en diverse medische encyclopedieën. In deze boeken bewaarde Arie de Groot tientallen knipsels op medisch terrein uit kranten en tijdschriften. Illustratief voor zijn levenshonger en zijn blijkbaar ongebreidelde vertrouwen in wat wij nu 'maakbaarheid' noemen, is het artikel 'Hoe wordt men 100 jaar; Interessante conclusies van een Fransch arts', dat hij in 1938 uit het blad *12 Uur* knipte.

Maar niet alleen met dit soort boeken vulde Arie de Groot zijn kasten. Hij had een ruime belangstelling en verzamelde in de loop der tijden, nieuw of tweedehands, rijen uitgaven op vooral (kunst)historisch terrein. Prachtige boeken waren het, variërend van zware, bruinlederen zeventiende- en achttiende-eeuwse banden tot meer eigentijdse jeugdstiluitgaven. Het rijk geïllustreerde drielidige plaatwerk *De negentiende eeuw in woord en beeld* bezat hij, evenals de zesdelige, inmiddels uiterst curieuze informatie biedende encyclopedie *Algemeen noodwendig woordenboek der zamenleving*, opgezet door de letterkundige P.G. Witsen Geysbeek (1774-1833) in de traditie van volksverheffing die tijdens de Verlichting was begonnen.

Ook stond er een luxe, in wit leer gebonden *Valerii maximi libri novem Factorum dictorumque*, waarin zoon Gerard toen hij eenmaal het Latijn beheerste zou schrijven: 'Gerardus Adrianus Grotius. Forum Hadriani'. En, van een heel ander kaliber: enkele zeer vroege originele Franse uitgaven van Jules Verne, waaronder diens beroemdste *Le tour du monde en quatre-vingts jours*. Arie de Groot was een bibliofiel, en zijn passie zou hij overdragen op zijn beide zonen, die het boekenbezit na de dood van hun vader bleven koesteren.

Bij de status van Arie de Groot hoorde ook een auto. Hij was er al behoorlijk vroeg bij: op 22 december 1916 behaalde hij zijn rijbewijs, dat toen nog verstrekt werd met een rijkelijk versierd 'Diploma voor automobielbestuurder'. Op dit in blauwe en gouden tinten gedrukte document staat te lezen dat Adrianus Leonardus de Groot 'met zeer voldoende uitslag' 'den desbetreffenden cursus aan het Automobiel-Technicum te 's-Gravenhage' heeft gevolgd. Voor theorie behaalde hij de kwalificatie 'zeer voldoende', terwijl het rijden zelf met 'goed' gehonoreerd werd. Het diploma sierde ingelijst jarenlang een van de wanden van Westerloo. Het toont een auto zoals wij die uit stomme slapsticks kennen, en daarnaast, nogal curieus, foto's van een zweefvliegtuig en een speedboot, als bijna futuristische afbeeldingen. Kort na het behalen van zijn rijbewijs, in april 1917, kocht Arie de Groot een groene *Lorraine Dietrich*, model *Torpedo*. Deze 'viercilinder' werd uit Duitsland ingevoerd. Twee jaar later schafte hij ook nog een motorfiets aan.

Afscheid van Westerloo

Arie de Groot woonde dan nog wel op Westerloo, in weinig herinnerde hij aan zijn landbouwersafkomst, aan zijn familieachtergrond. Zijn broers waren als veehandelaar, als landbouwer, het oorspronkelijke familieberoep trouw gebleven. Zo runde broer Johannes Leonardus een 'vetweiderij' in de Zoetermeerse Meerpolder. Alleen zuster Joanna Apollonia ('Jans') ontsteeg ook het milieu; zij was in 1893 gehuwd met de uit Zuid-Limburg afkomstige Leonard Joseph Hermans (1865-1941), leraar moderne talen. Zij vestigden zich in Delft en behoorden hier tot de gegoed-burgerlijke kringen. De flamboyante leefstijl van Arie de Groot leidde geregeld tot spanningen in de familie. Hij maakte met al zijn transacties geld van geld, dat er soms als een Niagara binnenstroomde, maar vaak ook even snel weer verdampt was. Zus Kee schoot geregeld te hulp, wat bij de andere broers en zus, als deze er lucht van kregen, dan weer irritatie opriep. De bemiddelde Kee

verstrekte overigens binnen en buiten de familiekring geregeld hypothecaire leningen.

Financiële armslag brachten de vooruitstrevende plannen van de gemeente Voorburg, die in 1919 besloot tot ingrijpende nieuwe bebouwing. Westerloo en al wat er bij hoorde werd ont-eigend. In 1922 ontving Arie de Groot fl. 132.461,45 als vergoeding. Niet alleen voor Westerloo, maar ook als mede-eigenaar van het land van de Prinsen van Pruisen, Buitenlust en Essesteijn. Aanvankelijk had hij zijn familie bij verkoop-metwinst geldbedragen overgemaakt, zoals zijn broer Janus hem in 1903 in een notariële akte had laten beloven. Nadat hij ontdekt had dat hij hiertoe op geen enkele wijze wettelijk verplicht was, eiste hij zijn geld terug en weigerde bij nieuwe verkopen opnieuw zijn winst te delen. Nog in 1939, toen er van Westerloo geen steen meer bestond, liep er over deze kwestie een juridische procedure tussen zijn zwager Leonardus Hermans en hem. Al snel na de verkoop, in 1922, werd een deel van de bebouwing van Westerloo, waaronder de oude boerderij - zo lang het woonhuis van 'bleekersfamilie' Van der Lubbe -, gesloopt. Dwars over het terrein werd de Van Deventerlaan aangelegd. Het herenhuis zou nog blijven staan tot 1935. In dat jaar verhuisden de laatste bewoners van Westerloo en bijbehorende

Vleesfabriek en schuren bij Westerloo. Bij de auto: Arie de Groot, Cor de Groot-van Leeuwen en Corrie de Groot, begin jaren twintig.

huisjes. In een brief aan haar zuster Lena, die weer eens bij Jeannette Kluijtmans in Limburg logeerde, schreef Corry de Groot op 8 oktober 1935 over het vertrek van buurtbewoners: 'Van Houdijk zijn al verhuisd in de Heerenstraat wonen die geloof ik nu en v. Ruygrok gaan in de OostVlietstr. wonen, zij kijken precies op de boerderij van Woelwijk, dus gaan zij dichtbij Stuiver wonen.'

Van Imhoffstraat 26

Eveneens in 1935 vestigde het gezin De Groot, inclusief Kee, zich per 1 december op het adres Van Imhoffstraat 26 in het Haagse Bezuidenhout. Jeannette Kluytmans was eigenaresse van dit pand, dat gezamenlijk gehuurd werd door Lena de Groot en haar tante Kee. Deze betrof de eerste etage van het huis, een royale suite met zijkamer.

Na het vertrek van Westerloo was Arie de Groot definitief 'landbouwer af' en legde hij zich geheel toe op roerend en onroerend goed. 'Handelaar in goud, zilver en antiquiteiten', vermeldt een 'Register ten gebuik der rijwielandelaren, uitdragers, opkoopters en tagrijns' uit 1940, waarbij 'goud en zilver' zijn doorgestreept. In zijn persoonsbewijs uit 1941 is hij 'makelaar [doorgestreept en veranderd in commissienair] in onroerende goederen', dat in 1946 in zijn paspoort vertaald werd als: 'commissienair onroerende goederen'. Het bleef allemaal wat onduidelijk, ook op financieel terrein. In 1940 moest hij nog

*Rechts:
Broeksloot bij Westerloo.*

*Boerenwoning bij Westerloo,
rond 1900 bewoond door familie
Van der Lubbe. Het linker-
gedeelte is het geboortehuis
van Jans Voorham.*

rekeningen voor diverse onderhoudswerkzaamheden op Westerloo betalen, daterend uit de jaren 1933, 1934 en 1935. Het gemeenschappelijk wonen met zuster Kee legde Arie de Groot geen windeieren: in 1935 benoemde zij hem tot enige erfgenaam. In haar testament bestemde zij verder tweeduizend gulden voor heilige missen ter nagedachtenis aan haar en haar familie in de parochiekerk van haar overleden 'heerbroer' in Rotterdam en duizend gulden voor dezelfde intenties in de parochiekerk van de Heilige Martinus in Voorburg. De voor die tijd grote bedragen illustreren de katholiciteit van Kee de Groot. Zij stierf op 15 april 1947 en met haar dood begon het natuurlijk uiteenvallen van de familie.

Geleidelijk aan werd het huis in de Van Imhoffstraat 26 leger en leger. Arie overleed plotseling, tijdens een ziekenbezoek in het ziekenhuis, in 1952; pas zeventien jaar later volgde zijn echtgenote, die eveneens onverwacht stierf in het portaal van haar parochiekerk aan de Schenkade.

Inmiddels was zoon Piet al vele jaren eigenaar van het huis, dat hij als aanlegsteiger gebruikte wanneer hij 'overkwam' van zijn veelvuldige verblijven in het buitenland. De gezusters Leny en Corrie fungeerden tijdens zijn afwezigheid als een soort huisbewaarsters. In de loop van de jaren hadden zij zich ontwikkeld tot 'typisch Haagse dametjes', die bij de thee minieme koekjes op een bordje presenteerden en geheel uit hun ritme geraakten

wanneer bezoek vijf minuten later dan afgesproken arriveerde. Corry zou altijd getuigen van Westerloo als het verloren paradijs van haar jeugd. In niets echter herinnerde de ingetogen en zorgvuldig articulerende jongste dochter De Groot nog aan het jongensachtige meisje, dat tot in haar puberteit op Westerloo over sloten sprong en in bomen klom.

Tijdens een van zijn langdurige logeerpartijen overleed Piet in de herfst van 1985 onverwacht in zijn slaap. Zijn plotselinge dood greep zijn zuster Leny zó aan, dat zij haar broer twee dagen later volgde. Corry overleefde hen ruim elf jaar. Zij stierf begin 1997, ruim 87 jaar oud, omringd door meubilair, schilderijen en boeken die herinnerden aan Westerloo. Het was op een maandagmiddag met een aarzelende januarizon. Niet lang daarna kwamen in haar stadstuin de eerste witte bloemetjes uit de aarde omhoog. Sneeuwkllokjes, in 1935 meegenomen van Westerloo.

Bronnen

Centraal Bureau voor Genealogie Den Haag
Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg
Kadaster Zoetermeer
Nationaal Archief Den Haag
Stadsarchief 's-Hertogenbosch
Collectie A. Hermans, Laren, M. Ruijs, Delft

Met dank aan J.C.P. Haak, Aldrik Hermans, Kees van der Leer en Hans van der Zon voor hun hulp bij mijn speurwerk.

Voor zover niet anders vermeld zijn alle illustraties bij dit artikel afkomstig uit de collectie familiepapieren en -foto's van de auteur.

Hofstede De Loo

Kees van der Leer met medewerking van Cees van der Velde

*De Loo boerderij gezien vanaf
het erbij behorende weiland
aan de noordwestkant.*

Foto omstreeks 1950.

Collectie familie Verboon

Op 2 mei 2003 was het precies 40 jaar geleden dat veehouder Simon Verboon met zijn gezin boerderij De Loo moest verlaten. Planologen en politici hadden domweg geoordeeld dat de grond nodig was voor woningbouw. Daarmee werd Simon de laatste pachter die deze Voorburgse boerderij heeft bewoond. Toen kort daarna de gebouwen werden gesloopt en het eeuwenoude patroon van grachten en sloten eromheen op de schop ging, beroofde Voorburg zichzelf van de laatste zichtbare herinnering aan een befaamde hofstede. Een hofstede die als grafelijke vroenhoeve een centrale rol heeft gespeeld in de ontginning van de Voorburgse Veenpolder en Binnenpolder.

De laatste boerderij

De Loo was een hofstede die een zeer gemêleerde stoet leenheren, eigenaren en bewoners heeft gekend onder wie een middeleeuwse dichter die medeplichtig was aan doodslag, een tollenaar die zichzelf verrijkte, een onbetrouwbare kerkmeester, een pro-Spaanse 'glipper', twee bierbrouwers, een remonstrantse burgemeester, een voortvluchtige erfgenaam met een gat in zijn hand, een ex-priester, postmeester en querulant, een Oranjestadhouder met affiniteit voor exotische dieren, diverse grondspeculanten en tenslotte een bankiersfamilie. Het was een hofstad die sommige eigenaren status en grandeur verschafte, maar even zo vaak grote schulden en bittere armoede. Het was ook een hofstede waar vele eeuwen lang door pachters en boeren hard werd gewerkt in het zweet des aanschijns. Bovenal was het een hofstede waar dieren altijd een belangrijke en soms unieke rol hebben gespeeld. En het was een hofstede die historici regelmatig op het verkeerde been zette en die nog steeds diverse raadsels en mysteries kent.

Simon Verboon stamde, evenals zijn vrouw, uit een oud boerengeslacht. Op 25 juli 1908 had hij het levenslicht aan-

schouwd op boerderij 'De Hoogkamer' aan de Lange Kleiweg te Rijswijk als zoon van veehouder Jan Cornelis Verboon en diens vrouw Catharina Rodenburg. Zoals gebruikelijk hielp de jonge Siem mee op het bedrijf van zijn vader, maar als de mogelijkheid zich zou voordoen, wilde hij zijn eigen bedrijf beginnen. Hij had er zo langzamerhand de leeftijd voor. Bovendien had hij inmiddels verkering gekregen met Maria van Geest, afkomstig uit het Hof van Delft, Den Hoorn, waar zij op 15 oktober 1909 was geboren.

De kans kwam toen boerderij De Loo beschikbaar bleek.

Pachter *Cornelis van der Burg* had besloten zijn bedrijf op De Loo te beëindigen en was met zijn gezin verhuisd naar Oranjestad 76 te Voorburg. Simon liet er geen gras over groeien. Hij pachtte De Loo met zijn omliggende percelen weiland van eigenaar Jochems, een Haagse bankier, en huwde op 30 april 1935 te Schipluiden met zijn Maria. Op 10 mei 1935, enkele dagen na de huwelijksdatum, trok het echtpaar in op de Voorburgse boerderij om hier een eigen boerenbedrijf te beginnen. Omdat deze boerderij nog maar een klein overblijfsel was van de omvangrijke hofstede 'De Grote Loo' die hier eeuwenlang had gestaan, werd hij officieel 'Het Kleine Loo' genoemd. Vanuit historisch oogpunt was deze naam nogal verwarrend omdat elders twee vroegere boerderijen dezelfde naam hadden gedragen. Zo had er aan de Haagse Bezuidenhoutseweg, tegenover het Huis ten Bosch, ook een Kleine Loo gestaan. Weliswaar resteerden van die Haagse Kleine Loo halverwege vorige eeuw alleen nog maar een koepel, een poortgebouw en een koetshuis en was er op die plek geen sprake meer van een echte boerderij, enigszins misleidend was zo'n zelfde naam natuurlijk wel. Daarnaast maken oude archiefstukken melding van een boerderij aan de Voorburgse Broeksloot ten westen van de Loolaan, 'De Eenhoorn' genaamd. In enkele documenten wordt deze Eenhoorn eveneens De Kleine Loo genoemd. Op de kaart van Kruikius uit 1712 staat bedoelde hofstede aangeduid als Zuiderloo. Verder lagen er aan de Broeksloot ook nog de boerderijen Westerloo en Oosterloo. De naamverwantschap doet de vraag opkomen of al deze hofsteden ooit, naast de naam, wellicht ook via andere banden met De Grote Loo waren verbonden. Overigens bleven veel Voorburgers de boerderij aan de Loolaan gewoon De Loo noemen, wat in dit verhaal zoveel mogelijk zal worden nagevolgd.

Op 4 juni 1940 kwam in het gezin Verboon als eerste een meisje ter wereld, Catharina Maria. Op 31 augustus 1942 volgde Arie, de tweede en de laatste. *Arie Verboon* zou ook de laatste boerenzoon worden, die op De Voorburgse Loo werd geboren. De boerderij, waar Arie het levenslicht aanschouwde, was landelijk gelegen aan het eind van de toenmalige, nog lange Loolaan, op nummer 208. Een brede sloot omringde de boerderij aan vier kanten, een overblijfsel van de gracht waarachter de bewoners van De Loo zich honderden jaren achtereen veilig hadden gevoeld. Toen Arie werd geboren waren ook nog de andere sloten aanwezig die het grote eiland vormden waarop de middeleeuwse toren, het grote huis, de stal en andere

Simon Verboon op de boerderij van zijn vader in Rijswijk. Foto omstreeks 1930. Collectie familie Verboon

*De Loolaan met brug over de Broeksloot in 1913. In de verte zijn de ingangspilaren naar De Loo te zien. Aquarel
A. Crèvecoeur. Collectie
Gemeentearchief Den Haag*

gebouwen van De Grote Loo hadden gestaan. Die gebouwen waren inmiddels afgebroken. Dat de tijd verder evenmin had stilgestaan, bleek uit de Hofpleinspoorlijn die sinds 1908 dwars dit oude Loo-eiland doorsneed.

In zijn jeugd moet Arie Verboon vele duizenden voetstappen hebben gezet op de Loolaan. Iedere schooldag liep hij vanaf de boerderij naar de Hervormde Emmaschool aan de Vijverhof en weer terug over deze lange landelijke Laan. Vooral die terug-

tocht was mooi. Vanaf de brug over de Broeksloot zag je diep in de verte, aan het eind van de Laan, midden in de open weilanden, een bosschage met hoge bomen oprijzen. Je wist dat hieronder de boerderij lag verscholen. Het zicht over de Laan reikte extra ver omdat langs de Loolaan zelf geen bomen meer stonden. Die waren waarschijnlijk in de oorlog, vanwege de houtschaarste, allemaal omgehakt. Op hete zomerdagen leek het boerderijbos in de verte zodoende net een kleine oase in een droge vlakte. In de winter was het weer anders. Dan waren de bomen kaal en was het rode dak van de boerenwoning met het blauwe dak van de stal al van verre zichtbaar. Je kon dan ook goed zien hoe merkwaardig scheef die hoge kale boomtoppen allemaal in één richting wezen. Zij moesten wel, omdat de sterke zeewind hen over de open weilanden met grote aanhoudende druk steeds naar dezelfde oostkant duwde.

Het voorjaar was ook bijzonder. Dan bloeiden bij de slootkanten aan beide zijden van de Laan het hoge fluitenkruid groenwit en kruidig en kleurden de paardebloemen en de boterbloemen het bermgras en de weilanden rechts en links geel, met een uitbundigheid die je vooral in de lente en de vroege zomer ziet. Die frisse kleuren kon de Laan best gebruiken, want deze was vanaf de Broekslootbrug tot aan De Loo grauwgrijs verhard met koolas. Die as werd gehaald uit het ziekenhuis

Antoniushove aan het Oosteinde, waar de grote kolenkachel van de centrale verwarming veel van deze reststof opleverde. Zo'n koolaslaan liep niet altijd even gemakkelijk maar het was beter dan het modderpad van vroeger. Links aan de westkant van de Laan lag over de sloot het land van De Groot, begrensd door een groot perceel volkstuintjes. De Groot handelde in kalveren die werden gestald in zijn schuur, kort voor het eind van de Laan. Rechts van de Laan lag de wei van boer Overgauw met daarnaast het grasland van boer Hooijmans. Dan volgden nog twee lange, smalle percelen weide, die vader Simon in gebruik had. Hiernaast liep de spoorlijn die bij het Oosteinde op een hoge dijk lag om langzaam in noordwestelijke richting omlaag te komen naar vrijwel maaiveldhoogte. Over die dijk heen zag je vanaf de Loolaan het dak van boerderij Essesteijn. Met veel belangstelling keek Arie iedere keer weer naar het dijkje dat rechts van de Loolaan lag. Hij wist dat hieronder een grote buis liep waardoor het water stroomde dat werd opgepompt aan de Oostkant van het Loo-eiland om bij de installatie aan de Broeksloot te worden gezuiverd tot origineel Voorburgs drinkwater. Na de houten brug over de Binnenwatering kwam de Loolaan uiteindelijk uit bij een dam over de oude gracht aan de

zuidoostkant van het kleine Looboerderij-eilandje. Vroeger liep de Laan nog verder, eerst linksaf onderlangs de gracht en daarna met een scherpe, rechte bocht verder noordwaarts naar De Kleine Loo aan de Bezuidenhoutseweg. Tijdens pachter Verboon eindigde de Loolaan echter bij de boerderij. Het vroegere pad naar links en naar boven was nu een smal perceel grasland waar paarden en koeien graasden. Dit grasland had trouwens iets bijzonders. Hier op het oude Loopad groeide het Heremoes, een plant die door paarden met graagte werd gegeten. Voor koeien was het giftig, maar die aten er met feilloze intuïtie kieskeurig omheen. Links van dit oude Loopad lag over de sloot een stuk weiland, dat in gebruik was bij Van Dijk, een slager uit de Herenstraat. Westelijk hier tegenaan bevond zich een zeer langgerekt perceel van de Broeksloot tot aan de Schenk, dat vader Simon ook van Jochems had gepacht. Dit grasland werd gebruikt als hooiland. Dit betekende dat hier, in tegenstelling tot de andere weidegebieden, het land in het voorjaar leeg bleef zodat het gras flink kon doorgroeien. Begin juni werd dan het lange gras gehooïd. Pas daarna, als het gras weer was aangegroeid, mochten de koeien erop.

De gebouwen, de koebocht en de trein

De oude gracht om De Looboerderij was niet echt diep meer, maar nog wel breed genoeg voor een beschermd gevoel. De ophaalbrug uit vroeger tijden was allang vervangen door een dam in de zuidgracht waaronder het water via een duiker doorliep. Eens sierden twee pilaren de toegang, elk met een bol bekroond, maar ook die waren verdwenen. Direct over de dam lagen de boerderijgebouwen, op het oostelijke deel van het kleine omgrachte eiland. Vele hoge bomen waaronder kastanjes, wilgen en populieren beschaduwden in de zomer de gebouwen en versterkten het beschutte gevoel. Het hoogst reikten de lindebomen, ondanks de zeewind die hun toppen steevast scheef deed groeien. De dam bood een mooi zicht op het gehele boerderijcomplex. Links van de dam zag je de paardenstal met een houten schuur. Rechts stond een hooiberg met direct daarachter een langgerekte koeienstal met blauwe dakpannen. De hooiberg had een beweegbaar piramidevormig dak. Zo kon de hoogte worden aangepast aan de hoogte van de hooivoorraad. In de gevel van de koeienstal zat een zolderluik aan de kant van de hooiberg. Hierdoor werd het hooi naar binnen gehaald, rechtstreeks naar de hooizolder. Tussen de paardenstal en de koeienstal door liep een pad dat vanaf de dam rechtstreeks naar het woonhuis voerde. Dit woonhuis was

evenwijdig aan de noordwestelijke gracht gebouwd en keek via de voorramen uit op de Loolaan richting Voorburg. Via een kleine uitbouw was deze woning aan de rechterkant verbonden met de koeienstal. Rechts in de voorgevel zat de voordeur naar de woning. Links hiervan zat het keukenraam. Dan volgden de twee ramen van de woonkamer en tenslotte het raam van de slaapkamer. Alle ramen in de voorgevel hadden groene luiken. De voorgevel gaf een symmetrische indruk doordat het middenvlak rondom de ramen van woonkamer en slaapkamer wit was gepleisterd met bovenin zwarte muurankers. Het muurvlak rechts, met het keukenraam, en de blinde muur links van het middengedeelte toonden opzettelijk de bruine kleur van de gemetselde stenen. Een witte strook die onderaan over de gehele voorgevel liep, zorgde voor een mooi verband. Overigens liep deze witte strook ook door aan de onderkant van de eveneens in bruin baksteen uitgevoerde stalmuur, waardoor woonhuis en koeienstal eveneens een visuele eenheid vormden. Het woonhuis had een zadeldak met de gebruikelijke afgeschuinde, zogenaamde wolfseinden. In tegenstelling tot de stalgebouwen was dit dak afgedekt met rode dakpannen. De bruine en witte geveldelen vormden aan de voorzijde een kleurrijk en afwisselend beeld met de groene luiken en deuren en daarboven de rode en blauwe dakpannen. Voor het

De Loo gezien vanaf de toegangsdam richting voorgevel van het woonhuis. Rechts de hooiberg met de koeienstal. Links de paardenstal. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

woonhuis lag een kleine bloementuin, door een grintpad gescheiden van de voorgevel. Zodoende kon de boerin voor het zemen gemakkelijk bij de ramen komen. Niet ver van de voordeur was voor de waakhond een hondenhok gemetseld van gele bakstenen. Verder had vader Simon op het voorterrein niet ver van de stal nog een betonnen silo laten aanbrengen voor het inkuilen van gras.

De achtergevel van het woonhuis was geheel in bruine baksteen uitgevoerd. Links in de hoek zat de achterdeur, precies in het verlengde van de voordeur. Tegen de achtergevel was in het midden een karnhok gebouwd, bereikbaar via een buitendeur.

Het Loo-eilandje vanuit het zuiden. Geheel rechts ligt de paardenstal, daarnaast zijn achtereenvolgens zichtbaar de hooiberg, de grote koeienstal, het woonhuis, de kleine koeienstal, met links daarvan de achterzijde van de koebocht. Collectie P. van Dorp

De groengeverfde houten muren hiervan rustten op een stenen fundament van ongeveer een meter hoog. Hiernaast stond een stenen kelderhok waarvan de plavuizen vloer met het oog op een juiste keldertemperatuur een meter diep in de grond reikte. Deze kelder was alleen vanuit het woonhuis toegankelijk. Rechts van de achtergevel was tegen de zijkant van het woonhuis nog een lage, kleine stal voor twaalf koeien gebouwd. De zijgevel van deze stal was net als de voorzijde wit en evenals bij de andere stal waren de dakpannen blauw. Ook hier was in de zijgevel een luik naar de hooizolder. Recht voor de ingang van de kleine stal, over de gedeeltelijk gedempte noordwestgracht, in de hoek met een kleine dwarsloot, had vader Simon

een koebocht laten maken. Dit was een betonnen plaat met daarboven een afdak, waar 's zomers de koeien gemolken konden worden. Hiervoor werden ze twee keer per dag uit de wei hierheen gehaald. Bij de dwarsloot stonden dichte vlierbomen met zwartblauwe bessen en woekerde de witte akkerwinde oftewel piespotjes in de volksmond. Hier was ook een varkenskot en een doorgang over genoemde dwarsloot naar het westelijke stuk van het kleine eilandje, het kampie genaamd. Dit kampie was een wei voor paarden en schapen. Vanuit dit kampie kon je ook bij een hok komen dat tegen de kleine stal aan stond, waar de schapen konden lammeren.

De grotere stukken weiland waar de koeien 's zomers graasden lagen op het grote Loo-eiland boven en rechts van het kleine eilandje en op enkele langgerekte percelen tussen dit grote eiland en de hoge spoordijk van de trein tussen Den Haag en Amsterdam bij de Schenkwatering. Al deze percelen weiland waren, evenals het langgerekte perceel hooiland aan de westkant van de Loolaan, gepacht van Jochems en behoorden vandoord bij De Loo. Een dam met hek tegenover de noordkant van de grote stal vormde de verbinding naar deze weiden. Een lastige complicatie voor het boerenbedrijf van De Loo was de Hofpleintrein die sinds 1908 dwars over de oostelijke percelen van het grote eiland en de percelen ten noorden daarvan reed. De trein liep hier in die tijd iets boven maaiveldhoogte, door sloten gescheiden van de weilanden. Om op de weiden aan de andere kant van de spoorlijn te komen, was voor de boer en zijn vee een aantal spoorovergangen gemaakt. Deze overgangen bestonden uit een dam in de sloot aan weerszijden van het spoor, met op elke dam een door de boer zelf te openen hek. Bielzen tussen de rails moesten de oversteek vergemakkelijken. Die oversteek was echter zeer riskant en leidde regelmatig tot ongelukken, vooral bij het overbrengen van koeien. Extra lastig was de situatie bij de weidegronden die noordwestelijk van het grote Loo-eiland waren gelegen. Direct aan het begin van deze percelen splitste de Hofpleintrein zich in een linkertak naar Den Haag en een rechtertak naar Scheveningen. Een aantal percelen wei van De Loo lag zodoende ingeklemd tussen de hoge spoordijk van Den Haag naar Leiden en de twee lage spoorlijnen van de Hofpleinlijn. Deze ingesloten percelen wei werden zeer toepasselijk 'de driehoek' genoemd.

De laatste jaren

Reeds op jeugdige leeftijd hielp Arie mee op het bedrijf van zijn vader, vooral met melken en vee voeren. Deze ervaring kwam

goed van pas toen vader in het rampjaar 1953 bij bezigheden in de stal ten val kwam en zijn heup brak. Tijdrovende operaties waren het gevolg, maar het kwam niet echt meer goed. De elfjarige Arie moest toen samen met zijn moeder en een knecht het bedrijf draaiende houden. Dit betekende vóór schooltijd zeer vroeg op om omstreeks kwart over vijf de koeien te melken, en na schooltijd om half zeven weer, dag in dag uit. Kort na vaders ongelukkige val kwamen de landmeters. Er was sprake van ont-eigening met het oog op woningbouw. Arie moest de twee landmeters assisteren, onder andere door het meetlint vast te houden en de afstandspennen te tellen. Op 3 september 1956 kocht de gemeente Voorburg van de erfgenamen van Walter Joachim Jochems De Loo en de bijbehorende percelen. Pachter Simon Verboon werd uitgekocht. De schadeloosstelling die hij ontving vormde een goede basis om een eigen boerderij elders te kopen. Haast was er nog niet bij dus voorlopig mocht hij op De Loo blijven. In 1963 was het echter zover. De gemeente wilde het pachtcontract niet verder verlengen omdat zij vond dat de Mgr. van Steelaan moest worden doorgetrokken, dwars over de plek van de boerderij heen. Vader Simon had ondertussen de uit 1900 daterende Elisabethhoeve te Zwammerdam gekocht. Op 2 mei 1963 vertrok hij met zijn gezin uit Voorburg naar de nieuwe boerderij waar het bedrijf werd voortgezet. Boerderij De Loo bleef desolaat achter, een machteloze prooi voor slopers en graafmachines. In dezelfde maand mei werd de sloop door de gemeente Voorburg aanbesteed. Sloper-transportbedrijf Arie Breugem bleek de laagste inschrijver. Voor fl. 5.475,- en veel geweld mocht hij de gebouwen op het Loo-eilandje afbreken en

uiteindelijk tot de laatste steen ruimen.

Nog een laatste keer kroop een dichte avondnevel met flarden vol herinneringen omhoog uit de oude gracht en uit de vochtige aarde. Terwijl geen mens scheen te treuren over de vernieling van dit historische erfgoed spreidde de dauw zich als een troostrijke lijkwade over het kleine eiland, over het puin, de stof en de resterende steenklompen, een nachtwake lang. Met de nieuwe dag, en met de maanden daarna, kwamen de vrachtauto's, de nieuwe stenen, de nieuwe gebouwen en het jonge asphalt. Een moderne woonwijk verrees, die de dauw in de aarde opsloot, het heremoes, de akkerwinde, het fluitenkruid en de paardebloemen verstikte en de hazen en de vleermuizen verjoeg naar veiliger oorden.

De oudste geschiedenis

Op 25 maart 1415 laat Willem VI, graaf van Holland en Zeeland, via een brief eenieder weten dat hij de Voorburgse hofstede De Loo als beloning in erfleen geeft aan Dirck Potter, zijn verdienstelijke meesterschrijver. Bedoelde Dirck is echter niet alleen meesterschrijver van de graaf maar ook iemand die als dichter inmiddels enige faam heeft verworven. Wellicht is dit de reden dat de klerk die de brief opstelt extra zijn best doet op mooie formuleringen en fraaie zinnen. Zo noteert hij op het perkament in een keurig handschrift de eerste, bijna poëtische regels: 'Omdat alle tijdelijke zaken mettertijd vergankelijk zijn, is het noodzakelijk dat men deze, door ze op te schrijven, onvergankelijk maakt opdat zij veelvuldig in de gedachten van mensen aanwezig blijven en bij het verstrijken der tijd niet uit de herinnering van mensen verdwijnt. Daarom', zo vervolgt de brief, 'delen wij een ieder mee dat wij uit uitzonderlijke genegenheid en gunst die wij onze getrouwe Dirck Potter toedragen vanwege vele trouwe diensten die hij ons heeft betoond en zo God wil nog zal betonen, aan genoemde Dirck gegeven en verlijd hebben via deze brief [...] alle landerijen, rente en goederen die ons door de dood van Jan [Hubertsz] van de Werve, die ze van ons als recht leen hield, weer rechtens toegevalen zijn en hierna beschreven staan, te weten: de hofstede en de woning Ter Loo met al haar toebehoren, met de erfpachten en de landerijen, geestgronden en lenen, zo groot en zo goed als deze gelegen zijn in het ambacht van Voorburg en die voornoemde Jan van ons in leen hield, uitgezonderd een woning met diens toebehoren en omtrent 12 morgen land, het kan iets meer of minder zijn, die Claes Doede tegenwoordig in huur heeft en die mede bij de hofstede Ter Loo placht te horen [...]. Bedoelde,

Arie Verboon (links op de foto) op jeugdige leeftijd op De Loo met schoolkameraadje Cor van Boven. Foto omstreeks 1955. Collectie familie Verboon

hiervoor beschreven hofstede, woning, erfpacht en land zal onze hiervoor genoemde getrouwe Dirck en zijn nakomelingen van ons houden als een onversterfelijk leen.' Deze laatste woorden maakten de beloning extra bijzonder: bij overlijden van Dirck zou De Loo via vererving in de familie Potter mogen blijven en dus niet, zoals bij een recht leen, 'terugvallen' aan de graaf. Vandaar dat Dirck en zijn nakomelingen zich vanaf dit moment met gepaste trots Potter van der Loo zijn gaan noemen.

Dat de woning met de 12 morgen die vanouds bij De Loo behoorde, werd afgezonderd en niet naar Dirck Potter ging, had een bijzondere reden, die in het vervolg nog ter sprake zal komen.

Het ontstaan van De Loo is nog altijd met veel raadselen omgeven. Zeker is dat deze hofstede centraal werd gebouwd, op een smalle, hooggelegen duinrug, midden in de veenachtige polder bij Voorburg. Vanuit deze centrale positie heeft De Loo een hoofdrol gespeeld bij de ontginning en de exploitatie van de oude veengebieden tussen Voorburg en Haagambacht. Ongetwijfeld was hierbij aanvankelijk de verbouw van graan op de veengronden de hoofdactiviteit. De hiervoor benodigde afwatering deed echter de veenlaag snel inklinken, waarna noodgedwongen moest worden overgestapt op grasland en veeteelt. De centrale rol van De Loo vloeide voort uit het feit dat deze een vroenhoeve was, een leidinggevende hoeve met daaromheen diverse ondergeschikte hoeven, die cijns of pacht verschuldigd waren aan de vroenhoeve. Uit tientallen oude akten blijkt dat diverse huizen en landerijen rondom De Loo deze pachtverplichting kenden en steeds meedroegen naar een volgende eigenaar, tot ver in de 19e eeuw. Omdat deze pacht stipt op 10 augustus oftewel op Sint Lourisdag moest worden betaald aan de eigenaar van De Loo, werd deze pacht veelal 'Lourisgeld' genoemd. Verschillende schrijvers over oudheden benadrukken dat deze betaling vooral een vreugdevolle gebeurtenis was omdat de eigenaar van De Loo de verplichting op zich had genomen om eenieder die op Sint Lourisdag kwam betalen, royaal te onthalen op eten en drinken. De bekende historieschrijver Simon van Leeuwen tekent hierbij aan in zijn 'Batavia Illustrata' uit 1685, dat er geen onderscheid werd gemaakt tussen hen die veel dan wel weinig stuivers pacht moesten betalen: 'leder die deze pacht komt betalen, zelfs al is dit maar twee of drie stuivers, heeft er recht op om voor elke portie of aandeel met twee personen te komen eten en drinken,

waarbij elke smaldeling weer een nieuw aandeel maakt.' Deze 'kost en drank' bestond onder andere uit haring, bier, kaas en tabak. Zo was deze betaaldag eeuwenlang een feestelijke gebeurtenis, waarbij vooral de oude saamhorigheid werd gevierd.

Tot op heden hebben de alleroudste archieven niet kunnen onthullen wanneer de hofstede De Loo werd gebouwd en door wie. Toen na de verdrijving van de Noormannen de Utrechtse bisschop eind 9e eeuw een lijst opstelde van de bezittingen van het bisdom, werden op deze goederenlijst twee hoeven te Foreburg genoteerd. Of een van deze twee hoeven De Loo is geweest, blijft een vraagteken. De naam zelf onthult ook niet veel meer van dit mysterie. Volgens de woordenboeken uit onze tijd betekent De Loo 'open plek in het bos'. Deze betekenis is een soort kruising tussen het oud-Duitse woord 'Loh' dat bos of laag geboomte betekent en het Engelse 'leah' dat een open weideveld aanduidt. Bodemonderzoek in de omgeving van De Loo heeft aangetoond dat er op de zandstrook rondom de hofstede vroeger veel berkenbomen, elzen en laag struweel hebben gestaan. Anderen menen een taalkundige verwantschap te zien tussen Loo en 'lucus', het Latijnse woord voor heilig woud. Zodoende zou De Loo kunnen verwijzen naar een gewijde plek uit een ver, wellicht zelfs Romeins verleden. Een soortgelijk verleden kende ook de Elsberg, een hoge zandrug bij Veur, aan de oostkant van Oost-Duyvestein. Er zijn sterke aanwijzingen dat hier een Romeins heiligdom was, dat later werd gekerstend en toen een Roomse processieplaats werd met een eigen kapel. Een andere mogelijkheid is dat De Loo is afgeleid van het woord 'locatio', een woord dat volgens deskundigen te maken heeft met een centrale plek, van waaruit de verveningen werden georganiseerd. Archeologisch onderzoek geeft aan dat er in de middeleeuwen bij De Loo inderdaad veen is afgegraven, maar de omvang daarvan is vooralsnog onduidelijk. Nog een andere verklaring geeft Ludolf Smids in zijn boek 'Schatkamer der Nederlandsche Oudheden' dat in 1774 werd gepubliceerd. Smids schrijft dat De Loo 'in de taal van onze oude voorvaderen' niets anders betekent dan 'een verheven hoek land'. Hij noemt verschillende voorbeelden en geeft tenslotte aan dat De Voorburgse Loo op dezelfde 'hoge streek' is gelegen als het dicht daarbij gelegen huis De Werve oftewel Klein Mathenes. Een aardig detail bij deze laatste constatering is, dat De Loo en De Werve niet alleen via een duinrug waren verbonden, maar aanvankelijk ook via eenzelfde leenman.

Dat de laatste jaren steeds meer onduidelijkheden worden opgehelderd over de oudste leenbezitters van De Loo en de precieze leenoverdrachten, is vooral te danken aan het speurwerk met Cees van der Velde, kenner van historische familieverbanden en oude verpondingregisters betreffende Den Haag en wijde omstreken. Het onderzoek toont onder andere aan dat die leenoverdrachten vrijwel steeds via, soms ingewikkelde, familierelaties plaatsvonden. Dit artikel biedt echter te weinig ruimte om alle gevonden details en alle intrigerende gebeurtenissen rondom de oudste bezitters van De Loo uitvoerig weer te geven. In het nu volgende wordt volstaan met een keuze uit deze veelheid aan wetenswaardigheden.

Samen met De Werve

Uit de aantekeningen in de grafelijke leenregisters en andere oude bronnen komt de opvolging van de vroegste eigenaren en leenmannen als volgt naar voren. Al in 1274 wordt melding gemaakt van een *Jacob van de Werve* als bezitter van gronden in Voorburg, gelegen tussen de Vliet en het Mitsveen op de grens tussen de Voorburgse en de Haagse Veenvolder, de huidige Schenk. Dit gebied omvat zowel De Werve als De Loo. Vervolgens was *Jan van de Werve*, die naar verluidt een zoon was van genoemde Jacob, vanaf 1281 leenman van dit goed, bestaande uit land en hoeve in Voorburg en daarnaast tienden van Geesterwaard in Oegstgeest en Rijnsburg alsmede 20 morgen land in Schipluiden onder Maasland. Genoemde Jan gaf het deels aan zijn broer *Hubert van de Werve* in achterleen, met inbegrip van 'een halve hoeve'. Dit bezit wordt in 1297 bevestigd door de graaf van Holland in een oorkonde die nu de oudst bewaarde is in het archief van Voorburg. Diens zoon, *Jan Hubertsz van de Werve* werd vervolgens in 1327 met al de goederen van zijn vader verlijd, waartoe nu ook de tienden van Bodegraven behoren. Zijn bezittingen omvatten in 1328 onder meer een naburige woning met 60 morgen gekocht van Jan van Voorburg, en een andere, met 12 morgen land, van Arnout Hoen. Jan Hubertsz huwt vóór 1331 met Ermgaerde, dochter van Ghisekyn Jansz, vermoedelijk genoemd Van Ammers. In 1346 wordt opnieuw een - mogelijk andere - *Jan Hubertsz van de Werve* leenman. Een *Hubert Jansz van de Werve*, waarschijnlijk zoon van de vorige leenman, wordt in 1348 verlijd. Deze trouwt vóór 1356 met Beatrix Aerntsdochter van Damme. Na een sprong van 42 jaar volgt in 1390 dan een volgende heer, weer een *Hubert Jansz van de Werve* die dan in Leiden woont. Hij huwt met Volckwif, dochter van Aelwijn Gerritsz, heer van

Rijsoord. Zij hertrouwt na zijn dood met Kerstant, zoon van Jan Vlaminck van der Goude, maar genoemd naar zijn moeder, van den Berghe. Hij mag zich heer van Hillegersberg noemen.

Eind 14e eeuw blijkt dat het gezamenlijk bezit van De Werve en De Loo onvermoede voordelen heeft. Een oorkonde, gedateerd 21 april 1392, geeft aan genoemde Hubert toestemming van graaf Aelbrecht van Beieren om stenen van het bouwvallige Voorburgse huis De Werve te gebruiken voor de verbetering van de 'toren Ter Loo'. Mocht hij stenen overhouden dan mag hij die verkopen en de opbrengst naar eigen goeddunken besteden. In een noot onderaan de oorkonde vermeldt de klerk openhartig dat deze toestemming van de graaf niet geheel van eigenbelang is ontbloeit: Hubert van de Werve heeft De Loo van de graaf in leen als een recht leen. Bij het overlijden van de leenman zou De Loo dus weer aan de graaf toekomen, die er dan opnieuw naar eigen goeddunken over kon beschikken. Dit gold niet voor het huis De Werve, dat in erfleen was gegeven en bij overlijden dus bij de erfgenamen van De Werve zou blijven. De graaf had duidelijk meer belang bij een goede conditie van De Loo. De akte van 1392 onthult nog een mooi detail: De Loo was een versterkte hoeve met een toren. Tezamen met de omgrachting, die op oude kaarten goed is te zien, geeft het De Loo een weerbaar uiterlijk, passend bij een krachtige vroenhoeve.

Na overlijden van genoemde Hubert, omstreeks 1400, komen de bezittingen van de familie van de Werve aan zijn zoon, opnieuw een *Jan Hubertsz van de Werve*, heer van Dubbeldam. Deze huwt vóór 1400 met Katharina Pieters van Drimmelen. Vanaf 1403 wordt bedoelde Jan vermeld als eigenaar van de hofstede 'Ter Loo'. Dit genoegen zou hem echter slechts een tiental jaren beschoren zijn. Na zijn dood komt De Loo, zoals eerder aangegeven, in 1415 in handen van Dirck Potter en geraakt daarmee voorgoed uit handen van de Van de Werves. De Werve zelf gaat over naar Machteld Hubertsdochter, de zus van genoemde Jan Hubertsz van de Werve, en in 1407 gehuwd met Wouter Gerrit van den Berghe. Laatstgenoemde was vanaf 1387 heer van Mathenesse, een volle broer van eerdergenoemde Kerstant, en eerder gehuwd met Elisabeth van der Horst.

Een dichter en zijn kwestieuze liefdesrelatie

Dirck Potter moet omstreeks 1370 zijn geboren. De eerste archiefsporen van hem dateren van 12 november 1385. Op deze datum ontvangt hij, volgens de grafelijke boekhouding, als jonge klerk van graaf Aelbrecht van Beieren, een beloning voor het schrijven van een duplicaat van een trossiersrekening. Hieruit blijkt dat hij in de voetsporen was getreden van zijn vader Gerrit, die als klerk aan de kanselarij van genoemde graaf secretariaatswerkzaamheden verrichtte. Dirck maakt al snel promotie. In januari 1403 ondertekent hij als meesterklerk zijn eerste oorkonde voor de graaf, de eerste van de vele die zijn signatuur zouden dragen. Geruime tijd is hij 'schrijver van de bloede' oftewel administrateur van lijfstrafprocessen. Tot aan zijn overlijden in april 1428 zou hij als hoge, invloedrijke klerk diverse Hollandse graven dienen. Zo werd hij de vertrouweling van graaf Willem VI, geheimschrijver van Jacoba van Beieren en haar echtgenoot Jan van Brabant, vervolgens secretaris van graaf Jan van Beieren en tenslotte van Philips de Goede, hertog van Bourgondië. Vaak vergezelt hij hen op hun reizen en nog vaker vertoeft hij voor zijn graaf in het buitenland met een geheime missie of een andere diplomatieke zending. Voor deze trouwe diensten verleent de graaf aan Dirck diverse lucratieve voorrechten en andere beloningen zoals de leengoederen van het Haagse Westambacht (1400), de zwanen in Waterland en de pacht van de Zeevang (1401), de belening van een huis aan de Plaats in Den Haag (1402), de tollenvan Geervliet en Iersekeroot (1415), alsmede het Hubrechtsambacht en het ambacht van Snedelwijck bij Waddinxveen (1418). Verder krijgt hij van de graaf in vrije eigendom een hofstede in het Haagse Noordeinde (1402) en uiteraard het erfleer van De Loo te Voorburg (1415). Ook het baljuwschap van Den Haag valt hem toe (1408-1416). Al deze beloningen geven Dirck status, macht en inkomen. Toch heeft het er omstreeks 1400 even naar uitgezien dat Dirck, door jeugdige onbezonnenheid, de gunst van de graaf zou verspelen en zijn carrière al voorbij was, nog voordat deze was begonnen. Uit enkele archiefstukken blijkt dat Dirck Potter, zijn broers Jan en Pieter en zijn halfbroer 'Dirck Potter de bastaard' in november 1400 voortvluchtig zijn. Tijdens een fel handgemeen voor de poort van het Haagse Binnenhof had dit viertal hun medehovelingen meester Pieter en Colijn de Ridder doodgeslagen. Wellicht dat het gewelddadige conflict was ontstaan door de verwantschap van laatstgenoemden met de hofgeestelijken en de pogingen van deze clerus om lucratieve hof functies

*Aelbrecht van Beieren.
Collectie Gemeentearchief
Den Haag*

*Wapen van de familie Potter
van der Loo in Jan J. Potters
wapenboek, omstreeks 1560.
Collectie Hoge Raad van Adel*

naar zich toe te trekken. Omdat het echter doodslag was tijdens een 'eerlijk handgemeen' en geen moord met voorbedachten rade, loopt het met een sissier af. Graaf Aelbrecht laat in een speciale brief weten dat hij Dirck en zijn broers deze 'misdaad tegen de grafelijke heerlijkheid' heeft 'vergeven en kwijtgescholden'. Dirck wordt evenals zijn broers veroordeeld tot het betalen van een zoengeld, het laten lezen van duizend zielenmissen voor de vermoorden, het volbrengen van een bedevaartstocht en tot een voetval in de kerk van Den Haag. In 1411 en 1412 verblijft Dirck Potter in Rome op een geheime missie voor graaf Willem VI. Hier schrijft hij als veertig-plusser 'om de melancholie te verdrijven' een leerdicht, getiteld 'Der Minnen Loep': 11.000 dichtregels vol vermaning en vol klassieke en bijbelse verhalen over het verloop van de liefde met al haar verleiding, passie, list en bedrog. Over zichzelf onthult hij dat hij ooit een jeugdliefde heeft gekend, maar dat de jongedame hem, na een kortstondige tijd vol geluk, had verlaten. De hoop dat hij nog eenmaal echt zal beminnen, heeft hij nu echter laten varen. Toch was hij, toen hij zijn gedicht over de liefde schreef, waarschijnlijk gehuwd of gehuwd geweest, maar het blijft onduidelijk met wie. Uit een enkele dichtregel in *Der Minnen Loep* leiden sommige lezers af dat zijn echtgenote een ietwat norse vrouw was, die weinig lachte. In ieder geval had hij twee zonen, Gerrit en Jacob. Deze waren, gezien diverse archiefvermeldingen, vóór 1412 geboren. Zo was de jongste van

de twee, Jacob, in 1423 ingeschreven als student te Keulen en twee jaar later te Parijs. Hier had waarschijnlijk zijn oudere broer Gerrit eveneens gestudeerd. Uit enkele, tot nu toe onopgemerkt gebleven notities in de leenregisters valt af te leiden dat er omstreeks 1415 wellicht sprake is van een voorgenomen huwelijk tussen Dirck Potter en ene Lysbeth van der Does, de dochter van Symon Philipsz van der Does en Maria van der Wateringe. De familie Van der Does is een der begunstigde families aan het Bourgondische hof. Veel van Lysbeths familieleden bezetten hier hoge posities. Daarnaast heeft deze familie oude banden met Voorburg. Lysbeths vader Symon was eigenaar van het aloude Voorburgse huis Leeuwestein, evenals haar grootvader Philip. Laatstgenoemde was een neef van heer Aelbrecht Jansz van der Wateringe en bovendien, net als zijn vader Johan, schout van Voorburg. Toen Dirck Potter in maart 1415 werd beleend met De Loo, werd volgens de hiervoor geciteerde verlijfbrief van graaf Willem VI, een woning met 12 morgen land, die altijd bij De Loo had gehoord, er uit gehouden. Uit de leenregisters blijkt nu dat deze woning met de 12 morgen in dezelfde maand maart 1415, na het overlijden van Jan van de Werve, in bruikleen wordt gegeven aan genoemde Lysbeth van der Does. Dit gebeurt op nadrukkelijk verzoek van haar vader en heeft als voorwaarde dat zij niet zonder toestemming huwt. Aasde de familie Van der Does ook op De Loo? Zagen zij met lede ogen het vaste voornemen van de graaf om deze belangrijke Voorburgse hofstede te schenken aan zijn gunsteling Dirck Potter? Beraamden zij via de hiervoor beschreven regeling, behalve het bezit van de woning voor Lysbeth, gevolgd door een huwelijk met genoemde Dirck, een mooie mogelijkheid om toch hun einddoel te verwezenlijken? Was het een soort 'Salomonsregeling' van de graaf, die zo een conflict om het bezit van De Loo tussen de twee belangrijke families wilde voorkomen? Uit het verdere verloop komen overigens aanwijzingen dat genoemd huwelijk de nodige twijfels moet hebben meegebracht. In 1415, op hetzelfde moment dat Lysbeth wordt beleend met de Voorburgse woning, krijgt zij ook bezittingen in Maasland die eveneens aan Jan van de Werve hadden toebehoord. Uit de akte waarin dit werd geregeld, blijkt dat zij dan nog 'onmondig' dus minderjarig is. Dit betekende in die tijd veelal jonger dan 25 jaar. Hieruit valt te concluderen dat er een groot leeftijdsverschil van minstens 20 jaar bestond tussen Dirck en Lysbeth. Was dit leeftijdsverschil een probleem of vormde de lagere afkomst van Dirck toch een belemmering? Misschien wilde Dirck zelf wel geen huwelijk en vond hij het

voldoende dat Lysbeth zijn minnares was. Het vermoeden dat zij hoe dan ook een relatie hadden, wordt versterkt door de aanwezigheid van een zoon Dirck, die vermoedelijk uit deze verhouding werd geboren. Hij wordt in 1445 genoemd in de leenregisters en blijkt dan gehuwd met Alyd van der Weyde. In ieder geval zal een verbintenis tussen Lysbeth en Dirck, in welke vorm ook, door Lysbeth's familie met voorwaarden zijn omgeven. Zo wordt bepaald dat Lysbeth een lijfrente krijgt van 40 pond per jaar uit de eerder genoemde woning in Voorburg met de 12 morgen en uit de bezittingen in Maasland. Dergelijke afspraken werden in die tijd tussen gehuwden vaker gemaakt. Vandaar dat de befaamde Frans van Mieris in zijn 'Groot Charterboek der graven van Holland' de conclusie trekt dat er sprake was van een huwelijk tussen beiden. Daarbij wordt dan echter voorbij gegaan aan het feit dat er in de akte niet wordt gesproken over een lijfrente uit De Loo zelf, maar van een rente uit de woning bij De Loo. Bovendien bevat geen enkele oorkonde of akte de vermelding dat Lysbeth de echtgenote is van Dirck, terwijl het in dit soort akten gebruikelijk was om een formele huwelijksband niet onvermeld te laten. Het heeft er alle schijn van dat het uiteindelijk niet tot een huwelijk is gekomen. Uit latere jaren zijn er signalen die op spanningen duiden. In 1418 volgt er een curieuze oorkonde, met een dreigende ondertoon. Op 1 maart van dit jaar bepaalt gravin Jacoba dat, wanneer Lysbeth van der Does sterft of een verzuim pleegt dan wel haar goederen verbeurt, al de goederen van haar 'bij De Loo en in Maasland, die met de 40 pond zijn belast', weer zullen toekomen aan Dirck Potter. Ongetwijfeld was deze oorkonde gegeven op verzoek van Jacoba's vertrouweling Dirck Potter zelf. Was Lysbeth ziek geworden, gedroeg zij zich onbetamelijk of dreigden er, gezien de waarschuwendende toon van de oorkonde, andere problemen? Het lijkt er op dat Dirck zijn belangen en die van zijn zoons uit zijn eerste huwelijk veilig wilde stellen. Het was immers regel dat bij overlijden van de moeder de door haar ingebrachte goederen naar haar eigen kinderen gingen, in dit geval naar Dirck junior, als deze inderdaad haar zoon was. In 1419 zijn er weer tekenen van onmin. De archieven uit dit jaar spreken van een conflict tussen Dirck Potter en Symon Symonsz van der Does, de broer van Lysbeth, over het baljuwschap van Den Haag. In dit conflict trekt de familie Van der Does aan het langste eind. Uit een enkel voorbeeld blijkt dat vader Potter trots is op zijn zoons, zeker op die uit zijn eerste relatie. Al snel na hun academische opleiding krijgen ook zij belangrijke functies aan het

Openingsminiatur uit het handschrift van Dirck Potters Bloem der deugden. Links staat de auteur. Manuscript 15e eeuw. Collectie Instituut voor Franciscaanse geschiedenis, Sint-Truiden

grafelijke hof. Het tweede literaire werk dat Dirck op latere leeftijd schrijft, draagt hij op aan zijn zoons. Het boek draagt de veelzeggende titel 'Bloem der deugden'. Het bestaat uit een mengeling van wijze lessen en opvoedende spreuken, met weer diverse verhalen ter toelichting. Dircks laatste boek 'Mellibeus' is een vertaling van een Franse bewerking van een Italiaans geschrift uit het midden der 13e eeuw. Het boek bevat een pleidooi tegen het oplossen van geschillen door wraak en geweld. Het is overigens de vraag of Dirck Potter bedoelde twee boeken op De Loo heeft geschreven. Waarschijnlijk was De Loo voor hem vooral een bron van status en inkomen en niet zozeer een geliefde behuizing. Als hoofdverblijf had hij vooral zijn eerdergenoemde huis aan de Plaats in Den Haag, dichtbij het grafelijke hof. In april 1428 overlijdt Dirck Potter. Zoon *Gerrit Potter van der Loo* erft De Loo en het huis aan de Plaats. Gerrit was raad van Philips de Goede en gehuwd met Kerstynne Jansdochter van der Mye. Hij had vier kinderen: Dirck, Gerrit,

Jan de Oudere en Jan de Jongere. Het kwam in deze tijd wel meer voor dat twee kinderen dezelfde voornaam kregen. Ter onderscheiding werd dan iets aan de naam toegevoegd, zoals hier 'de Oudere' en 'de Jongere'. Evenals zijn vader Dirck maakt Gerrit zich literair verdienstelijk. Hij schrijft een Hollandse vertaling uit het Frans van de vermaarde kroniek van Froissart onder de fraaie titel: 'meyster Jan Froissarts cronyke getransleert uten Franssoyse in onser duytscher tonghen'. En net als zijn vader maakt Gerrit vele buitenlandse reizen in dienst van de graaf. Van Jacoba van Beieren had hij in 1432 14 1/2 morgen veengrond bezuiden het Haagse hout in erfpacht gekregen met de bepaling dat hij hier geen turf mocht laten delven. Deze winstgevende activiteit wilde de gravin voor zichzelf houden. Waarschijnlijk heeft dit stuk grond, samen met andere percelen die Gerrit hier bezat, de basis gevormd van De Kleine Loo. Deze hofstede in Haagambacht zou vanaf het begin, vrijwel ononderbroken, via eenzelfde eigenaar nauw verbonden blijven met De Voorburgse Loo. De geschiedenis van De Kleine Loo valt hierna dan ook eeuwenlang samen met die van De Grote Loo, tot aan een eerste scheiding in 1662. Na het overlijden van Gerrit in 1451 blijkt uit een notitie in de leenregisters dat de overledene ook de eerder genoemde Voorburgse woning met 12 morgen land in zijn bezit had. Het register vermeldt dat genoemde woning naar Gerrits oudste zoon Gerrit gaat. Vermoedelijk vormde de woning met de erbij horende landerijen de bakermat van de latere hofstede Essesteijn.

Een hofstede in geldnood en processen

De Loo blijft na de dood van Gerrit aanvankelijk in gezamenlijk bezit van de erfgenamen, met de oudste zoon *Dirck Potter van der Loo* als eerst-rechthebbende. Dirck is gehuwd met Katharina Jacobsdochter die Buysen. Tijdens zijn leven maakt hij forse schulden, met name inzake pachtgeld van de tolleren van Gorinchem en van Schoonhoven jegens wijlen hertog Karel van Bourgondië. Ter verbetering van zijn liquiditeit gaat hij over tot ondoordachte handelingen. Zo wordt Dirck in diverse rechtszaken gedaagd voor het Hof van Holland omdat hij als tollenaar wederrechtelijk schepen had geconfiscieerd, uit geldgebrek of wellicht ook uit andere noden, daar het vaak ladingen met wijn betrof. Tenslotte ziet hij zich genoopt om De Loo met al zijn toebehoren te verkopen, maar dan wel aan zijn broers *Gerrit Potter en Jan Potter de Jongere* 'opdat de hofstede van De Loo niet in vreemde handen zou komen'. Spoedig daarna overlijdt Dirck, in berooide staat. Zijn twee broers besluiten hun aanspraken te

splitsen. De Loo zou aan Jan komen, terwijl Gerrit ter compensatie 1/3 deel van 20 gulden erfelijke rente per jaar zou ontvangen. Dit keer is het Jan die in gebreke blijft zodat Gerrit in de problemen komt. Gerrit was inmiddels gehuwd en laat weten dat hij 'grotelijks belast is met kleine kinderen'. In arren moede gaat hij in rechte tegen zijn broer, hetgeen aanleiding geeft tot een langdurig proces voor het Hof van Holland respectievelijk de Grote Raad te Mechelen. Uiteindelijk beslist de Grote Raad omstreeks 1485 dat Jan Potter de Jongere 'de onverdeelde hofstede' onder zich mag houden.

Curieus is de vraag of genoemde overleden broer Dirck Potter wellicht door onthoofding aan zijn einde is gekomen. De geschiedenisboeken verhalen namelijk hoe ene Dirck Potter van der Loo als Hoekse aanvoerder, het huis Ter Zijl in 1481 bij Leiden tevergeefs verdedigde tegen de Kabeljauwen. In opdracht van aartshertog Maximiliaan werd hij voor zijn aandeel in deze krijgshandelingen met vier anderen op 18 april van genoemd jaar onthoofd. Als afschrikwekkend voorbeeld werden hun hoofden op een staak tentoongesteld buiten de poort van Leiden. Het blijft echter onzeker of deze Dirck Potter dezelfde is als broer Dirck, de overleden mede-eigenaar van De Loo uit de processtukken. Gezien de lengte van het proces moet broer Dirck toch wel ruim vóór 1481 zijn overleden.

Ondertussen gaat het Jan Potter van der Loo de Jongere financieel ook niet voor de wind. Samen met zijn broer Jan de Oudere blijft hij achter met het betalen van pachtgelden van 'de duinen en wildernissen van 's-Gravezande'. Wellicht is dit de reden dat hij in 1488 De Loo overdraagt aan *Dirck van Rijswijk*. Genoemde Van Rijswijk is meester van de rekenkamer van Holland en Zeeland en hoogheemraad van Schieland. Mogelijk is hij verwant aan Floris Jan Engebrechtsz van Rijswijk, heer van Rijsoord. Deze curieuze persoon was een kleinzoon van eerdergenoemde Kerstant Jansz de Vlaminck van den Berghe. Genoemde Floris was gehuwd met Gerarda die Buyser, wellicht familie van eerdergenoemde Katharina die Buyser. De annalen vermelden uitvoerig hoe hij zijn eigen zus Beatrix om het leven bracht, zodat hij in 1472 werd geëxecuteerd. Het kan ook zijn dat Dirck van Rijswijk zijn naam ontleent aan zijn bezittingen bij Almkerk. Hier heeft hij een hofstede, hooibergen, geboomte, grond en land, tezamen 32 morgen, ten zuidwesten van het dorpje Rijswijk, in het land van Altena.

Omstreeks 1490 gaan vele bezittingen van de familie Potter van der Loo, maar ook van de familie Die Buyser, in zijn handen over. Verder bezit hij in Voorburg nog een hofstede met huis en 4 $\frac{1}{2}$ hont land aan de Vroensloot. Na zijn overlijden in 1502 gaat De Loo naar zijn dochter *Christina van Rijswijk* die gehuwd is met *François Pietersz Coebel*. François had gestudeerd aan de universiteit van Parijs en Orleans. Hij bekleedt diverse belangrijke functies waaronder die van landsadvocaat. Al snel gaat hij zich 'heer van De Loo' noemen. Zo noteert de pastoor in 'het memorieboek' van de Voorburgse parochie tussen een notitie uit 1518 en een aantekening uit 1530: 'Meester Frans Coebel, heer van De Loo, geeft jaarlijks de kerk van Voorburg 1 pond'. Christina overlijdt in 1533, waarop de hofstede in handen komt van zoon *Dirck Coebel*, gehuwd met Vincentia, dochter van Hendrick Florisz. De familie Coebel is protestant. In huize Coebel bij Leiden wordt in 1566 een van de eerste 'gereformeerde predikaties' gehouden. Dirck is hoogheemraad van Delfland, baljuw van Den Haag en lid van de Haagse schutterij, maar krijgt vooral bekendheid als de niet zo betrouwbare kerkmeester van de Haagse Jacobskerk. Toen genoemde kerk in 1539 door blikseminslag afbrandde, werd in 1547 en 1548 een tweetal loterijen gehouden voor het herstel. Aan kerkmeester Dirck Coebel werd de kist toevertrouwd met de ontvangen gelden en de uit te reiken prijzen. Een behoorlijke afrekening bleef echter achterwege, waarop het Hof van Holland, na jarenlange onduidelijkheid, uiteindelijk besloot een onderzoek in te stellen. Veel duidelijkheid leverde dit onderzoek echter niet op. Wel werd Dirck in 1562 verplicht om een deel van de onderzoekskosten te betalen. Dirck maakt vele schulden, waarbij hij onder andere zijn huis in de Haagse Nobelstraat, een huis aan de Leidse Pieterskerkgracht en de hofstede De Loo verpand. Waarschijnlijk omdat hij niet kon voldoen aan zijn rente en aflossingsverplichtingen verkoopt hij in maart 1567 De Loo aan *Nicolaes Andriesz van Bronckhorst*. Nicolaes, die gehuwd is met Jacobmijna Gerritsdochter van Poelgeest, stamt uit de niet-adellijke tak van leenmannen. Een aardig detail is dat een voorvader van Nicolaes, Ghijsbrecht, evenals Dirck Potter, in dienst was geweest van graaf Aelbrecht. Nog tijdens de overdrachtsperiode overlijdt plotseling genoemde koper Nicolaes, waarna De Loo overgaat op de twee onmondige weeskinderen van Nicolaes, te weten *Nicolaes en Gerarda van Bronckhorst*. Een neef van Dirck Coebel, mr. *Aernt Claesz Coebel*, die waarschijnlijk het nodige had te vorderen van zijn oom, vecht de overdracht echter aan. In een 'akte van naasting' wijst de rechter in

augustus 1567 inderdaad De Loo aan hem toe. Aernt is advocaat voor het Hof van Holland, waarnemend landsadvocaat, ontvanger-generaal van de Staten van Holland en lid van de Haagse schutterij Sint Joris. Ook deze nieuwe eigenaar heeft niet lang kunnen genieten van zijn aanwinst. Hij overlijdt kort nadat hij De Loo in bezit heeft gekregen. Na zijn overlijden verkoopt Aernts weduwe, *Anna Jansdochter van Oudheusden*, via zaakwaarnemer mr. Anthonis Hoffslach, De Loo in 1569 aan *Nicolaes Gerritsz van der Laen*. Mr. Hoffslach staat erom bekend dat hij vooral de belangen behartigt van pro-Spaanse families. Geen wonder dus dat met genoemde koper De Loo weer in handen komt van een katholieke, pro-Spaanse familie. Nicolaes was raad van het Hof van Holland en had van zijn vader talrijke bezittingen geërfd waaronder de hofstede Velden met landerijen te Maasland. Hij was gehuwd met Cathalyne Geleynsdochter Zegers van Wassenhove. Haar zus Anna was gehuwd met Laurens Joostensz van Bronckhorst, een oomzegger van eerder genoemde Nicolaes Andriesz van Bronckhorst. Ook deze eigendom is echter maar van korte duur. Vanwege zijn Spaanse sympathieën moet Nicolaes, evenals de andere raadsleden van het Hof van Holland, omstreeks 1572 uitwijken naar Utrecht. Hier sterft hij omstreeks 1575 als uitgewekene, als ‘glipper’.

Overigens is zijn echtgenote Cathalyne een voorbeeld van de tweespalt die de toenmalige geloofsstrijd aanbracht, dwars door famielieverbanden heen. Twee broers van de katholieke Cathalyne, Gheleyn en Johan Zegers van Wassenhove, waren duidelijk anti-katholiek, hetgeen zij niet onder stoelen of banken staken. Beide broers woonden te Voorburg. Hier bezondigden zij zich, volgens een getuige, in 1566 tijdens een maaltijd met de Voorburgse pastoor Jan Vreem, aan allerlei ‘schandelijke en lasterlijke’ uitlatingen over het katholieke geloof. Zij gingen zich vervolgens te buiten aan een kleine beeldenstorm, door zich in de Voorburgse kerk te vergrijpen aan het beeld van Sint Joris. Beide heren werden voor deze gedragingen door Alva’s bloedraad verbannen uit Voorburg.

Na het overlijden van Nicolaes valt De Loo toe aan *Gheleyn van der Laen*, de ‘onmondige’ zoon van Nicolaes en Cathalyne. Gheleyn zou later vice-admiraal worden van de Spaanse vloot en trouwen met Françoise Adolfsdochter van Haemstede, wederom uit pro-Spaanse families waaronder Van Almaras en

Exalto. Als voogd over Gheleyn en de andere kinderen van de overleden Nicolaes wordt zijn broer Hendrik aangesteld. Spoedig wordt duidelijk dat status en bezit ook vele schaduwkanten telt. De boedel blijkt zo zwaar belast te zijn met schulden die de overledene tijdens zijn leven had gemaakt, dat er te weinig geld overblijft voor het levensonderhoud van de weduwe en haar kinderen. Wellicht is dit een van de redenen dat Cathalyne al heel snel hertrouwt met Arent Fransz Pijl uit Amersfoort en daarna nogmaals met Thomas Lovell, Engelsman en sergeant-majoor te Bergen op Zoom. Toen hij trouwde met Cathalyne, was Lovell juist gescheiden van Emerentia Hubertsdochter van Woerden van Vliet, weduwe van Gijsbert Joostensz van Bronckhorst, die eveneens een oomzegger was van Nicolaes Andriesz van Bronckhorst. De scheiding kwam nadat Lovell voor het Hof van Holland heftig bezwaar had gemaakt tegen Emerentia’s buitenechtelijke liaison met de Spanjaard Pedro Martinez de Arata. Voor hetzelfde Hof van Holland voert Lovell voor zijn nieuwe echtgenote Cathalyne nog vele jaren rechtszaken tegen haar kinderen bij Nicolaes van der Laen om diens nalatenschap. Met de kinderen is het dan ook financieel niet meer goedgekomen. Zo blijkt uit de archieven dat in 1592 nog twee minderjarige kinderen van Nicolaes van der Laen, Gerrit en Nicolaes junior, in zeer behoeftige omstandigheden in het buitenland verblijven.

De Loo in handen van bierbrouwers

Ongetwijfeld om iets van de financiële nood te lenigen, wordt hofstede De Loo, samen met De Kleine Loo in Haagambacht, in 1578 door voogd Hendrik van der Laen verkocht aan de Delftse bierbrouwer *Govert Willemsz Brasser*. De familie Brasser is een vooraanstaande Delftse familie met belangrijke relaties en diverse bezittingen. Zo wordt vader Willem Pietersz Brasser in de verpondingsboeken in 1568 vermeld als mede-eigenaar van een huis met 16 morgen land te Voorburg. De pachter is Cornelis Cornelisz van der Horst. Mede gelet op de ligging aan de oostkant van de Loolaan en de naam van de pachter is dit vermoedelijk hofstede De Horst, het latere Oosterloo. Dit bezit lag direct westelijk van de woning met 10 morgen land, die sedert 1443 eigendom was van eerder genoemde Gerrit Dircksz Potter van der Loo, die het in 1451 naliet aan zijn zoon Gerrit Gerritsz en welke later Essesteijn wordt genoemd. Goverts bekende broer Dirck Willemsz Brasser, ook wel genoemd Dirck Govert Brasser, koopt in 1601 het deftige pand ‘Het Wapen van Savoy’, gelegen aan de Oude Delft te Delft. Tegenwoordig is dit

de imponerende behuizing van het Delftse Gemeentearchief. Govert Willemsz Brasser heeft nogal wat zaken te regelen in Zeeland. Dit is niet verwonderlijk, want hij is gehuwd met Helena Hubertsdochter Stoutenburg uit Brouwershaven. Haar zus Maria is gehuwd met Cornelis, bastaardzoon van Wolfert Wolfertsz van Borselen, wiens vader baljuw was van Brouwershaven. De Van Borselens hebben al eeuwen een hoge status aan het Bourgondische hof. Zodoende krijgt Govert te maken met voorname families als De Glimes, en via deze met Marie de Brimeu. Deze markante adellijke dame is weduwe van Sr. Lancelot de Barlaymont, heer van Beauraing, en laatst gehuwd met Charles de Croy, Prins van Chimay, hertog van Aerschot en heer van Beaumont. Van laatstgenoemde leefde zij echter twee jaar na het huwelijk gescheiden van tafel en bed. Er was huwelijktwist ontstaan omdat Marie zich ontpopte als een gedreven aanhangster van 'het nieuwe geloof' terwijl Charles, na een korte twijfelperiode, terugkeerde naar de kerk van Rome en trouw aan Spanje. Marie zag zich daarom geregeld genoodzaakt voor de Spanjaarden de wijk te nemen. Na vele onstuimi-

ge omzwervingen verpoost zij in 1586 op De Loo, als gast van Govert Brasser. Vanuit De Loo schrijft Marie enige brieven vol roddels, maar ook vol van haar passie voor bloemen en tuin-kunst.

Govert Willemsz Brasser verricht voor De Loo een belangrijke daad: op 18 december 1593 wordt de eeuwenoude hofstede op zijn verzoek 'geallodialiseerd'. Dit betekent dat er een eind komt aan de 'leenhorigheid'. De Loo wordt voor 100 pond 'ontslagen uit alle vasallagie' en wordt aldus volledig vrij privé-bezit. Bij deze allodialisatie wordt vermeld dat De Loo voor de verpondingen te boek staat voor 26 morgen. Omgerekend naar huidige oppervlaktematen is dit zo'n 22,14 hectare.

Een Leidse burgemeester en zijn familie

Het jaar 1594 brengt een andere mijlpaal in de geschiedenis van De Loo. In dit jaar verkoopt Govert Brasser zowel De Grote als De Kleine Loo aan *Jan Ysnoutsz van Nes*. Deze nieuwe eigenaar zou De Loo door diverse aankopen van omliggende huizen en percelen aanzienlijk uitbreiden, zodat de hofstede met de omringende bezittingen in de 17e eeuw bijna drie keer zo groot werd. De vraag dringt zich op of al deze aankopen in Voorburg en Haagambacht iets te maken hebben met de Leidse brouwerij van Jan Ysnoutsz. Turf is in deze tijd een belangrijke brandstof voor de bierproductie zodat de veenpakketten rondom De Loo wellicht extra lucratief waren. Of er in de 17e eeuw nog veel turf kon en mocht worden gegraven in de polder rond De Loo, is echter een vraag die moeilijk valt te beantwoorden.

Jan Ysnoutsz van Nes woont in Leiden, in Overmare Rijnzijde, aan de Marendorp of Lage Rijndijk, de huidige Haarlemmerstraat, bij de Brouwersteeg. Hier heeft hij een woonhuis en een brouwerij genaamd De Roskam, met daaraan een 'camer' en een hoekhuis. De brouwerij is de op twee na grootste van de stad. Tevens bekleedt Jan Ysnoutsz diverse vooraanstaande functies zoals lid van de vroedschap gedurende de jaren 1587 tot 1618 en burgemeester vanaf 1593. Kort na zijn benoeming tot burgemeester verkrijgt hij, zoals hierboven reeds gemeld, zowel De Kleine Loo als De Grote Loo. Het perkament waarop deze gebeurtenis van 3 februari 1594 werd vastgelegd, is bewaard gebleven. Sommige passages zijn beschadigd en hier en daar is de tekst vervaagd maar het merendeel is nog leesbaar. In hoofdlijnen zegt deze het volgende: 'Wij schepenen van Den Haag oorkonden en kennen dat voor ons gecompareerd is Govert Willemsz Brasser, wonende te Delft, die bekend verkocht te hebben en bij deze te transportereren aan Jan

*Marie de Brimeu.
Kopergravure, ongedateerd.
Foto Iconografisch
Bureau/RKD, Den Haag*

Ysnoutsz [...]: 7 morgen land, waarop eertijds heeft gestaan een woning, schuur en hooiberg genaamd De Kleine Loo, liggende alhier, strekkende van de Bosweg van Den Haag af, westwaarts van de Loolaan, die daar in begrepen is, zuidwaarts op tot de Scheiding [Schenkwatering] toe. Op de derde dag van februari anno 1594 compareerde mede voor ons, schout in het ambacht en dorp van Voorburg, Cornelis Lourisz en Pieter Cornelisz, gezworenen in genoemd ambacht, de voornoemde Govert Willemsz Brasser, die bekende mede voor ons wel en wettelijk verkocht en getransporteerd te hebben [...] aan Jan Ysnoutsz de hofstede van De Loo, gelegen in voornoemd ambacht, met al zijn heerlijkheid en heerlijkheden, landen, geest, weide, venen, en met hooibergen, schuur, bepotingen en beplantingen, visserij en vogelarij, zoals het tegenwoordig staat en gelegen is, mitsgaders ook in de rechten op de pachten van het Lourisgeld. De voornoemde landen aan de hofstede behorend, zijn gelegen in het ambacht Voorburg, groot volgens de twee kaarten die daarvan zijn en door de comparant zijn overgedragen aan Jan Ysnoutsz, beginnend aan de Middelweg ten zuiden, belend aan

de oostzijde door een perceeltje prouwebos van ene Pouwels Jansz, aan de westzijde de woning en het land van Michiel Cornelisz [Vosmaer] te Delft en verder noordwaarts aan de oostzijde Cornelis Philipsz en aan de westzijde langs de Loolaan Pieter Aemsz, komende tot aan de Scheiding. Alles onbelast behalve een inlosbare rente van 20 pond per jaar op de genoemde hofstede en land, vervallende jaarlijks op 10 augustus [...].'

Omstreeks 1602 overlijdt Aeffgen Pieters de Bije, 'de huisvrouw' van Jan Ysnoutsz. Ten behoeve van de aan Leiden te betalen successierechten wordt in januari 1603 'het huis te Loo' te Voorburg met de erbij behorende landerijen getaxeed. Het huis met zijn erf, boomgaard en beplantingen wordt getaxeed op 1.700 gulden. Voor en achter de hofstede ligt 42 morgen weiland, tussen de Scheiding aan de noordkant en de Broeksloot in het zuiden. Dit wordt gewaardeerd op 4.700 gulden. Tenslotte is er nog 2 morgen teelland tussen de Broeksloot en de Lytweg, met een waarde van 200 gulden. Na genoemde taxatie in 1603 breidt Jan Ysnoutsz zijn bezittingen

Kaart van Floris Balthasars met De Loo en de Loolaan. Ets en gravure 1611. Collectie G.M. Duijvestein

in Voorburg nog verder uit met zo'n 28 morgen. Zo koopt hij begin 1606 van Elisabeth Michiels Vosmaer, de weduwe van Servaes Verdesteyn 'een woning met huis, erf, schuur, hooiberg, bepotingen' en zo'n 19 morgen teelland, weiland en hooiland. Hierin is begrepen een vervallen huis met erf, eertijds genaamd het Schaepshoofd, gelegen tussen de Heerweg en de Lytweg. De genoemde woning met huis, schuur en hooiberg bevindt zich op de geestgrond aan de zuidkant van de Broeksloot, aan de westkant van de Loolaan. De erbij behorende percelen weiland en hooiland liggen aan de noordkant van de Broeksloot, dichtbij De Loo. Verderop zal onder Zuiderloo worden beschreven dat deze aankoop de hofstede omvat die later De Eenhoorn werd genoemd. Tevens zal uit het vervolg blijken dat deze Eenhoorn omstreeks 1660, gedurende enige tijd ook als 'De Kleine Loo' zou worden aangeduid. Eind 1606 ruilt Jan Ysnoutsz het perceel met het vroegere Schaepshoofd voor een ander stukje grond van Willem Cornelisz Schoneman, 'alias Schone Willem', daar dichtbij gelegen tussen de Heerweg en de Lytweg. In 1608 koopt Jan Ysnoutsz opnieuw, nu van Cornelis Philipsz diverse grote percelen teelland, hooiland en weiland. Ook deze percelen liggen in de buurt van De Loo, aan de oostzijde, tussen de Heerweg en de Lytweg, tussen de Lytweg en de Broeksloot, tussen de Broeksloot en de Veenkade, en verder tot aan de Scheiwatering toe. De percelen zijn belast met een Lourisgeld van 10 stuivers per jaar. In 1623 tenslotte koopt Jan Ysnoutsz van Willem Jansz Hammerlaan weide en teelland tussen de Veenwatering en de Lytweg. Deze aangekochte percelen laat Jan Ysnoutsz nauwkeurig opmeten en uittekenen door zijn stadgenoot Jan Pietersz Dou. Genoemde landmeter had in oktober 1619 ook al de hofstede De Loo zelf, met woning, plantage en grond gemeten en getekend. Helaas is deze belangrijke kaart tot op heden niet teruggevonden. In 1625, kort voor zijn overlijden, machtigt Jan Ysnoutsz 'Adriaen Dircksz, zijn dienaar wonend op De Loo', om een morgen teelland, gelegen tussen de Lytweg en de Broeksloot, te verkopen aan Jacob Arentsz van der Graeff. Deze is brouwer te Delft in 'Het Truweel' en in 'De Twee Pijlen', burgemeester, hoogheemraad van Delfland en Heer van Hogeveen. In Voorburg is hij eigenaar van de Horst, het latere Oosterloo. In de verkoopakte bedingt Jan Ysnoutsz een 'eeuwig' recht van uitpad over het verkochte perceel tot aan de Heerweg, ten behoeve van zijn percelen grond die hij eertijds had gekocht van Cornelis Philipsz en die zijn gelegen aan de noordkant van het verkochte.

De laatste levensjaren zullen voor Jan Ysnoutsz niet de mooiste jaren zijn geweest. Zijn remonstrantse levensovertuiging heeft het tij niet mee en is de oorzaak van veel tegenwerking en verdachtmaking. Met andere 'libertijnse', ruimdenkende geestverwanten in de Leidse vroedschap steunt hij krachtig landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt en diens ideeën. Maar Johan van Oldenbarnevelt wordt in 1619 onthoofd en prins Maurits keert zich steeds openlijker tegen de remonstranten. In oktober 1618 was hij met een groot gevolg naar Leiden gekomen om hier zijn orde op zaken te stellen. Hij riep de vroedschap bijeen en 'ontsloeg onmiddellijk allen van hun eed', zodat hij vrijelijk nieuwe, vooral Oranjegezinde vroedschapsleden kon benoemen. Toen Jan Ysnoutsz en andere remonstrantse leden de prins wilden wijzen op hun staat van dienst, leidde dit tot een heftig dispuut met enkele contra-remonstranten, dat door Maurits werd afgekapt met de mededeling: 'Heren, ik heb u toch gezegd dat gij moest vertrekken'. In 1619 veroordeelt de synode van Dordrecht officieel de remonstrantse geloofsleer. Kort hierna worden bijeenkomsten van remonstranten verboden. Noodgedwongen zoeken zij hun toevlucht tot heimelijke bijeenkomsten, onder andere in het huis van Jan Ysnoutsz. Onder hen bevindt zich ongetwijfeld ook de eerdergenoemde landmeter Jan Pietersz Dou, zowel stadgenoot als geloofsgenoot van Jan Ysnoutsz. In 1620 wordt een Leidse remonstrant opgepakt en beschuldigd van het organiseren van een collecte ter ondersteuning van behoeftige mede-remonstranten. Tijdens

De Vliegermolen in landelijk Voorburg. Collectie auteur

het proces komen ook mogelijke geheime besprekingen ten huize van oud-burgemeester Jan Ysnoutsz van Nes ter sprake. De beschuldigde collectant komt er, na diverse scherpe verhooren en bedreigingen met de pijnbank, van af met een hoge boete. Ook Jan Pietersz Dou wordt beschuldigd. Hij ontspringt echter de dans, waarschijnlijk omdat prins Maurits hem als kundig landmeter toch te belangrijk vond.

Enkele jaren voor zijn overlijden maakt Jan Ysnoutsz zich zeer verdienstelijk voor Voorburg. Door de ontwatering was het maaiveld in de polders rond Voorburg sterk gedaald. Toenemende wateroverlast en drassigheid waren het gevolg, met vervelende consequenties voor de akkers en de weilanden. Om een betere afwatering te realiseren, besluiten de hoogheemraden van Delfland omstreeks 1620 dat bij Voorburg een nieuwe Binckhorstmolen moest worden gebouwd. Dit vergt echter zoveel geld dat de financiering een probleem wordt. De niet onbemiddelde Jan Ysnoutsz zorgt echter voor een goede oplossing door het aanzienlijke bedrag van 4.600 pond te lenen. Uiteraard heeft hij zelf ook groot belang bij een betere waterbeheersing voor zijn bezittingen in Voorburg. En zo wordt in 1621 de molen gebouwd, die later de naam Vliegermolen zou krijgen. Deze molen staat nog steeds in Voorburg, weliswaar op een andere plek dan de oorspronkelijke, maar het blijft een mooie herinnering aan de vroegere eigenaar van De Loo, die de bouw mede mogelijk maakte.

In 1625 overlijdt Jan Ysnoutsz van Nes. Nog tot in de 18e eeuw zou zijn naam worden genoemd in diverse verkoopakten van De Loo. Dit vanwege het recht dat hij in 1601 had verkregen, om bij De Loo een paar broedende zwanen te mogen houden. Uiteraard verhoogde de aanwezigheid van deze fraaie dieren de status van de hofstede, maar bovenal was hun vlees een geliefde delicatessé tijdens een voorname maaltijd. Bedoeld recht van zwanendrift werd steeds overgedragen aan de volgende koper, waarbij in de akte werd verwezen naar Jan Ysnoutsz, als degene die als eerste met dit recht was 'verlijd'. Jan Ysnoutsz was kinderloos overleden. Hij had drie broers, Huych Ysnoutsz, Dirck Ysnoutsz en Ysnout Ysnoutsz en een zuster Annetje Ysnouts. Laatstgenoemde was gehuwd met Symon van Veen. Waarschijnlijk zijn deze broers en zuster, op het moment dat de erfenis werd geregeld, niet meer in leven. In ieder geval gaat De Loo naar *de kinderen van de broers Dirck*

Kaart Jan Pietersz Dou omstreeks 1630. Kopie uit 1661 door Johan Dou. Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland

Rechterpagina: Detail met De Loo uit kaart Jan Pietersz Dou omstreeks 1630.

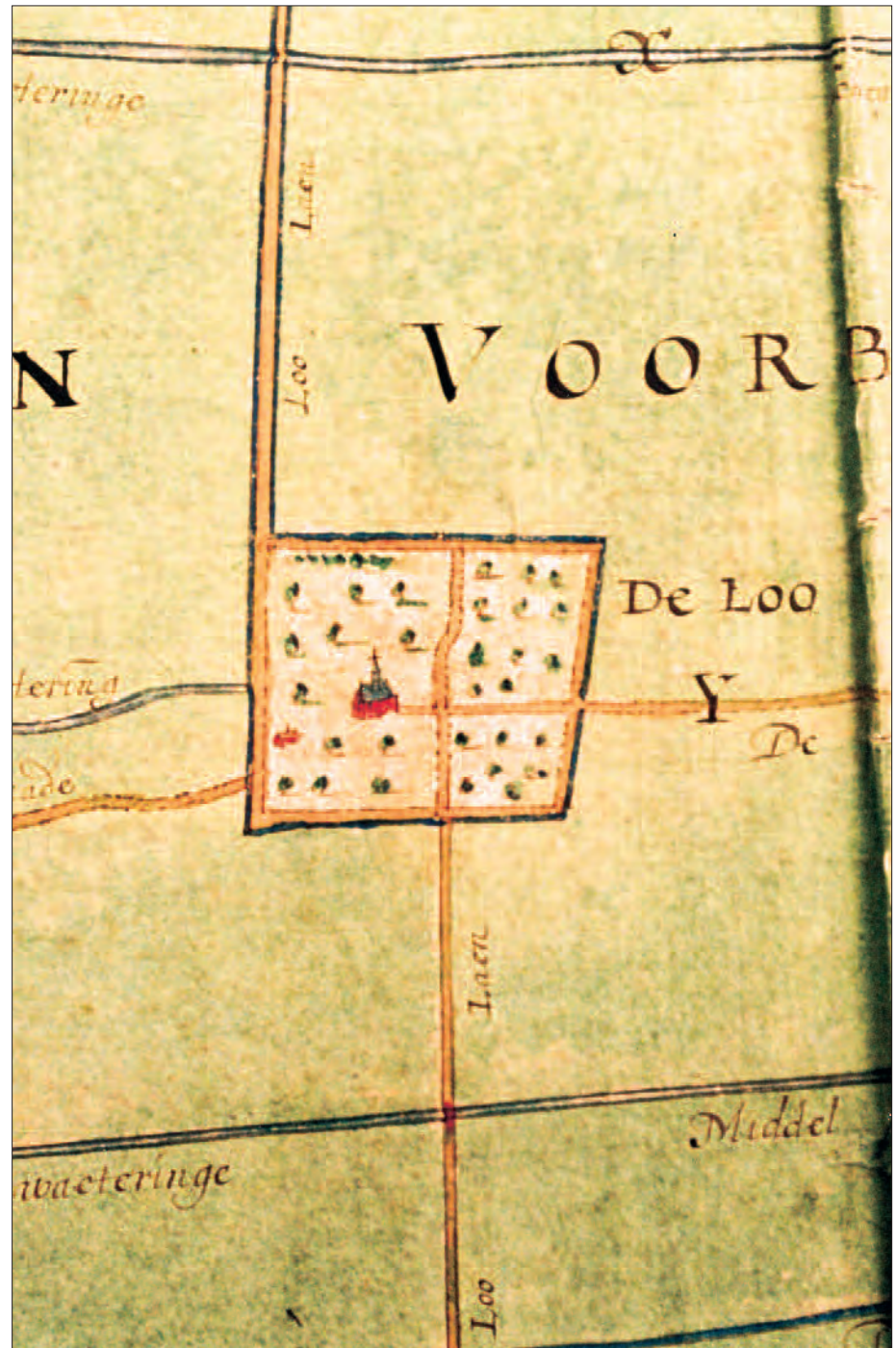
Ysnoutsz en Ysnout Ysnoutsz, en naar de kinderen van zus Annetje Ysnouts. In 1626 ontstaat er onenigheid tussen enerzijds de elf kinderen van Dirck Ysnoutsz en anderzijds de twee zonen van Ysnout Ysnoutsz plus de negen kinderen van Annetje Ysnouts over de precieze scheiding en deling van de boedel. Het geschil wordt uiteindelijk beslist door de Hoge Raad van Holland. In de jaren die volgen, kopen en verkopen de erfgenamen onderling diverse percelen bij De Loo. Zo kopen de kinderen van Dirck Ysnoutsz en Ysnout Ysnoutsz in 1628 van de kinderen van Annetje Ysnouts 9 morgen weiland ten zuiden van de zuidelijke singel van De Loo en een morgen teelland ten zuiden van de Broeksloot. Daarnaast verkopen de erfgenamen ook aan derden. Een voorbeeld hiervan is de 9 morgen teelland en weiland die in 1630 worden verkocht aan de eerdergenoemde Jacob van der Graeff. Enkele jaren eerder hadden zij ook al een woning met huis, schuur en hooiberg verkocht aan Jan Pietersz.

Een kaart en een nieuwe molen

Omstreeks 1630 maakt Jan Pietersz Dou een fraaie kaart van

‘het westelijke kwartier van Rijnland en het noordelijke kwartier van Delfland, met [...] de verschillende ambachten en heerlijkheden [...] wegen en wateringen in deze kwartieren gelegen, mitsgaders de notabele huizen en woningen aldaar’. Heel mooi is te zien hoe het vierkante eiland van De Loo als een spin in zijn web, centraal middenin de weilanden ligt tussen de Voorburgse Vliet en de Haagse Bezuidenhoutseweg. Vier wegen komen bij het Loo-eiland samen. In noord-zuid richting loopt de Loolaan, als markante weg vanaf de Voorburgse Heerweg, over en om het Loo-eiland heen, naar de Haagse Bezuidenhoutseweg. Het zuidelijke deel werd meestal De Zuidlaan of de Voorlaan genoemd, en het noordelijke stuk de Noordlaan of de Achterlaan. Overigens is deze Loolaan geen openbare weg. Alleen de eigenaren en pachters van De Loo zelf en de met name genoemde eigenaren en pachters van aangrenzende percelen, die een recht van overpad hadden bedongen, mogen er gebruik van maken. Vanuit het westen loopt de Veenkade, die op de kaart wordt aangeduid als de Binckhorstkade. Deze kade werd in 1459 aangelegd langs een eeuwenoud pad over de zandrug, dat liep van Duivenvoorde via De Loo naar De Werve en De Binckhorst. Genoemd pad dateerde uit de Karolingische tijd en was wellicht zelfs van Romeinse oorsprong. Op de kaart eindigt de kade bij de westelijke gracht van De Loo en de daarnaast gelegen Loolaan. In het verlengde hiervan is op het eilandje, binnen de grachten, een klein gebouw getekend, waarschijnlijk de boerderij. Daarnaast staat, meer naar het midden van het eiland, een groot huis afgebeeld, met een torentje, het hoofdgebouw van De Loo. Rechts hiervan loopt een laan in het verlengde van de Voorlaan, die zo het eiland in tweeën verdeelt. Ter hoogte van het grote huis is een dwarslaan, die over de gracht doorloopt in oostelijke richting. Hier begint ‘de Oude Veenweg’, die over de Sytwende heenloopt naar kasteel Duivenvoorde. Vanaf de Sytwende wordt de weg aangeduid als ‘de Oude vervallen Veenweg naar Duivenvoorde’. Blijkbaar verkeerde dit gedeelte in 1630 in slechte staat of was zelfs helemaal onbegaanbaar geworden. Opvallend zijn verder de vele bomen die op het eilandje zijn ingetekend. Ongetwijfeld ligt hier de boomgaard, die in diverse oude documenten wordt genoemd. Overigens is op de kaart ook te zien hoe de Veenwatering het water in de grachten rondom De Loo verbindt met de Trekvliet. Een van de twee was wellicht de oude Vroensloot, die in enkele vroege akten in de buurt van de Binckhorst ter sprake komt. Opmerkelijk tenslotte is de naam die de Broeksloot op de kaart draagt: de ‘Croftsloot’.

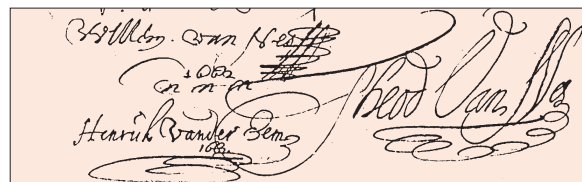
Omstreeks 1652 maakt het Hoogheemraadschap van Delfland plannen bekend voor de bouw van de ‘Nieuwe Veenmolen’ aan de Schenk- of Scheiwatering. De 30 jaar eerder gebouwde Vliegermolen bleek ontoereikend om de polders droog te malen. Bij monde van Johan van Nes, een van de zonen van Dirck, laten de gezamenlijke eigenaren van De Loo een krachtig protest horen. Niet dat zij tegen de komst van deze molen zijn, integendeel. Ook de landen rond De Loo hebben te kampen met wateroverlast, dus de nieuwe molen was zeker welkom. Het probleem is echter de gekozen plek. De molen was gepland op slechts 80 roeden van de Loolaan. Het verlies van een eendenkooi op die plek hadden de Loo-eigenaren er wel voor over. De grote vrees was echter dat zij gedwongen zouden worden de hoge bomen om te hakken die vanouds langs hun Loolaan stonden en die nu de windvang van deze nieuwe molen zouden kunnen hinderen. Daarom vragen zij de Edelachtbare hoogheemraden een andere plek voor de molen te zoeken, of nadrukkelijk te bepalen dat er nu en in de toekomst, niettegenstaande de aanwezigheid van een molen, altijd hoog opgaand geboomte langs de Loolaan mocht blijven. Tot dit laatste wordt besloten. Zo ontstond een belangrijk recht voor de eigenaren van De Loo, dat in de latere verkoopakten steeds met nadruk wordt genoemd.

De definitieve verdeling

In februari 1656 wordt De Loo weer getaxeerd. Dit levert uiteraard opnieuw belangwekkende informatie op. De Loo blijkt op genoemd moment de gezamenlijke eigendom van zes personen, allen *nakomelingen van Dirck Ysnoutsz, de broer van Jan Ysnoutsz van Nes*. Een van hen, Alida, een dochter van genoemde Dirck, was kort daarvoor ongehuwd overleden, dus is een taxatie nodig voor de successierechten. De Voorburgse schout en schepenen begeben zich naar De Loo en schrijven minutieus op wat hier zoal bij hoort, voor zover in Voorburg liggend, met de oppervlakte en de toegekende waarde. Allereerst is er uiteraard de hofstede met het huis, de boerderij, de schuur, de hooibergen en het plein. De waarde wordt bepaald op 5.000 gulden. Dan volgen diverse percelen, gelegen binnen de singels, zoals een boomgaard, elsakkers, teelland, een weiland waarop haver was geteeld en diverse andere percelen weide. Buiten de singels liggen vele percelen hooiland en weiland, zowel in de Veenpolder, ten noorden van de Binckhorsten Veenkade, als in de Binnenpolder, ten zuiden van genoemde kaden. Al deze bezittingen strekken zich uit van de Lytweg tot

aan de Scheiding met Den Haag toe. Verder is sprake van een huis aan de Broeksloot met schuur, hooiberg en geboomte, genaamd De Eenhoorn of de [Voorburgse] Kleine Loo. De waarde wordt getaxeerd op 1.200 gulden. Daar komen dan nog bij, de erbij behorende weilanden, hooiland en teelgronden, liggend tussen de Lytweg en de Broeksloot, zowel ten westen als ten oosten van de Loolaan, en verder in de Binnenpolder en de Veenpolder, ten zuiden en ten westen van De Loo. Uit het taxatierapport blijkt dat De Eenhoorn wordt gepacht door *Cornelis Symonsz [bijgenaamd Zuyderloo]*. Verder is *Lenaert Adriaensz Vergou* pachter van enkele andere percelen bij De Eenhoorn. Omstreeks 1659 sterft *Magdalena*, de laatste dochter en kort daarna *Beuckel*, de op één na laatste zoon van Dirck Ysnoutsz van Nes. Het jaar 1662 wordt een cruciaal jaar voor De Loo en alles wat daar op dat moment bij hoort. Halverwege dit jaar zijn er nog drie eigenaren in leven. Zij besluiten hun gezamenlijke bezittingen, gelegen in Voorburg, Haagambacht en Tedingerbroek, te splitsen in drie delen, kavel A, B en C. Dus begeben zij zich op 27 juli gedrieën naar notaris Willem van Assendelft te Delft om de verdeling te laten vastleggen. Nauwkeurig noteert de notaris wie zij zijn, hoe de familierelatie ligt en aan wie de kavels worden toebedeeld. *Theodorus van Nes* is de zoon van de hiervoor reeds genoemde Johan, die inmiddels is overleden. Als kleinzoon van Dirck Ysnoutsz van Nes heeft hij zijn vaders deel in De Loo geërfd, en krijgt nu kavel A toegewezen. Dit omvat de hofstede, woning, plantage en de landen genaamd De Loo, groot volgens de kaart van Jan Pietersz Dou uit oktober 1619, 17 morgen en 60 roeden. Verder hoort hier nog bij de oostelijke helft van de ‘voorweide’, alle Lourisgelden en het recht van de zwanendrift. Kavel B gaat naar *Willem van Nes*. Deze is de laatste nog levende zoon van Dirck Ysnoutsz van Nes. Zijn aandeel bestaat uit het huis, hooiberg en schuur genaamd De Eenhoorn, met 4 morgen en 4 hont teelland. De Eenhoorn wordt aan de oostkant begrensd door de Loolaan en aan de westzijde door ‘de woning gekomen van Dr. Rumpf’. Met laatstgenoemde woning wordt bedoeld het huis, dat met schuur en hooiberg in 1658 door Hagenaar Pieter van

Handtekening van Willem van Nes, Heyndrick van der Eem en Theodorus van Nes onder de scheidingsakte van 1662.

A rectangular box containing three handwritten signatures in black ink on a light-colored background. The signatures are written in a cursive, historical script. The first signature on the left is 'Willem van Nes', the middle one is 'Heyndrick van der Eem', and the largest, most prominent signature on the right is 'Theodorus van Nes'. There are some smaller, less legible marks and dates like '1662' interspersed among the signatures.

Groeneveld was gekocht van dr. Christiaan Rumpf. Dit huis zou later Westerloo worden genoemd. Verder hoort bij kavel B nog zo'n 21 morgen teelland en weiland, aan de noordkant van De Eenhoorn en in de buurt van de Loolaan, plus het westelijke deel van de eerdergenoemde 'voorweide' en een kooltuintje, genaamd 'Westerloo'. Uiteraard rijst bij deze laatste vermelding onmiddellijk de vraag of dit kooltuintje iets te maken heeft met het huis aan de westkant van De Eenhoorn, dat later ook Westerloo zou worden genoemd. Duidelijke sporen die op een verband wijzen, ontbreken echter. Kavel C komt toe aan *Heyndrick Cornelisz van der Eem*. Zijn moeder was Cunera, een reeds overleden dochter van Dirck Ysnoutsz van Nes, die gehuwd was met Cornelis van der Eem. Kavel C bestaat uit een huis met hooiberg en schuur in Haagambacht aan de westkant van de Loolaan met diverse daarbij liggende stukken grond in Haagambacht en Voorburg, alsmede een perceel grond in Tedingerbroek. Ongetwijfeld omvat dit kavel de percelen die behoorden bij de Haagse Kleine Loo. Kavel C wordt echter niet met deze naam aangeduid, waarschijnlijk om verwarring te voorkomen met De Eenhoorn, die in diverse documenten rond 1662 wel De Kleine Loo wordt genoemd. De grond in Haagambacht die onder kavel C valt, is zo'n 9 morgen groot, waaronder hooiland en een vogelkooi. De Voorburgse percelen beslaan een oppervlakte van ongeveer 13 morgen hooiland, weide en hennepand. Ongeveer 5 morgen ligt aan noordwestkant van De Loo, de andere 8 morgen strekken zich als een langgerekte strook uit van de Schenk tot aan 'de Veensloot' en daarna verder tot aan 'de Binnenweg' of de Lytweg. De verdeling van 1662 maakt voorlopig een einde aan de eeuwenlange band die vanaf het begin heeft bestaan tussen De Kleine Loo in Haagambacht en De Voorburgse Loo. De eerstkomende 87 jaar zou hun geschiedenis gescheiden verlopen. Overigens wordt in 1662 omstandig het recht van overpad voor diverse percelen, onder andere over de Loolaan, geregeld. Later zou dit recht van overpad tot veel ruzie en onenigheid leiden. Bij een aantal processen hierover moest de rechter onder andere de vraag beantwoorden of de Loolaan nog wel een particuliere weg was, of dat deze inmiddels een openbare weg was geworden.

Een voortvluchtige eigenaar

Theodorus van Nes heeft De Loo zelf bewoond. In veel akten wordt hij dan ook omschreven als Theodorus van Nes, wonend op De Loo. Hij is duidelijk niet tevreden met de bestaande hof-

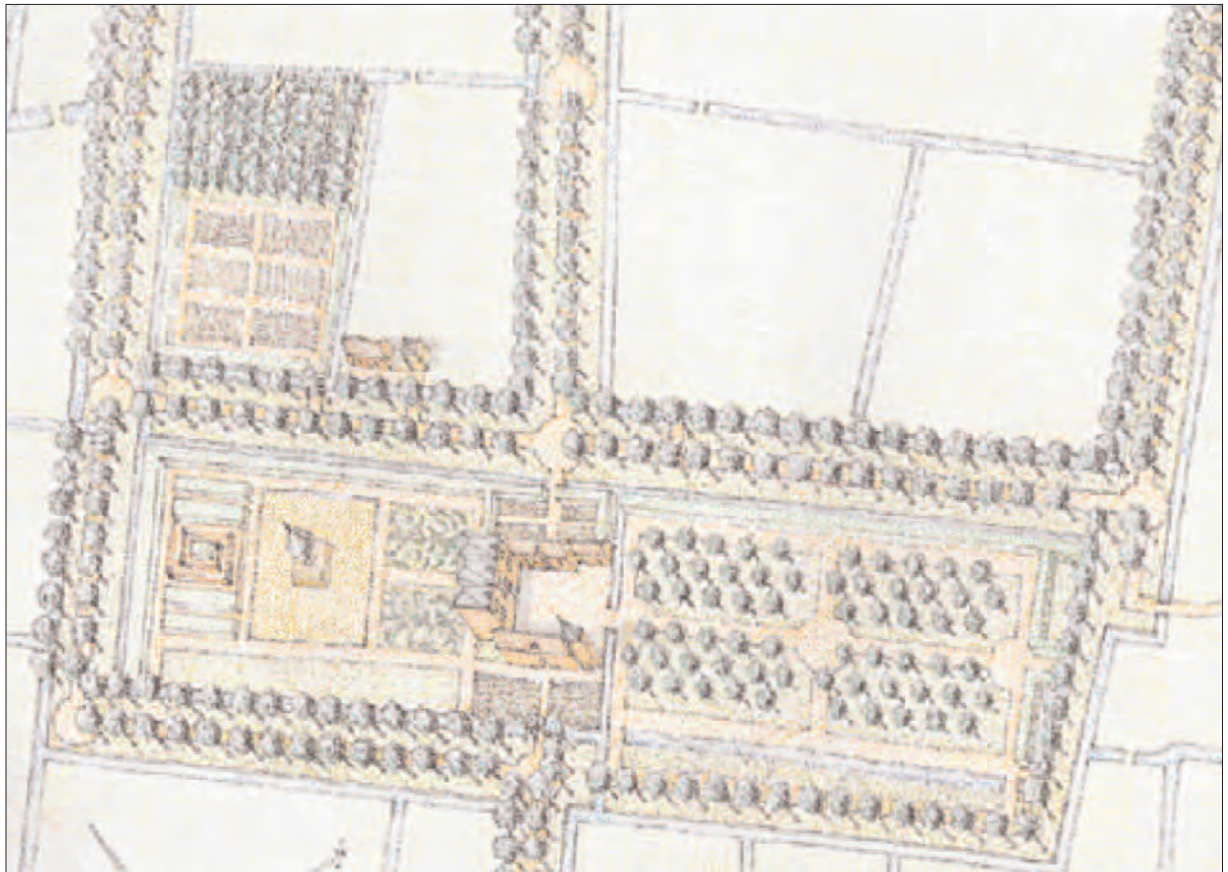
stede. Hij wil van De Loo een behuizing maken van grootse allure. Volgens de mode van die tijd hoort daar een verzameling dieren bij, 'een wildbaan' met onder andere herten. Met veel energie en met nog veel meer geld maakt hij van De Loo een compleet paradijsje bestaande uit 'een groot nieuw opgebouwd herenhuis met diverse zalen en kamers, oranjeplaatsen [wintertuinen], stallingen, koetshuizen, speelhuizen, washuizen, schuren, grachten en valbruggen [...] en met tuinen, boomgaarden en waranden [wandeldreven], omheinde wildbaan, singels etc.' Maar met al die verbouwingen meet Theodorus zichzelf een status aan die zijn financiële draagkracht verre overstijgt. Binnen enkele jaren stapelt hij de ene schuld op de andere. Vele akten van geldlening worden uiteindelijk droeve getuigen van de grote geldnood waarin Theodorus continu verkeert.

Zo leent hij in mei 1665 15.000 gulden van juffrouw Anna Middelhouck uit Delft. Hierbij verbindt hij als onderpand 'de hofstede De Loo met diens tuinen, boomgaarden en waranden, alsmede 17 morgen zowel teel- wei- als hooiland daar rondom bijgelegen. Vervolgens leent Theodorus in december van hetzelfde jaar 2.000 gulden van Lenaert Cornelisz van Swieten, wederom met De Loo als onderpand. In maart 1666 leent hij van Maria van Pernis 3.000 gulden. Hierbij verbindt hij het stuk voorweide 'tot zekerheid van de nakoming van zijn verplichtingen'. In mei 1666 koopt Theodorus van de kinderen en erfgenamen van Cornelis Jacobsz Bergh een huis met erf, schuur en hooiberg en een stukje warmoesland, gelegen tussen de Heerweg en de Lytweg aan de oostkant van de Loolaan. Dit is de westelijke helft van de 2 morgen land waarop vanouds de herberg 'De Lichteturf' heeft gestaan. In september 1667 leent Theodorus 3.000 gulden van Jacob de Vroons uit Den Haag, in juli 1668 4.000 gulden van Agatha Arents uit Leiden, in december 2.500 gulden van Justus van Egmond van der Nieuburg, in februari 1669 van Jacob de Vroon 1.100 gulden en kort daarna nog eens 8.000 gulden van Harmanus van der Niepoort uit Den Haag.

De gevolgen laten niet lang op zich wachten. In 1671 blijkt uit archiefstukken dat Theodorus voortvluchtig is. Hij duikt onder nadat hij failliet werd verklaard. De curatoren van zijn failliete boedel verkopen op 6 juni van genoemd jaar De Loo met de 17 morgen en 60 roeden land, het Lourisgeld en de broedende

zwanen aan jonkheer *Henri Haga*. Het stuk voorwei gaat naar *Campius van Swieten* en het in 1666 door Theodorus gekochte huis in het Oosteinde wordt gekocht door Heyndrick van der Eem. Uit de opbrengst van het verkochte kan via de Voorburgse schout Joan van Ophoven aan diverse schuldeisers zo'n 7.000 gulden worden terugbetaald. Overigens wordt in de transportakte nadrukkelijk vastgelegd dat de nieuwe eigenaar van de voorwei een hek mag plaatsen op de Broekslootkade en dat hij via de brug over de Broeksloot een vrij uitpad heeft over de Loolaan zuidwaarts naar de Heerweg. Verder worden in de akte uitvoerig de belendingen van de verkochte bezittingen opgesomd. Dit geeft een goed zicht op de ligging van diverse Voorburgse bezittingen en hun eigenaren. Zo blijkt dat aan de oostkant van de zuidelijke Loolaan allereerst het huis ligt dat werd gekocht door Heyndrick van der Eem, dan volgt een stuk

teelland van Willem van Nes. Daarnaast ligt de voorwei die werd gekocht door Campius van Swieten. Dan volgt het land van 'de kinderen van Nicolaes d' Aumale'. Laatstgenoemd bezit is de Horst, het latere Oosterloo. Aan de westkant van de Loolaan liggen allereerst de bezittingen van Willem van Nes met De Eenhoorn, het latere Zuiderloo, daarnaast die van Pieter van Groeneveld, het latere Westerloo. De Loolaan zelf blijkt met zijn Voorlaan vanaf de Lytweg en de Achterlaan tot aan de Bezuidenhoutseweg nog geheel bij De Grote Loo te horen. Voor de aangrenzende percelen is uitvoerig een recht van overpad geregeld. Daarbij is bepaald dat de percelen aan de noordkant van De Loo dit recht uitsluitend noordwaarts, dus via de Achterlaan bezitten. Voor de percelen aan de zuidkant geldt het recht zuidwaarts, dus via de Voorlaan.

De Loo in 1712. Detail uit een tekening in vogelvluchtperspectief door Robbert Jongepier, gebaseerd op de kaart van Kruikius.

Van jonkheer naar stadhouder

Ondanks het feit dat Henri Haga niet uit een adellijke familie stamt en zelf ook nooit in de adelstand is verheven, noemt hij zich jonkheer. Hij is immers, na hofmeester te zijn geweest van de overleden stadhouder Frederik Hendrik, thans ‘edelman ordinarius van Hare Hoogheid de Prinses Douairière van Oranje’.

Henri Haga had een oom Cornelis, die gehuwd was met Aletta Dircks Brasser, een nicht van de eerder genoemde eigenaar van De Loo, Govert Willemsz Brasser. Cornelis had grote bekendheid verworven als Hollandse gezant in Constantinopel van 1612 tot 1639. Daarna was hij president van de Hoge Raad geweest. Diverse 19e en 20e-eeuwse auteurs schrijven ten onrechte dat deze Cornelis Haga ook de hofstede De Loo in bezit heeft gehad. Er is weliswaar verschil van mening over de vraag of dit De Grote Loo dan wel De Kleine Loo in Voorburg is geweest, over het feit dat het De Loo was, zijn bedoelde schrijvers het eens. Zij citeren dan een akte, die aangeeft dat genoemde Cornelis in mei 1650 koopt van François Cuyff de la Berandière ‘zekere hof-

stede, bestaande uit een huis liggend rondom in het water en een gebouw met galerie [bijgebouw] en schuur daarnaast, tegenover elkaar staand aan de oost- en westkant, alsmede een tuin en boomgaard daar zuidwaarts van gelegen [...] strekkende uit het noorden van de halve Broeksloot zuidwaarts tot aan de helft van de Lytweg’. Na het overlijden van Cornelis in 1654 verkoopt Henri Haga, als mede-executeur van de boedel van zijn oom, bedoeld bezit aan Jacob Rijckaert, de schoonzoon van Constantijn Huygens. Zo is ook het verhaal in de wereld gekomen dat deze schoonzoon en de dochter van Huygens op De Loo hebben gewoond. Niets is echter minder waar. Ongetwijfeld heeft vooral de omschrijving van ‘een huis liggend rondom in het water’ bedoelde auteurs op het verkeerde been gezet. De Loo was immers van oudsher volledig door grachten omgeven. Nauwkeurige bestudering, via de originele akten, van de opeenvolging van eigenaren, leidt tot een even duidelijke als andere conclusie: het omgrachte huis dat Cornelis Haga en kort daarna Jacob Rijckaert kocht, lag in het Westeinde van Voorburg, aan de Broeksloot, schuin tegenover Hofwijck, tussen Vlienburch en het Huis te Vrijburg. Dit huis zou via vererving tot in de 18e eeuw in de familie Rijckaert blijven om uiteindelijk in 1721 te worden gekocht door Pieter Quarles.

Alle reden dus om weer terug te keren naar Henri Haga, die sinds 1671 de nieuwe eigenaar van De Grote Loo was geworden. Met deze nieuwe eigenaar lijkt de geschiedenis zich te herhalen. Ook Henri leeft op veel te grote voet. Als hij in 1687 overlijdt, wordt de erfenis door zijn kinderen verworpen vanwege de vele schulden. De curatoren van de boedel verkopen De Loo in juni 1688 aan *Willem Henri Haga*, de zoon van de overledene. Willem Henri draagt De Loo en de bijbehorende landerijen direct over aan vrouwe *Margaretha van Cuyt*, weduwe van de heer Cornelis Duyvens. Alleen ‘een behangsel van purper laken’ en diverse schilderijen uit De Loo, waaronder ‘een groot schilderij van Bacchus hangend in de voorzaal’, blijft in de familie Haga. Cornelis en Margaretha hebben een zoon Adriaen. Na diens overlijden verkoopt zijn weduwe, *Aletta Maria van Crijen*, in april 1711 De Loo aan *Anthon Ulrig, hertog van Brunswijk, Lunenburg en Wolfenbuttel*. Uit de verkoopakte spreekt nog steeds de bijzondere status van het huis. Weer is sprake van diverse zalen en kamers in het herenhuis met schilderijen, maar nu worden ook een beschilderde kamer

Nicolaes Paulusz van Assendelft. Schilderij Johannes Vollevens II, 1732. Foto Iconografisch Bureau/RKD, Den Haag

genoemd, twee schoorsteenstukken plus behangsel in het kamertje daarnaast. Uiteraard ontbreekt de opsomming van al het schoons buiten ook nu niet. De allure van De Loo met zijn hoofdgebouw, zijvleugels en mooie stijltuinen, is goed zichtbaar op de kaart die Kruikeus in 1712 van dit gebied maakte. Ook de perceelindeling van de hofstede is minutieus aangegeven. Deze indeling zou tot ver in de 20e eeuw intact blijven. Drie jaar na de aankoop verkoopt Anton Ulrig de hofstede aan *Nicolaes van Assendelft*. Deze ex-priester was gehuwd met Cornelia Broichot. Hij had, dankzij de mogelijkheden van de regententijd, van zijn vader Pauwels Nicolaesz, winstgevende postmeesterschappen toegespeeld gekregen. Diverse andere van zijn zeventien kinderen hielp vader aan soortgelijke lucratieve postbaantjes. Erg dankbaar betoont zoonlief zich niet. De nog jonge Nicolaes daagt zijn overheersende vader voor het Hof van Holland om hem te dwingen tot rekening en verantwoording over het door hem gevoerde beheer van de familieposterijen. Uiteindelijk wordt deze, voor de regentenstand nogal affreuzende zaak, in de doofpot gestopt. Nicolaes heeft de smaak van procederen echter goed te pakken. Regelmatig verkoopt hij hout uit de De Loo. In zijn tijd diende dit via een boel-

*De Loo omstreeks 1729.
Tekening uit de 'Dunne Van
Bleijswijk'. Collectie
Gemeentearchief Delft*

huis te lopen, waarbij aan de schout flinke provisie moest worden afgedragen over de opbrengst. Dit nu vindt Nicolaes zonde van het geld. Dus organiseert hij op 3 december 1721 een eigen onderhandse verkoping op De Loo. Tijdig laat hij diverse pamfletten verspreiden met de volgende boodschap: 'Men laat een ieder weten, dat mr. Nicolaes van Assendelft, postmeester te Den Haag, van plan is om uit de hand te verkopen een grote kwantiteit hout, zowel iepen als zware els, dikke appel- en perenstammen enz. Degenen die hierin gading zien, die komen op woensdag 3 december 1721 's morgens om 10.00 uur op de hofstad, genaamd De Grote Loo bij Voorburg om de voorwaarden aan te horen en hun voordeel te doen. Zegt het voort. N.B. Het genoemde hout kan zeer gemakkelijk te water worden vervoerd.' Uiteraard wordt deze verkoping prompt door de Voorburgse schout verboden. Omdat Nicolaes zich niet houdt aan dit verbod wordt hij voor de Hoge Raad van Holland gedaagd. Nicolaes slaagt er echter in om van deze zaak een civiele zaak te maken. Dus volgen ellenlange zittingen met even lange verklaringen en verhoren van ooggetuigen, nog langere replieken, duplieken, conclusies van antwoord, enzovoort, enzovoort, jaren achtereen. Zo weet Nicolaes te ontkomen aan het betalen van provisie. Tijdens de periode van Van Assendelft wordt opnieuw een plattegrond getekend. Omstreeks 1746 geven dijkgraaf en hoogheemraden opdracht aan Melchior Bolstra om de oude kaart van Rijnland te vernieuwen en aan te passen aan alle veranderingen. Het stukje Delfland dat op deze kaart voorkomt, toont ook De Loo. Het hoofdgebouw ligt nog steeds centraal op het eiland. Een ander gebouw, waarschijnlijk de boerderij, ligt aan de noordkant van het grote eiland. Weer zijn vele bomen aangegeven op het eiland, dat in diverse percelen is ingedeeld.

Een hofstad met vorstelijke dieren

In april 1748 overlijdt Nicolaes van Assendelft. De curatoren van zijn testament transportereren op 23 juli van dit jaar De Grote Loo met het Lourisgeld en de broedende zwanen aan Zijne Hoogheid *Willem Carel Hendrik Friso, prins van Oranje Nassau*, erfstadhouder van de Verenigde Nederlanden, oftewel stadhouder Willem IV. Twee maanden eerder nog hadden de curatoren een stuk weiland dat bij De Loo behoorde, 'tot aan de volgende kermis' verhuurd aan *Maria Sonneveldt*, een huisvrouw die hier toe 'last en order' had van haar man *Pieter Akkerdijk*. In de huurovereenkomst was bepaald dat de huurder het stuk weiland niet mocht 'spitten, steken of breken', doch het uitsluitend

mocht beweiden met beesten of eventueel gedeeltelijk gebruiken als hooiland. In de verkoopakte van De Loo staat deze verhuur niet vermeld. Wel staan in de akte weer de bekende zaken als het herenhuis met zijn zalen, vaste schilderijen en behangsels. Verder worden genoemd de stalling, twee koetshuizen, speelhuis, tuinmanshuis, tuinen, boomgaarden, lanen, singels en waranden, hoog houwbaar geboomte, schoon weiland en uiteraard de Loolaan met het recht op 'opgaande ongeknotte bomen', niettegenstaande de watermolens aldaar. Sasbout van der Dussen heeft een recht van overpad over het noordelijk deel van de Loolaan en Claes Cornelisz Zuyderloo over het zuidelijke. Onder de beleningen van De Loo komen bekende namen voor als de erfgenamen van burgemeester Pieter van Groeneveld van het latere Westerloo, Claes Cornelisz Zuyderloo en zijn zusters, de eigenaren van De Eenhoorn oftewel Zuiderloo en juffrouw Amarante d' Aumale d' Haucourt, wier familie op dat moment al 70 jaren Oosterloo in bezit had. In maart 1749 verwerft Willem IV van de erfgenamen van Adriaan Wittert ook de Haagse hofstede De Kleine Loo, met de hierbij behorende percelen Voorburgse grond dichtbij De Grote Loo. Met deze aankoop werd de eeuwenoude verbintenis tus-

sen De Grote en De Kleine Loo, die in 1662 tijdelijk werd onderbroken, na 87 jaar dus weer hersteld. De hernieuwde band zou nog 37 jaar duren, om daarna voorgoed verbroken te worden. Geheel volgens de mode van die tijd heeft de Oranjestadhouder in de tuinen bij De Loo een 'faisanterie' vol bijzondere, fraai gekleurde vogels. In 1751 overlijdt Willem IV. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon Willem V. Dankzij deze jonge erfprins en zijn energieke moeder Anna van Hannover beleeft De Loo de mooiste periode die een hofstad en een boerderij zich kunnen denken. Zij leggen bij De Loo een menagerie aan, een vorstelijke dierentuin vol exotische dieren, zoals een Oost-Indische krokodillendoder, een Afrikaans mormeldier, een Kaapse boskalkoen, een Bengaalse luiaard, een Amerikaanse trompettervogel, een Afrikaanse coudou, een Afrikaans breedsnuitig varken, een Ceylonse purper-loeri, een Amerikaanse bosduivel en slingeraap en een Surinaamse ratelslang. De meeste van deze dieren waren nooit eerder in Europa te zien geweest. Het zijn vooral de schepen van de Indische Compagnieën die deze zonderlinge wezens meebrengen uit verre gebieden. Reizigers die de diergaarde bij Voorburg mogen bezoeken, beschrijven deze als fraai en uitgestrekt, met een vierkante tuin en veel smeedijzeren hekken. De stallen en houten hokken voor de dieren zijn eenvoudig van vorm en hier en daar van traliehekken voorzien. In de zomermaanden kunnen de meeste dieren vrij rondlopen bij het hok of in de wei. Slechts een enkel dier ligt aan de ketting. In de winter worden sommige dieren binnengehaald. Met het oog op strenge winters zijn zelfs enkele kachels geplaatst. Veel van de dieren zijn uitvoerig beschreven door Arnout Vosmaer, de directeur van de dierentuin. Tussen 1766 en 1787 verschijnen in totaal 31 losse afleveringen over deze zeldzame schepselen. Wat de reeks vooral bijzonder maakt, is de fraai gekleurde afbeelding van het beschreven dier, die steeds in iedere aflevering werd toegevoegd. Voor het eerst werden daarbij ook dieren 'ad vivum' afgebeeld, dus naar het leven getekend door de beste, voornamelijk Hollandse kunstenaars uit die tijd zoals Aart Schouman. Of de dieren zelf hun verblijf in Voorburg erg hebben gewaardeerd, valt te betwijfelen. Met enig geluk overleefden zij weliswaar de gevaarlijke overtocht per schip, maar vervolgens waren hun overlevingskansen gering. De meeste van hen stierven binnen een jaar na aankomst, in een vochtige kooi op De Loo, ver weg van hun zonnige moederland. De even welwillende als onervaren oppassers en toezichhouders hadden geen idee hoe je met dergelijke exotische dieren moest omgaan. Alleen het olifan-

Vijfvingerige Bengaalse luiaard uit de menagerie van Willem V. Handgekleurde ets van S. Fokke naar een tekening van A. Schouman, 1770. Collectie auteur

Links: Willem V. Aquarel van J.L. de LaFargue van Nieuwland, 1778. Collectie Gemeentearchief Den Haag

tenpaar Hans en Parkie, dat omstreeks 1786 in Voorburg arriveerde, was een lang leven beschoren. Deze twee dieren beleefden zelfs het dubieuze genoegen om door de Franse bezetters omstreeks 1796 triomfantelijk als krijgsbuit meegevoerd te worden naar Parijs. Het stadhoudelijke gezin was een soortgelijke deportatie bespaard gebleven door tijdig in 1795 naar Engeland te vluchten. De Voorburgse Loo was in maart 1786 reeds in andere handen overgegaan, toen Willem V dit bezit verkocht voor 12.550 gulden aan de grondspeculanten *Joannes Donker, Hermanus van Bork en Hendrik de Gruijter*. Deze verkoop was een direct gevolg van de noodzaak tot bezuiniging in de stadhoudelijke financiën. De 'Commissarissen ter

Directie van de Hofhouding en van Gecommitteerden uit de Raad der Domeinen van Zijne Hoogheid' hadden berekend dat de verkoop van 'De Grote Loo met zijn tuinen, stook- en trek-kasten, mitsgaders de menagerie', een jaarlijkse besparing van 5.800 gulden zou opleveren. Deze bezuiniging was veel groter dan die via het afstoten van andere lusthuizen als het Huis ter Nieuburg of het Hof te Honselaarsdijk. De Kleine Loo moest vooral niet verkocht worden. De tuinen en boomgaarden van deze hofstede tegenover het Huis ten Bosch leverden goedkoop, en vrijwel op loopafstand, al de groenten en het fruit dat de stadhoudelijke keuken nodig had. Een aparte lijst gaf aan hoeveel De Kleine Loo in 1781 had opgebracht: 54.400 stuks

*De binnenplaats van De Loo.
Tekening van Verrijk,
18e eeuw.
Collectie Gemeentearchief
Den Haag*

prinsessenbonen, 38.849 stuks snijbonen, 4.545 komkommers en 1.792 bossen peen. Verder vooral bloemkool, selderij, uien, broccoli, sla, appels, peren, rammenas en aardbeien. De productiegegevens van de Grote Loo over 1781 waren eveneens bijgevoegd. Ook hier typisch Hollandse groenten zoals 56.997 stuks snijbonen, 50.505 stuks prinsessenbonen, 4.149 komkommers, 2.555 bossen peen en 1.021 stuks kropsla. Daarnaast is er op De Grote Loo veel fruit, ook exotische vruchten, waaronder 6.917 stuks kwetsen, 1.074 stuks perziken, 215 trossen druiven, 148 stuks ananassen en 256 stuks abrikozen. De notariële akte waarin de verkoop van De Loo uiteindelijk wordt vastgelegd, getuigt omstandig van de agrarische activiteiten rondom deze hofstede. De hofstad bestaat uit het huis met de stallen, staande op de binnenplaats tegenover elkaar en loodsen tegen de woning aan de noordkant. Het erbij behorende land is volgens de verpondingsboeken, waarin De Loo als nummer 314 staat genoteerd, zo'n 10 morgen groot. Tevens is er sprake van tuinmuren, houten schuttingen, moestuinheiningen en daar tegen staande loodsen, een houten schuur, zijnde een stalling en timmerhuis. Er zijn zowel verwarmde als onverwarmde kassen alsmede kweekbakken met platglas. Zo worden onder andere genoemd een grote ananaskas, zomerbakken voor de ananassen, een oude koude druivenkas en druivenkassen staande tegen de muur ten zuiden van de stal. Een grote druivenstookkas staat met zijn kachel in 'de hoge tuin', er zijn stookkassen voor perziken en in de muur rond de hoge tuin bevinden zich nog meer kleine koude druivenkassen. De sla en de peen onder de platte broeiramen blijven gereserveerd voor Zijne Hoogheid, evenals een hoeveelheid bloemkoolplanten, erwten en bonen. Ook diverse jonge kersenbomen, vijgenbomen en vruchtdragende heesters horen niet bij het verkochte. De broedende zwanen en 30 partijen cijns of Lourisgeld zijn weer wel bij de verkoop inbegrepen, evenals een mestwagen, een boerenwagen en een aardkar met drie werkpaarden plus de opstallen van de menagerie of diergaarde. Deze diergaarde ligt tegenover de hofstad aan de noordkant, omgeven door sloten en rasterwerk en bestaat uit een groot, grotendeels nieuw getimmerd gebouw, gedeeltelijk geschikt als tuinmanswoning en voor het overige ingericht als onderkomen van de dieren met alle schotten en traliewerken, loodsen tegen het menageriegebouw aan en verder diverse schuren en hokken voor de dieren. Alle dieren, zowel de viervoetige als de gevleugelde, die zich nog in de menagerie bevinden, blijven het eigendom van Zijne Hoogheid. Vandaar dat uitdrukkelijk wordt bepaald dat

het verkochte door de kopers direct in gebruik kan worden genomen, uitgezonderd de menagerie. Deze mag Zijne Hoogheid tot 1 juli 1786 blijven gebruiken. Wanneer het verblijf van de dieren dit noodzakelijk maakt, is verlenging met enkele maanden mogelijk tegen huurbetaling. Uit de notities van Vosmaer, de directeur van de diergaarde, blijkt dat de rekening voor het transport van de dieren uit Voorburg naar Het Loo bij Apeldoorn op 24 november 1786 werd betaald. Daarmee werd het menagerie-hoofdstuk op De Voorburgse Loo voorgoed afgesloten.

Met De Loo wordt ook verkocht al het houtgewas, waaronder zware beuken, iepen, linden, populieren, abelen, essen en eiken in de menagerie alsmede het elsenhakhout en de beukenhagen in deze menagerie en in de tuinen en op de singels en de binnenlanen. De gehele Loolaan vanaf de Bezuidenhoutseweg tot aan de Heerweg houdt de stadhouder echter weer nadrukkelijk voor zichzelf. Het zal hem vrijstaan om deze laan te doen afsluiten en dus een publieke passage te beletten. Wel dient hij dan aan de koper of de tijdelijke bezitter van De Loo een sleutel te geven, omdat deze een recht van overpad heeft. Overeenkomstig de gegeven adviezen verkoopt Willem V evenmin De Kleine Loo. Ook de hierbij horende grondpercelen in Voorburg, volgens de verpondingen 13 morgen groot, houdt hij in zijn bezit.

De ontakeling van een befaamde hofstede

In mei 1787 verkoopt Hermanus Bork zijn aandeel in 'de hofstad De Loo met zijn landerijen, huis, wagenshuur en verder getimmerde, [...] Lourisgeld [...] en het paar broedende zwanen met hun jongen' aan zijn mede-eigenaren Johannes Donker en Hendrik de Gruijter. Omdat behoud en restauratie niet voorkomt in het handboek van de grondspeculant, wordt omstreeks 1788 'het buitenhuis' van De Loo door dit tweetal 'ten dele gedemolieerd', dus afgebroken. In mei 1799 koopt *Leendert Overgaw* van de executeurs van het testament van de overleden Johannes Donker diens aandeel in wat overbleef, dus 'de helft in huis, schuur, koe- en paardenstallen, zijnde het resterende van het ten dele afgebroken gebouw, van ouds genaamd de hofstad De Loo, met de erbij gelegen landerijen, volgens de verpondingen groot omstreeks 10 morgen', plus de helft van het Lourisgeld dat zo'n 20 gulden per jaar opbrengt. De broedende zwanen worden niet meer genoemd. Zo'n feodaal recht past ook niet meer in de Franse tijd vol vrijheid, gelijkheid en broederschap. Blijkbaar is de grondoppervlakte nagemeten,

want de akte geeft aan dat de grond in de verpondingen wordt belast voor 10 morgen terwijl de werkelijke grootte 13 morgen is. Na het overlijden van Leendert Overgauw verkopen diens weduwe Wijna van der Burgh en Hendrik de Gruitjer in mei 1804 elk hun aandeel in De Loo voor in totaal 5.800 gulden aan de Haagse bankier *Joachim Jochems*. Deze verwerft ook de Voorburgse percelen van De Kleine Loo zodat het kadaster van 1832 een totale oppervlakte aangeeft van 27,7821 ha, dus ongeveer 32 morgen. Bedoeld kadaster heeft bovendien ieder perceel van De Loo een nummer gegeven, met een omschrijving zoals 'weiland', 'hooiland' of iets dergelijks. Het perceel met de boerderij draagt nummer A106. De overige percelen zijn A85-90, 92-110 en B9-14, 227-233, 304. De kadastrale kaart uit genoemd jaar geeft nauwkeurig aan waar deze perceelnummers precies zijn gelegen. De Loolaan was ondertussen in andere particuliere handen gekomen. Via vererving zou De Loo, met wat erbij hoort, tot de onteigening door de gemeente Voorburg, in eigendom van de familie Jochems blijven. Tijdens deze periode wordt de boerderij met de landerijen verpacht aan diverse personen. Een in het Frans gesteld overzicht uit 1813 noemt ene *C. Mooij* als 'locataire' [pachter]. Verder blijkt uit een politierapport van 1855 dat twee schapen, toebehorend aan '*N. Langelaan*, bouwman op de Loo-woning', door onverlaten

waren gedood en meegenomen. De 19e en de 20e eeuw wordt sowieso een onrustige periode waarin De Loo en diens grondgebied voortdurend worden bedreigd, aanvankelijk vooral door het oprukkende spoor, later door woningbouw en wegaanleg. Zo moeten omstreeks 1845 diverse percelen grond aan de noordkant tegen de Schenk worden afgestaan ten behoeve van de aanleg van de spoorlijn van Den Haag naar Leiden. De komst van de Hofpleintrein tussen Rotterdam en Den Haag in 1908 is echter nog veel ingrijpender. Dit spoor komt dwars over het grote Loo-eiland te lopen, aan de oostkant van de boerderij en doorsnijdt tevens de noordelijke Loo-percelen. Ondanks alle bedreigingen laat Jochems in 1891 de nog aanwezige oude gebouwen op het kleine eiland slopen om op dezelfde plek een nieuwe boerderij met stallen te bouwen. In 1902 vindt nogmaals een verbouwing plaats. Het nieuwe complex krijgt de historisch ietwat verwarrende naam 'Het Kleine Loo'. In 1913 stuurt Jochems vanuit zijn woning op Duindigt een verzoek aan de gemeente Voorburg. 'Ik heb de eer hierdoor ter uwer kennis te brengen, dat de weg, toebehorend aan de gemeente Voorburg en waarop een uitpad is voor de mij toebehorende boerderij, bewoond door de landbouwer *Burger* en genaamd Het Kleine Loo, in zulk een slechte toestand is, dat hij bijna onbegaanbaar is. Het zou mij aangenaam zijn, indien u maatre-

Detail van de kadastrale kaart 1832 met de percelen van De Loo.

Tot De Loo behoren A85-90, 92-110, en B9-14, 227-233, 304.

Luchtfoto van De Loo in 1944. Van rechtsonder naar linksboven loopt het Hofpleinspoor dwars over het Loo-eiland richting Den Haag. De oude contouren en perceelindeling van het eiland zijn nog goed zichtbaar. In het midden, links naast het spoor zijn de bomen met de boerderijgebouwen te zien. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

gelen zou willen nemen om in die toestand verbetering te brengen.' In 1928 ontvangt Jochems de vraag van Arie de Groot, de eigenaar van Westerloo, of Het Kleine Loo wellicht te koop is. Jochems antwoordt per brief: 'Naar aanleiding van uw aanvraag deel ik u mede, dat ik de boerderij Het Kleine Loo, bewoond door *C. van der Burg*, te Voorburg kan aanbieden voor f 1,25 per vierkante meter.' Blijkbaar vond De Groot dit te veel. Hij heeft in ieder geval geen gebruik gemaakt van dit aanbod. In de jaren 50 van de 20e eeuw komt het einde van De Loo snel naderbij. Op 26 oktober 1955 besluit de gemeenteraad van Voorburg de boerderij Het Kleine Loo te onteigenen oftewel 'aan te kopen in het belang van de volkshuisvesting'. Het bezwaarschrift dat pachter Verboon hiertegen indient, onder andere op grond van historische overwegingen, wordt door Gedeputeerde Staten verworpen. Dit geldt ook voor het bezwaar van de gemeente Den Haag, dat de plek, mede gelet op het Hofpleinspoor, ongeschikt is voor zoveel woningen. Dus koopt burgemeester Jan Willem Noteboom op 3 september 1956 voor fl. 380.650,- van eigenaresse *Meta Jochems* voor de gemeente Voorburg de boerderij inclusief de hooiberg met de erbij liggende grondpercelen. Bij de aankoop is niet inbegrepen de aan de pachter toebehorende houten schuur, de betonnen silo, de koebocht en de elektrische pompinstallatie. De akte wordt mede-ondertekend namens *Helena Josephina Auguste Horstmann*, de weduwe van *Walter Joachim Jochems*, die na het overlijden van haar echtgenoot het vruchtgebruik van Het Kleine Loo had gekregen. Pachter Simon Verboon krijgt een afkoopsom voor de beëindiging van het pachtcontract. Omdat het uitwerken van de woningbouwplannen nog wel enige tijd zal vergen, hoeft hij nog niet te vertrekken en krijgt hij van de gemeente een tijdelijk pachtcontract. In 1963 is het dan zover. Op 21 mei 1963 besluit de gemeenteraad dat boerderij Het Kleine Loo moet worden gesloopt 'omdat de grond waarop de boerderij staat nodig is voor straataanleg'. Pachter Verboon had op 2 mei 1963 de boerderij ontruimd, om in Zwammerdam zijn bedrijf voort te zetten. En zo mag, dankzij de rechttoe rechtaan mentaliteit van stedenbouwkundigen en politici, het sloopbedrijf kort daarna de boerderij van de aarde wegvagen en de grachten, sloten en andere grondlijnen van de befaamde hofstede onherkenbaar verminken. Toch mag hier niet onvermeld blijven dat deze laatste boerderij van De oude Loo het nog het langst heeft volgehouden van alle boerenbedrijven die in hun naam iets met Loo hadden. In de gebouwen van de Haagse Kleine Loo werd allang geen boeren-

bedrijf meer uitgeoefend. De resterende gebouwen werden in 1955 onteigend en kort daarna afgebroken om plaats te maken voor woningbouw. De Voorburgse boerderijen Zuiderloo, Oosterloo en Westerloo waren ook al veel eerder verdwenen. Resteert nog de vraag in hoeverre deze drie boerenhofsteden, naast hun naam, wellicht ook nog een andere relatie met De oude ofwel Grote Loo hebben gehad. Zoals eerder beschreven heeft het grondgebied van De Grote Loo en de latere boerderijen Zuiderloo, Oosterloo en Westerloo in de 14e eeuw behoord bij de eerdergenoemde leengronden van *de familie Van de Werve*, gelegen tussen de Vliet en het Mitsveen. In dit opzicht is er sprake van een mogelijk oeroude band tussen de grondpercelen van enerzijds De Grote Loo en anderzijds de drie andere boerderijen. Een latere eigenaarrelatie is, naast die tussen De Grote en De Haagse Kleine Loo, eigenlijk uitsluitend aantoonbaar tussen De Grote Loo en Zuiderloo oftewel De Eenhoorn.

Zuiderloo oftewel De Eenhoorn

Reeds vóór 1564 had de Delftse bierbrouwer *Michiel Cornelisz Vosmaer* diverse bezittingen in Voorburg bij de Voorburgse Broeksloot en de Loolaan. Eerder werd, bij de beschrijving van de oude geschiedenis van De Loo, aangegeven dat zijn dochter *Elisabeth Michiels Vosmaer*, de weduwe van *Servaes Verdesteyn*, deze bezittingen in 1606 verkoopt aan *Jan Ysnoutsz van Nes*. Het verkochte bestaat uit 'een woning met huis, erf, schuur, hooiberg, bepotingen' en zo'n 19 morgen geestgrond, teelland, weiland en hooiland. Hierin is begrepen een perceeltje teelland met een 'tuynken ofte boomgaert' met hierop het vervallen huis het Schaepshoofd. In de overdrachtsakte wordt de ligging van de vier onderdelen en een enkele andere bijzonderheid nauwkeurig aangegeven. Zo ligt de genoemde woning op 5 morgen geestgrond aan de zuidkant van de Broeksloot, ten westen van de Loolaan. Het tweede onderdeel, het stukje teelland met het vervallen huis, circa 1/2 morgen, is gelegen tussen de Heerweg en de Lytweg en is belast met een Lourisgeld van 16 1/2 stuiver. Het gekochte weiland ligt in de Binnenpolder, 'aan twee weren achter de genoemde geestgrond' en strekt zich met zijn 8 1/2 morgen uit van de Broeksloot tot aan De Grote Loo. Het hooiland tenslotte is gesitueerd in de Veenpolder tussen de Veenwatering en de Scheiding met Den Haag en omvat bijna 4 1/2 morgen. De door Jan Ysnoutsz gekochte woning aan de Broeksloot wordt in latere documenten De Eenhoorn genoemd.

Familiewapen Van (der) Velde en Vosmaer, met opspringende zwarte Eenhoorn op zilveren schild. Collectie Cees van der Velde

Vermoedelijk draagt deze naam de sporen van de afkomst van de familie Vosmaer. Deze familie is namelijk een van de vele takken die ontsproten uit het nageslacht van ridder Hendrik van de Velde, die in 1225 eigenaar was van de aloude hofstede Velden te Maastrand. Vandaar dat de familie Vosmaer hetzelfde wapenteken voerde als de Van de Veldes: een opspringende zwarte eenhoorn op zilver schild. De eerdergenoemde Michiel Cornelisz Vosmaer was bierbrouwer in een pand aan de Voorstraat in Delft, naast de Oude kerk. Dit pand werd 'De Zwarte Eenhoorn' genoemd, een duidelijke verwijzing naar het familiewapen van de brouwer. Op een soortgelijke wijze kan de boerderij aan de Voorburgse Broeksloot via de familie Vosmaer aan de naam 'De Eenhoorn' zijn gekomen.

Wat betreft het in de overdrachtsakte ook nog genoemde perceel teelland met het vervallen huis, dit onderdeel wordt, zoals eerder beschreven, kort na de aankoop door Jan Ysnoutsz geruild met Willem Cornelisz Schoneman voor een ander stukje grond. Uit de Voorburgse 'morgenboeken' en uit andere documenten blijkt dat Jan Ysnoutsz van Nes en zijn erfgenamen zowel de boerderij als het hooiland en weiland van De Eenhoorn hebben verpacht. Zo wordt het bij De Eenhoorn behorende weiland in de Binnenpolder in 1632 gepacht door de kinderen van zaliger Symon Jacobsz. Omdat dit door hen gepachte land direct ten zuiden van De Loo ligt, gaat deze familie zich Zuyderloo noemen. De zoon van Symon Jacobsz, Cornelis Symonsz, bijgenaamd Zuyderloo, wordt in een eerder vermeld taxatierapport van 1656 genoemd als de pachter van 'De Eenhoorn of De Kleine Loo', met 4 morgen hooiland in de Veenspolder. Uit de aangehaalde benaming blijkt dat omstreeks genoemd jaar de namen De Eenhoorn en De Kleine Loo door elkaar worden gebruikt.

Bij de uiteindelijke verdeling van de nalatenschap van Jan Ysnoutsz van Nes in 1662 komt De Eenhoorn, zoals beschreven, in handen van *Willem van Nes*. Na het overlijden van Willem splitsen de erfgenamen in januari 1682 de boedel. De 'woning met huis, schuur, hooibergen en plantages, genaamd De Eenhoorn' gaat met zo'n 14 morgen teelland, hooiland en weide naar de achterbleven echtgenote van Willem, weduwe *Catharina Kievits*. De andere helft van de boedel, zo'n 15 morgen, voornamelijk weiland bij de Broeksloot en dichtbij De Grote Loo, wordt verdeeld onder de twee kinderen *Dirck Willemsz en Laurentia Willems van Nes*. Dirck is advocaat en

woont volgens de akte in Voorburg aan de Wyckerlaen, wellicht in de hierna te noemen 'Groene Woning'. Laurentia woont evenals haar moeder in het Begijnhof te Delft. Omdat de boerenwoning en de landerijen van De Eenhoorn zoals gebruikelijk zijn verpacht, wordt in de akte een regeling getroffen voor de verdeling van de lopende pachtgelden. In juni 1682 verkoopt Dirck zijn 7 morgen grond aan de kinderen van de hiervoor genoemde Cornelis Symonsz Zuyderloo: Simon Cornelisz, Claes Cornelisz, Trijntje Cornelis en Teuntje Cornelis. In 1696 blijkt uit een akte dat Catharina Kievits overleden is, waarna De Eenhoorn met de 14 morgen als gezamenlijke erfenis toekomt aan haar twee kinderen. Zoon Dirck is in die tijd 'op de voyagie van Oostindien', waarbij het niet duidelijk is of hij aldaar is overleden. In ieder geval komen 'de executeurs en voogden over de minderjarige kinderen van bedoelde mr. Dirck' in augustus 1696 overeen dat de boedel zal worden gescheiden, waarbij Laurentia De Eenhoorn met de bijbehorende grond krijgt toebedeeld. In maart 1697 verschijnt genoemde Laurentia, aangeduid als 'ongehuwde, bejaarde dochter van Catharina Kievits' voor de Voorburgse schout en schepenen. Zij verklaart de boerderij De Eenhoorn met de erbij behorende 22 morgen land te hebben verkocht aan *Claas Cornelisz Zuyderloo, Trijntje Cornelis en Teuntje Cornelis Zuyderloo*, broer en zusters, ieder voor 1/3 deel. Uiteraard bestaat deze 22 morgen uit de 14 gekomen uit de erfenis van haar moeder en haar 8 morgen uit de splitsing van 1682. Het moge verder duidelijk zijn dat genoemde broer en zusters Zuyderloo dezelfde zijn die in 1682 de Eenhoorn-grondpercelen van Dirck kochten. Blijkbaar is Simon Cornelisz inmiddels overleden. Zodoende is in maart 1697 de oude Eenhoorn met alle percelen grond weer herenigd en dan volledig in eigendom bij de familie Zuyderloo. Het is onduidelijk in hoeverre de naam van deze nieuwe eigenaren ook werd gebruikt voor hun boerderij De Eenhoorn. Opvallend is dat deze boerderij in officiële akten en andere registraties nooit de naam Zuiderloo draagt, maar voortdurend De Eenhoorn wordt genoemd, zelfs in latere 19e eeuwse stukken. Een van de weinig uitzonderingen vormt de reeds genoemde kaart van Kruikius, waar Zuiderloo onder deze naam staat aangegeven aan de Broeksloot, aan de zuidzijde van De Loo, met Westerloo aan de westkant en Oosterloo aan de oostkant. Na de aankoop in maart 1697 vinden de daaropvolgende eigendomsovergangen van De Eenhoorn vooral plaats via wettelijke verervingen. Dergelijke overgangen werden als zodanig niet geregistreerd, althans niet, als hierbij geen min-

Detail uit de kaart van
 Kruikius omstreeks 1712 met
 De Loo, Westerloo, Zuiderloo
 en Oosterloo. Collectie G.M.
 Duijvestein

derjarige kinderen waren betrokken. Wel werden de nieuwe eigenaren, met het oog op de te betalen 'onroerendgoedbelasting' aangetekend in de Voorburgse verpondingsboeken. Uit de soms cryptische notities in deze boeken plus enkele genealogische gegevens over de familie Zuyderloo, valt de volgende

gang van zaken te reconstrueren. Claas Cornelisz Zuyderloo en zijn twee zusters bezitten omstreeks 1703 twee boerderijen. De ene, met verpondingsnummer 313, is De Eenhoorn en de andere, met nummer 187, ligt vermoedelijk bij Leeuwestein. Verder bezitten zij in totaal $34\frac{1}{2}$ morgen land in de Binnenpolder en de Veenpolder. Door het overlijden van Claas Cornelisz Zuyderloo en zijn zusters komen hun bezittingen via vererving uiteindelijk terecht bij *de weduwe van genoemde Claas Cornelisz en hun twee dochters Ermpje en Catharina*. In 1724 worden deze bezittingen verdeeld. Hierbij gaat De Eenhoorn en $14\frac{1}{2}$ morgen land naar de weduwe van Claas Cornelisz Zuyderloo. De twee dochters Ermpje en Catharina krijgen de andere boerderij alsmede 20 morgen land in de Voorburgse polders. Ermpje huwt in 1723 met Jacobus Wassenaar, Catharina trouwt in 1731 Arij Dircksz Vergou. In 1732 worden de bezittingen van de twee zusters verdeeld en op naam gezet van de echtgenoten. Na enige onderlinge verschuivingen heeft in 1735 Arij Dircksz Vergou de boerderij bij Leeuwestein met $5\frac{1}{2}$ morgen land in bezit. *Jacobus Wassenaar* heeft dan $14\frac{1}{2}$ morgen waarvan $10\frac{1}{2}$ morgen samen met zijn 'kinderen verwekt bij *Ermpje Claas Zuyderloo*'. Uiteindelijk staat in 1751 De Eenhoorn met $14\frac{1}{2}$ morgen land nog steeds op naam van de weduwe Claas Cornelisz Zuyderloo en worden Jacobus Wassenaar en de kinderen van Ermpje Claas Zuyderloo nog altijd genoemd als eigenaren van de $10\frac{1}{2}$ morgen land waarvan het merendeel van ouds bij De Eenhoorn behoorde. Een van die twee bedoelde kinderen van Jacobus Wassenaar en Ermpje is de in 1723 geboren *Maria Wassenaar*. Zij huwt met *Jan 's Gravenmade*. Zodoende gaat De Eenhoorn met de 25 morgen land volgens het gaarboek in 1752 over naar genoemde Jan. In 1791 wordt de boerderij met de grondpercelen op naam gezet van zijn twee zonen *Jacobus en Anthonius 's Gravenmade*. Deze twee broers verkopen vervolgens in juni 1802 de boerderij aan *Huybert van Leeuwen*, wonend te Voorburg. Het verkochte draagt nog steeds de aloude naam in de akte-omschrijving: 'een bouwhuis [boerderij] met erf, schuur, hooibergen en de geboomten [...] van ouds genaamd De Eenhoorn'. In januari 1812 verkoopt *Gerrit Huybertsz van Leeuwen* De Eenhoorn aan *Adriaan van der Linden*, rentenier te Voorburg, die tevens eigenaar is van het ertegenover gelegen Vlietenburg. In de kadastrale atlas van 1832 staat de oude boerderij met de landerijen vermeld op naam van 'Adriaan van der Linden of zijne erven' onder de nummers B245-261, huis en land aan de westzijde van de Loolaan en de nummers A375-377 voor de grond direct aan de

oostzijde van de Loolaan. De laatste particuliere eigenaar wordt *Adrianus Leonardus de Groot*, die eveneens eigenaar is van Westerloo. Omstreeks 1927 draagt genoemde De Groot de voormalige Eenhoorn over aan de gemeente Voorburg. Deze laat kort daarna de oude boerderij afbreken, zodat in het 'dienstjaar 1929' ook deze voormalige hofstede in het kadaster wordt geschrapt 'wegens sloping'.

Oosterloo en Westerloo

Sommige schrijvers vermelden dat Oosterloo en Westerloo evenals Zuiderloo, ooit deel uitmaakten van de bezittingen van Jan Ysnoutsz van Nes en zodoende ook 'bij De Loo hebben behoord'. Dit is echter in geen enkel archiefstuk terug te vinden. De gegevens in de oude verpondingsboeken en andere archieven wijzen daarentegen op een andere conclusie. Vanaf de oudst bewaard gebleven registraties staat zowel Oosterloo als Westerloo te boek als zelfstandige hofstede, die steeds in handen is gebleven van andere eigenaren dan die van de naburige Oude Loo. Wel is er een enkel voorbeeld van een klein grondperceeltje dat door de eigenaar van De Loo wordt verkocht aan het naastgelegen Oosterloo.

Oosterloo draagt aanvankelijk de naam De Horst. Zoals eerder beschreven wordt Willem Pietersz Brassier in 1568 vermeld als mede-eigenaar van een huis met 16 morgen land te Voorburg, vermoedelijk de hofstede De Horst. Een aardig detail is de naam van de pachter: Cornelis Cornelisz van der Horst. Wellicht is hij vernoemd naar de boerderij. Voor de hofstede zelf komt de naam expliciet voor in de akte van mei 1623 waarin *Claes Corsz* zijn 'woning, bestaande uit huis, schuur, hooibergen en geboomte, van ouds genaamd De Horst' met iets meer dan 14 morgen wei-, hooi-, teel- en geestland overdraagt aan Delftenaar *Jacob Arentsz van der Graeff*. Zoals eerder aangegeven koopt genoemde Van der Graeff in 1625 aan de oostkant van De Horst een klein stukje aangrenzend land van Jan Ysnoutsz van Nes. In 1630 verwerft hij van de erfgenamen van Jan Ysnoutsz 9 morgen teelland en weiland. In 1634 koopt hij van Claes Corsz, procuratie hebbend van Jan Dircksz Keur, kleermaker uit Noordwijk, 2 morgen weiland, genaamd 'De Groene Woning' gelegen aan de oostzijde van de Wyckerlaen, belast met Lourisgeld. In de daaropvolgende jaren breidt Van

Links:
Jacob van der Graeff. Schilderij van Van Miereveld, 1614. Collectie Haags Gemeentemuseum

Jacob Paulus, graaf d' Aumale. Schilderij Bernardus Accama, 1744. Foto Iconografisch Bureau/RKD, Den Haag

der Graeff zijn bezittingen verder uit door aankoop van aangrenzende stukken land van de Heilige Geestmeesters van Voorburg in 1638 en van de erfgenamen van Lenaert Gerritsz van Meurs in 1643. Dochter *Cathalina van der Graeff* huwt met *Dirck Bruynsz van der Dussen*, bewindhebber der Oost-Indische Compagnie te Delft. Hun erfgenamen verkopen in juni 1669 De Horst, inmiddels uitgebreid tot zo'n 32½ morgen land, aan *de kinderen en andere erfgenamen van Nicolaas graaf d' Aumale markies d' Haucourt*. Een van deze kinderen is Carel Duco, die later huwt met Anna van Assendelft, een zus van de eerdergenoemde eigenaar van De Loo, postmeester Nicolaes Paulusz van Assendelft. Meer dan een eeuw blijft De Horst in eigendom van genoemde familie D' Aumale. In mei 1776 krijgt *Jacob Paulus, graaf d' Aumale* genoemd bezit in handen. Uit de akte, waarin de jonkvrouwen d' Aumale hun aandeel aan hem overdragen, blijkt dat dit bezit inmiddels is omgedoopt tot 'de bouwmanswoning Oosterloo'. Tevens blijkt uit de akte dat genoemde boerderij en de erbij horende 31 morgen wei-, hooi- en teellanden zijn verpacht aan het echtpaar Jan Westerhoek en Geertruijd van der Kruck. Een jaar later slaat het noodlot toe: er breekt twee keer brand uit waarvan het vermoeden bestaat dat dit door 'moedwillige en kwaadaardige booswichten' is aangestoken. De derde keer is het echt raak en brandt de bouwmanswoning geheel af. Het Voorburgse gaarboek, waarin Oosterloo voorkomt onder nummer 316, geeft vervolgens aan dat dit num-

Het hek van Westerloo omstreeks 1918. Collectie auteur

mer in 1778 werd 'gedemolieerd' [gesloopt] en dus in de verponding is afgeschreven. De afgebrande boerderij wordt niet herbouwd. De 31 morgen land 'behoord hebbend aan de afgebrande woning Oosterloo' wordt door de erfgenamen van de weduwe van Jacobus Paulus d' Aumale in 1798 verkocht aan *mr. Campegius Cornelis van der Straaten*. In deze verkoop is inbegrepen het aandeel in genoemde 31 morgen dat in 1794 was verkocht aan Wouter Jochems. In de kadastrale atlas van 1832 staat het totale bezit, nog steeds zonder huis, op naam van *mr. Adriaan van der Straaten* onder de nummers A73-78, 122-133, 338-343, 345, 346.

De oudste vermelding van het latere **Westerloo** noemt *Claes Huygensz van Rhyn* als eigenaar. Eerdere namen, die een enkele schrijver noemt, blijken geen eigenaren te zijn maar hypothecaire schuldeisers, die geld uitlenen op onderpand van de boerenwoning. In mei 1645 verkopen Claes Huygensz en zijn kinderen ieder hun helft in 'de woning, bestaande uit een huis, schuur, hooibergen en geboomte' met ruim 18 morgen land. De kopers zijn *Christiaan Rumpf*, arts in dienst van de Oranjeprins en *Adam Harell*, een Haagse apotheker, tevens de schoonzoon van Rumpf. Op hetzelfde moment koopt het tweetal ook nog 4 morgen land van genoemde kinderen van Claes Huygensz in de Veenvolder. Diverse van de gekochte percelen grond zijn belast met erfpachten zoals aan de kerk van Voorburg, aan de heer van Duivenvoorde en een Lourisgeld aan de eigenaar van De Loo. In april 1650 wordt de boerderij met 19 morgen land verkocht aan het Haagse vroedschapslid *Pieter van Groeneveld*, de latere burgemeester, die is gehuwd met Cunera van Soutelande. Het Voorburgse 'Vreugd en Rust' behoort eveneens tot zijn bezittingen. De zuster van Cunera, *Elisabeth van Soutelande* erft de boerderij. Na het overlijden van haar zoon, Cornelis van Soutelande, worden de bezittingen in februari 1736 getaxeed. In deze taxatie wordt voor het eerst met zoveel woorden de naam Westerloo gebruikt. Westerloo bestaat uit 'een herenhuis, bouwhuis en stalling, met schuur, hooiberg en boomgaard'. In de verpondingsboeken komt deze bezitting dan ook voor met twee nummers: 311 het bouwhuis en 312 het herenhuis. Westerloo gaat naar een neef van Cornelis van Soutelande, *Willem van Wouw*. Deze verkoopt in januari 1754 Westerloo met ruim 21 morgen land aan *Gerrit Huybertsz van Leeuwen*. De verdere wederwaardigheden van Westerloo tot aan de sloop van de boerderij in 1922, gevolgd door de afbraak van het herenhuis omstreeks 1935, worden elders in dit boek door Gé Vaartjes beschreven.

Terugtocht naar het heden

De Oud Bodegraafseweg is even mooi als een landweggetje uit oude verhalen. Ogenschijnlijk verlaten en stil kronkelt de ouderwets-smalle weg zich tussen de sloten en tussen de lang-gerekte weilanden, waarvan het sappig groene gras net zo Hollands toont als de hoge polderlucht erboven. Een eenzaam schaap doet zich te goed aan de boterbloemen, een lome koe kijkt traag op, rustig doorkauwend, terwijl mijn auto voorzichtig langs rijdt. Eenden zwemmen keurig in een rijtje achter elkaar door het naar hen genoemde kroos in de sloot, langs een reiger, die doet alsof hij is ingedommeld, maar pijlsnel toehapt als een vis langskomt. De afgelopen weken had ik een aantal keren per telefoon gesproken met Arie Verboon, de allerlaatste boerenzoon die op De Loo was geboren. Dit jaar, in mei 2003, was het precies 40 jaar geleden dat hij met zijn vader en moeder noodgedwongen was vertrokken uit Voorburg om hier, in Zwammerdam, dichtbij Bodegraven, een nieuw boerenbedrijf op te bouwen op de Elisabethhoeve. Vader en moeder waren inmiddels overleden, maar Arie woonde nog steeds op deze boerderij. Ik was uitgenodigd voor een bezoek aan de hoeve waar hij mij nog veel meer zou vertellen over de vroegere boerderij De Loo. Bij aankomst word ik belangstellend besnuffeld door de drie boerderijhonden. De ontvangst door Arie en zijn huisgenote Rina Attinga is hartelijk en gastvrij. Arie vertelt honderduit over zijn Voorburgse verleden op De Loo: over het boerderij-eiland met de grachten en sloten, hoe het woonhuis en de stallen er van buiten en binnen hebben uitgezien, over de hooiberg, de koeien, de paarden en de schapen, over de boerderij-werkzaamheden, de knechten, de weilanden, de bomen, de schillenboer en over nog veel meer. Hij heeft een trefzeker geheugen met oog voor details die mij zeer interesseren. Dankzij zijn vertellingen en oude foto's ben ik even te gast op De Loo, 50 jaar terug. Zijn verhaal voert mij mee over de Loolaan naar het Loo-eilandje, over de dam in de gracht, langs de schuur en de stal via het verharde pad naar de boerderijwoning, door de voordeur, die zich uiterst rechts in de voorgevel, naast de ramen met de blinden, bevindt. Bij binnenkomst sta je in een brede gang die helemaal doorloopt naar de achtergevel, waarin zich een tweede toegangsdeur bevindt. Arie vertelt dat zijzelf altijd achterom liepen om via deze achteringang naar binnen te gaan. De voordeur was vooral voor bezoek bedoeld. Halverwege de gang zit rechts een deur die via een lage uitbouw toegang geeft tot de stal. In de gangvloer is een vierkante gemetselde koelput aangebracht. Deze werd gevuld met koud

water waarin de volle melkbussen koel werden gezet, totdat ze werden opgehaald voor vervoer naar de melkfabriek. Om steeds over voldoende koud water te kunnen beschikken, was bij de boerderij een bron geslagen waaruit het water via een eigen pompsysteem naar boven werd gehaald. De gang vanaf de voordeur loopt bij de achtergevel door naar links. De eerste deur aan de linkerkant in deze dwarsgang leidt naar de keuken, de tweede naar de woonkamer. De dwarsgang eindigt in een trap naar de zolder. Kort voor deze trap zit rechts de deur naar de kelder. Dit is nog een ouderwets-dubbele deur, dus een onderdeur en een bovendeur die apart open kunnen. Drie treden omlaag en je staat op de rode plavuizen van de kelder. De kelder ligt niet onder het huis maar in een aanbouw tegen de achtergevel. In Aries tijd werd de kelder vooral gebruikt voor aardappelopslag en voor de wekflessen met boontjes, appeltjes en peren. De trap naar de zolder is breed en gemakkelijk. In het achterzolderkamertje zijn twee bedsteden voor de boerenknechten. Op de voorzolder is een kamer met een tussenwand. In het ene kamertje sliep Aries enige zus en de andere was de logeerkamer. Arie zelf sliep op de middenzolder. De slaapkamer van de ouders bevindt zich op de begane grond naast de woonkamer, over de volle breedte van het huis en ook alleen vanuit deze woonkamer bereikbaar. Naast deze slaapka-

*Het kampje van De Loo, met linksachter de koebocht, rechts daarvan de kleine koeienstal met de witte zijgevel en daarachter het woonhuis.
Foto D.W. v.d. Engh, omstreeks 1955*

mer is nog een laatste, ietwat mysterieuze kamer, die alleen bereikbaar was via de slaapkamer en nooit werd gebruikt. Arie weet niet waar deze kamer voor diende. In tegenstelling tot alle andere kamers op de begane grond kijkt het raam van deze kamer uit op de achterzijde van de boerderij met de koebocht en dus niet op de Loolaan en Voorburg. Mijn suggestie dat deze kamer wellicht in het verleden diende voor het drogen van kazen, kon Arie niet volmondig beamen. Een ouderwetse opkamer of rentmeesterkamer was het in ieder geval niet, want hij ligt niet hoger dan de rest en heeft ook geen eigen ingang van buitenaf.

Het afdak van de koebocht, de kleine koeienstal en een gedeelte van het woonhuis van De Loo.

Foto D.W. v.d. Engh, omstreeks 1955

De karnmolen en het kampie

Het huis via de achterdeur verlatend, sta je meteen naast de deur van het houten karnhok dat tegen de achtergevel is aangebouwd. In dit karnhok bevond zich vroeger een roskarnmolen, waar een paard rondliep om boter te karnen. In de stenen vloer zijn nog de uitgesleten sporen te zien van de duizenden rondjes die deze paarden hier ooit hadden gelopen. Aangezien vader Verboon alle melk aan de fabriek verkocht en zelf geen kaas of boter karnde, werd het oude karnhok in zijn tijd gebruikt als klompenhok, fietsenstalling en opslag.

Recht tegenover de achterdeur ligt in de noordwestelijke gracht een dam met het hek naar de weidegronden van het grote Loo-eiland en de daaromheen liggende percelen. We lopen echter eerst naar links, langs het karnhok en de kelderuitbouw richting kampie, het kleine weiland. Naast de kelderuitbouw is de ingang van een kleine stal die tegen de zijgevel van het woonhuis is aangebouwd. Op diverse foto's is de witte zijmuur van deze kleine stal goed herkenbaar. Rechts ligt de koebocht, het afdak waar 's zomers de koeien werden gemolken en zieke beesten konden herstellen. Via een hek over een dam in een dwarssloot komen we op het kampie, de kleine wei aan de zuidwestkant van de boerderij speciaal voor de twee paarden. Deze paarden werden vooral gebruikt als trekkracht voor de maaimachine, de harkmachine en voor het vervoer van hooi, mest en melkbussen. Tussen de middag werden de paarden losgelaten op het kampie, waar ze konden eten, rollen en uitrusten. Ze waren hier ook weer gemakkelijk te vangen om door te gaan met het werk. Teruglopend langs de koebocht en het karnhok slaan we ter hoogte van de achterdeur linksaf door het hek richting noordelijke graslanden. Het grote Loo-eiland blijkt omstreeks 1950 tot mijn verrassing nog vrijwel dezelfde vorm en omtrek te hebben als reeds door Kruikius omstreeks 1712 op zijn kaart werd aangegeven. Zelfs de sloten en grachten die hij om en op het Loo-eiland tekende, zijn dan nog in belangrijke mate aanwezig. Dat Arie al deze sloten nog nauwkeurig kan aanwijzen, is eigenlijk geen wonder: hij moest ze allemaal schoonhouden, uitdiepen en de kanten weer afsteken als deze door koeienpoten waren ingetrapt. Arie vertelt onder tussen dat de boerderij, het kampie en het grasland oostelijk naast de boerderij, op het droge zand van een smalle duinrug liggen. Ongeveer driekwart van het grote eiland ligt op deze duinrug. Alleen de noordwestelijke strook van het eiland en de noordelijke percelen hier buiten zijn laagveen. Omstreeks 1950 is deze overgang van zand naar veen nog goed te zien aan 'het verval' dat hier optreedt: de zandrug loopt hier in een kleine helling omlaag naar het laagveen, dat zich verder noordwaarts uitstrekt. Dat het grasland van De Loo zich op beide grondsoorten bevond, was overigens zeer handig voor de bedrijfsvoering. Tijdens een natte periode was het gras op het laagveen te drassig voor de koeien. Dan kon het droge gras op de zandgronden worden gebruikt. Tijdens een droge zomer was er op de zandgrond vrijwel geen gras, maar was het laagveen daarentegen weer zeer geschikt om de koeien te laten grazen.

Een gevaarlijke oversteek

Lastig voor de bedrijfsvoering was de Hofpleinspoorlijn die iets boven maaiveldhoogte liep, dwars over het Loo-eiland en over de percelen aan de noordkant daarvan. De weilanden aan de oostkant van het spoor waren weliswaar bereikbaar via dammen in de sloot en bielzen tussen de rails, maar de oversteek bleef iedere keer weer gevaarlijk. Vandaar ook dat de koeien op deze oostelijke percelen in de wei werden gemolken en dus niet twee keer per dag naar de koebocht van de boerderij werden gehaald, zoals de andere koeien. De melkbussen werden dan met paard en wagen uit deze weiden naar de boerderij vervoerd. Arie herinnert zich nog als de dag van gister hoe lastig en riskant dit was. Eerst moest hij zelf de beide hekken openzetten op de dammen in de sloot aan weerszijden van de spoorlijn. Het spoor zelf lag iets verhoogd, met bielzen tussen de rails, zodat je er dwars over kon. De wagen had echter geen handrem, dus er moest een flinke aanloop worden genomen om paard en wagen met voldoende vaart over de spoorhobbel heen te jagen. En dan maar hopen dat er geen trein aan kwam. De trein uit de richting Rotterdam kon je nog wel goed zien aankomen, maar die uit Den Haag nauwelijks. Die kwam vanuit een bochtige tunnel, waardoor je die trein pas op het allerlaatste moment zag. Echt gevaarlijk waren de twee keren per jaar dat het vee toch over het spoor heen moest. Dit was in het najaar als de koeien uit de wei naar de winterstal moesten, en in het voorjaar wanneer ze weer naar de wei terug konden. Diverse koeien werden bij de oversteek door een aanstormende trein gedood. Soms schrokken koeien ook wel van de glimmende rails en raakten dan in paniek. Dit liep ook niet altijd goed af. Verder herinnert Arie zich nog dat een drachtige koe volledig de kluts kwijt was en via de sloot op de rails kwam en door een trein dodelijk werd geraakt.

De terugtocht naar het kleine omgrachte eiland met de boerderij loopt over een breed pad dat iets opzij van het midden van het grote eiland ligt. Ook dit pad stond reeds op de Kruikiuskaart getekend. Ondertussen vertelt Arie dat op De Loo, naast zo'n 35 zwartbonte Friese melkkoeien, een koppeltje van vijftien schapen rondliep. Die werden niet voor de wol gehouden, maar voor de lammeren en voor het vlees. Verder waren er nog enkele varkens, voornamelijk fokzeugen. De jonge biggetjes werden veelal verkocht op de veemarkt te Delft. Kippen liepen uiteraard ook rond en zorgden voor eieren, voor eigen gebruik. Vossen heeft Arie nooit bij De Loo gezien, wel veel stekelvarkens. Vleermuizen waren er ook. Die vlogen voor-

al op warme zomeravonden hun schichtige routes rond de boerderij. Konijnen waren er uiteraard eveneens in overvloed, en spreuwen. Die kwamen altijd in groten getale af op de gifzwarte bessen van de vlierbomen naast de koebocht. Voor eenden was De Loo niet altijd even veilig. In juli en augustus, de maanden dat het koren rijp stond en dus veel eenden overvlogen, kwam steevast een jager, die een speciale jachtvergunning had voor De Loo en zijn weilanden. Een enkele keer mocht Arie, als jongen, mee op deze eendenjacht. De jager, zijn hond en Arie verscholen zich achter een hek en dan maar wachten op de eenden. Na elk schot deed de jager de lokroep van een eend na, zodat de wegvliegende eenden weer terugkwamen om opnieuw als schietschijf te dienen.

De aangebonden stal

Teruggekeerd op het kleine omgrachte Loo-eiland via het hek over de noordwestelijke gracht, wijst Arie op de handige ligging van de grote stal, vrijwel in het verlengde van het aloude pad en de dam via welke de koeien altijd uit de wei kwamen voor de winterstalling. Deze stal was een 'aangebonden stal', waar zo'n 40 koeien gedurende de wintermaanden met een touw vastgezet stonden. Ze hadden niet veel bewegingsvrijheid, ze konden hooguit een halve meter vooruit en een halve meter achteruit. Ze stonden met de koppen naar elkaar toe, met een middenpad ertussen. Via dit middenpad werden ze gevoerd

Simon Verboon op De Loo, kort voor de onteigening. Foto in gedenkboek Scholengemeenschap 't Loo, 1986

met onder andere kuilgras, bietenpulp, hooi van de zolder en meel van maïs, bonen en erwten. Dit meel werd op de zolder gemengd en via een trechter omlaag gebracht, om vervolgens met een kruiwagen verder verdeeld te worden over het vee. Verder liep er achter elke rij koeien nog een pad voor de afvoer van mest en voor het melken, dat volledig met de hand gebeurde, met een emmer en een krukje. In de beide 'kopse kanten' van de stal zaten dan ook drie deuren, een naar het middenpad, en twee naar de achterpaden. De schapen bleven buiten, ook 's winters. Alleen wanneer ze moesten lammeren werden ze binnen gehaald, in een aparte stal naast de kleine stal bij de koebocht. Dat gebeurde meestal in maart. Je wist wanneer je de ram bij de schapen had gedaan. Door er vijf maanden bij op te tellen kon je de datum waarop de schapen moesten 'werpen' precies bepalen.

Als je de grote koestal aan de noorwestkant verliet, had je aan je rechterhand een 'stoepje' in de sloot, een kleine vlonder in het water voor het afspoelen van klompen, laarzen en kruiwagens. Verliet je de stal aan de zuidoostkant dan stond je bij de hooiberg. De oude hooiberg was een vijfhoekige, met eikenhouten roeden, een rieten dak en een mooi systeem met houten rollen en touw om het dak omhoog te hijsen. Nadat deze hooiberg van ouderdom in elkaar was gestort, plaatste eigenaar Jochems een nieuwe, met vier ijzeren roeden, een piramidevormig dak en een hijsstelsel van staaldraad en katrollen. Naast de hooiberg richting sloot lag een aarden omwalling. Hierin werd vanaf oktober, tijdens de suikerbietenperiode, nat bietenpulp tot wel 2 meter hoog gestort. Daarna werd de berg voetje voor voetje aangestampt en ging er zout over ter conservering. Hierna was het vrijwel direct geschikt als veevoer. Het pulp werd met een schuit over de Vliet aangevoerd en per vrachtauto bij De Loo afgeleverd.

Aan de andere kant van de hooiberg bevond zich een andere bron van veevoer: het kuilgras. Tussen het woonhuis en de paardenstal had vader Simon een ronde betonnen silo laten maken waarin gras kon worden ingekuuld. In het najaar werd hierin het vers gemaaid gras hoog opgestouwd met behulp van houten opzetstukken. Door het vervolgens met plastic en twee vrachten zand volledig af te dekken, verbruikten de bacteriën al het zuurstof in het gras en ontstond er voedzaam kuilgras zonder brandgevaarlijke broei. Overigens hielden boeren die veel grazende koeien

hadden vrijwel geen gras over, dus niet iedereen deed aan inkuilen. Boeren die er wel aan deden, kon je al van verre herkennen. Het ingekuilde gras stonk zuur en deze geur trok door de hele boerderij en ging in alle kleren van de gezinsleden zitten. 's Zondags in de kerk rook je dan ook precies welke boerenfamilies kuilgras hadden.

Levendig herinnert Arie zich nog hoe twee keer per week schillenboer Jan Houtdijk met zijn paard en wagen elders opgehaalde schillen op De Loo kwam brengen. De schillen werden vanuit de wagen in een mand gedaan. Deze werd gewogen, de inhoud werd vervolgens in een kruiwagen 'overgekieperd' en vervolgens was het manden tellen om te bepalen hoeveel aan de schillenboer betaald moest worden.

Overigens produceerde De Loo voor dagelijks familiegebruik zijn eigen aardappelen, groenten en fruit. Direct links bij de hoofdingang van het eilandje, naast de paardenstal, lag een grote groentetuin. Hier verbouwde vader Simon aardappelen,

Trouwfoto Arie Verboon en Jopie Dell. Links vader Simon Verboon en zijn echtgenote. Foto 1967. Collectie familie Verboon

bonen, boerenkool, bloemkool, sla, andijvie, kruisbessen, rode en zwarte bessen. Omdat deze tuin op zandgrond lag, moest er regelmatig met water worden gespreid, waar niet altijd tijd voor was. Tegen de zonnige kant van de grote stal stond een leiboom vol pruimen. Elders waren ook gewone fruitbomen met appels en peren. Bij de stal stonden kastanjabomen en een zilverberk, bij het huis vooral lindebomen. Rechts van de hooiberg groeide wilgenhout. Om de 6 jaar werd dit afgezaagd voor brandhout of koestaken, palen waarmee koeien konden worden vastgezet. Uit de takken van de knotwilgen werden bezems gemaakt. Terwijl Arie de vele soorten bomen opsomt die 's zomers voor een weldadige schaduw zorgden, herinnert hij zich dat in 1953 tijdens de zware februaristorm veel bomen op het eilandje zijn omgewaaid. Ook weet hij nog dat dichtbij de hoofdingang paarsblauwe seringenvloeden. Iedere bezoeker die De Loo aan het eind van een warme zomerdag verliet, nam dus altijd de sterke geur mee van deze melancholische bloemen.

Een feestelijk afscheid

Met de onteigening en de sloop van de boerderij heeft Arie niet veel bemoeienis gehad. Dit regelde zijn vader. Arie hield zich in die tijd vooral bezig met de opbouw van het nieuwe bedrijf in Zwammerdam. Kort vóór de sloop en het definitieve vertrek was er op de Voorburgse boerderij groot feest. Aries enige zus Catharina Maria trouwde op 12 februari 1963 vanuit De Loo om enkele dagen later met haar kersverse echtgenoot te emigreren naar Canada. Het had de nacht ervoor hevige sneeuwval zodat het een mooie witte bruiloft werd. Na het vertrek naar Zwammerdam en de sloop van boerderij De Loo bleef Simon Verboon toch nog gedurende langere tijd diverse percelen weiland in Voorburg in pacht gebruiken. Dit waren vooral de daarvóór ook al door hem gepachte weilanden in de driehoek en aan de oostkant van de Hofpleintrein. Hij liet hier vooral 'droogvee' grazen: pinken, jonge koeien van nog geen jaar en drachtige koeien die niet gemolken hoefden te worden. Een kennis hield de koeien in de gaten. Uiteraard was het wel belangrijk om de drachtige koeien tijdig naar de stal te halen, want kalveren zonder toezicht in de wei was riskant. Een koe kalft namelijk in zo'n situatie altijd bij de sloot, legt Arie uit. Als het kalf vervolgens gaat lopen, loopt het altijd naar het water, met groot risico van verdrinken. Toen ook op deze oostelijke percelen de woningbouw begon, staakte Verboon zijn bezigheden in Voorburg volledig. Arie huwde in 1967 met Jopie Nell uit Wassenaar. Vandaar dat het huwelijk werd voltrokken op het

Wassenaarse raadhuis 'De Paauw'. Vader Simon Verboon en zijn vrouw verhuisden naar het huis dat inmiddels naast de Elisabethhoeve was gebouwd, zodat Arie en Jopie de boerderijwoning konden bewonen. Hier werden hun vier kinderen geboren: Margreet, Onno, Irene en Karin. Aries echtgenote Jopie overleed in 1992. Simon Verboon stierf op 7 november 1985, zijn vrouw negen jaar later, op 22 december 1994.

Verstilde herinneringen

Terwijl Arie het ene verhaal na het andere vertelt, het een nog boeiender dan het ander, haalt Rina de doos vol oude familiefoto's tevoorschijn. Een voor een komen ze op tafel. Verstilde en ontroerende taferelen uit een ver Voorburgs verleden. Sommige vergeeld, andere nog glashelder alsof de voorstelling van vandaag is. We zien vader Simon op een maaimachine met twee paarden ervoor. We zien een aantal knechten tijdens een warme dag even pauzeren voor een berg hooi, naast een paard dat voor een hooiharkmachine staat. We kijken naar twee paarden die een mestkar trekken, we zien paarden in de wei, koeien, schapen. Op de trouwfoto van Arie staan ook de wederzijdse ouders. We kijken lang, uitvoerig en gedetailleerd naar de vele foto's van De Loo zelf. Ieder woord van Arie is daarbij een steentje, waarmee hij in mijn voorstellingsvermogen een maquette bouwt van de oude boerderij De Loo, die zo ongekend belangrijk was als gedenkplaats uit Voorburgs historie. Aan het einde van mijn bezoek leidt Arie mij rond op de Elisabethhoeve, die hij nu samen met zijn zoon Onno drijft. Hij laat mij zien dat het boerenbedrijf ingrijpend is veranderd. Zo is de stal een inloopstal geworden, waar de koeien zelf in en uit kunnen lopen. Als een koe bij de voederbak komt, wordt deze

*Hooien op De Loo.
Foto omstreeks 1940.
Collectie familie Verboon*

elektronisch gesignaleerd en geïdentificeerd. De computer gaat vervolgens na hoeveel voer voor deze koe staat aangegeven. Deze hoeveelheid wordt vervolgens automatisch in de bak gestort. Uiteraard wordt dit geregistreerd zodat per koe en per dag kan worden nagegaan of het eetgedrag voldoende is. Het melken gaat ook niet meer volledig met de hand, maar met behulp van een melkmachine. Er wordt momenteel zelfs geëxperimenteerd met een melkrobot, waardoor de nu nog resterende menselijke handelingen bij het melken volledig overbodig worden.

Vanuit de stal kijken we naar de langgerekte weilanden achter de hoeve. Langs de lage lijn van de verre horizon zie ik tientallen zwart-witte vlekken zich geluidloos en bijna onmerkbaar verplaatsen, over het groen onder torenhoge wolken, die zo uit een schilderij van Ruysdael zijn weggedreven. Als we teruglopen zie ik onder de daklijst van de stal een mooi zwaluwnest. Uit de kleine opening bewegen drie wijd opengesperde vogelbekjes, hongerig en begerig. De drie boerderijhonden vergezellen mij ten afscheid naar mijn auto.

De terugtocht is zoiets als langzaam ontwaken uit de wazige wereld van vervlogen tijden. Maar ineens is het een ruw ontwaken, want plotseling moet ik voluit in de remmen. In het licht van mijn koplampen zit midden op de bochtige weg een haas gevangen. Verbaasd over zo'n onverwachte inbreuk op zijn nachtelijke tocht kijkt hij verontwaardigd recht in de witte verblinding. Wanneer ik het licht even dim, vlucht hij gelukkig weg, met hoge sprongen door de wei naar veilige verten, alsof hij beseft dat mijn zwarte Lupo wolf betekent. Naarmate ik dichterbij Voorburg kom, voel ik steeds meer spijt dat zulke landelijke tafereelen in Voorburg verleden tijd zijn geworden.

Bronnen

Gemeentearchief Amersfoort: archief charters.

Gemeentearchief Delft: oud-notarieel archief; doop-trouw-begraafboeken; huizencatalogus; stadsarchief.

Gemeentearchief Den Haag: hofboeken; verpondingsboeken en belastingkohieren vanaf 1458; archief Heilige Geest; oud-rechterlijk archief: transporten en hypotheeken vanaf 1538; doop-trouw-begraafboeken; oud-notarieel archief.

Gemeentearchief Leiden: oud-notarieel archief; doop-trouw-begraafboeken; huizencatalogus; stadsarchief.

Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg: morgenboeken en verpondingsboeken vanaf 1544; dossier boerderijen; dossier pachtcontracten.

Hoogheemraadschap Delfland: oud archief.

Hoogheemraadschap Rijnland: oud archief.

Hoge Raad van Adel: collectie Spaen; collectie Snouckaert van Schauburg.

Koninklijk Huisarchief: archief Willem V afd. Financiën.

Nationaal Archief Den Haag: archief Graven van Holland; archief Hof van Holland; oud-rechterlijk archief Voorburg; notarieel archief Voorburg; Hoge Raad van Mechelen beroepen van Holland.

Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad* (Den Haag, Martinus Nijhof, 1912).

Booma, J.G.J. van, *Dit is 't memoriboec van Voirburch* (Hilversum, Verloren, 1991).

Corbellini, Sabrina, *Italiaanse deugden en ondeugden, Dirc Potters Blome der doechden en de Italiaanse Fiore di Virtu* (Amsterdam, Prometheus, 2000).

Dijkshoorn, Arie, Maasland, *mondelinge informatie Maasland en Schipluiden*.

Glaudemans, Corien, 'De hand van de dode', een onderzoek naar doodslag, eigenrichting, vete en verzoening in laat-middeleeuws Den Haag, in: *Die Haghe jaarboek 2000*.

Gouw, J.L. van der, 'Marie de Brimeu, een Nederlandse Prinses uit de eerste helft van de tachtigjarige oorlog', in: *De Nederlandsche Leeuw*, 64e jrg. (1947).

Haga, mr. A., 'Het uitgestorven Hollandse regeringsgeslacht Haga' in: *Centraal Bureau voor Genealogie jaarboek 1956*.

Henderikx, P.A., *De beneden-delta van Rijn en Maas*.

Landschap en bewoning van de Romeinse tijd tot ca. 1000 (Hilversum, Verloren, 1987).

Hoek, C., Diverse publicaties van Hollandse leenregisters in:

Ons Voorgeslacht, 1970, 1971, 1973, 1978, 1990.

Jacobs, Anne, 'Huis De Werve te Voorburg', in: *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland* (Zutphen, Walburgers, 2000).

Jonge, W. de, en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sijtwende*. De geschiedenis en archeologie van een veranderend landschap en zijn bewoners (Voorburg, 2001).

Kan, dr. F.J.W. van, 'Genealogie van het geslacht Coebel', in: *De Nederlandsche Leeuw jrg. 116* (1999).

Kort, J.C., Diverse publicaties van Hollandse leenregisters in: *Ons Voorgeslacht*, 1979, 1984, 1985, 1986, 1990, 1991.

Krogt, M.R. van der, C.L. van der Leer, J.H.M. van der Zon, *Kadastrale Atlas Zuid-Holland, dl. 11 Voorburg* (Zoetermeer, Roekel en Henstra, 2000).

Lagas jr., Pieter, 'Een Vlieger gaat op', in: *Historisch Voorburg jrg. 2 nr. 3* (1996).

Leer, Kees van der, 'Een lentewandeling met vorstelijke dieren', in: *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving*. Met grafiekcollectie Gerard Duijvestein (Zwolle, Waanders, 2001).

Leeuwen, Simon van, *Batavia Illustrata* (Den Haag, 1685).

Lintz, J.H. jr., 'Louwerisgeld', in: *Haagsch Jaarboekje 1896*.

Mieris, F. van, *Groot Charterboek der graven van Holland [...]* (Leiden, 1753-1756).

Noordam, Dirk Jaap, *Geringde buffels en heren van stand*. Het patriciaat van Leiden 1574-1700 (Hilversum, Verloren, 1994).

Oostrom, Frits van, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam, Ooievaar, 1996).

Overmaat, B.G.L., 'Dirc Potter, Nieuwe gegevens voor 's dichters biografie', in: *TNTL jrg. 69* (1952).

Postma, C., *Het Hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen* (Hilversum, Verloren, 1989).

Pruissers, A.P. en L. van der Valk, 'Verven en afzanden in en rond 's-Gravenhage', in: *Westerheem 37/6* (1988).

Schutte, mr. O., *Genealogie van het Zuid-Hollandse niet-adellijke geslacht Van Bronckhorst* (ongepubliceerd dossier).

Smids, Ludolf, *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden* (Amsterdam, 1774).

Sterk, Elink, *Chronologisch Register op het vervolg van het Groot Charterboek van Van Mieris* (Utrecht, Provincie Utrecht, genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, 1859).

Thierry de Bye Dólleman, M., en mr. O. Schutte, 'Het Haarlemse Geslacht Van der Laen', in: *De Nederlandse Leeuw jrg. 86* (1969).

Velde, drs. C.P. van der, *Hollandse families in zuidelijke sferen*. Met fragment-genealogieën van geslachten Potter, Van Rijswijk,

Vosmaer, Brasser, De Brimeu, Pijl enz. (Den Haag, ongepubliceerd manuscript).

Verboon, Arie, Bodegraven, *mondelijke informatie* laatste boerderij 'Het Kleine Loo' te Voorburg.

Vink, A.W. de, 'Voorburgsche Buitenplaatsen', in: *Die Haghe jaarboek 1903*.

Wildeman, M.G., *Aanteekeningen uit de Rentmeestersrekeningen der Groote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage 1557-1567*, (Den Haag, 1896).

Wittert tot Hoogland, Jhr. E.B.F.F., *Geschiedenis van het geslacht Wittert* (Den Haag, Heraldisch-Genealogisch Archief, 1902).

Zon, J.H.M. van der, *Genealogische gegevens over het geslacht 's Gravenmade* (Voorburg, ongepubliceerd manuscript).

Een van de laatste foto's van De Loo. Voor de reeds ontruimde boerenwoning staan Arie Verboon en zijn verloofde. Foto voorjaar 1963. Collectie familie Verboon

Boerderij Essesteijn

Martin Harms

Van alle langs de Broeksloot staande boerderijen is er nog maar één overgebleven. Dit zal raar klinken: er zijn toch nog meer boerderijen overgebleven in Voorburg? Oost- en West-Duivesteyn en Woelwijk zijn er toch ook? Dat is waar, maar ten eerste liggen deze boerderijen niet aan de Broeksloot en ten tweede hebben zij geen boerderijfunctie meer. Boerderij Essesteijn mag er zich nog wel op verheugen in zo'n staat te zijn dat zij nog als boerderij met dieren en enig grasland dienst kan doen. Hoe deze boerderij aan de sloopzucht en uitbreidingsdrift van onze lokale bestuurders is ontsnapt, is in onderstaande bijdrage beschreven.

*Boerderij Essesteijn.
Foto D.W. v.d. Engh, 1979.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Oudste gegevens

Het land waarop de buitenplaats Essesteijn (waarvan de boerderij ooit deel uitmaakte) later zou worden gebouwd, behoorde in 1400 aan Dirck Reyniersz, ook eigenaar van de hofstede De Loo.

In het Memorieboek van Voorburg staat vermeld, dat enige huizen, die op die gronden hadden gestaan, in 1438 reeds afgebroken waren. Het land kwam toen in eigendom van de familie Pieter van der Loo. Vanaf 1443 tot het begin van de 17e eeuw had het Friese adellijke geslacht Van der Loo het land, behorende bij Essesteijn, in bezit. Vervolgens werd Cornelis van der Loo en daarna zijn broer jonkheer Arent van der Loo, Ambachtsheer van Hodenpijl, woonachtig te Leeuwarden, eigenaar. De eerste betaalde aan straatgeld 5 gulden en 13 stuivers.

De nieuwe buitenplaats

Op 10 augustus 1635 verkocht genoemde Arent van der Loo het land met opstallen voor de somma van 785 gulden per morgen (een oude oppervlaktemaat) aan de commies ten comptoire van de ontvanger-generaal Willem Kettingh de Jonge, die later thesaurier en rekenmeester der domeinen van de Prins van Oranje zou worden. In datzelfde jaar liet de nieuwe eigenaar een geheel nieuw huis bouwen en als buitenplaats aanleggen. Deze buitenplaats was gelegen aan het Oosteinde op de plaats waar thans het einde van de Laan van Leeuwesteijn gelegen is. Volgens de kaart van Delfland van 1712 lag op de plaats waar we die buitenplaats Essesteijn zouden verwachten een buitenplaats met de naam 'Vreerijk' en het is dus waarschijnlijk dat het buiten Essesteijn destijds zo genoemd werd. Willem Kettingh de Jonge was in 1625 gehuwd met Maria Hartmans de Custer, de dochter van de burgemeester van Arnhem. Na het overlijden van Willem Kettingh de Jonge in januari 1670 komt Mr. Diderik van Hogendorp Gijsbertusz, heer van Cromstrijen en drost van Steenberg, gehuwd in 1654 met Petronella Kettingh en opvolger van zijn schoonvader als Raad en Thesaurier-Generaal, op de buitenplaats wonen. Zij was de jongste dochter van Willem Kettingh de Jonge, geboren in 1632. Bij testament had het echtpaar Kettingh-Hartmans de Custer in 1653 bepaald dat hun vier dochters de universele erfgenamen zouden zijn.

Mr. Diderik van Hogendorp Gijsbertusz gaf het buiten in 1678 als huwelijksgeschenk aan zijn dochter Anna Maria. Zij trouwde toen met Jan Willem Vermuyen, de oudste kleinzoon van Willem Kettingh. Na diens overlijden op 15 maart 1679 kreeg zijn doch-

ter Johanna Wilhelmina, geboren in juni 1679 te Rotterdam, in april 1680 de helft van de buitenplaats Essesteijn.

Haar moeder huwde in mei 1685 voor de tweede maal met Mr. François Leydekker Melchiorszn te Den Haag. Hij was geboren te Tholen in 1650 en hij was gedeputeerde van de Generaliteits Rekenkamer en Drossaard van Maartensdijk. In 1695 werd het echtpaar verblijd met een dochter Charlotte Maria, die op 26 oktober 1695 in Den Haag werd gedoopt.

In het doopboek van de Oude kerk van Voorburg staat vermeld, dat in 1697 op Essesteijn werd geboren Diderik Willem Leydekker, zoon van François Leydekker en Anna Maria van Hogendorp, een broer dus van Charlotte Maria. Hij werd op 3 november in de dorpskerk van Voorburg gedoopt.

De gedeelde buitenplaats weer één

Op 8 september 1721 verkocht Johanna Vermuyen haar deel van de buitenplaats aan haar zwager Johan van Riebeeck, de kleinzoon van de stichter van Kaap de Goede Hoop. Hij was op 17 september 1719 getrouwd met haar halfzuster Charlotte Maria Leydekker. Van Riebeeck betaalde voor Johanna's helft van het buiten Essesteijn de somma van 16.000 gulden. In 1721 kocht hij eveneens de buitenplaats Opwijck in Voorburg, van de erfgenamen van Maria Bort. Dit buiten zal hij in 1729 weer van de hand doen.

De oranjerie van de buitenplaats Essesteijn ter plaatse van de latere Laan van Leeuwesteijn. Op de achtergrond de ophaalbrug van boerderij Essesteijn over de Broeksloot, achter de spoorwegovergang van het Hoffpleinlijntje. Pentekening van A. v.d. Houven, 1924. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Gerard Cornelis van Riebeeck (1722-1759), eigenaar van de buitenplaats Essesteijn, die waarschijnlijk op de achtergrond is weergegeven. Schilderij van Mattheus Verheyden. Collectie Rijksmuseum Amsterdam

Charlotte Beatrix Strick van Linschoten (1732-1795), echtgenote van Gerard Cornelis van Riebeeck. Op de achtergrond is Eemwijck weergegeven. Schilderij van Mattheus Verheyden. Collectie Rijksmuseum Amsterdam

Rechts: De buitenplaats Essesteijn. Fotografische reconstructie naar het schilderij van Mattheus Verheyden door W. Beek.

Van zijn schoonmoeder kocht Van Riebeeck in 1723 de andere helft van de buitenplaats Essesteijn voor eveneens 16.000 gulden en verwierf zo het gehele buiten. Ook kwam hij in bezit van een bijbehorende boerenwoning genaamd 'Essesteijn'. In de akte staat te lezen: 'Op 4 augustus 1723 verkocht de executeur van Anna Maria van Hogendorp, weduwe van François Leydekker, in syn leeven Reeckenmeester ter Generaliteits Reeckenkamer in 's Hage weegens de Provintie van Zeeland aan Johan van Riebeeck een seekere Buitenplaats offte Hoffsteede alsmede de Boerenwoninghe genaemt Essesteyn, groot in het geheel ruym 40 mergen.'

Op 2 januari 1727 overlijdt Anna Maria van Hogendorp te Den Haag op 72-jarige leeftijd. Als Johan van Riebeeck overlijdt, op 17 mei 1735 te Delft, waar hij Veertigraad en Schepen was, erft zijn zoon Gerard Cornelis van Riebeeck, geboren op 20 januari 1722 in Den Haag, de buitenplaats Essesteyn, op 29 mei 1736. Op 27 oktober 1735 was de oppervlakte rond de boerderij nog vergroot. Charlotte Maria Leydekker, weduwe van Johan van Riebeeck, had toen een partij wei-, hooi- en teelland achter de boerderij aangekocht, groot 15 morgen en 186 roeden. Zij betaalde hiervoor 4.593 gulden. In december 1746 overleed Charlotte Maria en ze werd op oudejaarsdag te Delft begraven.

Op 4 april 1747 trouwde Gerard Cornelis van Riebeeck in Delft met Maria Arnoudina van Schuylenburch Willemsdochter. Na haar overlijden in 1750 trouwde hij nog in datzelfde jaar, op 20 december, in Utrecht met Charlotte Beatrix Strick van Linschoten Jan Hendriksdochter, een verre nicht van hem, die in 1732 in Utrecht was geboren.

Van de erven van Johan Frederick baron van Friesheim kocht Van Riebeeck in 1752 de kleine buitenplaats Eemwijck in Voorburg, gelegen tegenover de buitenplaats Essesteijn. Van het echtpaar Van Riebeeck-Strick van Linschoten zijn twee schilderijen bekend, in 1755 gemaakt door Mattheus Verheyden. Op de schilderijen zijn op de achtergrond twee verschillende buitenplaatsen afgebeeld. De buitenplaats Eemwijck is te zien in de achtergrond van het schilderij van Charlotte Beatrix en de achtergrond van het schilderij van Gerard Cornelis van Riebeeck zal naar alle waarschijnlijkheid buiten-

plaats Essesteijn voorstellen. Voor zover bekend is dit de enige bewaard gebleven afbeelding van het huis.

In 1775 werd de buitenplaats Eemwijck verkocht aan Mr. Bou-dewijn de Roo te Dordrecht.

De boerderij aan de Broeksloot

In 1600 bezat de advocaat Adriaen Aerts een groot stuk grond in het Oosteinde ten noorden van de Broeksloot. Daarvoor was hij per jaar 22 stuivers rente verschuldigd aan de Heilige Geest-Armen van Voorschoten. Op 11 april 1604 kocht Frans Janszn deze stukken land onder de voorwaarde dat hij er niet op mocht potten of planten. Indien hij er echter een huis op wilde zetten, was dat wel toegestaan. Ook mocht dan een tuin worden aangelegd. Hij liet direct een huis bouwen en dit moet de eerste boerderij Essesteijn zijn geweest. Via zijn weduwe en dochter kwam de boerderij in 1617 in bezit van Thonis Ghijsbertzn. Na hem werd Huybrecht Ijsbrantszn de Bruyn eigenaar.

Op 24 juni 1666 kocht Cornelis Arentszn Duyvesteyn 'de Wooninghe' met alles wat daarbij hoorde. Hij was gehuwd met Adriaentje Jacobsdr. Op 2 december 1671 deed hij zijn bezit over aan zijn schoonzoon Jacob Aelbrecht Veen 'getrouwt hebbende Arentge Duyvesteyn.' Op 19 mei 1683 ging de boerderij uit de familie en werd Jacob Jasperszn van Haastrecht de nieuwe eigenaar. De omschrijving luidde toen: 'een seeckere huy-singhe stallinge, schuur en bargaen met eene crofft teelland groot omtrent drie hont, daarachter gelegen in 't Oosteijnde van deze Ambachte van Voorburgh soodanig als zelve tegenwoordig beheijnt, bepaalt en betimmert staet met potinge en plantinge daer opstaende.'

Na Jacobs dood erfde zijn weduwe Annetge van Roen het bezit en na haar overlijden verkochten de erfgenamen de boerderij op 14 mei 1734 voor 2.350 gulden aan de hierboven al genoemde Johan van Riebeeck, de eigenaar van de buitenplaats Essesteijn. De omschrijving luidde als volgt: 'een wooninghe als huys, schuur en bargaen met een boomgaard en een stuk teelland eene Mergen en drie Hont staende en gelegen int Oosteijnde.'

Een nieuwe boerderij

Het jaar 1759 was voor de vrouw van Mr. Gerard Cornelis van Riebeeck geen gelukkig jaar. In april overleed haar man te Amsterdam, 37 jaar oud en zonder nakomelingen, en nog in hetzelfde jaar overleed ook haar 72-jarige vader. Haar man zou

haar de beide buitenplaatsen nalaten. Nog in 1759 verkoopt Claes Joppe van Nierop aan 'Mr. Gerrit Cornelis van Riebeeck' een strook 'Teel- of Weijland ter grootte van 5 Hond, strekkende van de Heerweg [thans Oosteinde] noordwaarts op tot de Agterweg [nu Parkweg] toe, belend ten oosten de koper en ten westen de verkoper.'

Was de boerderij ongeschikt geworden voor het bedrijf, of wilde de weduwe van Van Riebeeck wat om handen hebben in

de buurt van haar buitenplaats? We zullen het niet te weten komen, maar zoals het zich laat aanzien liet Charlotte Beatrix Strick van Linschoten de oude boerderij, die haar schoonvader in 1734 had aangekocht, afbreken en een nieuwe boerderij bouwen, die zij, net als haar buitenplaats, 'Essesteijn' noemde, tenminste, als we ervan kunnen uitgaan dat de toen geplaatste gevelsteen in de geveltop ook als een soort 'eerste steen' van de herbouw kan gelden. In die gevelsteen zijn de initialen van de stichtster en haar overleden echtgenoot, 'CvLVR', boven het jaartal 1760 uitgehouwen. In 1777 wordt de nieuwe boerderij aangeslagen als: 'Buijten het Dorp, Oosteijnde. De Erven van Mr. Gerrit Cornelis van Riebeeck. Een nieuw getimmert Huijs 't welk met eenigh Land dat aparte verponding betaald in Eene Massa is verhuurt, Ende derhalven het zelve huijs na evenredigheid van gelijke Gebouwen alhier in de verpondinge aangeslagen met 2 guldens.'

De gevelsteen van Essesteijn met de initialen en het jaartal 1760. Foto auteur

Het voorgaande gegeven is op zijn zachtst uitgedrukt verwonderlijk. In de gevel van de boerderij bevindt zich de gevelsteen met daarin het jaartal 1760, maar in de Kohier Verpondingen van rond 1760 komt in de 'lijste van de Huijsen en gebouwen, staande in den Dorpe en ambagte van Voorburgh die sedert de laatste opgave van het vorige jaere gedaan, van nieuws aangebouwt of verbeteret sijn' geen vermelding van een nieuwe boerderij voor en ook de sloop van de oude boerderij wordt niet gemeld. Was men in die tijd toch niet zo consciëntieus als wij denken in het bijhouden van de Kohier Verpondingen, of was de macht van de adel zo groot dat aangeven van veranderingen door hen onnodig werd geacht?

Op 2 juni 1761 passeerde wel een verkoopakte bij Mr. Adriaen Weveringh Schout, Cornelis van Schagen en Jacobus van der Sluys, schepenen van het dorp en ambacht Voorburg, waarin staat dat Charlotte Beatrix Strick van Linschoten, douairière van Mr. Gerrit Cornelis van Riebeeck, uit de hand verkoopt een 'woninghe als huys, Schuur ende bargaen met een boomgaard en een stuk teelland daaraan met alle 't geene daer inne aert ende nagelvast, gepoot ende geplant is, ende dat zoo groot en kleyn als hetzelfde tussen de navolgende belendingen gelegen is, te verongelden voor Een mergen, drie hond, staende ende gelegen in 't oosteijnde van den voorschreeve ambagte van Voorburg aan Jasper van Haastregt.' In de akte wordt aangegeven waar dit huis of deze boerderij gestaan heeft. Het grenst namelijk ten oosten aan het land van de koper zelf en van Derk Coster, alsmede aan het land van de graaf van Aumale en ten westen aan het land van Aagje van Haastregt, van de koper zelf en van Derk Coster. Het verkochte land strekte zich uit van de 'Heerenwegh' tot achter aan de 'Leytweg'. Bijzonder is de verkoopbepaling dat de koper zich het recht voorbehoudt met een groenteschuit door de sloot van zijn land te mogen varen om zo de Vliet te kunnen bereiken. Dit alles wordt verkocht voor 1.800 gulden. Waar het huis precies gestaan heeft, is helaas niet meer na te gaan.

Charlotte Beatrix Strick van Linschoten heeft nog vele jaren plezier gehad van de nieuw-gebouwde boerderij bij haar buitenplaats, die zij voor de voedselvoorziening en als inkomstenbron heeft benut. Het is echter eveneens voor te stellen dat zij zelf, komende uit de provincie, ook plezier had in het landwerk. Oud is zij overigens niet geworden. Zij overleed op 63-jarige leeftijd in Delft, op 21 mei 1795, en vermaakte haar bezit aan twee dochters van haar zuster Johanna Anthonia Strick van

Linschoten, die in 1758 getrouwd was met Balthasar Constantijn van Lynden, heer van Lunenburg. Die dochters waren Johanna (of Jeanne) Gerardina Charlotte Beatrix van Lynden (1762-1832) en Sophia Maria Agatha van Lynden (1767-1834). Pas in het Gaardersboek van 1804 wordt vermeld dat de bezittingen in het volgende jaar op naam gesteld moeten worden van de freules Charlotte en Sophia van Lynden van Lunenburg, wonende in Utrecht.

Sophia overleed op Essesteijn op 12 december 1834 in de ouderdom van 67 jaren en bijna 9 maanden. Zij had haar zuster Johanna slechts 2½ jaar overleefd. Samen hebben zij 37 jaar op Essesteijn gewoond. Sophia Maria Agatha vermaakte de gehele buitenplaats aan haar ongehuwde zuster Anna Ursulina Eliana van Lynden, geboren in 1773. Zij overleed in 1851 te Utrecht.

Na haar overlijden kwam het buiten door vererving in bezit van jonkheer Jan Hendrik van Lynden, heer van Lunenburg. Hij was geboren te Utrecht, op 20 januari 1765, en overleed aldaar op 10 januari 1854. Lang heeft hij dus niet van zijn pas verworven bezit kunnen genieten. Op 30 april 1794 was hij te Delft

getrouwd met Charlotta Francina Diederica Beata, barones van Spaen. Haar moeder was Elisabeth Anna Maria van Riebeeck. De twee dochters van Jan Hendrik van Lynden, die het buiten met alle landerijen in 1854 van hun vader erfden, hebben eveneens niet lang profijt gehad van hun erfenis. Jonkvrouwe Constantia Johanna van Lynden, geboren op 26 april 1795 te Utrecht, overleed daar op 28 november 1859 en haar zuster jonkvrouwe Elisabeth Johanna Charlotte Gerardina Maria van Lynden van Lunenburg, die geboren was te Neerlangbroek op 28 december 1796, overleed te Utrecht op 14 juni 1860. Zij liet een testament na waarin bepaald werd dat de buitenplaats vermaakt zou worden aan de zeven kinderen van Civile Susanne Jeanne Adolphine baronesse van Hardenbroek (1804-1840), erfgename bij testament, gehuwd met Johan Dirk graaf van Rechteren (1799-1886).

Deze kinderen waren:

1. Justine Goverdine Jeanne Adolphine, gravin van Rechteren, geboren 21 februari 1828 te Ahnem, overleden te Ermelo, huize Riethorst, op 11 oktober 1892. Zij trouwt te 's-Gravenhage op 13 oktober 1848 met Willem Frederik Hendrik baron van Wassenaer.
2. Marie Jaqueline, gravin van Rechteren, geboren te Ubbergen op 15 februari 1829, overleden te Pau op 4 april 1886.
3. Ernestine Louise Anna Maria, gravin van Rechteren, geboren te 't Loo, Apeldoorn, op 18 september 1832, overleden te Huize Belmonte, Wageningen, op 9 februari 1907.
4. Emma, gravin van Rechteren, die op 31 mei 1854 te 's-Gravenhage huwt met Willem Anne baron de Constant Rebecque de Villars.
5. Caroline Elisabeth, gravin van Rechteren, geboren te 't Loo, Apeldoorn, op 9 oktober 1833, overleden op Kasteel Cawallen (Silezië) op 3 juli 1867. Zij huwt te 's-Gravenhage op 3 juli 1861 met Wilhelm Ferdinand von Prittwitz und Gaffron, heer van Cawallen.
6. Mr. Adolph Jan Derk, graaf van Rechteren, heer van Rosande, geboren te 't Loo, Apeldoorn, 14 september 1834 en overleden te Wenen op 22 februari 1863.
7. Cecile Alexandrine, gravin van Rechteren, geboren te 't Loo, Apeldoorn, op 18 oktober 1837, overleden te 's-Gravenhage op 22 juni 1864. Zij huwt op 5 februari 1862 Karl Iwan Bodo, Freiherr von Hodenberg, geboren te Lilienthal op 8 september 1826. Hij was de gezant van Hannover te Den Haag.

In haar testament van juni 1860 liet Elisabeth van Lynden van Lunenburg het volgende opnemen: 'Aan de kinderen van wijle mevrouw Van Rechteren geboren van Hardenbroek vermaak ik de buitenplaats 'Essesteijn' met deszelfs inboedel, die plaats zoowel van hunne als van mijne voorouders afkomstig, zoude ik zoo gaarne zien die in de familie bleef, zonder er hun echter toe te willen verbinden.'

Tot dat laatste voelden de kinderen zich nog het meest aangesproken. Geen van de kinderen wilde de buitenplaats met landerijen aanvaarden en er werd besloten het bezit te verkopen. De buitenplaats Essesteijn werd gesplitst: de buitenplaats met land enerzijds en de boerderij aan de Broeksloot met landerijen anderzijds. Deze twee werden apart te koop aangeboden. Op 28 juli 1861 werd de nieuwe eigenaar van de boerderij met landerijen Mr. Mari Aart Frederic Henri Hoffmann, gehuwd met Cornelia Adriana Groen van Prinsterer. Hij betaalde 36.790 gulden voor een boerderij met 34 bunders, 90 roeden en 68 ellen land.

De buitenplaats Essesteijn wordt verkocht aan Johan Willem van der Schooren, een houthandelaar te Veur.

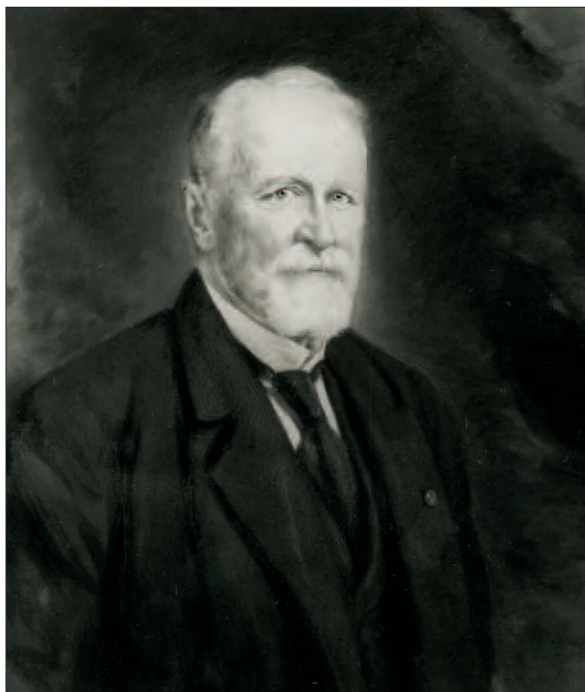
Na het overlijden van Mr. Mari Hoffmann in 1874 erfde zijn dochter Jaqueline Adrienne Henriëtte boerderij Essesteijn en na

Mr. M.A.F.H. Hoffmann (1795-1874), eigenaar van vele boerderijen in Voorburg, waaronder ook Essesteijn. Collectie Iconografisch Bureau/RKD, Den Haag

haar overlijden in 1889 verkopen haar erfgenamen, te weten Jan Dirk baron van Wassenaer van Rosande, Mr. Otto Jakob Eifelanus baron van Wassenaer van Catwijck, Theodora Ernestina Johanna baronesse van Wassenaer, Elisa Martha van Wassenaar, Ernst Willem van Wassenaar en Willem Johan Hoffmann, koopman te Rotterdam, de boerderij voor de somma van fl. 25.825,-. Het land meet bij de verkoop 22 hectare, 9 are en 1 centiare.

De nieuwe eigenaren worden Ernst Alexander Henri Berthold graaf van Bijlandt, heer van Driebergen, geboren op 30 december 1877 en overleden te Wassenaar op 14 mei 1964, René Felix Willem graaf van Bijlandt, geboren te 's-Gravenhage op 8 mei 1879 en overleden te Wezep, op Huize Oldhorst, op 23 augustus 1931 en Werner Jacob Roland graaf van Bijlandt. De

Mr. W.K.F.P. graaf van Bijlandt (1841-1924), de laatste particuliere eigenaar van Essesteijn. Collectie Iconografisch Bureau/RKD, Den Haag

boerderij blijft bij de volgende verkoop weer in de familie, want het bezit wordt in 1906 eigendom van Mr. Willem Karel Frederik Pieter graaf van Bijlandt, heer van Melden etc., voorzitter van de Tweede Kamer, geboren te 's-Gravenhage op 4 december 1841, overleden te Zeist op 4 juli 1924.

Een jaar na de aankoop, dus in 1907, verkoopt hij de boerderij met percelen weiland aan de gemeente Den Haag. Hij werd

daarmee de laatste particulier die de boerderij met land in eigendom had.

Zoals toen gebruikelijk bij de verkoop van een groot bezit werd een prospectus gemaakt, waarin alle onroerende goederen en percelen land werden genoemd en beschreven. Van de verkoop van boerderij Essesteijn is zo'n boekwerkje bewaard gebleven. De gehele omschrijving der percelen was verdeeld in tien nummers in een boekje van negen bladzijden, inclusief het 'Uittreksel uit de voorwaarden der Verkoop.' Uit dit boekje het volgende: 'Omschrijving der Perceelen. Nummer Een. De bouwmanwoning 'Essesteijn' te Voorburg wijk F, nummer 95, aan den Leidschen Straatweg in de onmiddellijke nabijheid der halte van de in aanleg zijnde Electriche spoorwegbaan Rotterdam-'s-Gravenhage-Scheveningen, bevattende verschillende vertrekken, kelder, stalling voor ongeveer zeventig stuks vee, paardenstalling, varkensschuur, wagenschuur, twee hooibergen, tuin, boomgaard, laan met bosch-hakhout, water, erf, zoomede eenige perceelen Wei- en Hooiland, alles aan elkander gelegen te Voorburg in den Veen- en Binkhorstpolder, uitkomende aan de Broeksloot tot aan de Binnenwatering, kadaster Sectie D nummers 225-228, 231-234, 236-240, 718, 825-827, 844 en 912, samen groot 5 Hectaren 1 Are en 10 centiaren. Belend: ten Zuid-Oosten perceel Drie en C. Koot; ten Zuid-Westen de Zuid-Hollandsche Electriche Spoorwegmaatschappij; ten Noord-Westen de Binnenwatering en ten Noord-Oosten Vrouwe E.H.M. Philipse, echtgenote van Jhr. Mr. B.C. de Jonge.'

'Nummer Een' werd ingezet op fl. 14.200,-, verhoogd met fl. 800,- tot fl. 15.000,-. Voor nadere inlichtingen over deze verkoping kon men zich wenden tot notaris G.D. du Rieu te Voorburg.

Meer dan 50 jaar blijft de boerderij met weilanden eigendom van Den Haag, maar bij Raadsbesluit van 31 januari 1962 besluit de gemeente Voorburg boerderij Essesteijn, de gronden en de voormalige spoorbaan naar Scheveningen aan te kopen en daar tevens de koop van Park Vreugd en Rust aan te verbinden, dat destijds ook eigendom was van Den Haag. Na de nodige onderhandelingen kan de koop in 1963 doorgaan en behoort Essesteijn weer bij Voorburg. Niet zozeer de boerderij was het doel van de aankoop, maar de bijbehorende gronden. Voorburg had dringend bouwgrond nodig voor woningbouw. Vele Voorburgers hadden behoefte aan nieuwe en goede woningen.

De boerderij was dus van secundair belang en in de daaropvolgende jaren zag het er voor de boerderij dan ook donker uit. Sloop was de eerste gedachte (dat was men in Voorburg wel gewend), maar ook gebruik als onderkomen voor kunstenaars was een optie. In krantenartikelen wordt in de loop der jaren veel geschreven over de toekomst van de boerderij. In 1960, de boerderij is dan nog Haags bezit, schrijft een verslaggever over Essesteijn: 'Uitbreidingsplannen maken haar voortbestaan onzeker. Wel staat de boerderij reeds op de lijst van de gemeentelijke monumentenzorg in Den Haag, maar zal dat over tien jaar nog het geval zijn? Wat de plannen ook mogen zijn – Essesteijn verdient een beter lot dan de slopershamer – omdat deze boerderij 'een brok verleden' vertegenwoordigt, dat als bezienswaardigheid dient te blijven bestaan al is het maar in de vorm van een idyllisch theehuis. Bovendien geen enkel recreatieoord van onze tijd – hoe fraai ook aangelegd – kan wedijveren met het stukje puur Hollands natuurschoon dat Essesteijn omgeeft.'

Dan worden, zoals hierboven reeds vermeld, in 1962 de boerderij en bijbehorende gronden door de gemeente Voorburg van Den Haag gekocht voor fl. 606.834,-. Er is aan deze aankoop echter een voorwaarde verbonden, namelijk dat een aantal te bouwen A-woningen voor Den Haag gereserveerd wordt.

In 1966 is er de ijverige wethouder Schrijvers, die alvast de mooie oprijlaan met zijn eeuwenoude bomen laat verwijderen en er ook al serieus over denkt de boerderij te slopen. Raadslid Van Elk doet de suggestie de boerderij op de Monumentenlijst te laten plaatsen.

In de Dalton Scholengemeenschap aan de Loolaan wordt in 1968 een hearing gehouden met als doel het bouwplan Essesteijn aan te kondigen: 17 woonblokken, waarvan 35% hoogbouw en 65% laagbouw. De weilanden behorende bij de boerderij zouden hieraan opgeofferd worden, maar de boerderij zelf blijft in deze plannen gehandhaafd. In 1970 zijn de bouwplannen voor de 1100 woningen gereed en twee jaar later komt de gemeente met een krediet van fl. 225.000,- voor de verbouwing van de boerderij, bedoeld om er te zijner tijd een kinderboerderij van te maken. De reactie van boer en boerin Rodenburg in 1972: 'Een ontruiming? Nee hoor, ze hebben nog niets van zich laten horen en we zitten hier best.'

De boerderij verkeert nog steeds in een prachtige staat, ligt lommerrijk onder het geboomte en zo zal het voorlopig blijven. Toch gaat de woningbouw in plan Essesteijn gestaag door en

op 8 februari 1973 wordt het eerste huis feestelijk opgeleverd. De sleutel wordt door burgemeester Jhr. A. Feith overhandigd aan de nieuwe bewoner, de heer A. Dalen Gilhuys. Door de oprukkende woningbouw komt Essesteijn in een nog benarder situatie te verkeren wanneer in maart 1976 ook een begin wordt gemaakt met het bouwplan Rodelaan. Er zullen 212 woningen worden gebouwd en wethouder drs. H.K. van Hasselt slaat daartoe de eerste paal. Aan beide zijden wordt de boerderij nu bedreigd, er blijft bijna geen ruimte over. In die tijd deelt het college van B en W mee dat de inrichting van een kinderboerderij in de historische boerderij Essesteijn niet haalbaar is vanwege de enorme financiële consequenties. Dan komt ook raadslid C.H. Voorhoeve met zijn plannen: als gegadigden voor de exploitatie van de kinderboerderij worden o.a. de Stichting 'Mooi Voorburg' en de Jeugd Natuurwacht genoemd. Hij pleitte: 'Laat deze kans niet door uw vingers glijpen: de boerderij is uniek en ligt op een stuk grond van twee hectare. Daar kan nog van alles mee worden gedaan.' Ook wordt dan reeds de mogelijkheid aangegeven om molen 'De Vlieger' naar dit poldergebied over te laten brengen.

In 1985 werd er in de raadscommissie van Openbare Werken stevig gedebatteerd over de inrichting van een kinderboerderij in boerderij Essesteijn. De toenmalige wethouder van Openbare Werken J. Wijnants brak een lans voor de kinderboerderij door ervoor te pleiten dat de boerderij gezien moest worden in het kader van de stedelijke ontwikkelingen in Essesteijn. Nog in datzelfde jaar (19 september 1985) wordt de oprichting van de Stichting Boerderij Essesteijn een feit.

Op 16 september 1987 wordt het startsein gegeven voor de herinrichting van het poldergebied. Op 30 oktober daaropvolgend overhandigt wethouder J. Wijnants de sleutels van de Stadskinderboerderij Essesteijn aan het beheerdersechtbaar, mevrouw J.L. Rietman en de heer A.A.C. v.d. Zijden. Bij deze gelegenheid is ook de vroegere boer S.J. Rodenburg aanwezig, die van de gemeente Voorburg een glas met inscriptie mag ontvangen voor het werk dat hij in en om de boerderij heeft verricht. Op verzoek van de gemeente heeft boer Rodenburg zich bereid verklaard als adviseur de beheerders met raad en daad terzijde te staan.

Intussen is ook de restauratie van de boerderij in drie fasen afgerond. In 1988 is het zover: Voorburg heeft een Stadskinderboerderij. Na 22 jaar van onderhandelen en veel praten kan de wethouder op 30 april de Stadskinderboerderij Essesteijn openen. Hoewel de boerderij geen echt boerenbe-

drijf meer is, kan de Voorburgse jeugd er toch leren omgaan met dieren en kan hun verteld worden hoe mooi het vroeger langs de hele Broeksloot was.

Pachters van de boerderij

Nu kan een boerderij nog zoveel eigenaars gehad hebben, er nog zo mooi uitzien en het land er nog zo prachtig bij liggen, zonder een goede boer en boerin kan ze niet gedijen. De eigenaar moet het hebben van de pachter. Een aantal van die pachters van boerderij Essesteijn is nog bekend.

Tussen 1736 en 1759 komen we de naam tegen van Gerrit van der Ham. Hij was de pachter in de tijd van Gerard Cornelis van Riebeeck. Vanaf 1760 vinden we Dirk Rijwegh als pachter van Essesteijn. Hoe lang hij op de boerderij heeft gezeten is niet bekend. Wel zal hij de bouw van de nieuwe boerderij hebben meegemaakt en er trots op zijn geweest. Dan vinden we op de boerderij de familie Van Santen als pachters: op 25 september 1850 werd op verzoek van Ary van Santen, Jacob van Santen en Johanna Maria van Santen een boedelbeschrijving gemaakt aangaande de bouwmanswoning op de buitenplaats Essesteijn, alwaar Jacob van Santen, weduwnaar van Anna Gedrut Dummer, op 21 juli 1850 was overleden. Deze boedelbeschrijving is bewaard gebleven en geeft ons inzicht in wat

Het overhandigen van de sleutels aan het beheerdersechtpaar (30 oktober 1987) onder het toezien oog van de laatste boer van Essesteijn, S.J. Rodenburg.

*Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

anderhalve eeuw geleden op een boerderij aan huisraad, kleding, gereedschappen en levende have aanwezig was. De akte werd opgemaakt door de Voorburgse notaris H. van Zegwaard, die van 1837 tot 1849 burgemeester van Voorburg was. Over deze boedelbeschrijving verderop in deze bijdrage nog wat meer.

Een maand later, op 18 oktober 1850, maakt Ary van Santen, geboren 1807, bouwman te Voorburg en wonende op de boerderij van de buitenplaats Essesteijn, zijn testament. Hij overlijdt eerst op 28 september 1878. Zijn vrouw Teuntje van Waveren is op 18 februari 1799 te Neerlangbroek geboren en overlijdt op 11 mei 1874. Waarschijnlijk is zij door de eigenaresse van de buitenplaats gevraagd op Essesteijn te komen werken: jonkvrouwe Elisabeth Johanna Charlotte Gerardina Maria van Lynden van Lunenburg was immers net als zij uit Neerlangbroek afkomstig.

Tussen eigenaar en pachter werd altijd een overeenkomst gesloten. Een voorbeeld van zo'n overeenkomst is de pacht-overeenkomst van 1858, waarin Constantia Johanna baronesse van Lynden van Lunenburg en Elisabeth Johanna Charlotte Gerardina Maria baronesse van Lynden van Lunenburg, wonende te Utrecht, aan Ary van Santen, landbouwer te Voorburg, op 29 mei 1858 een bouwmanswoning in sectie A verhuren. In zo'n pachtovereenkomst, die in dit geval 6 pagina's met 15 artikelen omvatte, werden alle plichten en een paar rechten van de boer nauwkeurig omschreven, bijvoorbeeld hoe hij met boerderij, land en opbrengst diende om te gaan. Een dergelijke overeenkomst werd soms voor 6 of 12 jaar gesloten.

Blijkens artikel 13 van deze pachtovereenkomst van 1858 is de buitenplaats Essesteijn dan nog altijd aanwezig: '... terwijl hij voorts verplicht zal zijn, bij het passeren van de laatstvermelde oprijlaan, naar en van de gehuurde krochtlanden in de buitenplaats gelegen, waartoe de huurder bij deze de bevoegdheid gegeven wordt, steeds met de meeste bescheidenheid te doen, en wel zodanig, dat aan de bewoners der heerenhuizing van de buitenplaats Essesteijn niet de minste last veroorzaakt wordt.'

Een volgende eigenaar van de boerderij was, zoals al beschreven, Mari Aart Frederic Henri Hoffmann, lid van de kamer der Staten-Generaal, gehuwd met Cornelia Adriana Groen van Prinsterer. Zij hadden in Voorburg reeds vele landerijen en boerderijen in bezit, zoals Heldenburg, Oostenburg en Haasburg.

Dat Hoffmann niet veel werk hoefde te maken van de pacht-overeenkomst van 1863 is wel zeker: Ary van Santen, reeds wonende op de bouwmanswoning Essesteijn onder Voorburg, pachtte de boerderij opnieuw, op 20 april 1863. De pachtovereenkomst kon dus bijna een getrouwe kopie zijn van de hiervoor beschreven overeenkomst. Toch blijkt er intussen iets grondig veranderd te zijn, blijkens artikel 13 van deze overeenkomst: 'De huurder zal het regt van weg hebben naar en van zijne woning, tot op den straatweg over de laan liggende ten noordoosten van de geëmoveerde buitenplaats Essesteijn; doch verplicht zijn het rijpad van die laan in behoorlijke staat te onderhouden.'

De buitenplaats was inmiddels van de aardbodem verdwenen: vóór 20 april 1863 had men het buiten Essesteijn gesloopt.

Rond 1870 wordt een nieuwe toegangsweg aangelegd vanaf het Oosteinde naar boerderij Essesteijn, de Boerenlaan genaamd. Deze aanleg was noodzakelijk geworden na de splitsing van buitenplaats en boerderij in 1861 en de verkoop van het land van de buitenplaats door de erven van de eigenaar Johan Willem van der Schooren in 1871.

Nog één keer zal de toegangsweg naar de boerderij gewijzigd worden en dat is wanneer in 1909 de nieuwe treinverbinding Rotterdam-Den Haag HS-Scheveningen juist een stuk van dit pad nodig heeft. Waarom de toegangsweg van de boerderij niet direct bij de brug van de Rodelaan over de Broeksloot wordt aangelegd, is niet duidelijk. Misschien moest er dan een strook grond van een andere eigenaar gebruikt worden en was deze niet van plan die te verkopen.

Hendrik Theodorus van Santen, geboren te Stompwijk op 23 april 1836, veehouder van beroep en gehuwd met Emerentia van der Ham, geboren te Wassenaar op 3 februari 1841, komt met zijn gezin op 5 oktober 1864 vanuit Stompwijk naar Voorburg. Zij verhuizen op 7 mei 1872 naar Berkel. Hun zoon Antonius Hendrik van Santen was op 15 juli 1871 in Voorburg geboren.

Een volgende pachter, in 1879, was de heer Jan de Wit, geboren te Valkenburg (Z.H.) op 7 februari 1839 en gehuwd met Pieterrella Lammens, geboren te Katwijk-Binnen op 22 januari 1843. Zij kwamen op 30 april 1879 op de boerderij wonen, die zij pachtten van de toenmalige eigenaar baron van Wassenaar van Catwijck. Een zoon van Jan de Wit, Gerrit, zal het boerenbedrijf overnemen en pacht het eveneens. Gerrit de Wit was gebo-

ren op 16 februari 1871 in Valkenburg en trouwde met Aletta van Dorp. Hij zou het bedrijf leiden tot zijn dood op 27 maart 1947. Daarna zet zijn vrouw het bedrijf met de hulp van een baasknecht nog 9 jaar voort. In november 1956 neemt de familie S.J. Rodenburg haar intrek in boerderij Essesteijn. Zij zou de boerderij bewonen tot 30 oktober 1987. De familie verhuisde toen, maar bleef in de wijk Essesteijn wonen, in de Distelweide. De weilanden die eerst bij de boerderij hoorden, waren intussen verkocht en op deze grond was de woonwijk Essesteijn verzezen.

Met de ingrijpende wijzigingen veranderde ook het adres enkele malen. Was eerst het postadres nog Oosteinde 43, later werd dat Oosteinde 255 en per 31 maart 1976 Ultramarijnhof 8. In 1990 wordt het adres gewijzigd in Essepad, maar per 1 mei wordt dit opnieuw veranderd: op verzoek van de bewoners blijft nu het adres van de beheerderswoning Ultramarijnhof 8, omdat er regelmatig misverstanden waren. De Stadskinderboerderij houdt het adres Essepad 8, alwaar ook de hoofdingang is gelegen.

Het leven van een boer in de 19e eeuw was er niet een van rozengeur en maneschijn. Als pachtboer had hij zich aan de

Boerderij Essesteijn met de familie van pachter Gerrit de Wit (in de rieten stoel). Achter de tafel zijn zoon en zijn schoondochter met haar zoon-tje Jan op de arm. Rechts de hulp van de familie, links de heer Van der Pol, opzichter van de gemeente Den Haag. Foto uit 1929.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

regels van het contract te houden en moest hij op tijd zijn penningen betalen. Ary van Santen betaalde in 1858 fl. 1.325,- en in 1863 fl. 1.745,- per jaar. De opbrengsten waren wisselend. In een Voorburgs landbouwverslag van 1849 lezen we het volgende: 'Melkerij is het voorname bedrijf der landlieden. De veeteelt is niet ongunstig geweest. Er is veel boter en kaas gemaakt en de prijzen waren doorgaans matig. De heersende longziekte heeft 34 stuks runderen gekost. Paarden- of beestenmarkten worden niet gehouden.'

Architectuur en inrichting van de boerderij

In de provincie Zuid-Holland is de zogenaamde langbouw het meest voorkomende type boerderij, waarbij woonhuis en stal met schuur in elkaars verlengde liggen. Tussen woning en stal bevindt zich bij deze Hollandse boerderijen een ruimte die voor het bedrijf benut wordt en met het spoelhek in verbinding staat. Hier bevindt zich de koelbak waarin de melk wordt bewaard. Ook bevindt zich hier de karmolen met werktuigen voor de bereiding van boter en kaas. Er vlakbij aan de sloot is een spoelplaats voor de emmers en de melkbussen. Boerderij Essesteijn is alleen bekend met dakpannen als dakbedekking, maar tot het begin van de afgelopen eeuw waren de

meeste boerderijdaken met riet gedekt. Voorschriften en verzekeringen bepaalden nadien de keuze voor een stenen dakbedekking.

Het woonhuis

Het voorste gedeelte van de boerderij is het woonhuis met de woonkamer, de opkamer en daaronder de melkkelder. In deze kelder werd de melk koel bewaard om te romen. In de opkamer was een bedstede, zoals de hiervoor al genoemde boedelbeschrijving uit 1850 aangeeft. Er was een stookplaats aanwezig, wat erop kan duiden dat deze opkamer ooit als 'herenkamer' gediend kan hebben. De eigenaar kon daar verblijf houden wanneer hij in de buurt was, met zijn familie in de zomer de stad wilde ontvluchten, of wilde jagen.

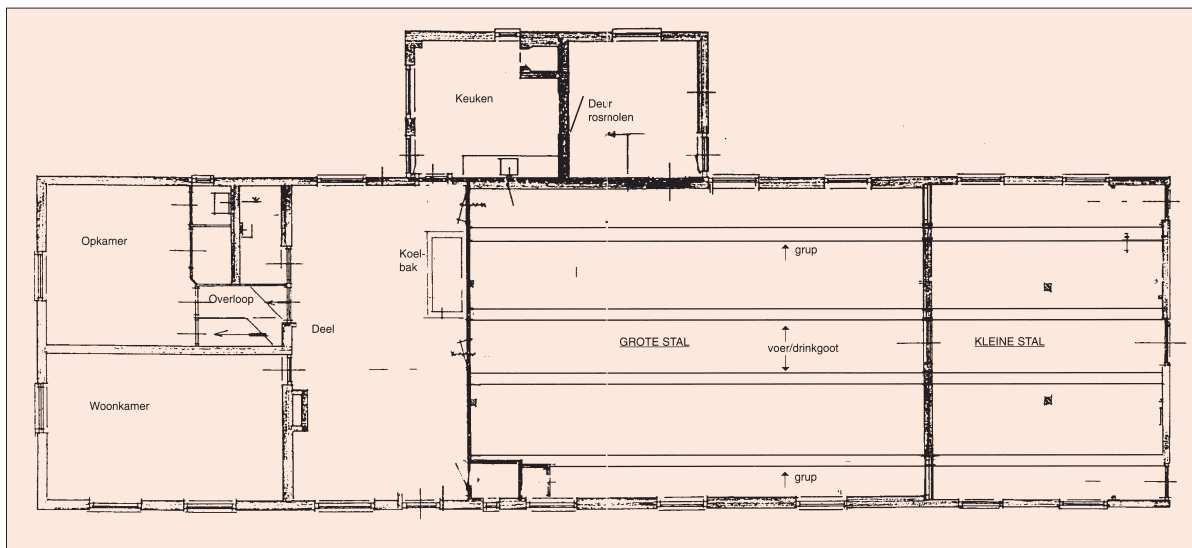
De boerderij heeft de schoorsteen op de nok van het dak, ongeveer op een derde van de afstand tussen voor- en achtergevel. De grote schouw bevond zich tussen de woonkamer en het werkgedeelte. Hier was ook de brandmuur. Bij de restauratie werd op de zolder boven de opkamer een rookkanaal gevonden. Dit kan een aanwijzing zijn dat de reeds vermelde gedachte van de 'herenkamer' inderdaad juist kan zijn.

In het werkgedeelte bevond zich de koelbak. Hier heeft vroeger ook een waterpomp met zwengel gestaan. De karmolen in deze ruimte was een zogenaamde rosmolen, een molen die, zoals de naam reeds aangeeft, werd aangedreven door een paard, dat in een tuig steeds zijn rondjes liep.

De stal

Het achterste gedeelte van de boerderij bevat de stal, waarin de koeien in twee rijen stonden met daartussen, in de as van het gebouw, een voergang. Zo'n stal wordt wel 'Hollandse stal' genoemd. In de achtergevel zijn drie deuren. De middelste deur dient om de voergang te bereiken en de twee deuren aan weerszijden gaven toegang tot de mestgangen achter de koeien. Dit gedeelte werd ook wel grupstal genoemd. In de vorige eeuw was in de stal van Essesteijn plaats voor 31 koeien, 3 pinken en 2 vaarzen. De stal heeft een vlakke dichte zoldering om daarop een deel van het hooi op te kunnen slaan. Omdat de balkenlaag van zijmuur tot zijmuur ligt, is de boerderij vrij smal, maar zijn de zijmuren wel hoog opgetrokken om voldoende stahoogte onder de balken te verkrijgen. Vanwege het optrekkende vocht uit de stal kon het hooi daar niet lang bewaard worden. Het grootste gedeelte werd opgetast in de kapberg of hooiberg, die altijd achter de boerderij stond. Een

Boer Rodenburg in de weer met melkbussen. Foto ca. 1970. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

kapberg werd meestal vervaardigd met materialen van het eigen erf: de palen of staanders van eiken en de kap van riet vastgezet met wilgentenen. Het aantal staanders of roeden van een hooiberg kan variëren van één tot zes. Boerderij Essesteijn had vroeger twee hooibergen, waarvan er thans nog één met zes roeden over is. De kap rust met elke hoek op een 'bergijzer'. Dit is een lange metalen pin, die door een gat in de roede wordt gestoken. Om de kap omhoog en omlaag te kunnen bewegen is de zogenaamde haaf nodig, een hulpconstructie. De kap van de hooiberg wordt dan hoek voor hoek omhoog of omlaag gezet. Dit is zwaar en zeker niet ongevaarlijk werk. De ramen in de stal zijn niet van een bijzonder type. Deze ramen werden bewust klein gehouden om tocht en kou zoveel mogelijk buiten te houden. In de bijgebouwen bevindt zich een mooi rozetraam boven in de gevel.

In het uitgebouwde deel van de boerderij bevonden zich vroeger het waterfornuis, een bakoven of broodoven, die met takkenbossen werd gestookt, en de karnton met daarboven de as van de rosmolen. Vermeldenswaard zijn de nestruimten in de gevel, de zogenaamde duivenslagen. Uit de gevel steken enkele stenen naar voren om het in- en uitvliegen van de duiven te vergemakkelijken. De duiven waren niet alleen voor de sier, maar dienden ook als voedsel van de mensen. De duivenmest was bovendien een bron van inkomsten. Die werd namelijk gebruikt voor de tabaksteelt in de Gelderse vallei.

Haaks op het hoofdgebouw staan twee schuren van gele steen.

Zij waren in gebruik als stalruimte (voor paarden) en voor het opbergen van landbouwgereedschappen en wagens.

De inrichting van de boerderij halverwege de 19e eeuw

In de genoemde boedelbeschrijving van Essesteijn uit 1850 is sprake van een 'zomerhuis'. Wanneer in de zomer het vee in de wei stond, woonde de familie in een zogenaamd zomerhuis. In dit vertrek bevonden zich volgens de beschrijving onder andere de volgende voorwerpen: zes broodblikken, een thee-emmer met koperen schenkketel, een koekenpan en hangijzer, een koffiemolen, een broodtrogje en enige potten en pannen, een doofpot, een hangoortafel, vier stoelen met matten zittingen, twee lampen en twee waterremmers.

Om een idee te geven hoe de boerderij verder was ingericht halverwege de 19e eeuw, zijn de volgende gegevens vermeld, ontleend aan de boedelbeschrijving.

Op de op- of kelderkamer bevond zich een vaste bedstede met daarin een bed, peluw, twee kussens, twee wollen en een katoenen deken en twee bedgordijnen. Voorts in het kamertje een ledikant met meubelchintz (of -sits) behang, twee linnen bedlakens, dito kussensloop, een geveerde lessenaar op voet, twee geveerde tafeltjes, een foliobijbel met koper beslag, zes stoelen met matten zittingen, een Friese klok en vijf repen vloermat.

In de beneden-voorkamer stond een eikenhouten kabinet, waarop vijf aardewerk pullen stonden. In de kast: zes roodpor-

*Plattegrond van Essesteijn.
Buro 3h, bouwkundig ontwerp-
en tekenbureau, Hans Houdijk*

seleinen kopjes en schoteltjes, tien paar blauwporseleinen kopjes en schoteltjes, een porseleinen trekpotje, vijf porseleinen schotels, drie aardewerk schotels en zestien borden van wit aardewerk. Dan verder het bestek bestaande uit vier tafelmessen, acht tinnen lepels en vier stalen vorken. In de kamer stond een vierkante uitschuiftafel met wasdoek, een eikenhouten ladetafel, vier stoelen met matten zittingen en een fauteuil. Aan de wand hingen vier prentschilderijtjes met lijst en glas. Op de ladetafel een verlakt theeblad met zwart aardewerk theeservies. Voor de ramen hingen drie paar glasgordijntjes. In de keuken was langs de muur een geverfd 'regtbankje' en twee geverfde tafels en acht stoelen met matten zittingen. Verder in het vertrek een koperen vuilnisblikje, elf gekleurde aardewerk schotels, een ijzeren ketting, twee presenteerblaadjes en twee blikken. Tenslotte vier stoven, een stilletje, een gieteer, een paar zilveren schoengespen met stalen beugels en een paar dito broekgespen met stalen beugels. Ook de gehele inventaris voor het kaas- en boter-maken wordt beschreven. Op de zolder boven het woongedeelte bevonden zich twee vaste bedsteden. Op de zolder boven de stal was de opslag van gereedschap, een slaapbank, en een ruimte voor houtopslag. In de schuur ernaast bevonden zich de wagens en de karren en het gereedschap dat dagelijks gebruikt werd.

Deze schuren zijn nu in gebruik als horecagelegenheid. Het buitenaanzicht is niet gewijzigd, binnen is een gezellige ruimte voor recepties, bijeenkomsten en vergaderingen geschapen. De sfeer is landelijk gebleven. Zo hangt er het gereedschap van de boer aan de wanden.

Voorburg mag trots zijn op boerderij Essesteijn, die na een periode van 243 jaar nog altijd een parel is aan de Broeksloot. Gelegen in een klein polderlandschap samen met molen De Vlieger uit 1621 heeft zij de tijden zien veranderen. Nu wat ingeklemd tussen moderne woningbouw heeft de hoeve zich staande weten te houden. Laten we hopen dat zij dat nog zal blijven doen voor komende generaties.

Bronnen

Gemeentearchief Den Haag.
Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg: verpondingsboeken en belastingkohieren.
Rijksmuseum-stichting, Amsterdam.
Perspublicaties 1960-heden.

Booma, J.G.J. van, *Dit is 't memoriboec van Voirburch* (Hilversum, Verloren, 1991).

Gorris, G., mr. H. Hardenberg, D. van der Meide, drs. N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (Scheveningen, 1960).

Harms, M.J., *Essesteijn. Standvastig door de eeuwen heen* (Voorburg, 1998).

Kloot Meijburg, H. van der, *Onze oude boerenhuizen* (Rotterdam, 1920).

Texeira de Mattos, jhr. L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1908).

Vriend, J.J., *De bouwkunst van ons land* (Amsterdam, 1938).

Boerenhofsteden in het Westeinde

Rolf van der Krogt

De boerderijen in het drassige deel van Holland werden veelal omgeven door sloten, waarvan de oevers met eindeloze rijen knotwilgen waren beplant. In de droogmakerijen en onder veenaftgravingen waren de bedrijven sterk geometrisch van aanleg; elders hadden de sloten en dijkjes een wat bochtig verloop, zo ook in Voorburg. Naast percelen land in de directe nabijheid van de boerderij, had men vaak ook percelen die in andere gedeelten van het dorp of onmiddellijke omgeving lagen, in gebruik.

*Gezicht op boerderij
Vredenoord. De woning en het
erf zien er verlaten uit, waar-
schijnlijk is deze opname
gemaakt vlak voor de sloop,
eind jaren dertig 20e eeuw.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Na de ontginning van de uitgestrekte veenmoerassen slaagde men erin het gebied in de onmiddellijke omgeving van de strandwal, waarop het dorp Voorburg lag, bewoonbaar te maken. De op die wijze ontstane gronden fungeerden als bouwland. De polders met weidegronden, die door veenafgravingen in de loop van de daaropvolgende eeuwen ontstonden, bevonden zich aan weerszijden van de strandwal. Deze waren grotendeels eigendom van de graaf van Holland. Door alle activiteiten nam de bevolking in Voorburg langzamerhand toe. Uit de 'Informacie' van 1514 blijkt het aantal 'haertsteden' 108 te zijn, waarvan er 58 in het dorp zelf staan en 50 in de omgeving. Rondom het centrum van het dorp was dus al een redelijke bebouwing, naar we mogen aannemen van kleine boerenhofsteden, tot stand gekomen. Het aantal inwoners werd geschat op circa 748, hiervan overtrof de arme bevolking het aantal rijken. De armoede was onder meer het gevolg van een agrarische crisis in het graafschap Holland en diverse plagen. Kortom, het waren toen barre tijden. Langzamerhand kwam hier begin 16e eeuw een kentering in en herstelde de groei zich weer enigszins. Dit mede door de economische vooruitgang van de omliggende grote steden.

In deze periode van groei, verval en herstel moeten er aan de westzijde van het dorp Voorburg (tussen het centrum en de Trekvlief) langs de Broeksloot, een oude watering in het zuidelijk deel van de in de 15e eeuw bedijkte Veenpolder, een aantal woningen zijn ontstaan, die hun land onder meer in de achterliggende polders hadden liggen. Voor een deel waren deze gronden lenen van de graven van Holland. Alhoewel men hier betrekkelijk weinig lenen aantrof, waren ze van omvang groot. De bezitters hiervan betaalden ervoor een leenvergoeding, zeg maar erfpacht, aan de graven van Holland. Het begrip woning moet men zien als een huis, schuur, hooiberg met eventuele bepotingen en beplantingen. Zo ook de boerenhofstede die veel later bekend werd onder de naam Bethlehem.

Gerdijns woning

Wanneer deze boerenhofstede precies is ontstaan, geeft de geschiedenis nog niet geheel prijs. Daar in transportaktes in de 17e eeuw melding wordt gemaakt van Bartholomees Gerdijns woning, zou men al gauw geneigd zijn hem aan te wijzen als stichter. Hiermee moeten we echter heel voorzichtig zijn. In de boeken van de grafelijke leen- en registerkamer (1274-1650) komt zijn naam niet expliciet voor als bezitter van een leen. Hierdoor zou men kunnen veronderstellen dat Bartholomees

Gerdijn de grond van dit leen pachtte en de daarop staande woning bewoonde of er een op heeft laten zetten. Voorzover we een en ander terug hebben kunnen vinden in de annalen was Bartholomees Gerdijn schout te Voorburg in de 14e en 15e eeuw. Op 24 februari 1399 zegelt hij een akte van de 'Heilige Geest te 's Gravenhage' als zodanig. Hij zou toen vermoedelijk in Den Haag aan het Spui hebben gewoond, maar zijn ambt van schout te Voorburg heeft hem waarschijnlijk doen besluiten op gezette tijden zijn intrek in het ambacht van Voorburg te nemen. In het repertorium op de grafelijke lenen in Voorburg komt in 1447 een vermelding van Bartholomees Gerdijns woning voor. De toenmalige eigenaars van het leen, de familie Van der Duin, moesten 47 $\frac{1}{2}$ schelling betalen op het land in Voorburg en 10 $\frac{1}{2}$ hoender op Bartholomees Gerdijns woning. Na talloze verervingen zou dit leen op 25 juli 1616 overgaan aan Claes Jansz Rodeburg, voor Claes Cornelisz te Leiden zijn kleinzoon. Hoe het ook zij, de familie Gerdijn behoorde tot de welgestelde klasse in die tijd. In het 'Memoriboec van Voerburch' (1435-1566) komen we verscheidene telgen uit deze familie tegen, die voor hun ziel en zaligheid diverse gelden aan de toenmalige kerk hadden toebedeeld. Dit zien we ook terug in latere overgangen van dit goed, waarin diverse rentjes aan de kerk te Voorburg en de H. Geestarmen toebedeeld worden. In de 16e eeuw woonde ene Willem Ghordijns, later een Jacob Willemsz Gordijns in het Westeinde van Voorburg; of zij toen op de bewuste woning woonden is niet bekend. Hoe het verloop nadien is gegaan, is voorlopig nog redelijk giswerk, slechts enkele fragmenten lichten soms een tipje van de sluier op, maar 100% zekerheid geven ze niet.

In het eerdergenoemde repertorium op de grafelijke lenen in Voorburg zien we genoteerd in 1416 een ander leen, 2 morgen land belend aan de westzijde 'Gerdiin'. Dit leen zou via vererving op 8 februari 1582 op naam staan van Gerard Jansz Nachtegaal. Dit zou hij gekregen hebben van zijn oom Filips Nachtegaal. Op zijn beurt doet Nachtegaal het op 15 juli 1586 over aan Cornelis Pietersz (ca. 1560 tot vóór 1647), die omstreeks 1585 huwde met Maertge Joosten (geboren ca. 1562). Waarna het bezit overging aan Jan Jansz. Bruijneel (ca. 1581 tot vóór 1647), die gehuwd was met hun dochter Maertge Cornelisdr.

We mogen kortom vaststellen dat dat beide lenen in gebruik zijn door waarschijnlijk dezelfde personen, het eerste in pacht en het tweede in eigendom. Pas tegen het eind van de eerste helft van de 17e eeuw krijgen we meer greep op het geheel.

Op 13 maart 1648 wordt namelijk via een openbare verkoop het volgende goed van de hand gedaan:

Seeckere wooningh als huijs, bijhuijs, schuijr, bargaen met daarvoor en daarachter gelegen wei-, hooi- en teelland groot 9 morgen 2 hond en 79 roeden. Gelegen te Voorburg aan de Noordzijde. Hierin begrepen 2 morgen leenland van het graafschap Holland.

De opdrachtgevers hiertoe waren de kinderen, kleinkinderen en erfgenamen van wijlen Jan Jansz. Bruijneel en Maertge Cornelisdr.

Het eerder omschreven goed bij de openbare verkoping was dus eertijds voor een deel afkomstig van Jan Jansz. Bruijneels schoonouders en is door hen of hem in de loop der tijd vermeerderd. Tevens was er een stuk leen waarover men nog rechten was verschuldigd aan de bezitter. Zelf bezat Bruijneel enige tijd ook gronden aan de oostzijde van Voorburg.

Als lasten hierop berustte nog een rente van 12 gulden per jaar aan de vrouwe van Zevenhuijsen, waarschijnlijk een aanverwant familielid. Verder een opstalrente van 15 stuivers en een van 7 stuivers en 8 penningen met een losrente van 30 stuivers per jaar aan de kerk te Voorburg. Daarnaast nog 11 stuivers en 4 penningen aan de pastorie te Voorburg alsook een opstalrente van 2 gulden en 5 stuivers per jaar aan de H. Geestarmen te Voorburg. Tevens moest de koper te zijnen laste nemen het leen op Bartholomees Gerdijs woning te Voorburg, dat op naam stond van Claes Cornelisz., wonende te Leiden, met een jaarlijks bedrag van 47 schellingen en 10½ hoen. Het laatste betrof de leenvergoeding aan het graafschap Holland. Daarnaast zou de koper een schuldakte op zich nemen van 1.000 gulden aan de erfgenamen van Henrick Joris Moutmaecker te Delft, waarop een rente van 4% en een kwart kannetje goede boter per jaar. Deze mocht hij in mindering brengen op de koopprijs, die hierna gesteld werd op 7.714 gulden en contant werd voldaan.

Alvorens deze koop op 26 mei 1648 voor schout Cornelis van Vliet en zijn schepenen te Voorburg werd geregistreerd, was het goed op 13 mei van dat jaar opgemeten door landmeter Pieter Florisz. van der Salm en hieruit kunnen we opmaken dat het lag strekkende vanaf de Heerweg noordwaarts tot in 's Gravenscheijdinge, belent oost juffr. Mortaigne (van de Heerweg tot de Broeksloot) en vanaf daar de koper, west de commies Reijnier Casembroot.

De koper was niemand minder dan jonker Johan van Egmond

van den Neyenburch, die al meerdere percelen grond in de onmiddellijke nabijheid bezat. Daarnaast had hij ook aan de oostzijde van Voorburg enige bezittingen zoals stukken land en opstallen.

Na diens overlijden kwam het bezit in handen van zijn dochter Magdalena van Egmond, die gehuwd was met jonker Christiaan van Alckemade, die ook heer en vrouwe waren van de vrije heerlijkheid van Waelwijck. De van Alckemades bezaten ook het landgoed Leeuwesteyn, gelegen aan de oostzijde van Voorburg. Zij besluiten het goed te verkopen voor notaris Adriaen van Tholl te Den Haag op 22 december 1659 tegen een bedrag van 21.000 carolusgulden aan de Rotterdamse koopman Hendrick de Haes.

Uit de omschrijving van het bezit kunnen we vernemen dat het 9 morgen land groter was geworden. Waarschijnlijk waren de gronden die Magdalena's vader al vóór 1648 in de nabijheid hiervan bezat hieraan toegevoegd, en was in 1649 alles opnieuw opgemeten door de landmeter Pieter Florisz. van der Salm. Inmiddels moesten de betalingen van de eerdergenoemde 47 schellingen 10½ hoen gedaan worden aan het graafschap Holland, als zijnde de leenvergoeding. De andere lasten in de vorm van rentjes bleven grotendeels ongewijzigd.

Hendrick de Haes, afkomstig uit Amsterdam, die zich later zou vestigen in Rotterdam, huwde op 17 juni 1648 Barbara de Meij, dochter van Jean de Meij (1584-1645), wijnkooper/suikerfabrikant, en Eva Raye. Voorzover bekend zou het echtpaar De Haes-de Meij twee kinderen krijgen, een dochter Maria Margaretha en een zoon Cornelis. Zij verkregen het bezit uit de boedelscheiding van de nalatenschap van hun vader, Cornelis de twee morgen leenland en Maria Margaretha de rest.

*‘Van een gewone mestwagen, benevens het meststrooien en slechten van dezelve, ter bemesten van de landen.’
Uit: Natuurlijke Historie van Holland, J. le Francq van Berkheij*

Detail van de in 1712 uitgegeven kaart van Delfland, getekend door Kruikius. Hierop is de boerenhofstede Bethlehem bij naam genoemd. De boerenhofstede Redenburg ligt op het perceel links ernaast.

Laatstgenoemde was inmiddels weduwe geworden van Jan van Loon en woonde in Rotterdam. Om aan haar financiële verplichtingen op het verkregen bezit te kunnen voldoen, alsmede haar broers bezit over te kunnen nemen, had zij een hypothecaire lening afgesloten groot 8.000 carolusgulden met een rente van 3%, waarvan de schuldeisers waren Jean de Meij (broer van Maria Margaretha's moeder), heer van Oost-IJsselmonde en lid van de vroedschap van Rotterdam en diens schoonmoeder Clara Laerman, weduwe van Anthonij Nieugaer. Op 25 januari 1688 werd een en ander voor de schout en schepenen van Voorburg geregistreerd, waarbij het pand, de woning of hofstede vanouds genaamd Gerdijns woning, bestaande uit een bouwhuysinge, schuijr ende bargaen, potinge en beplantige, met ca. 23 morgen 2 hond wei- en hooiland, strekkende van de Heerweg noordwaarts op tot in de 's Gravenscheijdinge toe, belend ten oosten de erfgenamen van de heer Mortaigne en Cornelis van Binckhorst, ten westen Laurens Schas. De huurak-

te van het goed werd gegeven aan Jean de Meij, die de huurpenningen waarmee de schuld werd afgelost, rechtstreeks kon innen.

De boerenhofstede Gerdijn wordt Bethlehem

Op 7 april 1706 besloot de in Den Haag wonende weduwe Maria Margaretha de Haes een stuk grond van circa 4 hond hiervan te verkopen aan Simon de Brienne, die hierop in dat jaar de hofstede Haagvliet zou bouwen. Toen zij op 11 juli 1708 te Den Haag overleed en van daar werd vervoerd naar Rotterdam om bijgezet te worden in het familiegraf aldaar, besloten de erven na nog geen jaar, mede vanwege de nog openstaande schuld aangegaan door de overledene in 1688, het goed te verkopen en wettelijk op te dragen en te transporteren op 20 mei 1709 ten behoeve van de heer Johan de Meij, die hiermee zijn vorderingen op de erven introk. Voorts nam hij ook het huurcontract met de pachter Poulus Crijne Lelyveldt over en verplichtte zich tevens, wanneer deze huurder de boerenhofstede zou verlaten, de derde barg en karmolen tegen de dan vast te stellen taxatie van hem over te nemen. Nog zeker zo'n twintig jaar zou Johan de Meij, heer van IJsselmonde, burgemeester en raad in de vroedschap der stad Rotterdam, dit goed onder zich houden. Toen hij op zeer hoge leeftijd overleed, besloten zijn erfgenamen in 1732 de boerenhofstede in het Westeinde van Voorburg, inmiddels Bethlehem genaamd, met alle daarbij horende landerijen, wei-, hooi- en teelland via een publieke veiling van de hand te doen. Dit alles zou op 8 juni van dat jaar voor 12.200 gulden te beurt vallen aan mr. Pieter Quarles.

Deze mr. Quarles (1677-1744), die sedert 1719 het ambt van griffier der Domeinen van Holland uitoefende, huwde met Cornelia Splinter van Loenersloot (1677-1750). Hij was inmiddels geen vreemde meer in Voorburg. In de jaren twintig van de 18e eeuw had hij al verscheidene stukken grond met huizen en opstallen binnen dit ambacht gekocht. (Later zal aan zijn twee zonen bij decreet van Keizer Frans I d.d. 14 oktober 1751 de titel Baron des H.R. Rijks worden verleend. Zoon Willem noemde zich nadien Quarles de Quarles en zoon Lodewijk Quarles van Ufford.)

De tuinman en de meid in dienst van Quarles als getuigen inzake moord

Op 2 november 1741 werd in de sloot langs de Laan van Nieuw Oosteinde, dicht bij de kromming tussen het huis De Werve en

het tolhek, een dood lichaam gevonden. Dit bleek Michiel van Hoecke te zijn, sollicitateur-militair en wonende te Den Haag. Hij had op 1 november een bezoek gebracht aan de buitenplaats Hoeckvliet waar zijn oom mr. Jacob de la Faille woonde.

Tegen het advies van zijn oom in, ging hij in plaats van met de Leidse trekschuit van zeven uur, te voet over de Laan van Nieuw Oosteinde naar huis toe.

Door deze gruwelijke vondst was het met de genoeglijke rust van het dorp Voorburg opeens gedaan. Al spoedig bleek het hier om een beroving te gaan met dodelijke afloop. Onmiddellijk werd met het opsporen der daders een aanvang gemaakt. De drossaard van het Hof van Holland trachtte in Voorburg informatie in te winnen, maar werd niet veel wijzer. Ook mr. Willem Vlaardingewoud, notaris te Delft en familielid van Van Hoecke, ging op onderzoek uit. Zo kreeg hij op 13 december bezoek van Jan Leendertse Lems, tuinman van de buitenplaats Vrijburg, die destijds eigendom was van mr. Quarles. Hij had zijn knecht Hendrik van Bommen en Marie Akan, dienstmaagd op de boerderij (Bethlehem) van de heer Quarles, als getuigen meegebracht en wist te vertellen dat hij de avond van de moord tegen acht uur met zijn knecht een boodschap had moeten doen in het dorp. Zij hadden Vrijburg verlaten door het achterhek en verder hun weg gekozen langs de Broeksloot en de laan tot bij de schutting van de buitenplaats van de vrouwe van Zeelhem, nl. Hofwijck. Hier was Lems blijven staan, terwijl zijn knecht was doorgelopen naar Voorburg, om de boodschap te doen. Na 'n poosje had de tuinman vanaf de Achterweg twee of meer personen zien aankomen, die een hond bij zich hadden. Daar het nogal donker was, kon hij geen duidelijk signalement geven. De onbekenden maakten zich opeens snel uit de voeten. Toen de knecht weer terugkwam bij Lems had deze tegen hem gezegd, dat hij op de laan onraad vermoedde, hetgeen de volgende dag bewaarheid werd. Aan deze verklaring voegde Marie Akan nog het volgende toe: 'Drie of vier dagen vóór de moord zat ik 's avonds te melken, toen ik op de Laan van Nieuw Oosteinde plotseling een vrouwspersoon geweldig hoorde gillen, het geluid kwam uit de richting van de plek, waar men het lijk van de heer Van Hoecke heeft gevonden. De tuinman van De Werve vertelde mij later dat het geschreeuw afkomstig was geweest van een vrouw die bij hem werkte en die door het direct opzetten van een geweldige keel een aanranding wist te voorkomen.' Hoezeer men ook probeerde de dader te vinden, er bleef een waas van geheimzinnigheid rond de moord hangen en deze werd nooit opgelost.

Na het overlijden van mr. Pieter Quarles kwam de boerenhofstede Bethlehem met bijbehorende landerijen via vererving in handen van diens zoon Lodewijk Quarles van Ufford (1719-1781), die gehuwd was met Henriette van de Haer (1726-1792). Deze laat bij overlijden zijn bezittingen achter ten behoeve van zijn twee zonen Willem en Pieter Nicolaas, waarna bij een onderlinge verdeling tussen die twee de boerenhofstede Bethlehem te beurt viel aan de laatstgenoemde. Deze mr. Pieter Nicolaas Quarles van Ufford (1757-1834), president van de Rechtbank te Haarlem en lid in de Raad aldaar was gehuwd met Margaretha Geertruida Hoofman (1773-1807).

De boerenhofstedes Bethlehem en Redenburg onder één eigenaar

Toen de heer Petrus Mattheus van der Kun op zijn buitenplaats Den Burch te Rijswijk op 20 december 1817 de geest had gegeven, besloten zijn erfgenamen het bezit van de overledene in het openbaar te laten verkopen. Zij gaven hiertoe opdracht aan notaris Willem Jacobus Huygens, residerende te Den Haag, die door middel van een advertentie in de 's Gravenhaagsche Courant van 12 december 1819 bekend maakte dat men op de 13 april des avonds ten zeven uren in de Nieuwe Doelen te Den Haag over zou gaan hetgeen te verkopen aan de meest biedende. Naast Van der Kuns bezittingen in Rijswijk kan men in de advertentie onder nummer 6 en 7 het volgende vernemen:

- No. 6. Een bouwman-woning, genaamd Redenburg, bestaande in een Huis, koe- en paardenstalling voor 17 beesten, schuren, twee vijf roeden bargaen, benevens boomgaarden, houtgewas, mitsgaders wei- en hooilanden, gelegen onder de gemeente van Voorburg. In de veenpolder te samen groot circa 23 morgen, belend ten westen de weduwe Couvernou Kryn van Rijn en anderen, ten oosten den heer Quarles, ten zuiden den Achterweg, en ten noorden de Schenkwatering, zijn de huizing gemerkt B. no. 15, verponding no. 272. Zijnde de landerijen verhuurd tot kersmis 1819, en de woning tot 1 Mei 1820 ad fl. 477,- 's jaars, benevens alle de lasten behalve de directe belastingen.
- No. 7. Drie morgen weiland, mitsgaders zeven honderd roeden teelland, gelegen aan den Voorweg onder de gemeente van Voorburg, belend ten oosten den heer Quarles, ten westen den Molenlaan, ten zuiden den Voorweg en ten noorden de achterweg, zijnde de 700 roeden verhuurd tot kersmis 1819 ad fl. 94,- 's jaars.

Van der Kun bezat deze boerderij, die tussen de warmoezierderij het Paradijs en de boerenhofstede Bethlehem in lag. Hij had deze verkregen bij acte van finale toewijzing op 23 november 1813 door de curator in de boedel van wijlen de heer mr. Nicolaas Beeldenmaker. Boerderij Redenburg was van oorsprong een onderdeel van de gelijknamige buitenplaats, stamde uit het eind van de 16e eeuw en moet qua omvang betrekkelijk klein zijn geweest.

De buitenplaats Redenburg was gelegen aan het Westeinde, strekkende van de Vliet noordwaarts op en over de Herenweg tot aan de Lijt- of Achterweg. In 1658 zien we hier Corn. Dircxz. van Rijn als erfgenaam van Dirck Claesse van Rijn, met een huis in 1632 nieuw gebouwd en 1 hond land. Deze doet het in 1700 over voor fl. 996,10 aan Willem van der Burg. In 1709 bleek het goed, een huis met scheepsmakerij en 1 hont teelland, in eigendom te zijn bij Maerten van Veen. Vrouwe Rachel de Loo, weduwe van Jacob van de Kastele deed de inmiddels aangelegde buitenplaats met tuin daartegenover ten noorden van de Herenweg op haar beurt op 10 september 1773 voor fl. 1.400,- over aan mr. Nicolaas Beeldenmaker te Rotterdam. Deze kocht op 14 juli 1792 de bezitting Vliënborg, groot 21 morgen en 1 hond, en trok deze bij Redenburg. Bij het overlijden van Beeldenmaker werd de buitenplaats met, zoals de omschrijving luidde, aanzienlijk herenhuis, bouw-/tuinmanshuis, koetshuis en stalling, tuin, boomgaard, bos, goudvissenkom en koepels, ter grootte van 3 morgen 145 roeden publiekelijk geveild en kwam het in bezit van de heer Van der Kun.

Mr. Pieter Nicolaas Quarles van Ufford gaf Hendrik Swaan, commissaris bij de Raad en Rekenmeester der Domeinen, opdracht om namens hem op dit goed te bieden. Zo werd op 13 april 1819 jonker Quarles van Ufford eigenaar van de bouwmanswoning genaamd Redenburg met bijhorende gronden voor de somma van fl. 13.100,-. Sedert die tijd zal de ontwikkeling van zowel boerderij Redenburg als Bethlehem enigszins gelijk verlopen. Beide boerderijen behoorden tot het type hallenhuis met kruk, een van oorsprong rechthoekige bouwmanswoning, waarbij het woongedeelte aan één zijde is uitgebouwd. Het voorhuis van de eigenlijke boerderij werd heel zindelijk gehouden. De voordeur ging alleen open bij huwelijken, begrafenissen of doopplechtigheden. De mooiste kamer in het voorhuis, de opkamer, lag wat hoger boven de kelder en was te bereiken met een trapje. Dit was de pronkkamer. Er was een bedstede met kinderkrabje en er stonden de mooiere meubels. De boerin

ontving hier haar kraamvisite. Oorspronkelijk werd deze opkamer 's zomers vrijgemaakt voor de verpachter, doch dit raakte na 1790 in onbruik.

Het boerengezin leefde 's zomers in de stalruimte, waarvan men een deel inrichtte als kamer. Dit bleef men nog lang volhouden, omdat men dan het voorhuis gemakkelijk kon schoonhouden voor de melkproducten. Veelal werd ook wel een deel van het voorhuis in de zomer verhuurd aan stadsmensen als extra bron van inkomsten. Naast een karnhuis met molen voor de kaas- en boterijverheid was er onder de opkamer een grote kelder waar boter en kaas lagen opgeslagen. Hierin werden onder meer de afgeroomde melk, boter en kaas opgeslagen. Voor het maken van de boter en de kaas had men een aparte ruimte, die vlakbij de kelder lag en waar de kinderen niet mochten komen.

De schrijver Hildebrand schreef hier eens over: De bestemming van de boerin is kezen, kezen en nog eens kezen; dit is bestendig zorgen dat de melk die 's ochtends en 's avonds na 'melkstaad' wordt binnengebracht, de deur niet uitgaat dan in de vorm van goede, gezonde en niet barstende kazen. Dat geeft dagelijks zoveel werk, dat men niet weet hoe zij tijd vindt kinderen te krijgen. Toch krijgt zij die, en nog wel in menigten. Maar als het 'puppie' een dag of drie door de burens is 'gekeken' en in zijn tegenwoordigheid een aantal suikerstukken werd gegeten, verlaat zij de kraamkamer alweer en zet zich aan de kaastobbe.

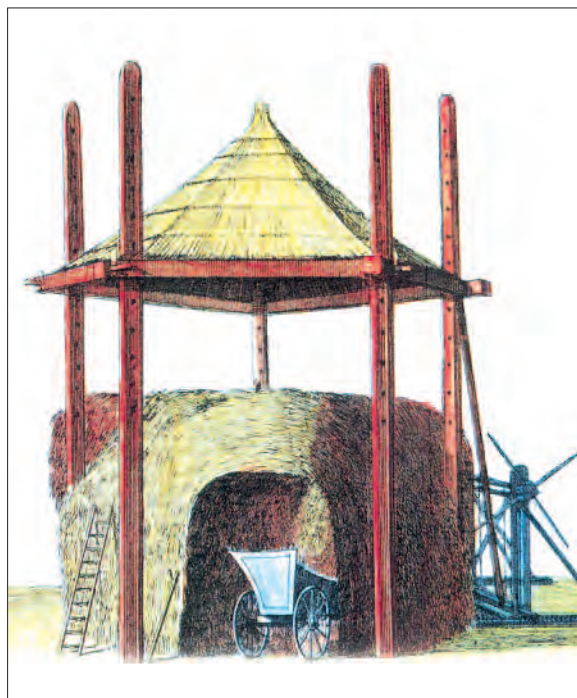
Tussen het voorhuis en de stallen lag de keuken of het bouwuis. Dit was het belangrijkste leefvertrek van de boerenfamilie. Hier werden de etenswaren bewaard, de potten, de emmers en het koperwerk. Daar stond ook de melk te romen. Er was een pomp met putwater, die uitkwam in een grote gemetselde bak waarin de emmers gespoeld konden worden. De stallen behoorden tot het zogenaamde voergangtype, dat wil zeggen dat men drie paden kende. Een middenpad om het vee te voeren en twee buitenste paden om achter het vee te komen, om ze zo te kunnen melken of mest weg te halen. De koeien stonden dan ook in de winter in de zogenaamde Hollandse veeopstelling met de koppen naar het midden toe. In de stallen stond alleen het melkvee, het andere vee stond over het algemeen in losse schuren op het erf. De meiden sliepen doorgaans op de zolder boven het voorhuis, de boerenknechts op de 'til', boven de koestal, die met een ladder te bereiken was.

Achter de koestal was een deel waar de paarden en de wagens stonden. Sommigen hadden hier een aparte wagenschuur voor. Daarboven lag een hooizolder. Tevens bevond zich hierin de dorsvloer, een werkruimte waar ook het meeste gereedschap stond. Daarboven was de 'tas', een zolder voor haver, rogge en graan.

Nadat de oude heer Quarles van Ufford op 21 april 1824 zijn laatste adem had uitgeblazen te Haarlem, moesten zijn vele bezittingen in Den Haag, Voorburg en Haarlem verdeeld worden over zijn 5 kinderen. Om deze verdeling zo evenredig mogelijk te laten verlopen werd eerst alles op waarde geschat. In de processe van verrekening en scheiding, gedateerd 31 januari 1835, voor notaris Willem Arnoldus Hasselaar te Haarlem, die hiermee belast was, kunnen we omtrent de Voorburgse bezittingen het volgende lezen:

- No. 1256. Een bouwman's woning en een arbeidershuisje genaamd Betlehem, met boomgaard, wei- en teelland, alsmede enig bosland, gedeelte genaamd Redenburg, tezamen groot ruim acht en een halve bunder, gelegen in den buitenboezem onder de gemeente van Voorburg, tussen de nieuwe straatweg en de broeksloot, à zeven duizend achthonderd gulden. fl. 7.800,-.
- No. 1257. Voorts onderscheidene percelen weiland, waaronder enig bosland, gelegen onder de gemeente Voorburg voormeld in den binnenpolder, tussen de broeksloot en de Veenwatering, à zeven duizend vijfhonderd gulden. fl. 7.500,-.
- No. 1258. Idem diverse percelen weiland te samen groot achttien bunder, gelegen in den Veenpolder, tussen de Veen en Schenkwatering à achtduizend vierhonderd gulden. fl. 8.400,-.

Hieruit blijkt dat het gehele Voorburgse bezit toen getaxeerd werd op fl. 23.700,-. Verder valt op dat de bouwman'swoning Redenburg niet duidelijk omschreven wordt, dit in tegenstelling tot Bethlehem. Men spreekt bij die taxatie over een arbeidershuisje. Waarschijnlijk was Redenburg in verhouding wel minder van betekenis en omvang. Daar beide boerderijen haast tegen elkaar aanlagen en ook van één eigenaar waren zal de een onder de noemer van de ander zijn komen te vallen.

Na taxatie werd dit bezit bij scheiding toebedeeld aan zijn zoon, die eveneens Pieter Nicolaas heette en te Zutphen woonde. Deze mr. Pieter Nicolaas Quarles van Ufford (1797-1887) was rechter bij de arrondissementrechtbank te Zutphen en gehuwd met Sippina Johanna van der Merwede (1801-1874). Lang zou mr. Pieter Nicolaas dit bezit niet onder zich houden. Op 18 april 1839 verkocht hij zijn Voorburgse bezittingen voor een bedrag van fl. 23.000,- aan de vrouw van zijn achterneef, te weten Quirina Jacoba Louisa de Lange van Wijngaarden (1790-1860), douairière van Jonkheer Louis Quarles van Ufford (1782-1839), grondeigenaresse en wonende te Den Haag. Ook zij zou dit bezit niet lang onder zich houden. Op 4 februari 1850 besloot zij het te verkopen voor fl. 27.000,- aan een 24-jarige student aan de Hogeschool te Leiden. Deze student was jonkheer Jacob Jan de La Bassecour Caan (1826-1899), wonende aan de Lange Vijverberg te Den Haag. In tegenstelling tot de voorgaande vermeldingen van het bezit werd in de transportakte van overdracht alles ruimer omschreven:

Een vijfroede hooiberg, zoals men die op Redenburg aantrof, geheel in orde en half gevuld met hooi, benevens de werking van de 'hevel' om het dak op te liften. Uit: Natuurlijke Historie van Holland, J. le Francq van Berckheij

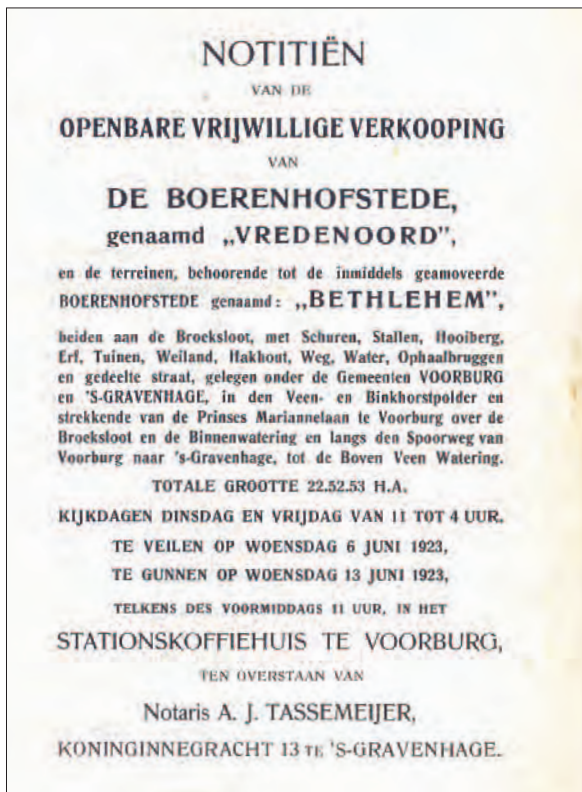
Een bouwmanswoning genaamd Bethlehem, met stalling, schuur, twee hooibergen, verdere aanhorigheden, boomgaard, wei-, hooi-, teel-, bouw- en tuinland, potelingen, alsmede een woning of huizing genaamd Redenburg, met stallen, karnmolen en verdere aanhorende opstallen, staande en gelegen in de Buitenboezem tussen den Nieuwe Straatweg en de Broeksloot, mitsgaders onderscheiden percelen wei- hooiland, waaronder enig bosland, alles in den binnenpolder tussen de Broeksloot en de Veenwatering en den Veenpolder, tussen de Veen en Schenkwatering allen onder de Gemeente Voorburg gelegen en te samen groot vijf en veertig bunder, vier roeden en vier en zestig ellen groot.

Opvallend is dat de omschrijving van Redenburg nu uitvoerig wordt gegeven. We kunnen hieruit opmaken dat deze door uitbreiding en vernieuwingen een steeds volwaardiger boerderij was geworden. Tevens zou dit ook de laatste keer zijn dat men deze naam zou gebruiken, omdat in de tweede helft van de 19e eeuw de boerderij verder zou gaan onder de naam Vredenoord, zie ook onder het kopje Pachtters, hierachter. Daar jonkheer de La Bassecour Caan, oud-rechter in de arrondissementsrechtbank te Den Haag, kinderloos overleed op 7 juli 1899, werden zijn bezittingen verdeeld over de directe familie en de kinderen van zijn broers en zusters. Zo werd voor notaris Willem Johannes de Bas te Den Haag bij akte no. 52, gedateerd 9 mei 1900, aan de hand van het testament van de overledene bepaald, dat enige percelen weiland gelegen aan de Schenkwatering onder Voorburg, groot tezamen twee hectare, tachtig aren, vijf en zeventig centiareen, toe zouden komen aan zijn nichten Leopoldine en Henriëtte de La Bassecour Caan. Zij zouden huurder Denijs de Wit deze percelen, na aftrek van zesduizend gulden schadevergoeding, ontnemen om deze dan als mogelijke bouwgrond te verkopen. De twee bouwmanswoningen en verdere opstallen en aanhorigheden met de aangrenzende percelen grond, groot voor het geheel 39 hectare, 85 aren en 56 centiareen, werden toebedeeld aan jonkheer mr. Jacques Beelaerts van Blokland (1852-1905), schoolopziener te Leiden en lid van het Hoogheemraad van Delfland, en aan zijn twee zusters de freules Maria Johanna Jacoba Gerardina, schilderes (1848-1915) en Johanna Maria Antonia Beelaerts van Blokland (1858-1931). Nadien zal het bezit in de loop der jaren in omvang slinken. Zo werden er enkele percelen land in de Bovenveensepolder verkocht. Daarnaast kwam een deel van het land in 1907 door

grenscorrecties onder Den Haag te vallen (de Binckhorst). Na het overlijden van freule Maria in 1915 kwam het gehele bezit, dat nu voor een deel in Voorburg en in Den Haag lag, in handen van haar zuster Johanna.

Een flinke strop voor de freule en het einde van Bethlehem

Of het op zondag 6 februari 1916 te Voorburg een mooie zonnige dag is geweest of dat er sprake was van een winterse pracht van sneeuw en ijzel, is iets dat we niet kunnen achterhalen. Wel zal het nogal koud zijn geweest gezien de tijd van het jaar, dus in menig huis zal de haard nog wel flink zijn opgestookt. Deze ogenschijnlijk serene zondagse rust werd omstreeks half elf wreed verstoord. Terwijl boer G. de Wit in de kerk zat, was er brand uitgebroken in zijn boerderij Bethlehem. De brand woede zeer hevig en legde in korte tijd de gehele boerderij in de as. Ook de stal was uitgebrand, doch men kon het vee nog tijdig in veiligheid brengen. Het moet een zeer indrukwekkende brand zijn geweest, daar het 'Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage' de volgende dag hiervan melding maakte. De brandweer stond, blijkens het proces-verbaal, machteloos; men deed slechts een poging om de brand in zijn voortgang te stuiten, daar de boerenhofstede geheel in brand stond en ook geheel uitbrandde. Na blussing, of de poging daartoe, werd door de veldwachter een onderzoek ingesteld, waarbij de boerin, de dienstbode (die uitgerekend Grietje Brand heette) en boer De Wit werden ondervraagd. De boer was in de kerk, alwaar hij een dienst bijwoonde, gewaarschuwd dat er een beetje brand bij hem was. Als oorzaak werd later aangenomen dat deze lag in de vonken uit de schoorsteen van de boerderij Vredenoord van de weduwe Koot, die op ongeveer 25 meter van het huis van De Wit lag. Door het feit dat de laatste nog een rieten dak had, was de brand waarschijnlijk zo omvangrijk geworden. De schadepost voor de eigenares van de boerderij, de freule Beelaerts van Blokland, werd begroot op zo'n fl. 12.000,-. Ook voor pachter De Wit zal dit alles een grote strop zijn geweest. Naast zijn persoonlijke eigendommen was hij het dak boven zijn hoofd kwijt. Op een gespaard gebleven losstaande stenen stal en schuur na was alles in de as gelegd en was er van de eens zo fraaie boerderij Bethlehem niets meer over. De restanten werden met de grond gelijk gemaakt. (Helaas staat in de boekjes *Voorburg in oude ansichten*, deel 1 en 2 op blz. 164 en 117, niet een afbeelding van de voormalige boerenhofstede Bethlehem, maar wel van Vredenoord die eertijds Redenburg heette.)

Openbare verkoping in het Stationskoffiehuis

In 1923 werd door de freule Beelaerts van Blokland besloten tot openbare vrijwillige verkoping van de boerenhofstede genaamd Vredenoord en de terreinen, behorende tot de geamoveerde boerenhofstede genaamd Bethlehem, beide aan de Broeksloot gelegen, met schuren, stallen, hooiberg, erf, tuinen, weiland, hakhout, weg, water, ophaalbruggen en gedeelte straat, gelegen onder de gemeente Voorburg en 's-Gravenhage, in de Veen- en Binckhorstpolder en strekkende van de Prinses Mariannelaan te Voorburg over de Broeksloot en de Binnenwatering en langs de Spoorweg van Voorburg naar 's-Gravenhage, tot de Boven Veenwatering, met een totale grootte van 22.52.53 ha. Deze openbare verkoping zou geschieden in het Stationskoffiehuis te Voorburg ten overstaan van notaris A.J. Tassemeijer te Den Haag en wel op 6 en 13 juni van dat jaar. Hiervoor was een catalogus gemaakt, waarin de te veilen percelen werden omschreven en waarin men ook aantekeningen kon maken. Daarnaast zat er een uitklapbaar plan in

waarop de te veilen percelen waren uitgebeeld, zodat men enigszins de ligging hiervan kon bezien.

Het zou hier te ver voeren om op elk perceel c.q kavel in te gaan en we beperken ons hierbij daarom tot de eerste vijf percelen, die betrekking hebben op de beide boerenhofsteden en directe omgeving. Alvorens hierop in te gaan, kunnen we uit de veilingvoorwaarden het volgende vernemen:

De gebouwen zouden pas benomen kunnen worden na 1 mei 1924 omdat zij tot die tijd verhuurd waren, hetgeen voor het overige gold tot 25 december 1923. Dat de verscheidene percelen grond en gebouwen en opstallen in de huur waren bij de weduwe C.J. Koot, geboren Schilperoort en bij G. de Wit. De stenen schuur (kavel 1) bij de boerenhofstede Vredenoord, die gebouwd was door de weduwe C.J. Koot-Schilperoort, met het aangrenzend houten afdakje, zou bij het eindigen van de huur door de koper van haar moeten worden overgenomen voor een som van fl. 500,-. De kassen en al het glas daarvan (kavel I) en enkele schuurtjes in het land, alsmede een op kavel IV zich bevindende houten schuur en hooiberg, waren eigendom van de huurders en mochten door hen bij het eindigen der huur worden teruggenomen. Ook het gras (dat men nog van het land zou afhalen), hooi en mest zouden eigendom blijven van de huurders.

- Perceel I De bouwmanswoning, genaamd 'Vredenoord', met koestal, schuur, hooiberg, erf, werf, tuin, water en weg, aan de Broeksloot, groot 33 are en 67 centia- ren kadaster gemeente Voorburg F. no. 2683, met aandeel in huur fl. 601,08
- Perceel II Een perceel weiland, met laan en gedeelte straat, aan de Prinses Mariannelaan, kadaster gemeente Voorburg, sectie F. nos. 464 en 463, samen groot 89 are en 85 centia- ren, en dat deel van sectie F. no. 1634, voorzover dat strekt langs gemelde percelen sectie F. nos. 463 en 464, met aandeel in huur fl. 130,-
- Perceel III Een perceel weiland, en gedeelte straat aan de Prinses Mariannelaan, kadaster gemeente Voorburg, sectie F. no. 460, groot 1.47.04 ha. en dat deel van sectie F. no.1634 voorzover dit strekt langs sectie F. no. 460, met aandeel in huur fl. 339,29½

Titelblad van de brochure voor de openbare vrijwillige verko- ping van Vredenoord en het voormalige Bethlehem in 1923. Collectie auteur

De pachters

De grote boerenhofsteden met landerijen werden veelal gekocht door de meer gefortuneerde lieden, die buiten het dorp woonden. Naast dat zij een dergelijk bezit als een soort tweede huis beschouwden voor de zomermaanden, was het ook een investerings- c.q. beleggingsobject. Door verpachting, de landerijen veelal van kerstmis tot kerstmis en woning en opstallen vanaf 1 mei tot en met eind april, probeerde men een zo hoog mogelijk rendement hieruit te halen. Een pachter op een dergelijke boerderij behoorde al gauw tot de middenklasse en vertegenwoordigde ook vaak via machtiging zijn heer of mevrouw bij diverse transacties. Omdat het aantal te verpachten grote hofsteden in Voorburg nogal beperkt was in verhouding tot de eventueel gegadigde pachtlieden, was veelal enige voorspraak of familiebemoeienis hieromtrent onontbeerlijk, waarbij men in sommige gevallen erg ver kon gaan. Natuurlijk waren er ook lieden die de gunst van hun heer of mevrouw verspeelden en dan konden andere familieleden het voor de rest daar veelal ook wel vergeten. Daarnaast konden tegenslagen er toe leiden dat men het niet rooide en dat men niet meer aan zijn verplichtingen kon voldoen. Kortom, er bestond een zekere concurrentie onder pachters, gezien het schaarse aanbod van pachtboerderijen. Daarom bleven sommige lieden vrij lang, soms van generatie op generatie, op dezelfde boerderij.

Bij de verpachting van de boerenhofsteden Bethlehem en Redenburg/Vredenoord in de 19e eeuw kon dit nog wel eens rare situaties opleveren. Omdat beide boerderijen vlak tegen elkaar aan lagen, werden ze de ene keer als één geheel aangemerkt en dan weer als apart. Duidelijk heeft bij deze twee boerderijen de familierelatie een tijdlang een belangrijke rol gespeeld, hetgeen van de lezer enige oplettendheid vraagt. Daarnaast wisselde men ook nog wel eens met elkaar onderling.

We zullen per boerderij de opvolging van verpachting volgen, waarbij soms een zijsprong wordt gemaakt om enige duidelijkheid te scheppen, gezien de familierelaties en andere bijzonderheden.

Gerdijn/Bethlehem

Wie vanaf het begin deze boerderij, die later Bethlehem werd genoemd, beheerden/pachtten is niet bekend, daar hiervan in de eigendomsovergangen uit de 17e eeuw niet wordt gerept. Pas tegen het eind van de 17e eeuw wordt van pachters mel-

ding gemaakt. Vermoedelijk omstreeks 1693 moet op de boerderij gekomen zijn Pouwels Crijnz Lelyvelt, die in dat jaar op 5 juni huwde met de uit Wassenaar afkomstige Pieternella Albrechtsd. van Raaphorst (overleden te Voorburg 9 april 1719). Meestal betrad een jongeman een boerderij om daarna snel te huwen en een gezin te stichten. Op 7 april 1706 geeft Margaretha Maria de Haas, weduwe van Jan van Loon en wonende te Den Haag, eigenaresse van de boerderij, haar pachter Pouwels Crijnz Lelyvelt opdracht voor haar te verkopen een strook grond aan Simon de Brienne. (Hij zou hierop in 1706 de hofstede Haagvliet bouwen.) Ook bij de overgangen van eigendom in 1709 wordt over hem gesproken en kunnen we tevens vernemen dat hij op zijn kosten een derde 'barg' (hooiberg) heeft laten zetten en een karnmolen. Blijkbaar was hij een graag geziene pachter bij de eigenaren. In de overgang van 1732 aan de heer Quarles wordt vermeld dat Lelyvelt nog huurder was, wat de landerijen aangaat tot 22 februari 1738 en de woning en verdere opstallen tot 1 augustus 1738. Dit alles tegen een jaarhuur van fl. 460,-. Na het overlijden van Lelyvelt te Voorburg op 20 april 1843, zal de pacht worden voortgezet door zijn zoon Krijn Paulusz. Lelyvelt. Deze was te Voorburg op 4 mei 1732 gehuwd met Antje Willemsd. van Veen. Dit echtpaar kreeg vier dochters en een zoon, die al binnen twee maanden kwam te overlijden. Hoe de verpachting na het overlijden te

Van de oude boerderij Bethlehem bestaan geen afbeeldingen. Hier is slechts een resterend oud bijgebouw op het erf van deze hofstede te zien. Daarachter ziet men een deel van het dak van boerderij Vredenoord, voorheen Redenburg. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

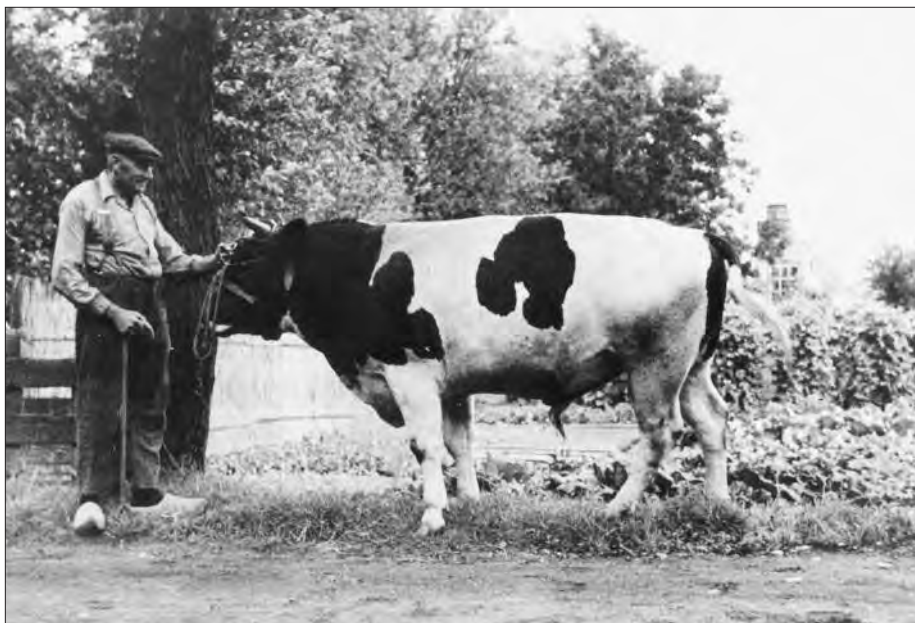
Linkerpagina: Kadastrale tekening van de in 1923 te veilen percelen. Perceel I is boerderij Vredenoord. Perceel IV is de geamoveerde boerderij Bethlehem. Collectie auteur

Voorburg op 10 september 1771 van Krijn Paulusz. Lelyvelt is verlopen, is niet geheel duidelijk. Of zijn weduwe het bedrijf nog een tijdje heeft voortgezet is evenmin bekend.

Waarschijnlijk is de pacht via introuwen, zij had tenslotte een aantal dochters, overgegaan in andere handen, naar een echtgenoot van een van de dochters.

Als het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 een feit is, zien we op deze bouwmanswoning de kleinzoon van Krijn Paulusz. Lelyvelt, te weten Gerrit van Leeuwen. Deze, geboren te Rijswijk in 1778, was een zoon van Gerrit Cornelisz. van Leeuwen en Pieternel Krijnsdr. Lelyvelt. Hij huwde te Pijnacker met Apolonia Tas, geboren aldaar in 1793 en dochter van Leendert Tas en Maria Leendertsd. van Vliet. Zo'n twintig jaar zou hij de boerenhofstede met landerijen onder zich hebben. Toen hij op 5 september 1835 overleed, zette zijn weduwe de bouwrij voort. Lang bleef zij geen weduwe, ze huwde op 18 november 1836 te Voorburg met de te Rijswijk geboren (5 december 1801) Cornelis Heemskerk, waarna beide echtelieden het pachtcontract zouden voortzetten. Toen de boerenhofstede met landerijen in 1850 van eigenaar wisselde, was er nog enige achterstand met de betaling van de huurpenningen. In die tijd bedroeg de jaarlijkse pachtsom voor de woning met opstallen en landerijen fl. 1.780,35.

Frans Koot met zijn stier, op de achtergrond een deel van de topgevel van boerderij De Vet, opname eind jaren vijftig 20e eeuw. Collectie G. Koot, Zoetermeer

Nadat Apolonia Tas op 17 mei 1861 te Voorburg was overleden, zette zoon Gerrit van Leeuwen (geboren te Voorburg op 30 mei 1818 uit haar eerste huwelijk) de boerderij met zijn stiefvader nog enige jaren voort. Toen hij ongehuwd overleed op 7 december 1869 te Voorburg, vond Cornelis Heemskerk het blijkbaar wel genoeg en vertrok het jaar erop naar zijn dochter uit het huwelijk met Apolonia Tas, Gerarda Theresia Heemskerk, die in Den Haag woonde.

Vanaf 1870 werd de pacht door jonker Jacob Jan de la Bassecour Caan gegund aan Denijs de Wit. (Familieverwanten van hem zou men later ook tegenkomen op verschillende andere boerderijen binnen Voorburg, zoals op Essesteijn en Vreugd en Rust). Deze Denijs de Wit, geboren te Valkenburg 18 januari 1842, huwde met Clasina van Dijk, geboren te Sassenheim op 17 december 1848 en overleden te Voorburg op 13 augustus 1916, welk echtpaar 9 kinderen zou krijgen, allen geboren op boerderij Bethlehem. Hij zou begin 20e eeuw worden opgevolgd, waarschijnlijk na zijn overlijden op 19 januari 1907, door zijn enige nog levende zoon Gerrit de Wit. Deze was geboren te Voorburg op 12 december 1873 en huwde met Antje Knibbe, geboren te Haarlemmermeer op 25 mei 1877. Hoewel de boerderij in 1916 grotendeels was afgebrand en gesloopt, op een grote stenen vrijstaande stal en houten schuur na, bleef Gerrit de Wit het erf en werf met de daar nog op staande rest opstallen en percelen land huren en zette op deze manier het bedrijf voort tot aan zijn dood op 14 juli 1923. In dat jaar was de huur van het geheel nog gesteld op fl. 2.428,29¹/₂ 's jaars.

Nieuwe eigenaars, c.q. bewoners 'Nieuw Bethlehem'

Daar het eigendomsbezit van de stal, schuur, erf en werf, water en weg, waar vroeger de geamoveerde bouwmanswoning Bethlehem gelegen aan de Broeksloot, in andere handen was overgegaan via publieke veiling op 6 en 13 juni 1923, zouden nadien hier ook andere bewoners op komen. Het bezit kwam in handen van de weduwe Elisabeth Koot geboren Schilperoord. Daar haar huurcontract van de de woning Vredenoord afliep per 1 mei 1924 en ze daarna ook de genoemde boerderij moest verlaten, daar deze in handen was gekomen van Bartel Wilton, liet ze op het erf tussen de oude nog staande stenen stal en houten schuur in dat jaar een nieuw woonhuis bouwen, naar ontwerp van de architect Burgmeijer. Daarvóór had zij in januari 1924 vergunning verkregen van de gemeente Voorburg om aldaar met haar nog thuis wonende kinderen heen te verhui-

zen. De percelen grond huurde men onder meer in de Binckhorstpolder. Doch met het eertijds grootschalige boeren was het grotendeels wel gedaan. Was de voornaamste bron van inkomsten nog aan het eind van de 19e eeuw het vervaardigen van boter en kaas, deze huisnijverheid was inmiddels geheel overgenomen door de grote coöperatieve zuivelfabrieken en men hield zich grotendeels bezig met melk voor consumptie-doelinden. En zo leverden ze hun melk aan de 's-Gravenhaagse Melkinrichting later beter bekend onder de naam 'De Sierkan', die later ook in Huize Swaensteyn in de Herenstraat te Voorburg een melksalon zou houden. Weer later zou men leveren aan de Consumptie Melk Centrale te Den Haag. Inmiddels werd de weduwe Koot-Schilperoot geassisteerd door onder meer haar zoon Franciscus Caspar Koot (1903-1979), die na haar overlijden in 1938 op het bedrijf bleef en het voortzette. Ondanks de drang van de gemeente Voorburg dergelijke bedrijfsactiviteiten te weren uit woongebieden, mede uit oogpunt van hygiëne, hetgeen er al toe had geleid dat bijna alle andere boerderijen/tuinderijen aan de Broeksloot in het Westeinde in de jaren dertig waren gesloopt en op de vrijgekomen gronden woningen waren gebouwd, wist boer Koot het

nog te rekken tot halverwege de jaren vijftig. Nadat het goed was overgegaan in handen van de gemeente Voorburg, bleef hij nog tot in de jaren zestig het huis en erf bewonen. Na zijn vertrek in 1966 werd alles direct met de grond gelijk gemaakt. Hiermee was het laatste stukje van het agrarische verleden aan de Broeksloot in het Westeinde van Voorburg, en tevens het landelijke karakter, dat vroeger vele schilders had geïnspireerd, definitief uitgewist.

Redenburg/Vredenoord, een hofstede van weduwnaars en weduwen

Op deze boerenhofstede komen we in de eerste helft van de 19e eeuw de halfbroer van Apollonia Tas tegen, te weten Adrianus, geboren te Pijnacker in 1801, die gehuwd was aldaar met Cornelia van Soest geboren 8 april 1803 te Pijnacker. Adrianus was de zoon van Leendert Tas en diens tweede vrouw Baartje (Barbara) Droog. Zijn moeder zou voor de tweede keer huwen te Pijnacker op 3 april 1807 met Cornelis Cornelisz. van der Post uit Voorschoten.

Nadat Cornelia van Soest op 1 februari 1846 weduwe was geworden, huwde zij opnieuw te Voorburg op 16 mei 1847 met

*Voorzijde van boerderij Vredenoord, voorheen Redenburg rond 1910, met geheel rechts het dak van een stal horende bij boerderij Bethlehem.
Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg*

Gezicht vanaf de Broeksloot op het erf van boerderij Vredenoord, voorheen Redenburg, met op de achtergrond een stalgedeelte van boerderij Bethlehem. Opname rond 1920. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

de uit Pijnacker afkomstige Franciscus van der Geest, eveneens daar geboren op 18 september 1807. Samen zetten deze echtelieden de pacht over Redenburg voort. Toen Van der Geest de 70-jarige leeftijd bijna had bereikt, vond hij het welletjes en liet hij het pachtcontract niet verlengen. Op woensdag 10 april 1878 om tien uur in de morgen liet hij via notaris Dirk Jacobus Klink al zijn roerende goederen (evenals de levende have) openbaar verkopen. Deze verkoping werd gehouden op de bouwmanswoning Vredenoord, die eertijds Redenburg was genaamd. Het leverde hem een bedrag op van fl. 5.238,65. Een aardige bijkomstigheid van deze openbare verkoping is dat we een indruk kunnen krijgen van het aantal stuks levende have en wat voor soort activiteiten er werden gebezigd. Daarnaast werd er ook in de lijsten van verkoping melding gemaakt aan wie verkocht werd. Hieronder komen veel bekende namen voor van boeren die op andere Voorburgse boerderijen boerden, zoals Van der Ham, De Wit, Koot, Hooijmans, Van Haastert, etc. Het zou hier te ver voeren uitgebreid op die lijst van de openbare verkoping in te gaan, doch hieruit is wel op te maken dat een van de belangrijkste bronnen van inkomsten toentertijd bestond uit het produceren van boter en kaas, gezien de zeer vele attributen en gereedschappen die hiervoor nodig waren en verkocht werden op die veiling. In dat opzicht verschilde boer-

derij Vredenoord niet veel van de andere Voorburgse boerderijen. Voor wat betreft de levende have komen we op de bewuste veiling 11 afgekalfde koeien, 7 kalveren, 1 vaars, 1 kalf, 4 pinken, 1 bruine merrie en 6 kippen met een haan tegen, wat nogmaals aangeeft dat het hier om een melk-/zuivelboerderij ging. Niet lang heeft het echtpaar Van der Geest-van Soest, dat kinderloos was, van zijn gezamenlijke rust kunnen genieten. Cornelia van Soest kwam al spoedig te overlijden op 24 mei 1878 te Voorburg. Haar man zou op bijna 90-jarige leeftijd op 16 april 1897 te Voorburg overlijden in het Oude Mannen Gesticht.

Door sterke bemoeienissen van onder meer de familie Van der Post om deze boerderij binnen de familie te houden, werd als opvolger van Franciscus van der Geest op Vredenoord vanaf mei 1878 Jacobus Adrianus Hooijmans (geboren 1 januari 1850 te Voorburg) als pachter naar voren geschoven. Hij was afkomstig van Zuyderloo (gelegen langs de Broeksloot, tussen het Loo en Westerloo) en gehuwd met Margaretha Maria Barbara van der Post (geboren 8 oktober 1843 te Voorburg), dochter van Cornelis van der Post (die een halfbroer was van Adrianus Tas die in het begin van de 19e eeuw op deze boerderij zat) en Margaretha Jacoba van Veen. Margaretha Maria was een kleindochter van van Cornelis van der Post en Barbara Droog, dus ook hier weer een achternicht van Adrianus Tas, de eerste man van Cornelia van Soest. Haar moeder Margaretha Jacoba van Veen was eerst gehuwd met Dirk van Haasteren/Haastregt en woonde op een boerderij aan het Oosteinde naast boerderij Woelwijk van de familie Hooijmans. Het is duidelijk dat familieverstrengelingen hierbij een grote rol hebben gespeeld. Dit echtpaar zou zes kinderen krijgen, waarvan er twee jong overleden. Nog geen 32 jaar oud overleed op 12 maart 1882 plotseling Jacobus Adrianus Hooijmans, een zwangere vrouw met vier kinderen achter latend. De weduwe Hooijmans-van der Post zou nadien het boerenbedrijf voortzetten totdat zij besloot op 22 mei 1885 opnieuw in het huwelijk te treden met Cornelis Johannes Koot (geboren te Voorburg op 5 februari 1855), zoon van Cornelis Koot en Adriana Cornelia van der Kley, uit welk huwelijk nog een zoon werd geboren. Pas in het jaar erop, op 28 mei 1886, werd de pacht overgeschreven op naam van Cornelis Johannes Koot. In hetzelfde jaar werd er enige opschudding veroorzaakt door brand op de boerderij. Op 7 november 1885 moest de toenmalige brandwacht in actie komen omdat vermoedelijk door toedoen van de nabijheid van een schoorsteen een deel van het opgeborgen hooi vlam gevat

had. De schade werd geschat op zo'n fl. 2.100,-, voor die tijd een aanzienlijk bedrag.

Nadat Margaretha van der Post, 54 jaar oud, op 23 juni 1898 te Voorburg was overleden, trouwde de toen nog betrekkelijk jonge Cornelis Johannes Koot opnieuw op 28 april 1899 met Elisabeth Schilperoort (geboren te Veur op 25 april 1864), dochter van Franciscus Schilperoort en Apolonia Springers. Zij zouden nog vijf kinderen krijgen, te weten Margaretha Johanna (1900-1993), Franciscus Casper (1903-1979), Gerardus Johannes (1904-1993), Petrus Jacobus (1906-1985) en Johannes Adrianus (1910-1978). Boer Cornelis Johannes Koot overleed op 9 april 1915 te Voorburg. Zijn kordate weduwe Elizabeth Schilperoort zou nadien het boerenbedrijf voortzetten, geassisteerd door Jacobus Adianus Hooijmans (1878-1949), uit het eerste huwelijk van Van der Post met Hooijmans en door Cornelis Adrianus Koot (1886-1927), uit het tweede huwelijk van Van der Post met Koot. Haar eigen kinderen waren nog te jong toentertijd.

Toen in 1923 op de publieke veiling in het Stationskoffiehuis van Voorburg de boerderij en landerijen openbaar werden verkocht, besloot de weduwe Koot het ernaast gelegen terrein met opstallen van de geamoveerde boerderij Bethlehem te kopen, om hier, nadat er een nieuw woonhuis op was gezet, met haar kinderen heen te verhuizen en het bedrijf aldaar in wat afgeslankte vorm voort te zetten. Nadat zij boerderij Vredenoord had verlaten, kwam hier de heer Mosterd op wonen, die arbeider was in dienst van de eigenaar Bartel Wilton. Doordat na het overlijden van de heer Wilton te Voorburg in 1938, de erven deze boerderij hadden verkocht aan de gemeente Voorburg, trad de heer Mosterd in dienst bij W. van Leeuwen en verhuisde in dat jaar naar boerderij Heeswijk, die ook tot het bezit had behoord van Bartel Wilton.

Al snel werd boerderij Vredenoord met de grond gelijk gemaakt om plaats te maken voor woningbouw.

Op het erf van boerderij Koot in het Westeinde van Voorburg, bij het hek naar het land toe. Staande v.l.n.r.: Apolonia Koot, geb. van Veen, Gerardus, Jan en Piet Koot, hiervóór zittend v.l.n.r. Jacobus Hooijmans, Elisabeth Schilperoort en Margaretha Koot. Opname begin jaren twintig 20e eeuw. Collectie Koot, Haarlem

Bronnen

Gemeentearchief Den Haag: archief notaris W.J. Huygens.
Gemeentearchief Haarlem: archief notaris W.A. Hasselaar.
Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg: doop-, trouw- en begrafenisboeken en burgerlijke stand.
Gemeentearchief Rijswijk: doop-, trouw- en begrafenisboeken en burgerlijke stand.
Gemeentearchief Rotterdam: de Vroedschap van Rotterdam.
Genealogie families Hooymans, Koot, Lelyveld, De Wit.

Hoge Raad van Adel: families Quarles, Quarles van Ufford, La Bassecour Caan, Beelaerts van Blokland.
Kadaster Zuid-Holland, regio Zuid-West.
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag: afdeling couranten.
Nationaal Archief, Den Haag: notariële archieven Zuid-Holland na 1842, standplaats Voorburg; oud-rechterlijke archieven in Zuid-Holland, de delen 7, 9, 11 t/m 13.

Beelaerts van Blokland, jhr. dr. W.A., 'Het huis Vliënborg te Voorburg', in: *Die Haghe jaarboek*, 1934.
Booma, J.G.J. van, *Dit is 't Memoriboec van Voirburch* (Hilversum, Verloren, 1991).
Culturele Raad van Zuid- en Noord-Holland, *Holland rond 1840* (1990).
Gens Nostra, jaargang 1984, 429 en 1986, 492.
Gorris, G., mr H. Hardenberg, D van der Meide, drs. N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (1977), derde druk.
Krogt, M.R. van der, C.L. van der Leer, J.H.M. van der Zon, *Kadastrale Atlas Zuid-Holland, dl. 11 Voorburg* (Zoetermeer, Van Roekel en Henstra, 2000).
Vink, A.W. de, 'Voorburgsche Buitenplaatsen', in: *Die Haghe jaarboek*, 1903.
Vis, B., *De geschiedenis van de Voorburgse brandweer* (1982).

Met dank aan de heer A. Gordijn, Schiedam.

De Duivesteynen

bijna zeven eeuwen eigenaren en bewoners

Wilco de Jonge

Juist iets ten oosten van de nieuwe wijk Sijtwende liggen de voormalige boerderijen West- en Oost-Duivesteyn. De vlak na het jaar 2000 gebouwde woningen staan vrijwel allemaal op de destijds bij deze Duivesteynen behorende landerijen. Er heeft hier echter nóg een Duivesteyn bestaan. De twee boerderijen zijn tussen 1606 en 1612 namelijk voortgekomen uit de middeleeuwse ridderhofstede Duivesteyn (ook wel Klein-Duivenvoorde geheten naar de eerst bekende bewoners). Enkele tientallen meters ten noorden van de boerderij West-Duivesteyn is nog tot in 1987 een eiland zichtbaar geweest waarop ooit het Middeleeuwse hoofdgebouw van die hofstede stond.

*West-Duivesteyn in 1954.
Foto particuliere collectie*

In de Middeleeuwen was dit het domicilie van een tak van het bekende adellijke geslacht Van Duivenvoorde. Tegenwoordig staat het gebouw van de leefgemeenschap 'Centraal Wonen' op het voormalige wooneiland. Na de teloorgang van het riddergoed was in de 17e eeuw de familie Utenhage de belangrijkste eigenaar van het in een buitenverblijf veranderend bezit. Nadat het eigendom daarna nogal eens in andere handen was gekomen, streken in de eerste helft van de 19e eeuw telgen uit de familie Van der Kleij als pachters op de boerderijen neer. Vlak na 1840 verschijnt op Oost-Duivesteyn een Cornelis Koot. Nakomelingen van deze families leven nog steeds in de omgeving.

Het landschap rond de Duivesteynen wordt nu zeker 200 generaties lang bewoond. De lezer krijgt hier een blik op de laatste zeven eeuwen en wordt bovendien meegenomen naar de geschiedenissen van een paar boerenfamilies in de 19e en 20e eeuw. Hieronder volgt de reconstructie van een stukje oer-Hollandse geschiedenis.

Oudste bewoning

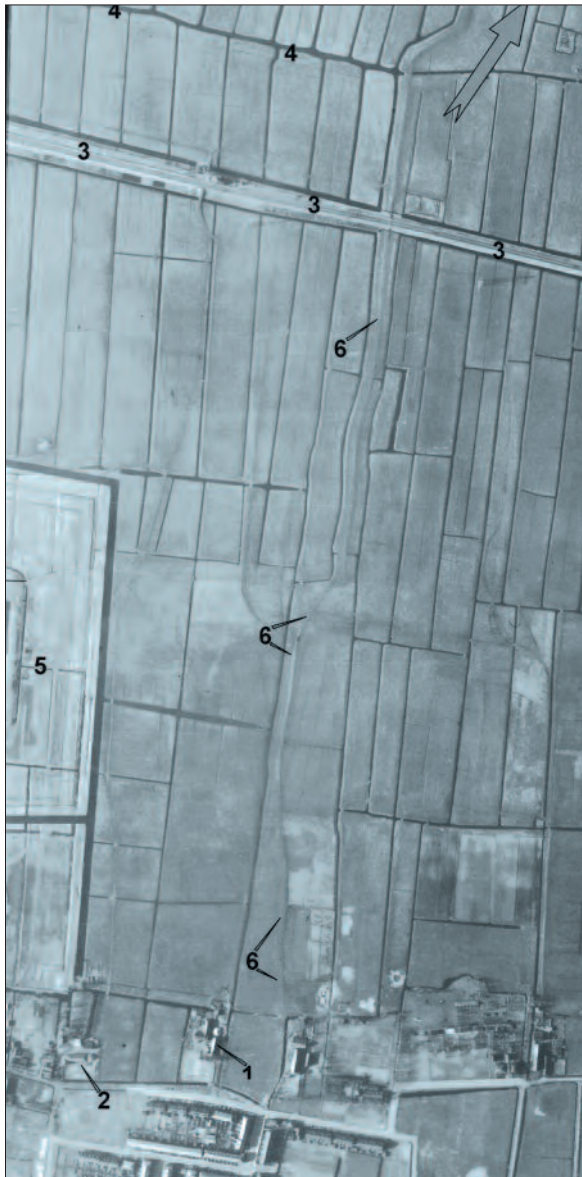
Tussen 3800 en 3500 v. Chr. vormden de wind en het water op de plaats van Rijswijk, Voorburg, Leidschendam en Voorschoten een tot 500 meter brede zandrug. Op deze strandwal ontstonden daarna duinen tot zo'n vier à vijf meter hoog. Erachter, in het binnenland, lag eerst nog een soort wadden-zee, maar na de verzoeting van het van de zee afgesloten rakende gebied begon er zich een dik veenkussen te vormen. Verder westwaarts ontstonden weer nieuwe strandwallen. Tussen de volgende strandwal, die waar Wassenaar en Den Haag op liggen, en de eerstgenoemde groeide ook weer veen. Deze omgeving nu, was hoogst aantrekkelijk om in te wonen. De met loofbos begroeide duingrond was een plaats waar men de voeten droog kon houden, waar in de ondergrond water van een uitstekende kwaliteit viel te vinden en waar bovendien nog akkerbouw mogelijk was. Op de eraanst liggende veengronden weidde men het vee, viel turf voor het verbeteren van de zandgrond te halen, en in de vochtiger gebieden jaagde en viste men.

Het terrein rond de Duivesteynen is daarom ongetwijfeld al vanaf de vroegste tijden bewoond, hetgeen door recent archeologisch onderzoek vrijwel zeker is komen vast te staan. Tussen 1998 en 2000 trof de Archeologische Werkgroep Voorburg op minder dan 150 meter ten zuidwesten van West-Duivesteyn,

vlak naast het perceel van de scoutingverenigingen aan de Veurselaan, de bewijzen van een meer dan 4000 jaar oude cultuur aan. De resten van vuursteenbewerking en aangetroffen potscherven kunnen tot de zogenoemde Vlaardingencultuur worden gerekend. Bij veldverkenningen in 1986 en 1997 vond men aan diezelfde kant van West-Duivesteyn ook scherven uit de Late IJzertijd (de periode van circa 250 v. Chr. tot het begin van de jaartelling) en de Romeinse tijd. Twee- à driehonderd meter ten oosten van West-Duivesteyn, in het uitbreidingsplan Voorburgseweg, was eerder al, tussen 1984 en 1987, veel Romeins glas en aardewerk gevonden. Dat dateerde van circa 100-260 na Chr. In die tijd zal er in de directe omgeving een kleine nederzetting van Cananefaatse boeren hebben gelegen. De geschiedenis van de in de 17e eeuw vergraven Elsberg doet verder de aanwezigheid van een vroegmiddeleeuws heidens heiligdom vermoeden, maar werkelijk vast staat dat niet (nader hierover in W. de Jonge, 2001, hoofdstuk 16). Het op een duin bij de huidige Mauvelaan geplaatste heiligdom zou na de kerstening door een kapelletje zijn vervangen. Voorlopig ziet het er vooral naar uit dat er hier na de Romeinse tijd weinig mensen hebben gewoond, want pas voor de periode 1000-1200 zijn er wat meer vondsten bekend.

Grondbezit en economische kansen, de adel aan de macht

Tussen de twee rijen oude duinen van enerzijds Voorburg en Leidschendam en anderzijds Wassenaar is vermoedelijk al in de 11e eeuw de ontginning van de veengronden ter hand genomen. Het vruchtbare veen was er tegen die tijd zo hoog aangegroeid dat het na het aanleggen van eenvoudige ontwateringsloten geschikt gemaakt kon worden voor de akkerbouw. Dat het veen door de ontwatering zou gaan inklinken en vervolgens opnieuw te nat voor het graan zou worden, is klaarblijkelijk voor lief genomen. In deze tijd van bevolkingsgroei vond men het in elk geval alleszins de moeite waard om het desondanks in bezit te nemen. De grond viel daarbij als vanzelf in handen van de steeds machtiger wordende adel, want in deze periode van de geschiedenis waren er alleen vanuit die hoek voldoende leiding en werkkraft te organiseren. De graaf van Holland had in deze periode namelijk nog maar weinig gezag en de kerk kon slechts de (overigens niet al te kleine) kruimels meepikken die er van de adellijke tafel vielen. De adel maakte van het grondbezit en de inkomsten een goed gebruik voor het in stand houden en uitbreiden van haar invloed en status. Het feitelijke werk viel echter toe aan de gewone man: lijfeigenen en (half-)

Legenda:

- 1 = Oost-Duivesteyn (op de rand van het oude duingebied)
- 2 = West-Duivesteyn (op de rand van het oude duingebied)
- 3 = De spoorlijn Amsterdam-Den Haag
- 4 = De Schenk
- 5 = Duitse fortificaties
- 6 = De Landscheidingsdijk

vrije boertjes. Zij verwijderden de overdadige begroeiing van berken en struikgewas en deden het grondwerk. Een deel van de in 1997 nog direct ten noorden en noordwesten van West- en Oost-Duivesteyn aanwezige slootjes zal in eerste aanleg door deze mensen zijn gegraven. Oude kaarten en luchtfoto's tonen ons dat die ontginning vanaf het oude duin heeft plaatsgevonden en dat de hoofdrichting ervan naar het noordwesten is geweest.

Men heeft niet erg lang van het graan kunnen genieten. In de tweede helft van de 12e eeuw ontstonden er problemen met de afwatering. De inklinking van de veengronden maakte de akkerbouw onmogelijk. Vanuit het noordoosten, dat wil zeggen vanuit de richting van de snel verzandende Oude Rijn, stroomde steeds meer water toe. En graan houdt niet van 'natte voeten'. Men moest uit noodzaak op veeteelt overgaan. Voor het aanleggen van de noodzakelijke waterkeringen en grotere afwateringskanalen werd ondertussen veel meer samenwerking en onderlinge afstemming nodig. Omdat dát het vermogen van de verdeelde adel te boven ging, concentreerden de hoofdlijnen van het bestuur zich meer en meer bij de graaf en de waterschappen. Het is deze periode, de periode zo rond het begin van de 13e eeuw waarin de Vliet en de Landscheidingsdijk werden aangelegd, dat wij wat meer zicht op de plaatselijke geschiedenis beginnen te krijgen. Vanwege de rond het adellijke erfrecht menigmaal ter discussie staande bezitsverhoudingen en het toenemende belang van het lokale bestuur verschijnen de eerste geschreven bronnen. Daarin vinden wij – naast de verwijzingen naar eigendom, graaf en waterbeheer – vooral de leden van de plaatselijke adel. De naam Van Wassenaer neemt daarbij een prominente plaats in.

De omgeving van Voorburg, Leidschendam, Voorschoten en Wassenaar maakte al vóór 1200 deel uit van het kerngebied van het geslacht Van Wassenaer, waarvan een zijtak in 1221 het – trouwens nog steeds bestaande – kasteel Duivenvoorde tussen Leidschendam en Voorschoten in handen kreeg. Men noemde de tak om die reden het geslacht Van Duivenvoorde. De eerstgeboren zoon heette vrijwel altijd Arent (ook wel Aernt, Arnout, of Arnoud). Ook de namen Jan en Dirk (ook wel Dirck, Diederik, Diderik, of Diderick) kwamen in bijna elke generatie voor. Terwijl de ambachtsheren van Voorburg en Veur veelal stamden uit het geslacht Van Wassenaer, dat wil zeggen de stam waarvan de Van Duivenvoordes zich vlak na 1200 hadden afge-

Luchtfoto uit 1945. De oude ontginningsrichting is nog duidelijk te zien. Luchtfoto RAF

splitst, waren de eerste eigenaren van ons Duivesteyn weer een jongere tak van de Van Duivenvoordes. De heren van Duivesteyn hadden veel invloed en aanzien in deze omgeving, maar zij behoorden niét tot de adellijke top. Voor het handhaven van hun positie en status waren zij afhankelijk van de steun van hoger geplaatste familieleden én van het bezit en de inkomsten van een ridderhofstede.

De ridderhofstede en de jongere tak van het geslacht Van Duivenvoorde

De hofstede Duivesteyn lag in het uiterste noordoosten van het toenmalige ambacht Voorburg, direct naast de van circa 1200 daterende Landscheidingsdijk. De landerijen strekten zich uit van het Oosteinde in het zuidoosten tot aan de Schenk in het noordwesten. De hofstede verschijnt voor het eerst in de

geschreven bronnen in de 14e eeuw, op het moment dat een Van Duivenvoorde het van zijn oudere broer in achterleen krijgt. De eerste ons bekende eigenaar noemde zich Dirk of Diederik van Duivenvoorde (ook wel: van Duyvenvoirde, van Duyvenvoorde, van Duvenvoird, van Duvoird, of de Duvenvoirt). Hij kreeg het circa 60 morgen, ongeveer 51 hectare, grote bezit in 1383 in handen als een achterleen van de familie Van Duivenvoorde in Voorschoten. Het nageslacht van Dirk omvatte een aantal illustere persoonlijkheden, maar stierf na zes generaties uit, met de kinderloze dood van een laatste Dirk - in 1593 te Brielle - (nadere genealogische gegevens in W. de Jonge, 2001, hoofdstuk 13).

Op de plaats van de hofstede Duivesteyn heeft waarschijnlijk al vóór 1383 een eerdere hofstede of toch in elk geval een uit de

Een kogelpot van Voorburgse bodem (circa 12e eeuw).

Foto auteur

eerste ontginningsperiode stammende boerderij gestaan. Bij het archeologisch onderzoek kwam namelijk het zogenoemde kogelpotaardewerk en het uit het Duitse Rijnland afkomstige Pingsdorf-aardewerk te voorschijn. De kogelpotten waren tot in het begin van de 13e eeuw de huishoudelijke manusjes van alles en hun naam duidt op de vorm: met ronde bodem en zonder pootjes daaraan.

Wat dichter naar de Veurselaan lagen over een lengte van circa 30 meter ook de sporen van een meermalen vervangen terrein-afscheiding: ten minste vier verschillend te dateren palenrijen. Tot het in de insteek van die paalgaten aangetroffen aardewerk behoorden het zogenoemde steengoed – dat wil zeggen hard gebakken importaardewerk uit de omgeving van het Rijnlandse Siegburg –, fragmenten kogelpot en wat rood gebruiks-aardewerk. Waar de kogelpotten nog van vóór 1200 kunnen dateren, wijst de overgrote meerderheid van de vondsten echter op het plaatsen en vervangen van de terrein-afscheiding tussen 1200 en 1500. Het daarachter op een omgracht terrein aangelegde hoofdgebouw zal aanvankelijk van hout zijn geweest en in de 14e eeuw in steen zijn uitgevoerd.

Op een gegeven moment is die steenbouw vervangen: toen het laatste middeleeuwse gebouw in 1606 werd afgebroken, kwamen er nog uitzonderlijk zware funderingen tevoorschijn. Met bijbehorende bijgebouwtjes, tuinen, boomgaarden en landerijen is de hofstede in elk geval een oorspronkelijk bezit van de Van Duivenvoordes en daarvoor mogelijk nog van de Van Wassenaers geweest.

In 1383 overleed op het kasteel Duivenvoorde Arent (III) van Duivenvoorde, op de hoge leeftijd van ten minste 79 jaar. Hij had hoge functies bekleed, was voor de graaf van Holland ten tijde van de grote pestepidemie (de Zwarte Dood) van 1347 tot 1349 baljuw van Rijnland en Woerden geweest en had een roerig leven achter de rug. Zoals ook zijn zonen, was hij sterk betrokken bij de tussen 1345 en 1350 ontstane Hoekse en Kabeljauwse twisten, een met kleine ridderlegertjes uitgevochten en van tijd tot tijd heftig opflakkerende burgeroorlog. Door de gevolgen van de pestepidemie hadden grootgrondbezitters als Arent het moeilijk, want de bevolking was danig uitgedund en liet zich niet meer zo gemakkelijk aan het land en een veel-eisende adellijke baas binden. De vraag naar de landbouwproducten stortte in en het inkomen uit de landerijen ontwikkelde zich navenant. Dit versterkte de toch al groeiende invloed van

de graaf. In deze periode van sociale veranderingen en politieke spanningen ontving Arent IV uit de erfenis van zijn vader het kasteel en de kern van het bezit in leen. Op de maandag na St. Marcus (25 april) werd zijn jongere broer Dirk door hem met Duivesteyn beleend. Onze Voorburgse Dirk nu, huwde met Jutte Jens en kreeg een drietal kinderen.

Zoals hun vader speelden Arent en onze Voorburgse Dirk ook een belangrijke rol in de Hoekse partij: beiden waren medeplichtig aan de moord op Aleid van Poelgeest in Den Haag in september 1392, één van de uit de vaderlandse geschiedenis bekende dieptepunten van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Aleid was de maîtresse van de graaf van Holland, hertog Albrecht van Beieren. De reactie van de woedende graaf laat zich denken. Alle 10 moordenaars, en 22 personen die hen met raad en daad terzijde hadden gestaan, werden in 1393 verbannen. Alles overziend viel het voor Arent en Dirk echter nog reuze mee. Zoals elders in West-Nederland hadden hun kastelen en hofsteden ook verwoest kunnen worden! In 1397 kwam het zelfs tot een verzoening: de graaf had de edelen namelijk veel te hard nodig voor zijn krijgstochten. In 1407 is Dirk opgeroepen om met twee van zijn mannen samen met het grafelijke leger tegen Arkel op te trekken. In de periode 1407-1411 wordt Dirk, zoals eerder zijn vader, bovendien vermeld als baljuw en dijkgraaf van Rijnland.

Voorburgse boeren in de 15e eeuw

De aan Dirk onderhorige boeren van Duivesteyn hebben bij tijd en wijle maar weinig van hem gezien. Hij woonde vooral in zijn huis in Den Haag, aan de Korenmarkt (nu het gedeelte van de Groenmarkt tussen de Nieuwstraat en de Venestraat; naast het oude stadhuis). Hoewel de betrokkenheid van de heer bij de grote gebeurtenissen het gesprek van de dag zal zijn geweest, was het regelmatige contact met de priester en de rentmeester voor de gewone mensen belangrijker. Geboorte, dood en ziekte onder het eigen dak van hun in hout en leem opgetrokken behuizingen hielden de boeren het meest bezig. Uit de talloze vermeldingen in het Voorburgse gedenkboek en register van goederen en renten voor de kerkelijke armenzorg, het 'Memoriboec van Voirburch', blijkt niet alleen hun zorg over hun nagedachtenis en plaats in het hiernamaals, doch minstens nét zo veel de praktische zorg voor de eigen oude dag en de erfgenamen.

Wat niet uit het Memoriboec maar eerder uit de archieven van het hoogheemraadschap blijkt, is de strijd om de noordwestelijk liggende veenweilanden droog te houden. Door de bodemdaling werden die alsmat natter en – ten koste van de opbrengst – slechter voor het vee. De boeren hadden hier letterlijk de handen uit de mouwen te steken, en dat gold nu niet meer alleen voor het onderhoud van de Landscheidingsdijk. Zo hebben zij in 1403 hun steentje moeten bijdragen aan het graven van de scheidingsloot, de latere Schenk, op de noordwestelijke grens tussen het bezit van hun heer en dat van de graaf. De opvolging van heer Dirk door Arent Dirkszoon (generatie 2) en de manier waarop er voor diens broer en zus werd gezorgd zullen in 1436 zeker niet onopgemerkt zijn gebleven: broer Jan kreeg de erfpacht over de landerijen aan de overzijde van de Vliet, in het Tedingebroek, en zus Liesbeth was in 1430 al gehuwd (nader hierover: W. de Jonge, 2001, p. 32). Toch zal het begin van de poldervorming nog méér indruk hebben gemaakt: de komst van de eerste windwatermolen in 1446, de Veendam, op de plaats waar de Schenk en de Haagse Trekvlies samenkwamen, het verhogen van een oud pad tot de Broekkade in 1459 en de bouw van een tweede molen in 1461, de Binckhorstmolen, waren voor de veehouders buitengewoon belangrijk.

In januari 1400 moest hertog Albrecht het riemtal (een belasting) voor 'die gemene buere ende huyslude van Voircscoten ende Voerburch' nog verlagen omdat 'vele in onsen steden gevaren ende so grotelic verarmt ende vermindert sijn' maar daarna ging het toch bergopwaarts. Door de sterke groei van steden als Delft, Leiden en Den Haag ontstond in de loop van de 15e eeuw steeds meer vraag naar de producten van de veeteelt. Die vraag gold trouwens ook fruit en groenten en bepaald niet in de laatste plaats het zand van de oude duinen. Het afgraven van de duinen werd in een rap tempo ter hand genomen. Op de al doende naar geestgrond omgezette oude duinen kwam vervolgens de tuinbouw tot bloei. Rond het midden van de eeuw ging het de boeren daarom weer behoorlijk goed, zij het dan dat er een buitenproportioneel deel van de groter wordende koeke in de handen van de grootgrondbezitters, dat wil zeggen de adel, kwam. Van de 600 morgen land hadden de op dat moment circa 750 inwoners van Voorburg maar weinig zelf in handen. Tenminste een derde deel was het eigendom van niet-Voorburgers.

De 16e eeuw: armoede en teloorgang van de hofstede

De 16e eeuw bracht onaangename veranderingen. Door een agrarische crisis liepen de opbrengsten van de akkerbouw snel terug. Daarnaast kampte men met diverse plagen, zoals muisenplagen waarvan de gehele duinstreek veel last ondervond. In 1557 heerste in Voorburg de pest. De epidemie eiste in nog geen drie maanden tijd het leven van bijna 500 dorpelingen, dat wil zeggen maar liefst bijna tweederde deel van de bevolking. In de jaren zestig ging het vervolgens wéér mis met de oogsten en brak in West-Nederland een complete hongersnood uit.

Muisenjaren

Van tijd tot tijd kwamen, vooral als een kwakkelwinter werd opgevolgd door een droge zomer, enorme uitbreidingen van de veldmuisenpopulatie voor. In deze muisenjaren, zoals ze werden genoemd, kon de grasmat door de gangen die de muisen groeven, geheel worden vernield. Het vee moest dan in de weide worden bijgevoerd of vroegtijdig worden opgesteld, zodat de voederrekening van de boer aanzienlijk hoger uitviel dan anders omdat hij elders hooi moest aankopen. Verminderde melkopbrengst en gedwongen veeverkoop kwamen dan ook in muisenjaren veel voor. Tegen de muisen kon men nog weinig uitrichten. Soms liet men het land onder water lopen, zodat vele muisen door verdrinking omkwamen. Dit kon echter alleen als de waterstand hoog genoeg was en afdoende was dit middel niet.

De verschillende ontwikkelingen lieten de familie Van Duivenvoorde niet onberoerd. Het wegvallen van inkomen gaf een groot probleem omdat de lasten van het onderhoud van de hofstede onverminderd hoog bleven. Terwijl men in deze periode door de vele tegenslagen al aan het verarmen was, overleed in 1551 bovendien de nog geen 36 jaar oude Dirk 3 van Duivenvoorde (generatie 5). Zijn vrouw was toen al overleden en zijn minderjarige kinderen kwamen onder de voogdij van een oom. Twee aanwijzingen voor het sowieso al tekortschietende onderhoud aan Duivesteyn zijn de gewaarwordingen bij het archeologisch onderzoek, dat de zuidwestelijke perceelbegrenzing na 1500 niet meer werd vervangen en dat de daarachter bij de Veurselaan liggende waterputten voor het vee buiten gebruik raakten. In 1560 werd de oudste zoon van Dirk, Dirk

Dirkszoon (generatie 6) na negen jaren van voorgedij eindelijk meerderjarig. Voordat hij kon erven, moest de boedel van zijn jong overleden vader worden geïnventariseerd en verdeeld. De landmeter Jacob Coenraetsz maakte daarvoor een kaart van de landerijen en er werd ten gunste van de dochters Margaretha en Anna een huis in Voorhout verkocht. We zullen die kaart straks trouwens weer tegenkomen.

Nu stond men aan de vooravond van de Tachtigjarige oorlog. De beeldenstorm van 1566 hing samen met de welbekende godsdienstperikelen maar ook met de door alle tegenslag ontstane ontevredenheid. De lagere landadel speelde daarbij een leidende rol. Zo werd de beeldenstorm in Voorburg, enkele uren na die in Den Haag, aangevoerd door de regionale edelen Ghilein Zegers en Herbert van Raephorst. De preoccupaties van onze Dirk van Duivenvoorde (generatie 6) komen naar voren als hij in 1566 één van de 200 lagere edelen blijkt te zijn die het uit de geschiedenis welbekende smeekschrift aan de landvoogdes Margaretha van Parma heeft ondertekend. Het haar naar verluiden door een omstander toegesproken 'ce ne sont que des gueux' ('het zijn maar bedelaars') zal op dat moment wel haast letterlijk op Dirk van toepassing zijn geweest. Ondertussen raakte de hele familie Van Duivenvoorde betrokken. Zo huwde een zus van Dirk van Duivenvoorde - Maria - de Dirk van Haefden die men ook wel kent als een medeondertekenaar van het verbond der edelen. Het was een door Alva verbannen rebel die later de veroveraar van Zaltbommel werd genoemd. De jongere broer Johan was volgens de overlevering 'baliu van eenige dorpen in Noort Hollant ende is daer nae tot Amstelredam gestorven in dienst van de Grave Lume ofte van der Marck' en óók een rebel. De door broer Johan gediende graaf was namelijk niemand minder dan Willem van Lumey, graaf van der Marck en leider van de Watergeuzen, de veroveraar van Den Briel, die in augustus 1572 enige dagen vruchteloos het katholieke Amsterdam belegerde. Johan stierf er ongetrouwd. Dirk van Duivenvoorde had toen als direct verwante erfgenamen nog alleen zijn zusters.

Anders dan de heren, bleef de lokale boerenbevolking van Voorburg voor het merendeel het oude geloof toegedaan. Toen de Spaanse belegeraars van Leiden tegen het eind van 1573 in Voorburg en Veur verschenen, hielp hen dat echter maar bijster weinig. De boeren moesten tegen wil en dank meehelpen bij het aanleggen van schansen bij de strategisch gelegen dam in

de Vliet, de Leytsche Dam. Om aan aanvullende materialen, een vrije zichtlijn en een vrij schootsveld te komen dwong men hen mee te helpen bij het slopen van diverse dierbare gebouwen. Het kapelletje van St. Agatha, verder naar het noordoosten op de plaats van een er tegenwoordig nog steeds naar genoemde begraafplaats, viel er aan ten offer, en mogelijk ook een op de Elsberg veronderstelde kapel. De Spaanse soldaten en officieren werden in de wijde omgeving gelegerd. Het laat zich raden wat daarbij met Duivesteyn, het slecht onderhouden domein van een rebelse geus, kan zijn gebeurd.

De rebelse geus, onze laatste Dirk van Duivenvoorde, was gehuwd met Agnes Tseraerts, voor wie hij nog in 1581 enige goederen als weduwepensioen heeft gereserveerd. Nadat Dirk in 1583 baljuw en gouverneur van Brielle was geworden, heeft hij amts halve de begrafenis van Willem van Oranje in 1584 bijgewoond. Volgens de overlevering liep hij bij 'het achtste peert'. Hij woonde voornamelijk in Brielle, waar zijn jongste zuster Anna in 1586 nog voor een tijdje bij hem introk. Hij is er in 1593 kinderloos gestorven en begraven. Het tegen die tijd zwaar vervallen Duivesteyn leverde waarschijnlijk te weinig inkomsten op om voor de weduwe nog interessant te zijn. Het werd verkocht aan de ons verder onbekende Dirck Jacobszn. en Dirck Gerritszn. Daarmee was het geslacht Van Duivenvoorde definitief van de hofstede Duivesteyn verdwenen.

De periode Utenhage, van ruïneuze ridderhofstede tot boerderij en buitenverblijf

In 1606 verkopen Dirck Jacobszn. en Dirck Gerritszn. Duivesteyn voor fl. 9.000,- aan een hoge ambtenaar van de Staten-Generaal, jonkheer Johan Utenhage van Myst. Zijn naam wordt in de bronnen ook wel Uytentage, Uijtentage, Wtenthaege, d'Utenthagen, of d'Utentaghe gespeld. A.W. de Vink, 1903, p. 271 heeft gesuggereerd dat deze Utenhage Duivesteyn kocht van Elisabeth Cuningham, echtgenote van Jhr. Johan de Mieur, maar geeft bij deze bewering geen bronvermelding. Sinds 1590 is de economie in West-Nederland zich krachtig aan het herstellen en Johan is dan ook iemand uit een nieuwe sociale klasse van hoge ambtenaren en welvarende kooplieden die in het bestuur van dorpen en steden een steeds belangrijker rol spelen. Zoals andere nouveaux riches wordt hij aangetrokken door de rust en de aantrekkelijkheid van de landelijke Voorburgse omgeving en de relatief goede verbindingen met Den Haag. Johan is trouwens familie van Van Duivenvoorde en

dat zal bij zijn aankoop (en bij de belening) zeker een rol hebben gespeeld.

Het oude huis is echter in een zodanige staat dat de nieuwe eigenaar het laat afbreken. De bekende auteur Simon van Leeuwen schreef daarover later, rond 1667: 'die het oude Huys alsdoen daar op staande tussen den Lijdweg ende broeksloot, vervallen zijnde (voor het welke nog een ander swaarder gestaan heeft, daar van nog dagelijx veel steenen ende andere materialen diep in den grond gevonden werden) heeft doen afbreken'. Van Leeuwen had dit uit de mond van Johans zoon Diederik vernomen. Uit dezelfde bron weten we dus ook dat het in 1606 afgebroken huis een oudere, en waarschijnlijk ook grotere, stenen voorganger uit de 14e eeuw heeft gehad.

Johan deelde het gebied overlans in twee smalle langgerekte terreinen en hij liet op elk daarvan een 'bouwmanshuys' neerzetten: de heden ten dage nog bestaande boerderijen West- en Oost-Duivesteyn. Hierbij gebruikte hij onder meer het uit het oude Duivesteyn vrijkomende materiaal. Voor West-Duivesteyn zette hij een groot herenhuis. Waarschijnlijk is Oost-Duivesteyn het laatst gebouwd, want op een van de raamkozijnen staat nog steeds het jaartal 1612 vermeld. Deze boerderijen zorgden zo voor een deel van het inkomen, terwijl het herenhuis bij West-Duivesteyn een aangename buitenplaats werd. De al wat oudere Johan hield bij deze dubbele aanpak ongetwijfeld rekening met zijn zonen. Toen hij in 1618 overleed, erfde Johan 2 het oostelijke en Ulrich het westelijke deel. Ulrich kreeg ook het door vader in 1613 vlak bij het dorp gebouwde huis 'Opmyst'. Een derde zoon – Diederik – zal nog minderjarig zijn geweest. Enige jaren later zou hij West-Duivesteyn overnemen. In 1664 kreeg Diederik, ofwel Dirk, Opmyst (en wellicht ook West-Duivesteyn).

Oost-Duivesteyn had na deze verdeling een oppervlakte van 26 morgen terwijl het westelijke deel 1 hont, dat wil zeggen 1/6 deel van een morgen, groter was. Daaruit is trouwens meteen ook af te leiden dat er bij de verdeling in 1619 circa 8 morgen grond werd verkocht, te weten een paar percelen tussen Schenk en Broekkade en een enkel perceel vooraan bij het Oosteinde. Voor die gelegenheid werd de hierboven al genoemde kaart van 1560 nog eens aangepast door de landmeter Dirk van Tol (in W. de Jonge, 2001, hoofdstuk 15 wordt abusievelijk verondersteld dat deze kaart in december 1669 hergebruikt zou zijn, een en ander op grond van een verkeerde lezing van aantekeningen op de kaart). De ter beschikking komende gelden

waren waarschijnlijk voor het erfdeel van Johans weduwe Maria van der Leeuw of mogelijk ook voor Diederik. Klaarblijkelijk had Maria van der Leeuw nog enige rechten op West-Duivesteyn, of trad zij voor Diederik op: op 24 mei 1628 blijkt zij West-Duivesteyn met bijbehorende grond aan de weduwe van Jan Philipps te hebben verpacht.

Zoals overal in West-Nederland brachten de jaren tussen 1620 en 1660 grote economische activiteit en bloei. De oude duinen op het terrein van de Duivesteynen werden geheel en al afgegraven, er werden bomen gekapt en de vrijgekomen percelen werden met behulp van mest en turf in vruchtbare geestgrond omgezet. De veenweilanden werden verder verbeterd. Men bemestte ze door het laagsgewijs opbrengen van stadsvuil uit Den Haag. Dit zogenaamde toemaakdek gaf het verende maai-veld bovendien de stevigheid om er meer vee op te kunnen weiden. Het over de Schenk per schuit aangevoerde vuil bevatte trouwens niet alleen meststoffen. Rond 1997 bemerkten de archeologen dat er daar over een oppervlakte van minder dan 1 hectare nog steeds circa 2000 oude pijpenkoppen lagen en bovendien meer dan 4800 metalen voorwerpen. Zij konden er zo nog 831 munten, 425 knopen, tientallen ronde kogels van pistool en musket en circa 300 textiel- en vleesloden bergen.

Johans zoon Diederik interesseerde zich voor de lokale geschiedenis en de genealogie. Mogelijk werd zijn historische belangstelling geïnspireerd door de vondsten bij het afgraven van de dichtbij Oost-Duivesteyn liggende Elsberg. Hij had nog jaren later een aantal Romeinse munten in zijn bezit. Diederik was daarbij ook degene die puzzelde aan de genealogie van de middeleeuwse bewoners, de jongere tak van het geslacht Van Duivenvoorde. We kennen een van 1633 daterend manuscript van zijn hand. Blijkens het Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg legde hij daarover op latere leeftijd ook een verklaring voor schout en schepenen af.

Het verband tussen de families Van Duivenvoorde en Utenhage

Johan Utenhage was niet alleen gehuwd met Maria van der Leeuw, wier moeder Van Duivenvoorde heette, maar had zelf ook bloedbanden met het geslacht. Hij staat genealogisch zelfs dicht bij het huis Van Duivenvoorde

dan tot voor kort werd gedacht. Een recente vondst in het Oud-Rechterlijk Archief Voorburg toont aan dat de grootmoeder van Johan Utenhage een buiten de echt geboren oudere halfzuster van de laatste Dirk van Duivenvoorde was. Dat zat zo: de op één na laatste Dirk van Duivenvoorde (geb. ca 1516, † 1551) was aanvankelijk verloofd geweest met Leonora van Loevelijn uit Brabant, bij wie hij toen zij vlak voor 1535 overleed al een 'natuerlijke' dochter Johanna had. Uit het daarop volgende huwelijk van Dirk met Baerte van Rhoon, ontsproten hem nog eens drie kinderen, waaronder ook de laatste Dirk van Duivenvoorde.

De 'natuerlijke' dochter Johanna – ook wel Joanna en Janneken genoemd - kreeg van vader Dirk in 1539 een lijfrente toebedeeld. Zij zou uiteindelijk maar liefst 87 worden († 1622) en werd de grootmoeder van Johan Utenhage. Zij overleefde deze kleinzoon, en moet voor haar geïnteresseerde achterkleinzoon Diederik Utenhage een belangrijke bron voor de genealogie van Van Duivenvoorde zijn geweest.

Diederik was in het dorp een echte notabele. In de zomer van het rampjaar 1672 stond het leger van de Franse Zonnekoning aan de Hollandse waterlinie en legde Johan de Witt op 4 augustus zijn ambt neer. Diederik en zijn neef Johan behoorden tot de burgers die op 7 augustus als 'mannen die iets in de melk te brokken hebben' door de dorpsbode kregen aangezegd de volgende ochtend om 10.00 uur voor een ernstige bespreking in het ambachtshuis te verschijnen. Hoe de vergadering is afgelopen, verhaalt de geschiedenis helaas niet.

Diederik kwam in 1679 te overlijden. Hij was op dat moment de laatste van de drie broers en zowel de eigenaar van de beide Duivesteynen, de vanouds bijbehorende landerijen in het Tedingerbroek als nog twee andere huizen in Voorburg. De

voornoemde neef 'Johan Wtenhaege van Mijst, broederszoon van Jhr. Dirck Wtenhaege van Mijst' was de erfgenaam. Deze derde Johan, vrijwel zeker de zoon van Johan 2, ondertekende in dat jaar ter secretarie van Voorburg de aangifte voor de twintigste penning.

Johan had deze belasting te betalen vanwege het collateraal – dat wil zeggen zijdelings en niet in rechte lijn – erven van de drie bezittingen West-Duivesteyn, het huis 'de Linde' en het huis 'Op Myst'. Het achterwege blijven van een aangifte voor Oost-Duivesteyn bevestigt dat zijn eigen vader daar de oorspronkelijke eigenaar is geweest. In het voorjaar van 1680 kwam de belening eveneens in orde. Vanuit de erfenis van deze derde Johan Utenhage zijn de bezittingen in 1685 door vererving in de handen van een neef uit Leiden, Rampius van Swieten, geraakt.

Naast de ontwikkeling tot buitenplaats, is een andere belangrijke trend het verschijnen van de pachters. In 1687 verhuurde men de boerderij West-Duivesteyn aan Cornelis Jans Ammerlaen. De naam Ammerlaen is in deze regio nóg verbonden aan een bekende familie van middenstanders. Ook Oost-Duivesteyn werd verpacht: eerst aan Dirck en Krijn Daniëls, vlak voor 1650 aan Cornelis Lousveen (ook wel: Cornelis Losveen of Cornelis Veen) en in 1690 aan Louris Lenartss Hos. Hoewel het eigendom over de beide Duivesteynen soms bij één persoon, soms bij twee personen berustte, werden de boerderijen en landerijen sindsdien voortdurend verpacht.

Oost- en West-Duivesteyn van elkaar gescheiden, van de Pruiken- tot voorbij de Franse tijd

De heer Van Swieten was al sinds 1669 eigenaar van een pand in de Voorburgse Herenstraat. Dat was zodanig groot dat het vele jaren later in drie panden is opgedeeld (de huidige nrs. 31, 33 en 35). Hij zat dus niet om woonruimte en mogelijk ook niet om een buitenverblijf verlegen. Hoe dan ook, Van Swieten droeg de Duivesteynen vrij snel over aan Mr. Hendrick de Vaal. Na het overlijden van deze Mr. De Vaal in 1701 werd diens weduwe de eigenaresse. Vervolgens kwamen de Duivesteynen in handen van Mr. Caspar Clotterbooke (1741-1817), een telg uit een adellijk geslacht met wortels in het Engelse Shropshire.

Op bijgaande afbeelding ziet men het West-Duivesteyn van Caspar Clotterbooke. Deze maar nauwelijks bekende en nog niet eerder gepubliceerde tekening in pen en penseel van

De handtekening van een 17e-eeuws notabele onder zijn belastingaangifte. Nationaal Archief, Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg

Duivestein by Voorburg.

Duivestein van agtiren.

West-Duivestein omtrent 1725. Tekening in pen en penseel van A. Rademaker. Particuliere collectie

Abraham Rademaker dateert van omstreeks 1725 (datering gebaseerd op een vriendelijke mededeling van de heer Dumas van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Stichting RKD). Het is vooralsnog de eerste afbeelding waardoor wij het in 1606 door Johan Utenhage gebouwde

herenhuis leren kennen. Zoals de perspectiefvertekening van deze in bruin uitgevoerde tekening al direct suggereert, is de tekening niet helemaal waarheidsgetrouw. Dat wordt bevestigd als men de tekeningen van voor- en achterzijde met elkaar vergelijkt. Die zijn werkelijk niet met elkaar te rijmen. Rademaker tekende dan ook in een - voor deze tijd al bijna conservatieve - stijl die vooral was gericht op het geven van een sfeerbeeld. Een decennium later waren dergelijke tekeningen over het algemeen veel betrouwbaarder. Op de achtergrond van de onderste tekening valt overigens nog een groot gebouwencomplex te onderkennen. Dat kan heel wel het nabij gelegen buitengoed De Loo of Essesteijn zijn.

Het eigendom van West- en Oost-Duivestein raakte opnieuw gescheiden toen Caspar Clotterbooke West-Duivestein in 1751 aan Abraham de Back verkocht. Deze scheiding zou tot 1844 gaan duren. Terwijl Oost-Duivestein in 1791 aan Caspar Clotterbooke junior (1741-1817) en daarna aan juniors weduwe Johanna Magdalena Henriëtte Clotterbooke-Patijn (1763-1844) kwam, verwisselde West-Duivestein na 1751 door koop en verkoop regelmatig van eigenaar.

Op de landerijen van de Duivesteinen werd in de 18e eeuw hard gewerkt en het zat er de boeren – en de pacht innende eigenaren – lang niet altijd mee. Heel West-Europa werd in deze eeuw door ernstige veesterften getroffen. Dat was al eerder gebeurd, maar de sterfte heeft toch nooit een zo catastrofaal karakter gekregen als die door de veepest in de jaren 1711-1714, 1744-1745 en 1768-1771. Klaarblijkelijk bestond er een onveranderlijk grote vraag naar vlees en zuivel, want na de sterften stegen de prijzen onmiddellijk en werd de omvang van de veestapel steeds weer snel hersteld. Het zeker niet kosteloze bemesten en verstevigen van de veenweilanden ging in elk geval onverdroten door. Op de vele jaren later archeologisch onderzochte terreinen benoorden de huidige Mgr. van Steelaan, direct naast de Landscheidingsdijk en de Schenk, waren de in het aangevoerde stadsvuil aangetroffen muntjes en pijpenkoppen haast niet te tellen. Over de Haagse Trekvljet en de Schenk moeten de schuitjes af en aan gevaren zijn: op de heenweg beladen met stadsvuil, en terug met vrachtjes kaas en melk ...

Dat wij inmiddels trouwens ook in de pruiktijd zijn aangeland blijkt uit een andere categorie van het in diezelfde weilanden gevonden materiaal. Bijgaande afbeelding toont een circa

9 cm lange pijpenkruller. Deze werden tussen circa 1675 en 1750 gebruikt door de pruikenmakers, om er het haar van hun producten op te krullen.

Dank zij het noeste speurwerk van enkele lokale amateur-genealogen begint inmiddels ook de gewone man beter in beeld te komen. Zo arriveerden in het tweede kwart van de eeuw een zekere Milis Henrichen Vogels Kotter en zijn ouders. Voor deze en een aanzienlijk deel van de hier volgende genealogische informatie over de familie Koot zij verwezen naar W.F.M. van der Heijden, 2001. Milis (circa 1720-1789) was geboren in een dorpje bij Münster in Duitsland en zou de stamvader gaan worden van het in deze regio nog steeds zo talrijke boerengeslacht Koot. De immigrant uit Westfalen was in deze regio niet de enige. Zoals eerder al de Franse Hugenoten en tal van Vlamingen vanwege hun geloof naar de Westelijke Nederlanden waren getrokken, kwam vanaf de 17e eeuw een immigratie vanuit het oosten op gang. Vanuit Gelderland en Overijssel en van over de Duitse grens arriveerden elk seizoen trekarbeiders. Zulke arbeiders kende de Republiek in grote aantallen: ieder jaar weer kwamen uit meer landinwaarts gelegen streken tienduizenden naar de kuststreken van de Noordzee om daar gras te maaien, turf te steken of om andere seizoengebonden arbeid te verrichten. De grote vraag naar arbeid, het daarbij behorende hoge loonpeil en ook de grote diversiteit aan werk maakten dat bijzonder aantrekkelijk. Voor de 18e en het begin van de 19e eeuw moeten we voor Holland jaarlijks rekenen op 15.000

meest mannelijke arbeiders. Tijdelijk vormden zij dan maar liefst ongeveer vijf procent van de Hollandse plattelandsbevolking. Voor een deel bleven deze werkers natuurlijk hangen en werden daarmee tot permanente immigrant. Voor iemand van het Duitse platteland die daar alleen in de landbouw kon werken, niet kon erven (erfenissen kwamen in Oost-Nederland en Westfalen vooral aan de oudste zoon) en misschien niet eens kon trouwen of zich zelfstandig vestigen, ging in Holland een wereld open!

Dat Milis Vogels Kotter in een dorpje bij Münster is geboren weten wij nog omdat op 17 september 1747 de pastoor van het dorpje Nortwalde een zogenoemde borgbrief voor hem schreef. In die brief verklaart de pastoor dat de jonge man voor de gemeenschap waar hij dan leeft geen economische last behoeft te worden, omdat hij eventueel weer door zijn geboortedorp kan worden opgenomen. Voor het regelen van die brief zijn huwelijksplannen de aanleiding geweest, want op 12 mei 1748 trouwt de inmiddels Melis Vogelskoot genoemde jongeman met Cornelia Cornelisdr van de Clauw. Met de integratie gaat het vervolgens snel. De kleinkinderen van Melis blijken omtrent 1790 alle met de naam Koot getooid. Tegen 1800 arriveert hier ook Johannes Hooymans, een andere stamvader van een plaatselijk roemrucht boerengeslacht. Niet zozeer door hun aankomst, als wel door hun talrijke nakomelingen, zullen de namen Koot en Hooymans in de latere geschiedenis – en zeker ook op Duivesteyn – nog vele malen verschijnen.

Bodemvondst van de landerijen van Duivesteyn: een pijpenkruller, zoals omtrent 1675-1750 in gebruik bij de pruikenmakers. Foto P. van Oosterhout

Het geslacht Clotterbooke in de 17e en 18e eeuw

Van deze eigenaren van Duivesteyn was tot op heden weinig meer bekend dan hetgeen de lokale geschiedkundigen A.W. de Vink en C.H. Voorhoeve daarover schreven. Nieuw onderzoek maakt het mogelijk om ook voor dit geslacht wat meer genealogische feiten op tafel te leggen.

De familie Clotterbooke stamt waarschijnlijk uit een geslacht met wortels in het Engelse Shropshire. De vermeldingen suggereren daar een adellijke achtergrond. Het valt te vermoeden dat een telg in de jaren 80 van de 16e eeuw als militair of als koopman in de Nederlanden verzeild is geraakt. De familie duikt in Nederland voor het eerst in Brielle op en is al snel tot de nieuwe regentenstand gaan behoren. Leden ervan hebben deel uitgemaakt van de vroedschappen van Brielle, Den Haag en Haarlem. De voor ons als eerste traceerbare Clotterbooke was koopman te Brielle.

- 1 **Thomas Clotterbooke** (geb. ca 1600-1610, † ná 1646). Vermeld als 'Sr. Thomas Clueterbouck' en 'coopman alhier' in een akte van 26 februari 1646. Hij was gehuwd met Jacomina Ormea. Het voorvoegsel 'Sr.' voor zijn naam bevestigt een Engelse en adellijke achtergrond.
- 2 **Mr. Caspar Clotterbooke** (geb. ca 1635 Brielle, † ca 1678 Brielle). Zoon van no. 1. Men schreef ook wel Jasper i.p.v. Caspar en voorts ook Cleuterboeck en Clotterbeecke. Na ondertrouw op 14-8-1661 in Brielle op 29-8-1661 gehuwd te Rotterdam met Eva van Couwenhoven. In een akte van 16 oktober 1657 wordt hij vermeld als 'Advocaet voor den Hove van Hollant'. Van 1662 tot en met 1671 zes maal schepen en drie maal burgemeester van Brielle. Ouderling van de Waalsche Gemeente in de jaren 1664-1674. Drie zoons en twee dochters bekend, waarvan Caspar (no. 3 navolgend) de laatstgeborene was.
- 3 **Mr. Caspar Clotterbooke** (ged. 19-11-1669 Brielle, begraven 25-10-1745 in de Kloosterkerk te Den Haag). Zoon van no. 2. 'Mr. Caspar Clotterbooke, adv. Voor de Respective Hoven van Justitie in 's Hage', werd 'den 23sten Aug. 1722 door de Brielsche magistraten aangesteld tot advocaat van de stad'. Hij was gehuwd met Perpetua van Goens. Advocaat van het Hof van Holland. Heeft op 23 december 1741 een graf 'in den XVde regel' gekregen.
- 4 **Mr. Caspar Clotterbooke** (ca 1720, begraven 20-6-1791 Den Haag) was gehuwd met Johanna Jacoba van Segvelt. Was 'secretaris van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland'. Hij was in elk geval op 23 december 1741 een mederechthebbende op een gezamenlijk familiegraf in de Haagse Kloosterkerk. Dat komt op die datum namelijk gedeeltelijk op naam van zijn schoonzuster Baldina Maria van Segvelt. Zijn eigen 1/4 deel grafrecht wordt per 6 april 1773 op de naam van zijn zoon gesteld.
- 5 **Mr. Caspar Clotterbooke** (29-12-1741 Den Haag, † 2-1-1817 Den Haag). Zoon van no. 4. Trad op 3 april 1792 in het huwelijk met Johanna Magdalena Henriëtte Patijn (1763-1844). Hij was in de periode 1774-1787 schepen van Haarlem en nadien ook lid van het Departementaal bestuur van Holland. Hij was bovendien rentmeester van de Kloosterkerk in Den Haag.

In de periode dat de familie Clotterbooke-Patijn van de vruchten (dat wil hier zeggen van de pachtopbrengst) van Oost-Duivesteyn genoot, kreeg het meer buitenplaatsachtige West-Duivesteyn eigenaren met een andere achtergrond. Dat waren tot 1808 respectievelijk Abraham de Back, Joan Eusebius Voet en Lambertus Sythoff. Zij waren koopman of rentenier. Die andere – rijkere – achtergrond had te maken met het karakter van West-Duivesteyn, want de tijden voor een buitenplaats

waren zo goed als voorbij. De politieke en economische omstandigheden na 1780, de komst van talrijke fiscale en andere financiële verplichtingen én het vervallen van de heerlijke rechten bij het ontstaan van de Bataafse Republiek in 1795, droegen namelijk alle bij tot het wegvallen van de eigen inkomsten van een dergelijk bezit. Eigendom en onderhoud vereisten steeds meer kapitaal. Zo brak rond 1800 voor veel Voorburgse landgoederen en buitenhuizen het einde aan.

Nieuwe eigenaren stelden vaak voornamelijk prijs op de waarde van de grond en de opbrengsten van afbraak en zo legden talloze buitenplaatsen het loodje. West-Duivesteyn ont-snapte daaraan vooreerst.

Dat het van de hand doen van dit soort goederen niet meer zo vanzelf ging, blijkt nog eens extra uit het feit dat West-Duivesteyn in 1808 in openbare veiling werd gebracht. De koopster was Maria van Rijn, de ongetwijfeld kapitaalkrachtige weduwe van Cornelis de Haan. Het is interessant om te ver-nemen hoe het een en ander op dat moment nog in de verkoopak-te werd beschreven: 'Een aller aangenaamst buitenverblijf, genaamd West-Duyvesteyn gelegen tussen Voorburg en den Leydschendam, bestaande uit een heerenhuis, stalling, koets-huis, tuinmanswoning, welaangelegen plantage, boomgaarden, moestuinen, broeierijen, menagerie, vinkenbaan etc. Daaraan annex een kapitale bouwmanwoning, stalling voor 28 koe-beesten, 2 hooibargen, schuur etc.' Vanaf dit buitenverblijf en de boerderij liep een fraai beplante laan tot aan de Vliet. Daar stond een theekoepel, van waaruit men een uitzicht had op de dorpen Stompwijk en Nootdorp. Ten zuiden van het Oosteinde liep deze laan tussen twee andere buitenplaatsen, Damsigt en Leeuwesteyn. Op de topografische kaart van 1903 is het laantje trouwens nog steeds zichtbaar, ongeveer op de plaats waar tegenwoordig de Dr. Beguinlaan ligt.

Op het voormalige wooneiland waar men in 1606 de oude rid-derhofstede had afgebroken, stond een boomgaard. Fruitbomen doen het op een kalkrijke ondergrond goed. En kalkrestanten zullen er hier zeker wel in de grond hebben gezeten!

Maria van Rijn verkocht West-Duivesteyn alweer snel. Dat was in 1816. De nieuwe eigenaar werd Jhr. Abraham Suasso da Costa. En dat is dan de naam die vlak voor 1832 in het eerste kadaster is vermeld. Datzelfde kadaster vermeldt voor Oost-Duivesteyn nog steeds een Patijn: de weduwe Johanna Magdalena Henriëtte Clotterbooke-Patijn (1763-1844). Haar man Caspar was in januari 1817 overleden.

Het begin van de 19e eeuw: het verschijnen van meer bekende namen

Zo langzamerhand zitten we met ons verhaal ruimschoots in de 19e eeuw. Dat is de eeuw waarin de veranderingen elkaar steeds sneller beginnen op te volgen. Een tweetal decennia na

de Franse tijd is de handel zich aan het herstellen en de steden beginnen opnieuw te groeien. De bevolking van Den Haag neemt toe van circa 42.000 in 1813 tot 58.521 in 1840 en 66.320 in 1850. De zuivel, de groente en het fruit zijn voor de bevolkingsconcentraties letterlijk van levensbelang en als er goede verbindingen bestaan bloeien de tuinbouw en de vee-teelt stevig mee. Temidden van de driehoek Leiden-Delft-Den Haag liggen de Voorburgse en Veurse geestgronden en veen-weilanden – met de Vliet en de Trekvliet als hoofdtransport-adere – ideaal geplaatst.

Dank zij de in de Franse tijd in 1811 begonnen burgerlijke stand, de verplichte introductie van achternamen en de in aan-tal toenemende overheidsregistraties, ontstaat er meer duide-lijkheid over wie de pachters van de Duivesteyn-boerderijen zijn geweest. Zo valt bijvoorbeeld vast te stellen dat er op 20 mei 1817 een Machiel van der Ark junior op het huisnummer E-52, dat wil zeggen West-Duivesteyn, overleed. Zijn ouders waren Machiel van der Ark en Maria Waarloo. Op Oost-Duivesteyn boerden aan het begin van de eeuw Cornelis van der Kleij (circa 1742-1817) en diens echtgenote Ariaantje de Haas (circa 1759-1814). Waarschijnlijk hebben wij met deze Cornelis meteen ook de Cornelis te pakken die in het najaar van 1786 de medeoprichter en voorzitter was van een patriottisch en Voorburgs 'genootschap van wapenhandel'. Dat genoot-schap had eertijds gevaren onder de eufemistische spreuk 'Rust en Vrijheid beschermen wij'...

Na het overlijden van Cornelis van der Kleij op 3 november 1817 is hij op Oost-Duivesteyn opgevolgd door zijn twee ongehuwd gebleven zonen Arie (circa 1786-1841) en Adrianus (óók wel Arie genoemd, circa 1792-1851).

Meer duidelijkheid ontstaat omdat er in het revolutiejaar 1848 in Voorburg militairen zijn gelegerd. In het door de gemeente bijgehouden inlegeringregister verschijnen voor de inlegering op Oost- en West-Duivesteyn de namen van de broers Adrianus (circa 1792-1851) en Cornelis van der Kleij (1800-1863, op West-Duivesteyn). Op Oost-Duivesteyn is dus een van de beide vrij-gezellen – Arie – overleden, terwijl een derde broer – Cornelis – de pachter van West-Duivesteyn is geworden. In tegenstelling tot de twee broers op Oost-Duivesteyn en twee oudere zussen is deze tweede Cornelis van der Kleij, de Cornelis van het inle-geringregister, wél gehuwd. Hij moet in mei 1832 op West-Duivesteyn zijn gearriveerd. Dat valt af te leiden uit het feit dat

na zijn huwelijk op 28 april 1826 met Johanna de Vet (1797-1876) eerst vier kinderen in Voorschoten worden geboren, maar dat er na een Maria Wilhelmina een Elisabeth Apolonia in oktober 1833 in Voorburg ter wereld komt. De eerste vijf kinderen van Cornelis en Johanna waren trouwens allen meisjes!

Op de iets verder naar het westen gelegen boerderij Haasburg is dan ook een bekende naam gearriveerd. Diezelfde naam zal later op Oost-Duivesteyn terugkeren, maar dan verbonden aan een volgende generatie. Op Haasburg blijken namelijk Cornelis Koot (1791-1858) en zijn echtgenote Johanna van Haastrecht (1799-1831) te wonen. Cornelis is een kleinzoon van de immigrant Melis Vogelskoot waarover hierboven al is verhaald. Het in 1819 in Veur gehuwde en in 1822 of 23 op Haasburg neergestreken paar doet op 9 oktober 1827 aangifte van het overlijden van een nog geen jaar oud dochtertje Maria. Cornelis Koot is er waarschijnlijk de knecht van de pachter Jacobus van Haastert, wiens vrouw in 1815 overleed. Cornelis' vrouw Johanna komt uit een hier al eeuwenlang bekende en wijdivertakt aanwezige familie en is mogelijk de dochter van pachter Jacobus, maar 100% zeker is dat niet: zij was de dochter van een Jacobus van Haastrecht (ook wel Van Haasteren) en Cornelia Reygersberg.

Het na vier maal kindersterfte in 1827 nog vier kinderen tellende gezin van Cornelis Koot staat voor méér rampen: als Cornelis van der Kleij in 1832 de buurman op West-Duivesteyn wordt is Cornelis Koot inmiddels al weduwnaar. Zijn acht jaar jongere echtgenote heeft in de zomer van 1831, 31 jaar oud, in het kraambed het leven gelaten. Johanna is op de zesde dag na haar laatste bevalling overleden en wel nadat zij in twaalf jaren tijd elf voldragen zwangerschappen heeft doorleefd (de eerste zwangerschap: een doodgeboren tweeling). Amper drie maanden na Johanna overlijdt ook de laatste boreling. Cornelis moet voor zijn negen resterende kinderen, de voortgang van het boerenbedrijf en zijn eigen welzijn (prioriteiten waarschijnlijk in die volgorde!) naar een nieuwe echtgenote op zoek. Op 12 augustus 1832 wordt dat Grietje van der Lelij (1793-1857). In 1838 of 39 verhuizen Cornelis en Grietje naar Veur.

Het boerenleven aan het begin van de negentiende eeuw

Hoe en waarvoor leefden al deze Arie's, Cornelissen, Johanna's en Maria's nu eigenlijk? Hun leven werd in de eerste plaats gedomineerd door het werk op het land. Zoals de meeste boeren van deze omgeving waren zij in overgrote meerderheid

katholiek en hadden daarom met grote regelmaat te maken met de pastorale zorg bij de veelvuldig voorkomende geboorte, doop, huwelijk en dood; en natuurlijk ook de wekelijkse gang naar de schuilkerk aan het Oosteinde. Hun bestaan werd opgevulld door de familie- en buurtbijeekommen rond huwelijk en geboorte, en de daarbij te genieten pijp, jenever en boerenjongens (rozijnen op brandewijn). De pijp werd zo ondertussen trouwens ook al wel eens een sigaar, maar met het oog op het rieten dak en de hooiberg bleef op de doordeweekse dagen de tabakspriem toch het meest in trek. Op de zondag werd er gewandeld en werden de bezoeken aan familie en burens afgelegd. De ongetwijfeld belangrijkste terugkerende hoogtepunten van het jaar waren de katholieke feestdagen, de slacht van het varken en mogelijk wel in de eerste plaats de kermis. Door een anonieme Engelse reisbeschrijving uit het jaar 1819 hebben we van die kermis een impressie uit de eerste hand: 'Het dorp zelf is klein, maar de kermis trekt grote massa's mensen aan: men kan er peperkoek kopen, alsook porselein en verzilverde snuisterijen. Verder kan men dan in verscheidene huizen dansen of voor de verlichte kramen een spelletje dobbelen. De lootjesverkopers maken een geweldig spektakel, sporen iedereen tot kopen aan – soms trekken ze de voorbijgangers (in hun ijver) zelfs bij de arm. De boeren zijn verzot op hazardspelen. Op twaalf loten, elk van vijf en een halve stuiver, is één winnaar, die wordt bepaald, doordat de deelnemers drie dobbelstenen werpen. Wie het hoogste aantal punten gooit, heeft gewonnen en heeft recht een keuze te doen uit de vele prijzen, die op tafels liggen uitgespreid en bestaan uit glazen, theeboekjes, zakmessen, aardewerk, verlakte voorwerpen, enz. Ook kan men er een peperkoek winnen. Er waren op de kermis ook enkele bezienswaardigheden. Tegen tien lieten we minstens vijftig voertuigjes van allerlei soort op het kermisterrein achter. Onderweg ontmoetten wij vele wagentjes, volgeladen met zingend en spektakelend volk.'

Het gaat hier om een verschijnsel van alle tijden en met name de jongeren zullen zich wel hebben geroerd! Na het werk op het land hadden de jongheren en dames hier een uitgelezen kans om elkaar vrijmoedig te ontmoeten en de zorgen even te vergeten. Tot die zorg behoorden voor de meisjes de beslommeringen rond hun vele broertjes en zusjes. Voor de meer ambitieuze jongheren was het ook de vraag wie er straks de opvolger op de boerderij zou kunnen worden of wellicht ook de uitdaging om juist die boerendochter te verschalken die thuis alleen maar zusjes had ...

In het markante jaar 1832 is op de oostelijk in het ambacht gelegen boerderijen vast veel gesproken over de lotgevallen van weduwnaar Cornelis Koot, de oplossing voor zijn probleem, en de aankomst op West-Duivesteyn van Cornelis en Johanna van der Kleij en hun dochters. De éérst opvallende gebeurtenis van het jaar was de verkoop op 26 januari van West-Duivesteyn door jonkheer Suasso da Costa aan familie van de eigenaresse van Oost-Duivesteyn. Of het nu de cholera was die de oude pachter deed verdwijnen, óf dat de nieuwe eigenaren Daniël Willem Abraham en zijn zus Theodora Françoise Patijn (de laatste overleed al op 14 februari 1832) uit zichzelf een nieuwe pachter wilden, valt niet meer te reconstrueren, maar het zal heel wat stof voor speculatie en gesprek hebben gegeven. Het ligt enigszins voor de hand dat de twee op Oost-Duivesteyn boerende vrijgezelle broers Arie en Adrianus de komst van de jongere Cornelis, een zorgzame schoonzuster en al die kleine nichtjes naar West-Duivesteyn wisten te waarderen. Zij zullen dat de Patijnen zeker onder de aandacht hebben gebracht. Hét gesprek van het jaar was echter toch de cholera, voor zover na te gaan de eerste grote epidemische uitbraak van deze ziekte in West-Nederland. De dreiging kwam heel dichtbij. Door een uitbraak in Scheveningen stierf een groot deel van die dorpsgemeenschap en de badgasten vluchtten weg. De ziekte verspreidde zich zo naar Den Haag en Rotterdam en eiste ook daar een groot aantal slachtoffers. Binnen de kortste keren heerste de ziekte in Voorburg. De sterfte onder de kinderen en de ouden van dagen was schrikbarend. En voor wie er niet rechtstreeks werden getroffen: het plaatselijke bestuur nam de krasse maatregel om de jaarlijkse kermis af te gelasten!

Oost- en West-Duivesteyn waren sinds 1751 gescheiden eigendommen geweest. De overdracht van West-Duivesteyn in 1832 door Suasso da Costa aan de familie Patijn en de gevorderde leeftijd van de weduwe Clotterbooke-Patijn van Oost-Duivesteyn brachten in 1832 het perspectief van een hereniging. De weduwe had een 'regenteske' achtergrond, zoals ook haar in 1817 overleden man Caspar Clotterbooke, die in de periode 1774-1787 schepen van Haarlem en nadien lid van het Departementaal bestuur van Holland was geweest. Haar vader was tussen 1759 en 1787 burgemeester van Den Haag. Haar in 1832 op West-Duivesteyn gearriveerde broer Daniël Willem Abraham (1775-1848) was bewaarder der hypotheeken in Den Haag, met andere woorden bankier, lid van de Haagse gemeenteraad en kolonel der schutterij. Hij was de oom van de

Voorburgse predikant Daniël Theodorus François Patijn (1807-1862). Die predikant zou weer de vader worden van opnieuw een Haagse burgemeester, te weten Mr. Jacob Gerard Patijn.

De Patijnen waren protestants. Het katholieke geloof van hun pachters raakte vanaf de Franse tijd echter allengs verder geëmancipeerd en had vanuit de aan de Nederlanden toegevoegde zuidelijke provincies aanvankelijk veel steun ondervonden. De 'landelijke politiek' was al vanaf 1827 in gesprek met de paus en de diverse ontwikkelingen betroffen beslist niet alleen het katholieke zuiden. Dat dit zo was werd ook in Voorburg duidelijk toen er bij de kerk aan het Oosteinde, de St. Martinuskerk, in 1828 een eigen begraafplaats mocht worden aangelegd. Een paar jaren later mocht men aan het Oosteinde, hoewel eerst nog onder een bedekte naam, ook het eigen onderwijs starten. De boeren kregen het door de grotere opbrengsten van hun bedrijf tegen 1840 economisch ook iets beter. Tot de Franse tijd was de afstand tussen de heer en de boer nog onmetelijk groot. Maar met de doorwerking van het gedachtegoed van de Franse revolutie, de nieuwe plaats onder de zon voor de katholieke kerk, en het groter wordende boereninkomen, begon de kloof tussen de protestantse heren als Patijn en de katholieke boeren als Van der Kleij toch voetje voor voetje te slinken.

De weinig vrolijke jaren veertig

Kort na 1840 brak er een tiental jaren aan dat op de agrarische dorpelingen een onuitwisbare indruk moet hebben gemaakt. De veestapels raakten namelijk aangetast door de voorheen al opgemerkte maar tot dan toe nog niet veel voorgekomen longziekte (Pleuro-pneumonia contagiosa bovum, een bacteriële ziekte, niet te verwarren met de eerder voorkomende veepest en de later in de 19e eeuw optredende runder-TBC). De koeien kregen koorts, kregen het benauwd van het slijm, gingen hoesten en hun melkgift nam dramatisch af. Voor de veeboeren werd het een ramp. Tegen de tijd dat men zich de grote besmettelijkheid realiseerde was het te laat: er moesten veel koeien worden afgemaakt. De afdracht van de pacht werd een zware last en het toch al niet veelzijdige dieet werd er niet veel beter op. Dat dieet bestond vooral uit roggebrood en steeds meer aardappelen (en op vrijdag uiteraard vis), dit alles aangengeld met varkensvet en met op dat brood zo af en toe een stukje spek of kaas. De groenten zag men nog vooral als een niet al te stevig vullende toespijs.

Op 6 februari 1841 overleed op Oost-Duivesteyn Arie van der

Kleij, waarna de overblijvende broer Adrianus van der Kleij in 1843 de 16-jarige Cees Koot (1827-1909) uit Veur als knechtje nam. De bij de burgerlijke stand als Cornelis bekende knaap was vanaf zijn geboorte in 1827 tot circa 1838 het buurjongetje van Haasburg geweest en had er in 1831 zijn moeder Johanna verloren. Cornelis was in 1841 de vijfde uit een gezin van negen kinderen en een achterkleinzoon van de hierboven al meermaalen genoemde Melis Vogelskoot (alias Milis Vogels Kotter). Wij zullen deze Cees Koot zo dadelijk nog heel veel vaker gaan tegenkomen.

Een andere indruk makende verandering in de jaren na 1840 was de komst van de trein. Ondanks de angst en weerstand van de bevolking, die nut en noodzaak van het ding helemaal niet zag, en van grondeigenaren als Patijn, die hun landerijen liever niet in tweeën wilden hebben gedeeld, kwam het er tóch van. De spoorwegverbinding van Amsterdam met Den Haag van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij was in december 1843 gereed. De slappe venige bodem was de reden dat de spoorbaan op een aarden baan was gelegd, een baan die rustte op een bed van rijshout. Gelukkig voor de boeren van Duivesteyn, kon er een kleine spoorwegovergang in de buurt van het huidige station Mariahoeve worden aangelegd, zodat zij de van het hoofdterrein afgesneden landerijen nog steeds konden bereiken. De grote invloed van de familie Patijn in Den Haag zal aan de komst van deze overgang wel niet vreemd geweest zijn. Het was niét alleen het panorama dat er in de polders naast de Schenk door veranderde. Het aantal passagiers van de trekschuiten over de Vliet tussen Leiden, Delft en Den Haag daalde in een ommezien van meer dan 7000 tot 3000 per jaar. Belangrijker was dat door het snellere vervoer de al meermaalen aangehaalde afzetmogelijkheden voor boter en kaas opnieuw flink verbeterden.

Door het overlijden van de weduwe Clotterbooke-Patijn van Oost-Duivesteyn raakten de Duivesteynen in 1844 eindelijk weer verenigd. De meer dan 12 jaar jongere broer heeft van dat nu in zijn handen verenigde bezit niet bijster lang kunnen genieten. Daniël zou al op 25 januari 1848 overlijden, nog geen vier maanden nadat zijn vrouw, Eleonara Petronella Theodora van Oldenbarneveld, hem in de dood was voorgegaan.

Het onderdeel 'kost' van de kost en inwoning van Cees Koot liet ondertussen flink te wensen over. Terwijl onder het vee nog

Aardappelziekte

Men aanschouwde tussen 1845 en 1848 in West-Europa overal hetzelfde beeld: na er eerst bijzonder florissant te hebben uitgezien, was het loof van de aardappelplanten in slechts enkele dagen helemaal verdord en de knollen waren verrot. Men schreef het plotselinge verderf in de plant toe aan de warme nachten en het sterke groeien van de planten vóór de ziekte.

De verwekker van de ziekte was echter de schimmel *Phytophthora Infestans*. Deze veroorzaakt donkere vlekken op de bladeren. Bij nat weer gaan de bladeren en later ook de stengels in rotting over en sterven voortijdig af. Ook de aardappelen zelf kunnen geïnfecteerd raken. Er ontstaan bruine rottende plekken binnen in de aardappel en die rot ten slotte geheel weg. De schimmelsporen worden door de wind en de regen verspreid en kunnen elders nieuwe infecties veroorzaken. De ziekte trad destijds vooral op in de vochtige gebieden en op de kleigronden.

steeds de longziekte heerste, ontwikkelde zich in 1845 namelijk een nieuwe agrarische ramp, het uitbreken van de aardappelziekte. Het was niet dat de knecht zijn aardappels hoefde te missen (boer Adrianus betaalde de duurdere aardappels wel) maar het ging eerder om het daarbij behorende vet. En zéker ook om het spek op zijn roggebrood. Door de toenemende armoede kon het jaarlijks in november te slachten varken er niet meer af, al was het maar omdat het dier vooral met karnemelk en de genoemde aardappels werd gevoerd. De uit Zuid-Amerika afkomstige aardappel was al veel langer in Europa bekend, maar in de 18e eeuw was hij een grote plaats gaan innemen als het betaalbare volksvoedsel bij uitstek. De gewone man at ze inmiddels zelfs tot drie maal per dag. Men schat de voor heel Nederland in die tijd gemiddelde dagelijkse aardappelconsumptie op meer dan 700 gram. De grote voordelen van dit gewas waren dat de oogst in de zomer viel en daarom veel minder van het weer afhankelijk was dan het graan, en dat de zetmeelopbrengst per hectare twee tot drie keer zo groot was als bijvoorbeeld die van rogge. Door de oorlogen, hoge graanprijzen en hongersnoden gestimuleerd had de verbouw zich na circa 1750 razendsnel verbreid. De eenzijdige aardappelteelt bracht echter grote gevaren, omdat de aardap-

pel erg gevoelig is voor allerlei ziekten. Dat bleek in de jaren 1845, 1846 en 1848 toen de oogsten overal in Europa keer op keer mislukten. En in het relatief wat betere aardappeljaar 1847 waren door het mislukken van de graanoogst van 1846 de gráánprijzen weer hoog. In Vlaanderen en Ierland heeft dit tot grote hongersnood geleid. In Nederland was het vooral de stedelijke bevolking, die het haasje was. De boeren van Voorburg kwamen er nog betrekkelijk goed van af. Het gevolg van de ondervoeding was trouwens wel dat – ook door de gebrekkige hygiëne – in Voorburg in 1849 opnieuw de cholera uitbrak. Die eiste 28 slachtoffers.

Familiegeschiedenissen rond het midden van de 19e eeuw

Het jaar 1848 bracht de beide Duivesteynen een nieuwe eigenaar en voor West-Duivesteyn het einde van de 242 jaar oude herenwoning. De sinds 1844 weer tot één bezit herenigde boerderijen vererfden op 29 augustus 1848 aan een oomzegger van Daniël Patijn, Adriaan Leopold Balthasar Willem van Oyen, een ritmeester der cavalerie. Deze neef Adriaan was de zoon van Daniëls zus Cornelia Adriana Martina (1764-1799) en Louis Anthony Cock van Oyen, luitenant-kolonel van de Hollandse gardes te paard (vergelijk H.P. Fölting, 1985, p. 248-249). Daniël Patijn had namelijk vier zussen, van wie er hierboven al twee ter sprake zijn gebracht, namelijk de weduwe Johanna van Oost-Duivesteyn en de Theodora, die samen met hem West-Duivesteyn kocht. Sinds het jaar dat zijn oom Oost-Duivesteyn in handen had, was ritmeester Adriaan van Oyen zelf eigenaar van het nabij gelegen buitenhuis 'Vreeburg'. De verhuizing naar Voorburg is hem wellicht ingegeven door de wetenschap te zijner tijd de beide Duivesteynen te erven. Hoe dan ook, hij bezag de in 1848 tot hem komende boerderijen vooral economisch en kende de staat van onderhoud daarvan maar al te goed. Hij liet de herenwoning van West-Duivesteyn nog in hetzelfde jaar afbreken. Daarmee was voor Duivesteyn de periode als buitenverblijf definitief voorbij. Pachter Cornelis van der Kleij zal er wel niet om hebben gerouwd. Voor hem betekende het waarschijnlijk vooral dat de nieuwe eigenaar hem 's zomers wat minder op de lip kwam zitten.

In tal van Europese landen sloeg in hetzelfde jaar 1848 de revolutie om zich heen. De oorzaken ervan staken in de door misoogsten en veenziekten toenemende honger en armoede onder het gewone volk, maar evengoed in het door vele beter gesitueerde burgers niet geaccepteerde reactionaire optreden van

politieke leiders die terug wilden naar de situatie van vóór de Franse tijd. In de maand maart werd het ook in Amsterdam en Den Haag rumoerig. De plotselinge afkondiging door Koning Willem II van een ruimere grondwet zal de boeren van Voorburg wel lood om oud ijzer zijn geweest, maar over de hier overal voor alle zekerheid ingelegerde soldaten hebben zij ongetwijfeld hun eigen mening gehad. Dat voorjaar boerde Cornelis van der Kleij op de nog bij het herenhuis horende boerderij en op Oost-Duivesteyn werkten zijn oudere broer en de inmiddels 21-jarige knecht Cees Koot. Zouden de in 1848 op West-Duivesteyn ingelegerde militairen de eigen dragonders van de ritmeester en de laatste bewoners van het herenhuis zijn geweest? De inlegering zal Cornelis wél wat zenuwachtig hebben gemaakt. Naast een vier jaar oude zoon Arie had hij op dat moment vier dochters: daarvan waren er maar liefst drie huwbaar en nog niet vergeven, en het soldatenvolk was ruw en gemakkelijk van zeden. Voor zover we dat aan de officiële registraties kunnen ontwaren liep het goed af, maar de risico's zullen Cornelis, diens vrouw Johanna en de vrijgezelle broer Adrianus op Oost-Duivesteyn aan het denken hebben gezet.

Toen de nog net geen 60 jaar oude vrijgezel Adrianus op 5 oktober 1851 overleed, lag er een mooie – zij het deels onvermijdelijke – oplossing voor de hand. Met de instemming van de ritmeester mocht de welbekende knecht Cees Koot de nieuwe pachter van Oost-Duivesteyn worden. Nog geen twee dagen erna kon hij meteen ook de oudste dochter van Cornelis, Adriana Cornelia (1827-1862), huwen. Voor de goede orde, het onvermijdelijke schuilt in het feit dat Adriana inmiddels al acht maanden zwanger was ... Onder de zeden van de toenmalige boerenstand was dat trouwens beslist niet ongewoon. Voor zover wij dat weten, was Cees hiermee de eerste Koot die een boerderij binnen de gemeentegrenzen van Voorburg kreeg. 15 kinderen en 44 kleinkinderen later zou het aantal boerderijen van een Koot binnen deze gemeente nog twee méér gaan tellen.

Op 13 juli 1857 blies ritmeester Van Oyen de laatste adem uit. Zijn weduwe en negen kinderen moesten tot de verkoop van het bezit besluiten. Op 20 oktober werden de boerderijen West- en Oost-Duivesteyn publiekelijk verkocht in het Logement de Zwaan (het huidige 'Swaensteijn' aan de zuidzijde van de Herenstraat). De koper werd Abraham van Duijn. Bij de transactie is ook Cees Koot aanwezig geweest. Hij was op dat moment

29 jaar, had inmiddels drie kinderen, en zijn vrouw Adriana was net even niet zwanger (althans niet zwanger van een kind dat de doop- en geboorteregisters heeft gehaald: zwangerschappen die leidden tot miskramen haalden nu eenmaal niet de officiële registraties) Zijn West-Duivesteyn pachtende schoonvader Cornelis van der Kleij wordt niet vermeld. Met de gezondheid van Cornelis van der Kleij ging het inmiddels waarschijnlijk niet zo goed. Afgaande op de archieven verschenen rond 1860 Jan van der Waal en zijn vrouw Neeltje als pachters op West-Duivesteyn. Op 9 maart 1863 zou Cornelis elders in Voorburg overlijden.

Het krijgen van kinderen en veel zwanger zijn was in deze tijd

De kinderen van Cornelis en Johanna van der Kleij

De eerste dochter van Cornelis en Johanna van der Kleij, Adriana Cornelia, huwde op 7 oktober 1851 met Cees Koot. De andere meiden van Cornelis kwamen daarna ook goed terecht, dat wil zeggen, voor zover men meent dat de gehuwde staat de beste en veel kinderen krijgen niet meer dan normaal is. De tweede dochter, Adriana Johanna (1829-1898), huwde drie weken later met Cornelis van Rhijn (1826-1870). De derde, Cornelia (1830-1916), trouwde in 1858 met Johannes van Kan (1824-1912), naar alle waarschijnlijkheid de zoon van een tapper, en de vierde, Johanna Cornelia (1837-1871), huwde in 1863 Johannes Tettero uit Wassenaar. De derde dochter vestigde zich met haar echtgenoot Johannes van Kan aan de andere kant van het dorp en begon er een 'bleekerij'.

Het jochie Arie dat de in 1848 ingelegerde militairen vast met grote ogen bekeek, had echter wat minder geluk. Misschien werd de 17 jaar oude Adrianus Cornelis in 1860 ook om andere redenen dan zijn leeftijd te licht bevonden. In dat jaar kwam een andere pachter zijn vader op West-Duivesteyn vervangen. Het verdere leven van de vlak voor 1869 met Alida Schutte getrouwde Arie onttrekt zich aan onze waarneming.

bepaald niet zonder risico. Voordat Cornelis overleed, hebben hij en zijn vrouw Johanna nog de ontijdige dood van de oudste en de eerst uitgehuwelijkte dochter Adriana moeten meemaken. Wat Cees Koots vader was overkomen, de vroege dood van een vrouw, overkwam hem in 1862 namelijk zelf: na het zonder complicaties baren van zes gezonde kinderen op rij kwam zijn 35 jaar oude vrouw Adriana op 3 mei 1862 te overlijden. Gezien de noodzakelijke voortgang op de boerderij en de aanwezigheid van een zestal kinderen van wie de oudste nog geen negen was, huwde Cees op 19 september van hetzelfde jaar de juist 30 geworden Antje van der Hulst uit Leiden. Cees was er trouwens nóg niet mee uit de rampspoed en de pastoor zal

hem wel vaker hebben gezien dan hem lief was: op 11 en 17 april van het aansluitende voorjaar kwamen na elkaar namelijk ook Antje en een zes weken oude zoon te overlijden (1864). De moeder van zijn eerste vrouw zal in deze moeilijke periode, een jaar na het wegvallen van haar oudste dochter en ruim een maand na het overlijden van haar eigen man, wel heel wat hebben bijgesprongen.

Cees Koot vond zich tenslotte een derde vrouw in Veur. In augustus 1865 trouwde hij met de 25 jaar oude Johanna Westerbeek (1839-1901). Zij bracht tussen 1865 en 1880 vervolgens nóg acht kinderen ter wereld. Dat sommige verschijnselen van alle tijden zijn, wordt door de bevolkingsregistratie gesuggereerd: Johanna zou hem omtrent 1860 al een buitenechtelijke zoon hebben gebaard. Cees zou uiteindelijk ook deze vrouw overleven. Op 22 juli 1909 overleed hij na een lang en bewogen leven in de ouderdom van 82 jaar. Het hoeft geen betoog dat de vrouwen die gedurig in verwachting waren, als zij al niet in het kraambed stierven, toch vaak niet erg oud werden. De eerste vrouw van Cees (Adriana) werd 35, de tweede (Antje) 31 en de derde (Johanna) net geen 62. Cees had 16 kinderen kunnen hebben, bij zijn overlijden leefden er nog ten minste 11. De Kooten die hun jeugd overleefden en niet in het kraambed stierven, waren echter taai!

Op weg naar verandering in het derde kwart van de eeuw

Van 1857 tot 1893 hebben Abraham van Duijn en zijn vrouw de Duivesteynen in eigendom. Na zijn overlijden (waarvan de datum niet bekend is) bleven de boerderijen in handen van zijn weduwe Elisabeth van Duijn-Koch. Het zijn jaren waarin de runderpest en de cholera voor de laatste keer toeslaan, Voorburg gaslicht krijgt, de wegen buiten de dorpskom worden verhard en de nu snel groeiende dorpsbevolking het allengs beter krijgt. West-Duivesteyn verwisselt enige malen van pachter en op Oost-Duivesteyn leeft Cees Koot zijn lange en vruchtbare leven.

In 1865 tot 1867 komt de gevreesde runderpest voor het laatst voor. Er zijn geen cijfers beschikbaar, maar naar aanleiding van mededelingen van tijdgenoten mag worden aangenomen, dat tot voorbij de helft van de 19e eeuw jaarlijks ook honderden runderen en schapen aan andere veeziekten, zoals tongblaar, rotkreupel en leverbotziekte ('ongans') stierven. De beide laatste ziekten waren het gevolg van te natte weiden. De leverbot is

een parasiet die zich snel uitbreidt op natte gronden die in zoet water liggen. De ziekte richtte onder het vee ieder jaar opnieuw schade aan. Enkele boeren in de Beemster ontdekten dat de leverbot niet tegen zout bestand was en gaven hun vee al omstreeks 1800 pekkel te drinken. Het middel werd echter nog steeds niet algemeen toegepast. Al dit soort oorzaken waren er voor een groot gedeelte voor verantwoordelijk, dat vóór 1850 de veestapel maar heel langzaam toenam. Nadien ontstond een steeds sterkere uitbreiding. Dit kwam vooral door de toenemende kennis van de veeartsen en de betere waterbeheersing. Ook de grotere vraag naar melk en vlees door de bevolkingsaanwas en de stijgende uitvoer van vlees naar Engeland en andere industrielanden waren een stimulans om steeds meer runderen te houden. Waar het gemeentelijk jaarverslag van Voorburg per 31 december 1871 nog 11 'springstieren', 594 melkkoeien en vaarzen, en 146 kalveren en pinken meldt, daar zijn het er twee jaar later al 18, 822 en 142. De enige terugslag is een nieuwe epidemie van de longziekte in 1877. Na het afmaken van 78 dieren resteren er toch nog steeds 731 melkkoeien en vaarzen. En, denkend aan het spek op het roggebrood van Cees Koot: het aantal varkens neemt toe van 47 tot maar liefst 110.

In 1866 heerst de cholera opnieuw. Door nieuwe medische en hygiënische kennis neemt de epidemie deze keer gelukkig geen grote omvang aan. Het gemeentebestuur neemt trouwens ook flinke maatregelen. Naast het onwelkome afgelasten van de kermis gaat men nu voor het eerst op de kwaliteit van het drinkwater letten. Het voorschrift dat waterputten aan de bovenzijde moeten zijn afgedekt, dateert uit deze periode. Helaas moeten in 1866 binnen enkele dagen toch nog twee jonge kinderen uit één gezin grafwaarts worden gedragen. Vijf jaar later is het opnieuw raak. In 1871 slaan de kinderpokken toe. Van de 120 patiënten sterven er 29. Ook de cholera maakt nog een laatste slachtoffer.

Zo af en toe begint 'de vooruitgang' letterlijk zichtbaar te worden. Als een paar grondeigenaren zich in 1852 tot het gemeentebestuur wenden met de vraag de Achterweg (de tegenwoordige Parkweg) te begrinten, wordt dit verzoek in eerste instantie afgewezen. De belanghebbenden hebben er echter zo genoeg van om alsmaar door de modder te moeten baggeren dat zij de Achterweg dan zelf maar met koolas willen laten verharderen. Uiteindelijk stemt de gemeente er in toe, om in elk geval die

koolas voor haar rekening te nemen. Tja, mopperen op gemeentelijke overheden is gemakkelijk, maar zuinig is men ten minste wel.... De huidige milieufunctionaris van de gemeente zal van deze oplossing trouwens de spreekwoordelijke rillingen krijgen: het gaat bij koolas om niets meer of minder dan een flinke bodemverontreiniging! Tot een werkelijke bestrating van de Achterweg komt het pas in 1875. De nachtelijke zichtbaarheid van de vooruitgang verbetert ook. Nadat in 1861 een eerste aanvraag is afgewezen verleent de gemeente Voorburg in 1867 een vergunning voor het aanleggen van gaspijpen onder de openbare straat en kan er straatverlichting worden aangelegd. Dit leidt bij een enkel raadslid nog wél tot het protest dat de bestaande petroleumverlichting toch zeker ruim voldoende is. In het oostelijke meer achteraf gelegen deel van de gemeente, aan het laantje waar Haasburg, Klein Buitenrust en de beide Duivesteynen staan, blijft het desalniettemin aarde-donker. Men herinnert zich tot op de dag van vandaag dat deze hoek heel lang 'het (donkere) Hol' is genoemd.

West-Duivesteyn verwisselt een paar keer van pachter. Na het in 1862 verliezen van een juist geboren tweeling verhuizen Jan van de Waal en zijn vrouw op 30 april 1868 naar Delft. Hun opvolgers op de boerderij zijn Nicolaas van der Kleij (1841-1882) en Apolonia Schravemade (1842-1931). Op 28 januari 1882 slaat de dood weer eens toe: Apolonia blijft als weduwe achter, samen met haar elfjarige Maria en de nog geen vijf jaar oude Willem. We hebben het hierboven al eerder gezien: de oplossing voor een dergelijk probleem is er maar één. Op 20 april 1883 huwt Apolonia de 13 jaar jongere Petrus Cornelis van Rhijn. Ze weet dan nog niet dat ze ook deze echtgenoot gaat overleven. De taaie dame wordt uiteindelijk op een dag na 89 († 4-5-1931). Van haar eerste echtgenoot Nicolaas is de familierelatie met de vele Van der Kleijs niet duidelijk, maar voor de tweede ligt dat anders. Petrus was de kleinzoon van de eerder op West-Duivesteyn pachtende Cornelis van der Kleij en Johanna de Vet. De omvang van het bedrijf op West-Duivesteyn valt ondertussen af te leiden uit de landbouwenquête voor 1881: 1 paard en 17 koeien. De vermelding daarbij dat P. Overgaw de pachter zou zijn, laat zich niet goed plaatsen, maar dat zal wel iets te maken hebben met het moment van de registratie (voorjaar 1882) en de manier waarop Apolonia – of de eigenaar van Duivesteyn – met de recente dood van Nicolaas is omgegaan.

Dan breekt er een periode aan dat de familie Koot zich sterk over de gemeente begint te verspreiden en steeds nauwer met andere lokale families verweven raakt.

De familie Koot verspreidt zich (heel veel) verder

Wat in Wassenaar en Veur geschiedt, gebeurt ook hier. De nazaten van Milis Vogels Kotter blijven zich vermenigvuldigen en doen het economisch goed. Zij raken in een hoog tempo verflochten met lokale families zoals die van Hooymans, Van Kan, Van Haastert, Van der Post en Van Veen. Terwijl een vier jaar oudere broer van Cees Koot (1827-1909) de boerderij Essesteyn aan het Oosteinde weet te bemachtigen, huwt de oudste zoon van Cees een weduwe Hooymans-van der Post en wordt daarmee de pachter van de boerderij Reedenburg aan de westzijde van het dorp. Een andere zoon, Cornelis Hendricus Koot, huwt ook een Van der Post en belandt juist over de gemeentegrens in Veur.

*Bode Koot, ofwel 'Jan de Priegel' (Johannes Cornelis Koot 1856-1939).
Foto C.H. Voorhoeve 1967 en
M.R. van der Krogt 1984*

Dat er ook andere manieren dan pachten bestaan om aan een boerderij te komen, toont in 1871 de vier jaar oudere broer van Cees Koot. De tot dan toe in Veur boerende Hendrik Koot (1823-1901), in mei 1860 op wat oudere leeftijd met een Elisabeth den Hollander uit Wassenaar gehuwd, blijkt voor niet minder dan fl.

30.350,- de boerderij Essesteyn aan het Oosteinde te kunnen kopen. Het twee kinderen tellende gezin betreft de recht tegenover de ingang van de buitenplaats Eemwijk staande boerderij op 3 mei 1873. Het 16 bunder, dat wil zeggen 16 hectare, metende bedrijf is afkomstig van de erven van Johan Willem van der Schooren, houthandelaar te Leidschendam, lid van de Provinciale Staten en oud-burgemeester van Veur. De door Hendrik gekochte percelen zijn afgescheiden van de in onderdelen verkochte buitenplaats Essesteyn, waarvan het centrale herenhuis bij de Broeksloot zojuist is gesloopt. De twee bij de koop van Hendrik en Elisabeth ingesloten arbeiderswoningen gaan vervolgens ook tegen de vlakte. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat meteen ook de oorspronkelijke boerderij geheel en al door de witte boerderij is vervangen die wij nog kennen van een tweetal foto's uit 'Voorburg in oude ansichten'. Hendrik wordt enige jaren later opgevolgd door zijn zoon Cornelis (1861-1906). Bij het in 1906 op 44-jarige leeftijd overlijden van deze Cornelis erft diens weduwe Maria Petronella Hooymans (1859-1949). Het tweede huwelijk van Maria Petronella maakt in 1910 een einde aan de periode Koot op Essesteyn-Oosteinde. De boerderij is in 1925 voorafgaand aan een verbreding van het Oosteinde gesloopt.

In 1885 weet de oudste zoon van Cees Koot ook een boerderij te bemachtigen. Het gaat om Reedenburg aan de Broeksloot in Voorburg-West. Op die sinds 18 mei 1876 door Jacobus Adrianus Hooymans (1850-1882) en de zes jaar oudere Margaretha Maria Barbara van der Post (1843-1898) gepachte boerderij voltrekt zich het type drama dat klaarblijkelijk niet zeldzaam is. Op 12 maart 1882 overlijdt Jacobus Adrianus. Hij is dan nog geen 32 jaar oud en laat een zwangere weduwe en vier jonge kinderen na. Op 7 augustus baart zij een dochtertje dat drie maanden later óók overlijdt. Op 22 mei 1885 volgt de klassieke oplossing. De ondertussen 40 zijnde weduwe huwt Cornelis Johannes Koot (1855-1915). De 30-jarige Cornelis Johannes wordt per 28 mei 1885 ook de pachter.

In 1896 huwt een andere zoon van Cees Koot, Cornelis Hendricus Koot (1866-1906), eveneens een meisje Van der Post en kan een boerderij juist over de grens met Veur gaan pachten. Later wordt zijn zoon, Albertus Cornelis Koot (1905-1993), de boer. In deze boerderij is tegenwoordig een manege gevestigd.

Volgt u het allemaal nog? Nu, de verknoping van het geslacht Koot met de diverse burens is ook voor de meest gedreven genealoog bijna niet meer te volgen. De verweving met de omgeving blijkt trouwens niet alleen uit de familierelaties. Hendrik Koot van het Oosteinde is actief voor de kerk. Als de nieuw gebouwde parochiekerk aan het Oosteinde in 1893 wordt geopend, verwerkt men in het portaal een gedenksteen met de namen van de pastoor, het kerkbestuur en de architect. Hendrik staat erop vermeld als lid van het kerkbestuur.

Een heel bijzondere persoon was Johannes Cornelis Koot (1856-1939), bijgenaamd 'Jan de Priegel'. Hij was het derde kind van Cees Koot.

Men herinnert zich deze op de Damlaan in Veur wonende Jan Koot niet alleen als bode. Naar de familieoverlevering gebruikte hij zijn kar namelijk voor van alles en nog wat, 'en hij leurde ook met fruit en zo'. Jan kwam tot op hoge leeftijd graag op bezoek op Oost-Duivesteyn. Hij was daar zeer geliefd, behalve bij zijn broer Huibertus die deze boerderij in 1903 had overgenomen. Hij schijnt namelijk nogal een fantast te zijn geweest. Jan had altijd mooie verhalen waar zijn neven en nichtjes maar al te graag naar luisterden. Broer reageerde dan altijd met: 'Jan, zit niet zo te liegen!'

Het aanbreken van de 20e eeuw

Sinds 1893 zijn de Duivesteynen het eigendom van – en nu volgt een flinke mond vol – Menno Hugues Philippe Aymery Raoul baron de Girard de Miolet van Coehoorn. Na diens overlijden in 1911 komt het bezit tot in 1913 aan zijn weduwe Cornelia Wernardine van Voorst tot Beest en vervolgens tot 1931 aan hun drie dochters. De dochters Charlotte Louise en Jeanette Wernardine blijven ongehuwd, maar Louise trouwt met een baron Beelaerts van Blokland.

Oost-Duivesteyn wordt in 1903 nog steeds door de dan 75 jaar oude Cees Koot gepacht. Op West-Duivesteyn zitten al vanaf 1883 Petrus Cornelis van Rhijn en Apolonia Schravemade. Tussen Haasburg en West-Duivesteyn ligt sinds een aantal jaren de wasserij van Van den Akker. Aan hetzelfde laantje, maar op dit stukje kaart juist buiten beeld (linksonder), ligt sinds enige tientallen jaren de 'bleekerij' van Johannes van Kan en zijn echtgenote Cornelia van der Kleij. Deze Cornelia (1830-1916) is het derde kind van Cornelis van der Kleij en Johanna de Vet en is opgegroeid op West-Duivesteyn. Zij is daar in 1848 een van de deernen geweest waarvoor de ingelegerde militair-

ren ongetwijfeld de nodige aandacht hebben gehad. Nadat zij en haar echtgenoot aan de andere kant van het dorp het veld hebben moeten ruimen voor de spoorlijn Den Haag – Utrecht zijn zij weer naar deze omgeving teruggekeerd.

Op Oost-Duivesteyn viert men in 1903 een bijzonder feest. Op 7 mei trouwt Huibertus Adrianus Koot (1870-1952), het twaalfde kind van Cees Koot, met Cornelia Geertruida van Leeuwen (1877-1956) uit Stompwijk. Het bijzondere schuilt in het feit dat hij uiteindelijk degene is die zijn vader op de boerderij mag gaan opvolgen. Drie oudere halfbroers, uit het eerste huwelijk van vader Cees, zijn namelijk al tussen 1882 en 1888 door een huwelijk van de boerderij gegaan en de vierde, de volle broer Cornelis Hendericus van dezelfde moeder Johanna, is in 1894 gehuwd. De 33 jaar oude Huibertus heeft dus alle redenen om op deze dag blij te zijn, hetgeen op de plechtige foto's overigens niet al te scherp naar voren komt. De bruiloft zelf wordt gevierd in de uitspanning Brugwijk, bij de Wijkerbrug. De op de die dag gemaakte prachtige familiefoto toont het bruidspaar centraal.

Cees Koot zal hierna nog zes jaren leven en zelfs 81 worden. Wat Huibertus in 1903 niet weet is dat hij in meer dan één opzicht in de voetsporen van zijn vader treedt. Hij krijgt negen kinderen waarvan er vier al jong overlijden, maar zal zelf ook nog gemakkelijk de tachtig gaan halen.

Hoewel 'het Hol' in deze tijd nog altijd even donker is als voorheen, begint er in de omgeving het een en ander te veranderen. De meest opmerkelijke verandering is de aanleg van de Hofpleinspoorlijn. Deze eerste elektrische spoorweg van Nederland zal dwars over de landerijen van het voormalige landhuis Essesteijn gaan lopen. Met andere woorden, dus ook over die van Cornelis Koot en Maria Petronella Hooymans met hun boerderij aan het Oosteinde. Op de kaart van 1903 is de op 1 oktober 1908 te openen lijn alvast geprojecteerd. De projectie brengt nogal wat kleine hervorkavelingen van land teweeg. Als we hem op de kaart volgen van rechtsonder naar linksboven, doorsnijdt de lijn het eerst het rood gemarkeerde Oosteinde en direct daarna de zogenoemde Boerenlaan. Die laan 'met bosch-hakhout' en met een uitgesproken landelijk karakter is de grotendeels parallel met de Rodelaan liggende oprijlaan tussen het Oosteinde en de op deze kaart bij een bruggetje zichtbare boerderij Essesteijn-aan-de-Broeksloot

De projectie van de spoorlijn over de landerijen van Essesteijn. Topografische kaart uit 1903

(tegenwoordig kinderboerderij). Op 9 april 1904 verkoopt Cornelis er een stuk hooiland van 57 are voor fl. 2.278,- aan Leonardus Petrus, timmerman te Den Haag, die er twee kleine huisjes laat neerzetten. Het stukje land ligt voor Cornelis aan de verkeerde kant van de spoorlijn, dat wil zeggen aan het einde van de Boerenlaan, juist rechts (oostelijk) van de plaats waar de Hofpleinlijn de Broeksloot kruist. Dezelfde (op de kaart van 1903 natuurlijk nog niet zichtbare) huisjes zullen in 1917 worden doorverkocht aan de bleker Gerardus Cornelis van Kan en zijn moeder. Deze Van Kan is de kleinzoon van de hierboven genoemde Johannes van Kan. Tot na 1950 zal er nog een wasserij staan. Tegenwoordig is het weer een maagdelijk weiland, zo ongeveer het laatste stuk dat de voormalige gemeente Voorburg nog telt. Cornelis Koot van het Oosteinde maakte de opening van de lijn trouwens niet meer mee. Hij is op 8 mei 1906 overleden. Het op de kaart van 1903 wél zichtbare pand bij de kruising Hofpleinlijn-Broeksloot is de voormalige oranje-rie van het jaren eerder gesloopte buitenhuis Essesteijn. De vader van Cornelis Koot, Hendrik, heeft de oranjerie circa 20 jaar eerder aan Theodorus Coenradus van Veen verkocht. Die heeft er in het begin van de eeuw een tuinderij.

De zusjes Elisabeth Cornelia Koot (1914) en Johanna Maria Koot (1908-2000) voor Oost-Duivesteyn, de woning van hun ouders. Foto circa 1930, particuliere collectie

Terwijl Huibertus Koot op Oost-Duivesteyn boert, en diens aangehuwde tante Maria Petronella op Essesteijn aan het Oosteinde aan een tweede huwelijk begint, komt op West-Duivesteyn in februari 1914 de tweede echtgenoot van Apolonia te overlijden. Ze zet het bedrijf nog voort tot in 1927, samen met de zoon uit haar eerste huwelijk, de lang vrijgezel gebleven Willem van der Kleij (1877-1938). In 1927 is ze al 84. Zoals hierboven al geschreven, de taaie dame werd uiteindelijk op een dag na maar liefst 89.

Na Apolonia en Willem wordt tot 12 mei 1932 Adriaan Dijkshoorn de pachter op West-Duivesteyn. De redenen van zijn vertrek zijn ons niet bekend. Die hadden waarschijnlijk wel iets te maken met de plannen die inmiddels voor de ontsluiting van Den Haag werden gesmeed. Omtrent dit jaar raakt het bekend dat er dwars door de Duivesteynen een nieuwe weg moet komen. Men heeft niet voorzien dat diezelfde weg uiteindelijk pas in 1998 in aanleg wordt genomen...

De weg van boerderij tot speculatieobject

In 1931 verkopen de adellijke dames de Duivesteynen aan de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen aan

de Laan van Meerdervoort te 's-Gravenhage. De verkoop is minder deftig dan de dames zich zullen hebben voorgesteld, want het is duidelijk dat de Duivesteynen nog maar weinig meer dan beleggingsobjecten zijn. Gezien het beoogde wegtracé en de aanleg in deze zelfde periode tussen de Dr. Beguinlaan en de Looierslaan van de wijk Damsigt is de aankoop door deze maatschappij om meerdere redenen niet van speculatie ontbloot.

Onder de dreiging van wegaanleg en bebouwing komt op Oost-Duivesteyn in 1936 een nieuwe wisseling van de wacht tot stand. De pachtopvolger wordt het vijfde kind van Huibertus en Cornelia: Adrianus Johannes Koot (1909-1993) die op 12 mei met Maria Barbara van Haaster (1915-2000) uit Voorschoten trouwt. Huibertus en Cornelia verhuizen naar de Duivesteijnstraat 18 in het nieuwe Damsigt-wijkje en een van hun dochters is daar na haar huwelijk in 1943 samen met haar man bij in gaan wonen. Huibertus overlijdt er in 1952 ook. Zijn zoon Adrianus en echtgenote krijgen op Oost-Duivesteyn zes kinderen. Daarvan verliezen zij er op buitengewoon ongelukkige wijze een in oktober 1940. Op het moment dat moeder even een boodschap doet, ontsnapt de kleine dreumes Corry, het dochtertje Cornelia Johanna Maria, aan de aandacht: het anderhalf jaar oude meisje verdrinkt in de Broeksloot achter de boerderij. Andere vroegtijdige sterfgevallen zijn het gezin gelukkig bespaard gebleven.

Bijgaande afbeelding is een verticaal genomen luchtfoto van de RAF uit februari 1945. Links ligt West- en rechts Oost-Duivesteyn. Direct boven West-Duivesteyn is nog heel goed het wooneiland te zien waarop in de middeleeuwen de oude hofstede heeft gestaan. Rechtsonder is de rand van het destijds inmiddels circa tien jaar oude wijkje Damsigt te zien.

In 1955 doet de Haagse investeringsmaatschappij de twee boerderijen aan de gemeente Voorburg over. De gemeente heeft het oog op de toekomstige bestemming van de landerijen en laat zich aan het onderhoud van de gebouwen maar weinig gelegen liggen. In de eerste plaats sneuvelt Haasburg. In 1972 vallen de overgebleven opstallen wegens vergaande bouwvaligheid onder de slopershamer.

Direct ten westen van de West-Duivesteyn, midden in het huidige tracé van de Noordelijke Randweg, verschijnen volkstuinen en Oost-Duivesteyn wordt het middelpunt van sportvelden.

Oost-Duivesteyn is daarmee relatief veilig, maar voor de westelijke boerderij dreigt het in 1980 goed mis te gaan. Het college van Burgemeester en Wethouders maakt in januari een sloopplan bekend. Daartegen komen de omwonenden in het geweer. Zij richten een actiegroep op, verzamelen 4.000 handtekeningen en komen stevig met de gemeenteraad te spreken. De voltallige gemeenteraad besluit de zaak eerst maar eens grondig te laten onderzoeken. De bewoners van de boerderij en de omwonenden organiseren zich vervolgens in een stichting, welke stichting bij de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk het verzoek indient om het pand op de Monumentenlijst te plaatsen. In 1986 ziet een gemeentelijke 'Beleidsvisie ruimtelijke ordening' het licht waarin de boerderij met bijbehorende percelen voor een zogenoemd Centraal Wonen-project wordt bestemd. In eerste instantie is het idee om de boerderij van binnen zo te wijzigen dat bewoning door verschillende gezinnen en alleenstaanden mogelijk is. De zes meter brede grachten rond het wooneiland van het oude middeleeuwse Duivesteyn moeten gedempt en zullen het blok met appartementen gaan dragen. De constructie van de boerderij blijkt jammer genoeg zover te zijn achteruitgegaan, dat men tenslotte toch besluit om dan maar het hele pand te slopen. De bijbehorende sloop- en bouwactiviteiten krijgen hun beslag per oktober 1987. Het is nogal wrang dat dit gebeurt nadat de boerderij op 25 augustus op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst. Monumentenbeleid 1987!

De beide Duivesteynen in februari 1945. Luchtfoto RAF

Besluit

De oude opkamer van West-Duivesteyn is uiteindelijk enkele tientallen meters naar het zuiden weer opgebouwd. Oost-Duivesteyn bestaat gelukkig nog vrijwel in de oude glorie van 1612, zij het dan dat de omgeving dramatisch is veranderd en dat de mooie oude bomen er zijn verdwenen. De koestal is in 1971 omgebouwd tot de kantine van de Voorburgse Mixed Hockeyclub 'Cartouche'.

Ondertussen zijn zowel West- als Oost-Duivesteyn een beschermd monument. De er direct omheen liggende percelen zijn op de Archeologische Monumentenkaart van een rode kleur voorzien. Laten we in Leidschendam en Voorburg hopen dat het niet nodig is om opnieuw tot acties en archeologische noodonderzoeken over te gaan. Het gaat in de omgeving van

Sijtwende nu werkelijk om de allerlaatste boerderijen. Dirk van Duivenvoorde († 1436) zou zich in zijn graf omdraaien als hij wist dat zijn oude hofstede in 1606 op last van een ambtenaar van de Staten-Generaal is gesloopt, dat er over zijn landerijen een snelweg loopt, en dat men er een volledige woonwijk Sijtwende heeft neergezet. Over de vele Utenhages, Clotterbookes en telgen Koot en Van der Kleij die hier lief en leed beleefden, hebben we het dan maar even niet. Het verhaal van zeven eeuwen eigenaren en bewoners is een stukje oer-Hollandse geschiedenis in een notendop.

Oost-Duivesteyn in 2002.

Foto auteur

Bronnen

- Bolt, L., M.J. Harms, G.Th. Langerak, C. Milot (red.), *Kroniek van Voorburg, deel 9. Archeologie en historie. Sporen in de Tijd* (Voorburg, 1989).
- Booma, J.G.J. van, *Dit is 't memoriboec van Voerburch* (Hilversum, Verloren, 1991).
- Daams, F.H.Chr.M., en J.D. de Kort Sr. (red.), *Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente* (Leidschendam, 1988).
- Duijvenvoorde, M.D. van, 'Een jongere tak van de familie van Duivenvoorde', in: *De Nederlandsche Leeuw* 116 (1999), 433-450.
- Föltling, H.P., *De Vroedschap van 's-Gravenhage 1572-1795* (Pijnacker, 1985).
- Frederiks, J.G., 'Ormea', in: *Algemeen Nederlands Familieblad* 4 (1884), 109.
- Gorris, G., mr. H. Hardenberg, D. van der Meide, drs. N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (Voorburg, 1977), derde druk.
- Harms, M.J., 'Ik ben niet iemand die wijkt voor de Ouderdom.' *Verleden en Heden van de Voorburgse St. Martinusparochie* (Voorburg, 1993).
- Heijden, W.F.M. van der, *The Koot Family* (Gouda, 2001). (Op internet : <http://fly.to/wimvanderheijden>).
- Jager, H. de, *De Brielsche Vroedschap in de jaren 1618-1794* (Rijswijk, 1904).
- Jonge, W. de, *Tussen Vliet en strandwal. Archeologisch onderzoek in Voorburg-West; vondsten uit de Bronstijd, de Late Middeleeuwen en de Gouden Eeuw* (Voorburg, 1998).
- Jonge, W. de, en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sijtwende. De geschiedenis en archeologie van een veranderend landschap en zijn bewoners* (Voorburg, 2001).
- Kort Sr., J.D. de, 'De kerk in het midden', in: F.H.Chr.M. Daams en J.D. de Kort Sr. (red.), *Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente*, (Leidschendam, 1988), 271-314.
- Kort Sr., J.D. de, 'Openbaar vervoer', in: F.H.Chr.M. Daams en J.D. de Kort Sr. (red.), *Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente* (Leidschendam, 1988), 251-270.
- Krogt, M.R. van der, *Voorburg in oude ansichten*, deel 3 (Zaltbommel, 1984).
- Krogt, M.R. van der, C.L. van der Leer, J.H.M. van der Zon, *Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832, deel 11 Voorburg* (Zoetermeer, Van Roekel en Henstra, 2000).
- Leeuwen, S. van, *Costumen, Keuren, ende Ordonnantien, van het baljuschap ende lande van Rijnland* (1667).
- Lucassen, J., 'Holland, een open gewest. Immigratie en bevolkingsontwikkeling', in: T. de Nijs en E. Beukers (red.), *Geschiedenis van Holland 1572 tot 1795*, deel 2 (2002), 181-215.
- Muelen, J.C. van der, *De registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage*, z.p. (1887).
- Poel, J.M.G. van der, 'Het Noordhollandse weidebedrijf in de 19de eeuw', in: *Holland* 18, nr. 3 (1986), 148-157.
- Polman, P., *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw*. z.p. (1970).
- Slicher van Bath, B., *De agrarische geschiedenis van West-Europa. 500-1850*. Aula, vierde druk, 1977 (Utrecht/Antwerpen), 1960.
- Utenhage, D., *Jonger tack van Duvenvoird* (geslachtslijst in manuscript) (Voorburg, 1633).
- Vandenbroeke, Chr., 'De opmars van de aardappel', in: *Spiegel Historiae* 5 (1970), 352-356.
- Veen, M.M.A., 'Archeologie en de vroegste geschiedenis', in: F.H.Chr.M. Daams en J.D. de Kort Sr. (red.), *Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente* (Leidschendam, 1988), 27-44.
- Vink, A.W. de, 'Voorburgsche Buitenplaatsen', in: *Die Haghe jaarboek* 1903.
- Voorhoeve, C.H., *Voorburg in oude ansichten*, deel 1 (Zaltbommel, 1967).
- Voorhoeve, C.H., *Voorburg in oude ansichten*, deel 2 (Zaltbommel, 1973).
- De genealogie van de families Van Haasteren, Van Haastert en Van Haastrecht is op internet te raadplegen:
<http://www.dit.is/woutvanhaaster> en
<http://home.kabelfoon.nl/~wtor/vHaasteren.htm>

Klein Buitenrust

José Havik

Ik wist niet beter of de boerderij werd altijd 'Het Hol' genoemd en waarom, dat kon eigenlijk niemand mij vertellen. Het is dan ook heel bijzonder om die benaming in een van de aktes tegen te komen. En een van de vele betekenissen van 'hol' is een verhoging in het landschap.

*Klein Buitenrust, begin
20e eeuw. Collectie auteur*

Toen mijn oom Johannes Laurentius Barnhoorn (Jan) in 1996 overleed, liet hij mij Klein Buitenrust na. Op zich niet zo'n gekke gedachte, want hij wist hoeveel ik van het huis en de omgeving hield. Jan Barnhoorn had zelf geen kinderen en ik was zijn jongste nicht, dochter van zijn jongste zus, en zo'n beetje opgegroeid op de boerderij. Ik heb op die plek in ieder geval heel wat voetstappen liggen. Hij kon niet weten dat enige tijd later de gemeente op de stoep stond met de mededeling dat het allemaal weg moest vanwege bouwproject Sijtwende. Weg Klein Buitenrust, weg droom.

Toen ik mijn verhaal over Klein Buitenrust wilde optekenen in het kader van het jaar van de boerderij en vervolgens de geschiedenis indook, merkte ik dat het erg moeilijk was om er achter te komen hoe het allemaal begonnen is. Als ik had geweten dat ik nog eens over de geschiedenis van de boerderij zou schrijven, had ik de verhalen die ik op verjaardagen van mijn familieleden hoorde, wel opgeschreven!

Mijn betovergrootvader Adrianus Barnhoorn, geboren in oktober 1807 te Sassenheim, kwam als schapenkoopman na omzwervingen in Voorburg terecht, waar hij zich vestigde. Waar hij ging wonen en of hij schapenkoopman bleef of boer werd, is mij niet duidelijk geworden. Hoe is dan Klein Buitenrust in de familie Barnhoorn gekomen?

Mijn grootvader, Adrianus Johannes Barnhoorn, kocht het huis met erf en grond van zijn vader, mijn overgrootvader Johannes Wilhelmus Barnhoorn. Deze was getrouwd met Helena Catharina Hooymans en zij beiden waren pachters van een boerenbedrijf genaamd Vreeburg. Dit was in 1864 aangekocht door de vader van Helena, Jan Hooymans. Toen Jan Hooymans overleed, eiste zijn echtgenote Anna Maria Bemelman haar aandeel van de erfenis op. Besloten werd Vreeburg bij veiling te verkopen. Koper werd Adrianus Baesjou van Vronesteyn. Helena Catharina Hooymans komt te overlijden en Johannes Wilhelmus Barnhoorn trouwt met Theodora Appolonia Janssens. Hij en zijn vrouw bleven op Vreeburg boeren en pachtten het bedrijf nu van Baesjou. Waarschijnlijk is met het geld uit de verkoop van Vreeburg (Helena Catharina kreeg uiteindelijk ook haar aandeel uit de erfenis) Klein Buitenrust aangekocht als geldbelegging, investering als het ware.

Toen voor de aanleg van de spoorlijn Vreeburg moest verdwijnen, is mijn overgrootvader gaan rentenieren en heeft zijn zoon

Adrianus Johannes Barnhoorn Klein Buitenrust gekocht van zijn vader.

Bij verder onderzoek is gebleken dat op de plek waar Klein Buitenrust heeft gestaan reeds in 1732 sprake was van bebouwing, bestaande uit een oud vervallen bouwhuis met twee stukjes teelland die in het bezit waren van Poulus Cornelisz Veen.

Een aantal jaren later, op 5 mei 1753 verkoopt Simon Floore van der Wilck, die dan eigenaar is van de percelen, 'huys, erve en crogt teelland' voor 440 gulden aan Cornelis Cornelisz van Veen.

Deze Cornelis van Veen is gehuwd met Cornelia Willemsdr. Endelstraat en zij hebben twee kinderen, Wilhelmus en Gabriël, resp. geboren op 11 april 1736 en 1 juni 1742 te Veur. Gabriël is dan, na zijn vader, de volgende eigenaar van bovengenoemd perceel. Hij trouwt met Colomba Cleuters en zij maken testament op 22 april 1792 voor notaris Jacob Kerkhoven

Adrianus Johannes Barnhoorn en zijn vrouw Petronella Maria Hooymans. Collectie auteur

te Leidschendam. Gabriël overlijdt op 19 juli 1803 en Nicolaas en Cornelia van Veen erven de helft van de boedel.

Zijn vrouw Colomba bepaalt in oktober 1813 dat haar helft van de boedel uiteindelijk na haar overlijden nagelaten wordt aan Jan, Maria en Catharina Cleuters. De erfgenamen verkopen korte tijd later ter veiling de percelen aan Nicolaas van Veen, herbergier, wonende op Het Eilandje nr. 57 te Veur.

Voor de duidelijkheid, al deze personen hebben hier niet gewoond, maar hadden deze percelen in bezit als geldbelegging. Wie woonden hier dan wel? Daar is niet veel over bekend, maar in 1813 wordt bijvoorbeeld H. Koot genoemd als huurder. In 1835 koopt Wilmina Cornelia van Veen, echtgenote van Johannes Groenewout, als erfgenaam van bovengenoemde Nicolaas het huis en erf met stalling aan Johannes Cool, particulier. En dan wordt er in 1846 verbouwd en verandert er het een en ander. Het huis wordt gesplitst in zes huisjes. Een van de bewoners wordt met name genoemd in een huurovereenkomst van 1870, te weten Arie van der Kleij.

In 1873 verkopen de erfgenamen van Johannes Cool de zes arbeidershuisjes, genaamd 'Het Hol', aan Johannes Wilhelmus Barnhoorn, mijn overgrootvader. Cool woonde op de buitenplaats Buitenrust. Waarschijnlijk heeft hij 'Het Hol' de naam Klein Buitenrust gegeven.

Mijn overgrootvader heeft zelf niet op Klein Buitenrust gewoond. Het was de bedoeling dat zijn oudste zoon Albertus er een boerenbedrijf zou uitoefenen. Deze stierf echter op 21-jarige leeftijd en de eerstvolgende die in aanmerking kwam, was mijn grootvader Adrianus Johannes Barnhoorn.

In die eerste jaren, toen de kinderen van Adrianus Johannes en Petronella Hooymans nog klein waren, te weten Johannes Laurentius (Jan), Adrianus Johannes (Arie), Lambertus Petrus (Bert), Cornelis Adrianus (Cor) en de meiden Wilhelmina Maria (Mien) en Theodora Petronella (Door), was er een knecht die mijn grootvader hielp op het bedrijf. Zijn naam was Jan van Leeuwen en hij woonde in een van de kleine huisjes op de hoek van de Veurselaan. Deze huisjes zijn in de oorlog afgebroken. Er waren twee naaisters, een verstelnaaister, mevrouw Van Gorcum en een 'mooie' naaister, mevrouw Kuming. Ook hebben er dienstbodes ingewoond. In totaal zijn er drie geweest en zij zijn alle drie uit huis getrouwd. Een van de dienstbodes was Bets Sebel en de andere heette Marie in 't Veen. Zij waren echt een hulp in de huishouding, totdat de meisjes oud genoeg

waren om de dagelijkse klusjes over te nemen. Er was een grote woonkeuken met een groot kolenfornuis dat iedere middag na de warme maaltijd gepoetst werd. Mijn grootmoeder kookte zelf. Groenten, aardappelen en fruit kwamen van eigen moestuin en boomgaard. Daar was Bert verantwoordelijk voor. Hij was van beroep tuinder. Er werd in die tijd veel groente ingemaakt in groene flessen en in Keulse potten. Dat ging dan met zóveel zout dat als de boontjes gegeten werden, eerst vier of vijf maal de kook er over ging om de vieze zoute smaak er af te krijgen. Van veel vitamines was dan niet echt meer sprake.

Het water kwam regelrecht uit de grond. In de keuken stond een koperen pomp en het water kwam kristalhelder en ijskoud van 40 meter diepte. Ook die pomp werd iedere dag gepoetst. Op maandag was het wasdag en daarvoor werd een grote ijzeren kuip gebruikt die in de schuur stond. Onder die kuip kon vuur gestookt worden met takkenbossen om het water heet te

*Adrianus Johannes Barnhoorn,
grootvader van de auteur.
Collectie auteur*

krijgen. In de schuur stond bijvoorbeeld ook een speciale kast waarin vlees werd gerookt. Een keer per jaar werd er een varken geslacht en zoals gebruikelijk was, werd alles van zo'n beest gebruikt. Er werd spek van gemaakt, hammen gerookt, zure zult en worst. En op zaterdag werd er een kip geslacht en daar werd dan heerlijke verse soep van gemaakt. De zaterdag was een dag waarop alles geboend en gepoetst werd opdat het op zondag een echte rustdag kon zijn. De klompen werden schoongemaakt en gewit, evenals de paaltjes op het erf. Het erf moest aangeharkt worden, het werkhuis uitgeschrobd en de keuken kreeg een goede beurt, de kachel werd gepotlood. Later werden er op zaterdag ook wel boodschappen gedaan. In principe kwamen de slager, de bakker en de kruidenier aan de deur, maar mijn oom Ben kan zich nog wel herinneren dat hij naar Dijkhuizen moest of naar de Unie. Op zondag ging men naar de kerk. Er werden missen gelezen om 07.00 uur, om 08.30 uur en om 12.00 uur. De zondag was verder een dag om naar de cricket te gaan of de voetbal, te kaarten of om visite te ontvangen.

Er waren zo ongeveer 20 koeien op de boerderij en de melk werd verkocht aan de fabriek. Dat leverde echter maar 2 cent per liter op. Daarom werd besloten om de melk zelf te gaan venten en dat was een goede beslissing. Al met al heeft het boerenbedrijf als zodanig ongeveer 30 jaar standgehouden. Kleinschalig weliswaar, maar de bewoners leefden van de koeien, varkens en schapen en konden - met de moestuin en de grote boomgaard - voldoende in hun levensbehoeften voorzien.

Er gingen koeien dood aan mond- en klauwzeer en een aantal is verkocht. Omdat het houden van koeien niet meer rendabel was, werd besloten de melk in te kopen bij de Sierkan en de Ermi. Mijn oom Jan en oom Ben zijn toen melkwijken begonnen en gingen met paard en wagen de wijk in.

Oom Jan is altijd op Klein Buitenrust blijven wonen en het huis werd een zoete inval voor de familie. Met name in de weekenden kwamen er altijd broers, zussen, neven en nichten op bezoek om te genieten van het buitenleven en om met elkaar herinneringen op te halen.

*Klein Buitenrust omstreeks
1960. Collectie auteur*

De Hooijmans-explosie

in de 19e eeuw te Voorburg

Martin Hooymans

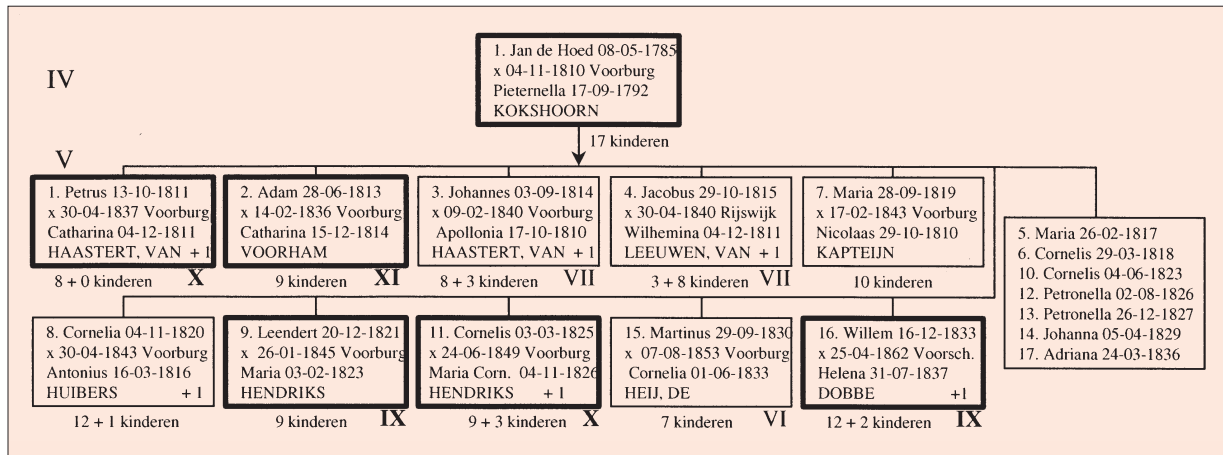
Met de familie Hooijmans in Voorburg is het allemaal heel plotseling en heel snel gegaan. Vóór 1800 had er vermoedelijk nog niet één een voet op Voorburgse bodem gezet. Maar als we aan het eind van de 19e eeuw de balans opmaken dan zijn er in die eeuw 126 Hooijmansen in deze gemeente geboren, 38 getrouwd en 59 overleden. Op zo'n 18 boerderijen hebben telgen uit dit geslacht hun sporen achtergelaten.

*Woelwijk in 1999.
Foto auteur*

En dat allemaal door de komst van één man, Johannes Hooymans, bijgenaamd Jan-de-Hoed, welke bijnaam we verder in dit verhaal zullen gebruiken, die op 4 november 1810 met Pieterrella Kokshoorn trouwde en haar vaders boerderij betrok. In 1824 wordt het oude woongedeelte afgebroken en verrijst het statige herenhuis dat er nu nog staat en bekend is geworden onder de naam Woelwijk. Deze naam hangt nauw samen met de titel van dit artikel, namelijk met de grote hoeveelheden kinderen en kleinkinderen die er in relatief korte tijd bijkwamen in deze gemeente (en de omliggende gemeenten!). Oftewel, het moet een gewoel aan kinderen en kleinkinderen geweest zijn.

de schrijfwijze moeten we ons niet al te druk maken. In *Al wie Ho[o]lij/yman[s] heet ...*, de eerste publicatie van de genealogie van de familie met die naam, wordt daar uitgebreid op ingegaan. Dezelfde Hendrik Hooijman komen we ook tegen onder de naam Hoymans. En over de 'ij' of 'y' zullen we het maar helemaal niet meer hebben.

Om welk Essen het hier gaat is tot op de dag van vandaag niet zeker. Aanvankelijk ging het vermoeden sterk uit naar Essen in Duitsland, temeer daar we in het oosten van Nederland een fors gebied met Hooijmannen (zonder 's') kennen, maar de laatste tijd rust de verdenking meer en meer op Essen in België, vanwaar de verspreiding via Tilburg door Brabant rich-

Eerst wordt kort ingegaan op de voorgeschiedenis van de familie Hooijmans. Vervolgens is er een paragraaf gewijd aan Woelwijk, de boerderij die beschouwd kan worden als het epicentrum van deze epidemie. Daarna volgt een paragraaf over de verspreiding van de familie over Voorburg, gevolgd door een greep uit de verzameling boerderijen waar de familie haar stempel op gedrukt heeft.

Voorgeschiedenis

Waar kwamen deze Hooijmansen eigenlijk vandaan? Welnu, Jan-de-Hoed is geboren in Voorschoten, maar zijn vader Pieter Hooijmans kwam niet uit deze contreien, doch uit Gelderland. We hebben de Hooijmansen kunnen natrekken tot aan 1720, wanneer we in Driel (nu Kerkdriel of Maasdriel bij Zaltbommel) lezen van een huwelijk tussen Hendrik Hooijman, 'jongman van Essen', die trouwt met de daar geboren Marijtje van de Pol. Om

ting Driel gegaan zou zijn. In Driel vinden we heden ten dage nog steeds heel veel Hooijmansen en ook daarvan afstammend een groot aantal in de omgeving van Den Bosch. Dit artikel gaat echter over een aftakking die in Zuid-Holland is terechtgekomen.

Hendriks zoon Martinus had twee nogal ondernemende zonen, die om nog onverklaarde redenen naar onze streken togen, dat wil zeggen, de Vlietstreek in Zuid-Holland. In 1777 duikt zijn oudste zoon Hendrik in Veur op en diens jongere broer Pieter (nummer 4 van de 11 kinderen) vestigt zich rond 1784 in Voorschoten. Misschien was hij wel eerder met Hendrik meegekomen, maar daar weten we jammer genoeg niets van. Wel weten we dat Pieters oudste zoon Johannes, die op 8 mei 1785 in Voorschoten geboren wordt, de stamvader wordt van dat rijke Voorburgse geslacht, dat zich vervolgens ook weer over de omliggende gemeenten Stompwijk, Wassenaar, Veur en

Johannes Hooijmans bijgenaamd Jan-de-Hoed, zijn 17 kinderen en 105 kleinkinderen.

Voorschoten zal verspreiden. Het opmerkelijke is dat – op de achterblijvende Drielse tak met vertakkingen naar Den Bosch na – alle Hooijmansen die nu leven afstammelingen zijn van deze Jan-de-Hoed. Het Veurse takje van de eerdergenoemde Hendrik zet niet door in de mannelijke lijn en ook de takken van de broers van Jan-de-Hoed lopen spoedig dood. Een groot deel van de familie Hooijmans kan Jan-de-Hoed dus met recht als een soort stamvader beschouwen. De geschiedenis van deze tak in Voorburg begint dus op Woelwijk.

Woelwijk

Over deze boerderij is al heel veel gepubliceerd. Een van de eerste publicaties dateert van 2 juli 1980, wanneer C.H. Voorhoeve in *Groot Voorburg* er een uitgebreid artikel over schrijft onder de titel 'Een bouwman's hofstede aan het Oosteinde'. Hoewel dit artikel een grote hoeveelheid gegevens over Woelwijk op een rijtje zet, bevat het ook een aantal fouten en leemtes. Een verkorte versie van dit artikel vinden we in 1989 terug in Voorhoeves boek *Het verhaal achter de straatnaam*. Een aantal punten wordt aangevuld en verbeterd in *Al wie Ho[o]ij/yman[s] heet* Vervolgens doet Hans van der Zon het nog eens dunnetjes over in zijn uitstekende artikel 'Woelwijk, een boerderij aan het Oosteinde' in de kadastrale atlas van Voorburg.

Over de voorgeschiedenis van deze bouwman'swoning, die teruggaat tot circa 1640, is dus nu wel voldoende geschreven. Daarom pakken wij de draad op bij het moment waarop Jan-de-Hoed de boerderij betreft. Vermoedelijk is dat geweest toen hij op 4 november 1810 trouwde met Petronella Kokshoorn. Alle kinderen uit dat huwelijk zijn in Voorburg geboren, dus het is zeer waarschijnlijk dat zij toen reeds op de boerderij van haar vader woonden en werkten. Daarmee begint dan een periode van nu al meer dan 190 jaar waarin Woelwijk onafgebroken door leden van de familie Hooymans is bewoond, ook al is de boerderij korte tijd (van 1873 tot 1888) in 'vreemde handen' geweest.

We gaan terug naar het moment dat Jan-de-Hoed de boerderij van zijn schoonvader Adam Kokshoorn koopt. Het is 8 juni 1821 als Jan in het bezit komt van 'een huis en erve met koe- en paardenstalling, schuur, twee lootsjes en een barg, als mede tuin en boomgaard, benevens een krogt weiland daar achter, groot omtrent een bunder, dertien roeden, vier en vijftig ellen en veertig palmen, staande en gelegen in het oosteinde'.

Hij is dan al dik 10 jaar getrouwd en het negende kind is op komst. Je zou denken dat dat heel wat is, maar met de komst van deze Leendert zijn we pas halverwege. Als Pieterella Kokshoorn nog eens 15 jaar later het laatste kind ter wereld brengt, doet ze dat voor de 17e maal! In die tijd was de kindersterfte heel hoog. Zeven kinderen sterven jong tot heel jong, maar de overgebleven 10 zorgen uiteindelijk voor 105 kleinkinderen! Als dat geen bevolkingsexplosie genoemd mag worden, weet ik het niet meer.

Maar even terug naar 1824, als het kinderaantal inmiddels op tien is komen te staan, waarvan er op dat moment zeven nog in leven zijn. De woning moet blijkbaar uitgebreid worden. Ofwel de behuizing wordt te krap, ofwel het pand is sowieso te oud aan het worden, maar vast staat dat het gehele woongedeelte aan de voorzijde tegen de vlakte gaat om plaats te maken voor een prachtig herenhuis, zoals dat er nu nog steeds staat. En dat jaartal 1824 prijkt nog altijd boven de monumentale entree van het huis.

Iets meer over Jan-de-Hoed en zijn gezin

Naarmate Jan-de-Hoed ouder wordt laat hij het boerenbedrijf steeds meer over aan zijn oudere kinderen. Want hij was niet alleen boer, maar gaandeweg ook meer en meer een ondernemend handelaar. Koopman noemden ze dat in die tijd. Dat

*Boerderij Woelwijk in 1964.
Links het hoge voorhuis aan
het Oosteinde.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

hield in dat hij vaak aanwezig was bij openbare verkopen van onroerend goed in de agrarische sector. Daar kocht hij land of hele boerderijen, die hij vervolgens weer verhuurde of later met winst verkocht. En daarnaast liet hij zijn geld ook nog eens voor hem werken. In de stukken van notaris Zegwaard komen we al vanaf 1829 een gestage stroom van obligaties en radities tegen, aan welke leningen en hypotheken Jan-de-Hoed uiteraard ook weer flinke winsten overhield. En als bij overlijden de achterblijvende familie de schulden niet wilde overnemen, dan nam hij zelf het eigendom over. Een aantal van deze bezittingen was duidelijk voor eigen gebruik. Jan-de-Hoed mag dan heel zakelijk geweest zijn, toch zorgde hij er ondertussen voor dat al zijn zoons op een goede boerderij terecht kwamen. Maar niet gratis en voor niks! Telkens als er eentje geholpen werd met het kapitaal van palief, dan werden er even zo goed schuldbekentissen opgesteld, die je later steevast weer tegenkomt bij het opmaken van de inventarissen. De kinderen moesten zelf hun broek ophouden.

Het statige huis weerspiegelde op uitstekende wijze het feit dat Jan-de-Hoed in menig opzicht een vermogend man was. Financieel behoorde hij tot de rijkere boeren van Voorburg,

maar hij was daarnaast ook in zekere mate een belangrijk man in de Voorburgse gemeenschap. In 1842 kwam hij in de gemeenteraad van Voorburg en werd daar in 1848 na het in werking treden van de gemeentewet van Thorbecke in herkozen. En ook in de katholieke kerk roerden hij en zijn zonen zich. Gemeenteraden en kerkbesturen waren geliefde plekken voor rijke boeren om hun invloed te doen gelden. Ook in Veur en in Voorschoten zien we herhaaldelijk Hooijmans die zich in deze instellingen nestelen.

Dat Jan-de-Hoed er warmpjes bij zat, kunnen we ook afleiden uit het feit dat hij een schilderij van zijn fraaie huis heeft laten maken. Dat schilderij moet rond 1850 zijn gemaakt, hetgeen we baseren op het feit dat enerzijds Klaas Kapteijn, die in 1843 schoonzoon werd, op de bok van de koets zit en anderzijds dat Jan-de-Hoed er zelf nog op staat. Hij overleed in 1856.

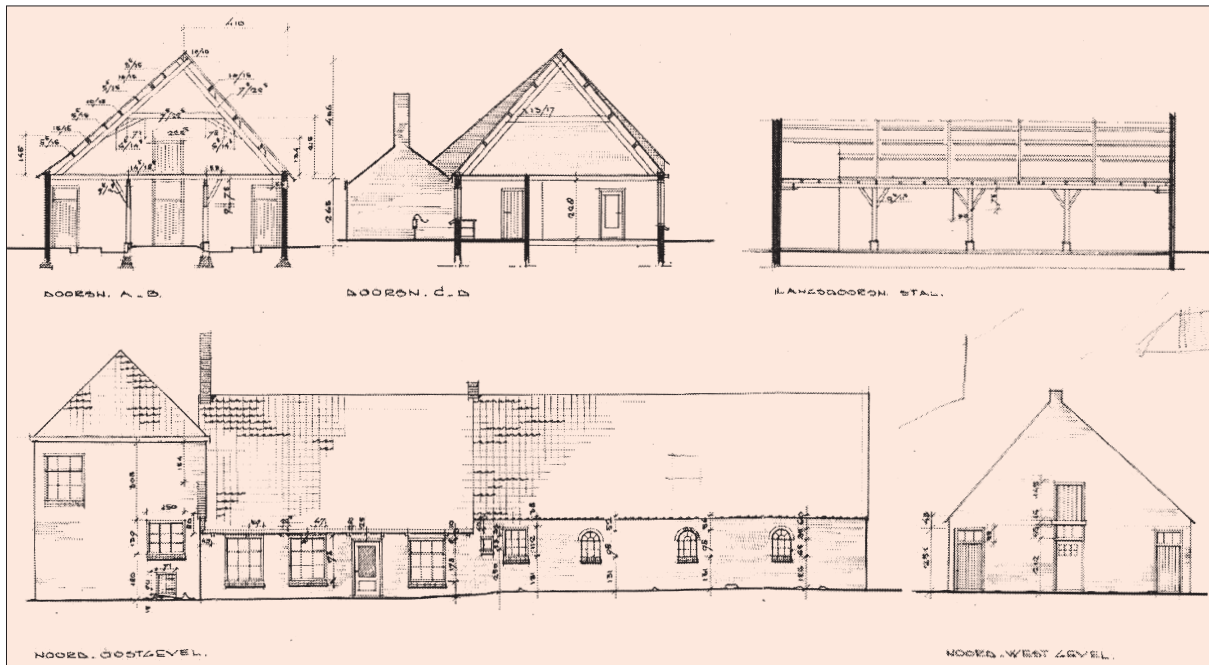
Zijn zoon Cornelis is dan al officieel de boer. Die was op 24 juni 1849 getrouwd met Maria Cornelia Hendriks, overduidelijk een 'motje', want een maand later wordt er een tweeling geboren, twee meisjes, waarvan de een meteen na de geboorte overlijdt en de ander krap een maand later. Er rust wat dat betreft geen zegen op het gezin, want van de negen kinderen uit dit huwelijk sterven er vier meteen, dan wel binnen enkele maanden. En drie dagen na de geboorte van nummer negen, een levenloos geboren dochter, bezwijkt ook moeder. Het is dan 12 augustus 1859. Maar laten we, voor we verder gaan, de boerderij eens wat nader bekijken.

De bouwmanswoning en de bijbehorende landerijen

Gelukkig weten we nog heel precies hoe Woelwijk er vroeger uitgezien moet hebben. Op de eerste plaats hebben we natuurlijk het voordeel dat het pand er nu nog steeds staat. Maar ook de bouwtekeningen van 1971 geven een heel goed beeld. Toen immers hield het boerenbedrijf op te bestaan en werd het geheel verbouwd tot woningen. De tekeningen van de toen nog bestaande situatie laten ons zien hoe de boerderij oorspronkelijk in elkaar stak.

Laten we beginnen bij de boerderij, die schuil gaat achter het imponerende herenhuis. Op de tekening zien we de stal, de bijkeuken en enkele kamers. Als we dan de inventaris van Cornelis Hooijmans uit 1859 erbij halen, dan kunnen we precies volgen waar alles toen was. Uiteraard zullen we niet alles opnoemen wat er in deze inventaris staat, maar een deel is toch interessant voor de beeldvorming. We beginnen op de zolder waar onder andere een vaste kast en een bedstede was,

*Woelwijk. Anoniem schilderij, ca. 1850 (fragment).
Collectie W.S. Hooijmans*

dan komen we via een klein zoldertje of vliering in de meidenkamer. Vervolgens gaan we naar beneden naar de 'koelput', waar we emmers, stangen, mondstukken, stijgbeugels, koperen schotels, een schuimspaan en nog wat tinnen spullen tegenkomen, waarna we de stal betreden, waar ook nog een vaste bedstede was. Opvallend is dat beddengoed in die tijd bijzonder prijzig was. Waar de meeste items in de orde van grootte van 1 tot 5 gulden zijn, komt de inhoud van bedsteden op 25 tot 40 gulden. Matrassen, peluws, kussens, lakens en dekens waren kennelijk kostbare zaken. We gaan even naar buiten om te zien dat er destijds een wagenshuur, een koetshuis en een paardenstal op het erf stonden, alle gevuld met kostbare zaken als een luxe kapwagen, een tilbury, grampels, klaven en stalpalen en diverse hoge en lage wagens. Ook staat er op de werf nog een varkenshok met twee varkens, een schuurtje met turf, takkenbossen en kloofhout, een hooiberg en mesthoop en daar tussendoor lopen 24 kippen en een haan. Hooi was ook een hoop geld waard. Als we de voorraden die op de verschillende plekken lagen optellen had Cornelis voor een goede 2.000 gulden aan hooi!

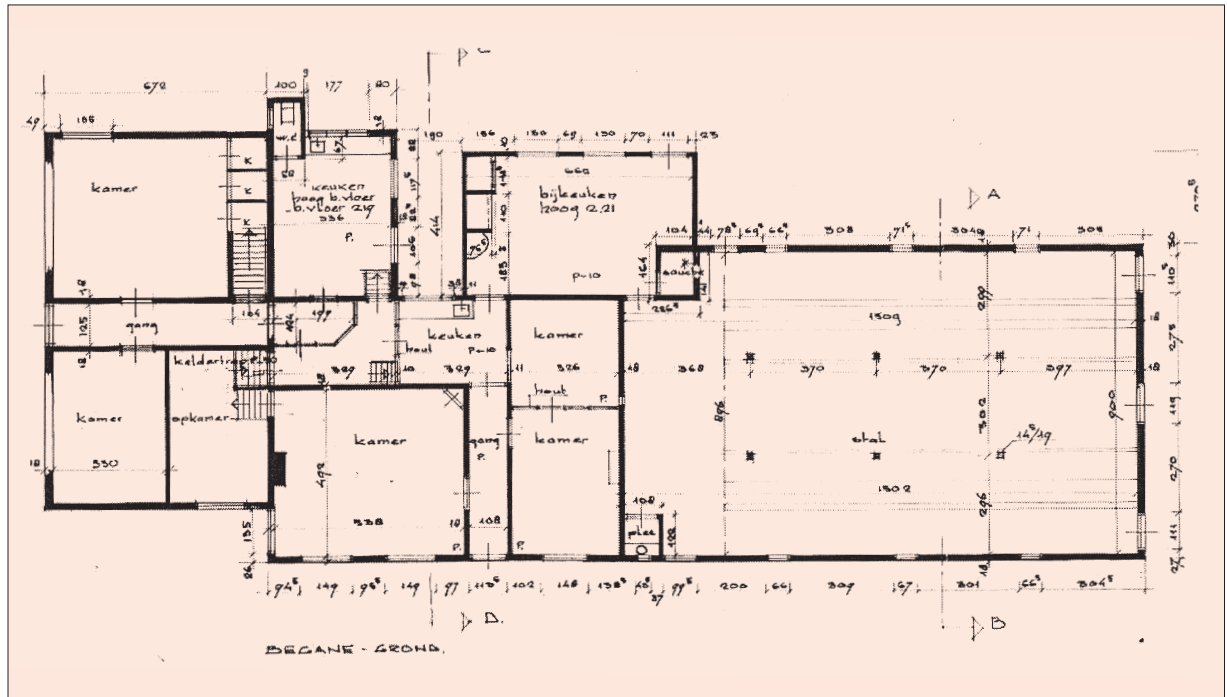
In het land staan '8 vette koeijen, 4 dito schotten, 9 kalkkoeijen, 9 varenkoeijen, 2 kalven, 42 schapen, 5 paarden van ver-

schillende soort en 2 biggen' tezamen waard 4.649 gulden. Dit land was over verschillende percelen in Voorburg verspreid. Het dichtst bij Woelwijk lag het zogenaamde 'Blauwe Nest', een perceel weiland/krochtland. In de Tedingerbroekpolder, aan de overkant van de Vliet in de gemeente Stompwijk, lagen evenwel veel uitgestrektere weilanden.

Terug in huis komen we in het woonvertrek dat vermoedelijk als 'nette' kamer gold en waar we naast schrijfgerei enige kerkboeken en een speeldoos aantreffen. En dan komen wij via de bovenkamer en het kelderkamertje in het zogenoemde zomerhuis, waar we allerhande potten en pannen vinden. En dan nu naar het herenhuis.

Een van de dingen die opvallend zijn aan Woelwijk is dat het voorhuis twee verdiepingen heeft. Veel zie je dat niet bij bouwmanswoningen uit de streek. Sommigen menen dat de architect van Woelwijk zich heeft laten inspireren door de Oranjerie van Rusthof / Onder de Linden, die gebouwd zou zijn tussen 1760 en 1788. De overeenkomsten zijn in ieder geval treffend. Aan de inventaris die is opgemaakt na het overlijden van Jan-de-Hoed kun je zien dat het huis een heel wat chiquer karakter had dan het erachter gelegen boerenbedrijf. We vinden er

Buitenaanzicht Woelwijk, bestaande situatie 1971.

mahoniehouten likeurkistjes met flesjes en ‘verlakte’ theeblaadjes, allerlei rookgerief zoals een verlakte tabakspot, vuurkomfoor, zwavelstokbakje, kwispedoor en zelfs een klokje met vogelkooi en kanarie! Het is niet helemaal duidelijk of het om een levende kanarie ging of om een van die mechanische gevallen, die aangedreven door het uurwerk zo fraai konden fluiten. Dat herenhuis heeft door de tijden heen een geheel eigen geschiedenis beleefd, vaak los van de boerderij achter. Toen Jan-de-Hoed en Piernella Kokshoorn wat ouder werden, was het herenhuis voor hen, terwijl zoon Cornelis met zijn gezin in de achterliggende boerderij woonden en werkten. In latere tijden is dat herenhuis ook vaak aan anderen verhuurd, terwijl achter de Hooijmansen het boerenbedrijf gaande hielden. Zo woonde er in 1912 de toenmalig bekende cabaretier Jean Louis Pisuise die getrouwd was met Fie Carelsen. En in 1928 was het de dichter Bob Spoelstra, beter bekend als A. den Doolaard, die er een jaartje vertoefde.

Na de dood van Jan-de-Hoed

Niet lang na het overlijden van zijn eerste vrouw, trouwt Cornelis op 7 juni 1861 met de rijke Magdalena van der Arend.

De betrekkelijke haast is niet zo verwonderlijk gezien het feit dat hij met vijf zeer jonge kinderen is achtergebleven en een boerenbedrijf moet bestieren.

Uit zijn tweede huwelijk krijgt hij nog drie kinderen: een dochter Maria Catharina, die in 1882 met Louis François Hazersloot trouwt, een zontje Cornelis Bernardus, die in 1876 op 13-jarige leeftijd overlijdt, en een zoon Martinus Petrus, die de stamvader is van de Rotterdamse tak.

Cornelis mag niet lang van zijn geërfde bezit genieten. Al na vijf jaar komt hij in 1865 te overlijden. Er breken voor Woelwijk nu langzaam maar zeker moeilijke tijden aan, die uiteindelijk vanaf 1872 resulteren in een behoorlijke reeks verschuivingen. Magdalena van der Arend hertrouwt met Johannes Oosterlaan. Zij gaan op de Oosterlaan-boerderij aan de Broeksloot wonen. Twee maanden voor het huwelijk verkoopt zij Woelwijk en de overige bezittingen in het openbaar. Tijdens de uiteindelijke veiling op 21 februari 1872 gaat Woelwijk voor fl. 7.845,- naar Jacobus Johannes Duijnste, die er echter niet gaat wonen. Het weiland/krochtland aan de Rodelaan bijgenaamd ‘het Blauwe Nest’ (kad. A305-306) gaat voor fl. 3.500,- naar de bekende M.A.F.H. Hoffmann, de oostelijke percelen in de

Tedingerbroekpolder (F306-310) voor fl. 8.100,- naar Adam (zoon van Adam), die vlak daarna ook op Woelwijk komt wonen, en de westelijke percelen (F350-353) voor fl. 10.450,- naar de oudste zoon van Jan-de-Hoed, Pieter Hooijmans uit Voorschoten en diens broer Jacobus, die op Vreugd en Rust woont.

Op 11 mei 1872 komt Catharina Voorham, de weduwe van Adam, op Woelwijk. Een paar maanden daarvoor (op 28 februari 1872) is haar jongste zoon Jacobus op 20-jarige leeftijd overleden. Zij kwam dus aan met twee zoons, Adam en Leonardus, een dochter Petronella Maria en haar schoonzoon Leonardus Bellekom. Zij komen van Timmerrust, de oude boerderij van Adam die iets verderop in de richting van Veur aan het Oosteinde lag. Vermoedelijk komen zij Woelwijk versterken omdat zij nog twee volwassen mannen hebben die het boerenbedrijf kunnen runnen. Zoon Adam is dan 30 en Leendert 27. En ook dochter Petronella Maria kan samen met haar man een handje uitsteken.

Adam overlijdt echter op 31 januari 1873 op 31-jarige leeftijd. Haar andere zoon (en tevens zesde kind) Leonardus trouwt op 28 mei 1873 met Wilhelmina Schravemade, die ook op de boerderij intrekt. Met het idee dat nu alles op orde is, keert Catharina Voorham op 14 juli 1873 weer terug naar haar oude woning. Maar de werkelijkheid zou anders uitpakken. Vooral voor Wilhelmina Schravemade breken er zware tijden aan. Dik een jaar na hun huwelijk overlijdt Leonardus, anderhalve maand later gevolgd door hun eerste baby. Via haar zuster Helena komt zij aan haar tweede man, Johannes Adrianus Hogendoorn, de broer van Helena Johanna's man Lambertus Adrianus Hogendoorn. Of kwam het door de nog oudere broer Leonardus Cornelis Hogendoorn, die op boerderij de Binckhorst woonde met de oude Cornelia Hooijmans, dochter van Jan-de-Hoed, als vrouw? Er werd door de katholieke boerenfamilies onderling een hoop geregeld. Dat zien we nogmaals, als Wilhelmina Schravemade na een kleine drie jaar voor de tweede maal weduwe wordt. Ze is ontroostbaar en wil nooit meer trouwen. De familie Hooymans vindt het echter niks, een vrouw alleen op zo'n boerderij met een klein kind. Dus gaan ze op zoek naar een nieuwe man voor Wilhelmina. Die werd uiteindelijk gevonden in de persoon van Johannes Adam, een zoon van Leendert uit Veur. Als je alles even goed natrekt, is deze Johannes Adam dus een volle neef van haar eerste man Leonardus. Het schijnt dat het aardig wat moeite heeft gekost om Wilhelmina ervan te overtuigen dat het echt het beste voor

haar was om te hertrouwen. Maar ze moest ook wel, want weer zat Woelwijk zonder boer.

Met Johannes Adam komt er eindelijk een beetje rust in de tent. Het paar krijgt 6 kinderen in de periode 1880-1890. Na een jaar of acht koopt Johannes Adam (op 2 november 1887) Woelwijk van de weduwe van Jacobus Johannes Duijnste, aan wie Magdalena van der Arend het in 1872 had verkocht. Vanaf dat moment is het van vader op zoon in de familie gebleven, zij het met de nodige afslankingen vanwege het terugdringen van het boerenbedrijf en overdrachten tussen broers. Ook nu nog, anno 2003, woont er een Hooijmans, een rechtstreekse afstamming, in het statige herenhuis aan het Oosteinde.

De verspreiding over Voorburg

Hieronder geven we een overzicht van de verspreiding van de kinderen en kleinkinderen van Jan-de-Hoed over Voorburg en in welke bouwmanswoningen we nakomelingen en aangetrouwde verwanten tegenkomen. Het onderstaande overzicht laat per bouwmanswoning zien welke echtparen er woonden. De meeste van de genoemde personen komen wel ergens in dit artikel voor.

Allereerst staat vermeld de naam van de boerderij met eventueel een plaatsaanduiding of een adres. Het begin van de regel geeft het jaartal van ingang. Dan komt de naam van de man met tussen haakjes zijn geboorte- en sterfjaar, dan het jaar waarin de bruiloft plaats had, gevolgd door de naam van de vrouw met geboorte- en sterfjaar. Soms moet het jaar van ingang gelezen worden als het jaar waarin het desbetreffende gezin hoofdbewoner werd. Het is evenwel heel goed mogelijk dat men er al langer woonde. In een enkel geval betekent het echter het jaar dat het bezit in eigendom verkregen werd.

Woelwijk (C69, C43, Oosteinde 193)

1810: Jan-de-Hoed (1785-1856) en (1810) Pieterella Kokshoorn (1792-1863)

1856: Cornelis Hooymans (1825-1865) en (1849) Maria Cornelia Hendriks (1826-1859)

1861: Cornelis Hooymans (1825-1865) en (1861) Magdalena van der Arend (1839-1903)

1872: [Adam Hooymans (1813-1854) en (1836)] Catharina Adriana Voorham (1814-1897)

1873: Leonardus Hooymans (1845-1874) en (1873) Wilhelmina Schravemade (1848-1918)

1875: Joh. A. Hoogendoorn (1845-1878) en (1875) Wilhelmina

Schravemade (1848-1918)

1879: Johannes Adam Hooymans (1845-1925) en (1879)

Wilhelmina Schravemade (1848-1918)

1919: Anthonius Engelbertus Hooymans (1890-1940) en (1919)

Johanna Zonneveld (1892-1975)

1949: Johannes Adrianus Maria Hooymans (1920-1982) en

(1949) Anna Emerentia van Veen (1921-)

1950: Wilhelmus Stefanus Hooymans (1923-) en (1950) Jacoba
Cornelia Johanna de Niet (1926-)

Timmerrust (C89)

1836: Adam Hooymans (1813-1854) en (1836) Catharina

Voorham (1814-1897)

1899: Leonardus Bellekom (1835-1907) en (1864) Petronella

Maria Hooymans (1837-1922)

Oostenburg (E39)

1840: Johannes Hooymans (1814-1873) en (1840) Apolonia van
Haastert (1810-1868)

1869: Willem van der Ham (1835-1927) en (1862) Adriana

Pieterella Hooymans (1840-1883)

1899: Willem van der Ham (1835-1927) en (1899) Catharina

Jonkheer (1847-1908)

Vreeburgh (C77)

1862: Willem van der Ham (1835-1927) en (1862) Adriana

Pieterella Hooymans (1840-1883)

Johannes' tijdelijke onderkomen aan het Oosteinde (C46)

1869: Johannes Hooymans (1814-1873) en (1869) Anna Maria

Bemelman (1840-1927)

Nooit Gedacht

1870: Johannes Hooymans (1814-1873) en (1869) Anna Maria

Bemelman (1840-1927)

1876: Adrianus Oosterlaan (1824-1896) en (1875) Anna Maria

Bemelman (1840-1927)

Voormalige touwslagerij Van Oosten achter Rust/Lust

(Oosteinde 139)

1870: Johannes Hooymans (Rooie Jan) (1839-1891) en (1870)

Catharina Jonkheer (1847-1908)

Bouwmanswoning Vreugd en Rust (E51)

1840: Jacobus Hooymans (1815-1896) en (1840) Willemina van

Leeuwen (1816-1842)

1844: Jacobus Hooymans (1815-1896) en (1844) Johanna de Kok

(1816-1886)

Boerderij De Binckhorst (E16)

1843: Antonius Huijbers (1816-1860) en (1843) Cornelia

Hooijmans (1820-1871)

1861: Leonardus Cornelis Hogendoorn (1826-1912) en (1861)

Cornelia Hooijmans (1820-1871)

Leendert's boerderij

1845: Leendert Hooymans (1821-1912) en (1845) Maria Hendriks

(1823-1907)

Ziet op u zelven (C54)

1853: Martinus Hooymans (1830-1906) en (1853) Cornelia de

Heij (1833-1873)

Oosteinde (C47)

Nov 1876: Martinus Hooymans (1830-1906) [en (1853) Cornelia

de Heij (1833-1873)]

Oosteinde (C41)

Mei 1879: Martinus Hooymans (1830-1906) [en (1853) Cornelia

de Heij (1833-1873)]

Klein Damzigt (C93, C24, Oosteinde)

1868: Engelbertus Hooymans (Bolle Bert) (1838-1899) en (1868)

Wilhelmina M. Hoogduin (1847-1881)

1882: Engelbertus Hooymans (Bolle Bert) (1838-1899) en (1882)

Apolonia van Haastert (1850-1895)

1899: Theodorus Adrianus Hooymans (1872-1904) en (1899)

Cornelia Jacoba Meuwisse (1872-1952)

Essesteijn – Oosteinde

1889: Cornelis Koot (1861-1906) en (1889) Maria Petronella

Hooijmans (1859-1949)

Boerderij aan de Herenstraat (B100)

1875: Johannes Leonardus Hooymans (Witte Jan) (1850-1943) en

(1875) Maria Anna Koot (1853-1915)

Zuyderloo (E58)

1873: Jacobus Adrianus Hooymans (1850-1882) en (1873)

Margaretha M. B. van der Post (1843-1898)

Reedenburg (E24)

1878: Jacobus Adrianus Hooymans (1850-1882) en (1873)

Margaretha M. B. van der Post (1843-1898)

Boerderij van Oosterlaan (E26)

1872: Johannes Oosterlaan (1822-1890) en (1872) Magdalena

van der Arend (1839-1903)

1875: Adrianus Oosterlaan (1824-1886) en (1875) Anna Maria

Bemelman (1840-1927)

Boerderij van Rijn (D19 ->D41)

1867: Jacobus Hooymans (1831-1910) en (1867) Apolonia van

Rijn (?-na 1880)

Het wijkje aan het Oosteinde met Timmerrust. Fragment van de kadastrale kaart van 1832

Timmerrust

Aan het Oosteinde lag vroeger vlak tegenover de buitenplaats Leeuwesteyn een klein wijkje met wat bouwmanswoningen, een timmerwerkplaats, een herberg en wat werkmanshuizen. De bouwmanswoning Timmerrust lag aan het meest noordoostelijke randje van dit wijkje. Het werd op 18 mei 1842 door Adam Hooijmans gekocht van de gezusters Catharina en Maria Meijlink voor fl. 2.200,-.

Hoewel Adam niet de oudste van het gezin was, trouwde hij toch als eerste en wel op 14 februari 1836 met Catharina Voorham. En voor zover wij weten was het niet eens een 'motje', wat in die boerenfamilies vrij vaak voorkwam. Het eerste kind Petronella Maria kwam pas ruim een jaar later op 6 maart 1837 ter wereld. Niettemin was hij met zijn 22 jaar nog erg jong voor het huwelijk en daar zijn bruid slechts 21 lentes telde, hebben we het vermoeden dat er toch iets bijzonders mee was.

Vóór de koop van Timmerrust worden er in totaal vier kinderen uit dit huwelijk geboren. Het is niet bekend of zij al die tijd op Woelwijk woonden of Timmerrust reeds pachtten of anders. In ieder geval zijn de vijf kinderen daarna allemaal op Timmerrust geboren. En daar zitten illustere namen tussen! Bolle Bert (de tweede) werd later de boer van Klein Damzigt en nog later stamvader van een forse Wassenaarse tak, Rooie Jan (nummer 3) ging eerst bij zijn oom Johannes op Oostenburg werken en begon daarna voor zichzelf op de voormalige touwslagerij van Van Oosten en Witte Piet kocht de Kooijwooninghe in Veur en werd daar stamvader van een omvangrijke Leidschendamse tak. Kortom, het was een echte boerenfamilie, omvangrijk, ondernemend en katholiek.

Adam kwam betrekkelijk jong aan zijn einde. Op 19 januari 1854 kwam hij op 40-jarige leeftijd te overlijden. Vermoedelijk was hij ziek, want in de inventaris die na zijn dood is opgemaakt, vinden wij onder meer een 'ziekenstoel met kussens' en een aantal openstaande rekeningen bij vier verschillende 'medicinae doctores' en chirurgijnen in Voorburg en Leidschendam.

Dergelijke inventarissen bevatten een schat aan informatie over wat zich in de boerderijen bevond en wat er allemaal in rondging. Dat zullen we verderop in dit verhaal nog meermalen merken. Maar hier des te meer, daar Adam in de bloei van zijn leven overleed. Uit deze inventaris kunnen we opmaken dat het hier niet om een erg rijke boer ging, in tegenstelling tot de familie waar hij uit voortkomt. Uit het feit dat hij geen koeien

had, moeten we afleiden dat hij niet tot de rijke veeboeren behoorde, maar eerder tot de kleine land- en tuinbouwers. Op het erf bevonden zich nog wel vijf kippen en een haan, maar de schoffels, houten eggen, spanzagen, mest- en hooivorken en ander gereedschappen in de schuur geven de indruk van een kleine landbouwer. Ook het interieur levert geen spectaculaire, dure dingen op die grote luxe doen vermoeden. Hooguit een koperen schenkketel en koffiekannetje, een spiegel en drie schilderijtjes, een groen katoenen paraplu, een 'vriesche klok', een koperen tabakskomfoor met zwavelstokbakje en theekistje en een eikenhouten bureau waarop een likeurkeldertje met drie flesjes en twee beschuitblikjes.

Het komt allemaal aanzienlijk minder rijk over dan bijvoorbeeld de inventarissen van zijn vader Jan-de-Hoed of zijn broers Johannes en Jacobus.

In 1872 gaat zijn weduwe, zoals we hiervoor al gelezen hebben, met haar gezin kortstondig op Woelwijk wonen. Als zoon Leonardus met Wilhelmina Schravemade trouwt, keert zij weer terug naar Timmerrust. Samen met haar oudste dochter Petronella Hooijmans, die inmiddels met Leonardus Bellekom is getrouwd. Deze twee nemen het boerenbedrijf over. Catharina Voorham wordt nog heel oud. Als zij in 1897 op 82-jarige leeftijd overlijdt, laat zij de boerderij na aan haar dochter en schoonzoon.

Het voorhuis van Oostenburg in 1908.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Oostenburg

Aan de Broeksloot lag eeuwenlang de bouwmanswoning Oostenburg. C.H. Voorhoeve vertelt in zijn artikel over de herkomst van de naam Laan van Oostenburg dat we al op 12 april 1516 een vermelding vinden van een woning met totaal 13 morgen land. Het geheel behoorde tot de leengoederen van het kasteel 'De Werve'. Tevens stelt dit artikel dat de naam 'Oostenburg' ergens tussen 1652 en 1704 moet zijn ontstaan. Nadat het in de loop der eeuwen verschillende malen van eigenaar is gewisseld, komt het uiteindelijk in 1788 in het bezit van Isaïc Scheltus, die het na zijn dood in 1804 naliet aan zijn dochters. Toen de laatste dochter Agatha Constantia Scheltus in 1850 overleed, werd de boerderij verkocht aan mr. Mari Hoffmann, die in de loop der jaren in het bezit kwam van zes belangwekkende boerderijen langs de Broeksloot: Vreugd en Rust door vererving via zijn echtgenoot Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, die zelf bovendien in 1844 Haasburg bemachtigde, boerderij Heldenburg in 1846, Oostenburg zoals gezegd in 1850, boerderij Essesteijn in 1861 en Noordenburg in 1865.

Johannes Hoymans en Apolonia van Haastert

Het was duidelijk een 'motje', dat huwelijk op 7 februari 1840 met Apolonia van Haastert, de één jaar oudere zus van Trijntje van Haastert, die in 1837 al met Johannes' broer Pieter senior was getrouwd. We weten niet zeker of ze al meteen op Oostenburg gingen wonen. De geboorteakte van het derde kind van 26 april 1843 vermeldt namelijk nog als adres C39 en dat was in die tijd de boerderij Timmerrust van zijn broer Adam. Pas bij het vierde kind (4 april 1845) staat het adres van Oostenburg (E22) genoemd.

Als zij 42 is, krijgt Apolonia op 21 mei 1853 haar achtste en laatste kind, dat helaas na één jaar komt te overlijden. Ook bij deze gelegenheid wordt een inventaris opgemaakt, die weer een schat van informatie bevat over het boerenbedrijf van Oostenburg. Uit alles blijkt dat het bedrijf in volle bloei is en Johannes een zeer welvend man. Hij blijkt niet alleen zeer veel vee te hebben, doch ook langzaam maar zeker aardig wat onroerend goed aangeschaft te hebben. De boedel alleen al, waaronder ook het vee, is zo'n fl. 11.600,- waard. Het onroerende goed wordt uiteindelijk op een kleine fl. 17.000,- getaxeerd. Hij had ruim fl. 17.000,- aan hypotheek uitstaan, maar daar stond evenwel ook een totaal van een kleine fl. 15.000,- aan schulden tegenover, zodat – met alle overige plussen en min-

nen erbij genomen – het netto vermogen bijna fl. 35.000,- bedroeg. Weliswaar niet zoveel als zijn vader, maar niettemin helemaal niet gek.

Ergens eind jaren vijftig komt neef Johannes van Adam, ook wel bekend als Rooie Jan, bij het gezin wonen, vermoedelijk om een handje op het boerenbedrijf te helpen. Hij loopt dan tegen de 20.

Na de dood van Apolonia van Haastert in 1868 hertrouwt Johannes het jaar daarna met Anna Maria Bemelman. Zij is 29 en hij 54. Zij krijgen nog 3 kinderen. In datzelfde jaar 1869 vertrekken zij naar een tijdelijk onderkomen aan het Oosteinde in afwachting van de bouw van hun nieuwe woning Nooit Gedacht. De pacht van Oostenburg gaat over naar schoonzoon Willem van der Ham, die met de oudste dochter Adriana Pieterella was getrouwd, doch daarvóór eerst enige tijd op de bouwmanswoning Vreedenburgh had geboerd. Rooie Jan trouwt en gaat naar de voormalige touwslagerij van Van Oosten, vlak naast Johannes aan het Oosteinde, om daar een nieuw boerenbedrijf te beginnen.

Willem van der Ham, Adriana Pieterella Hoymans en Catharina Jonkheer

Aan deze Willem van der Ham hebben we het te danken dat deze boerderij heden ten dage meestal geassocieerd wordt met de familie Van der Ham. Ook het gezin Van der Ham-Hooijmans was beslist kroostrijk te noemen. In totaal telde het gezin 14 kinderen. Ook weer een goed katholiek boerengezin. Een jaar na de geboorte van het jongste kind, Anthonius Johannes van der Ham, komt moeder Adriana Pieterella op 27 december 1883 op 43-jarige leeftijd te overlijden. Haar man Willem is dan 48 jaar.

Zestien jaar later trouwt hij met Catharina Jonkheer, de weduwe van Rooie Jan. Hij is dan 63 en zij 51. Willem van der Ham overleeft ook zijn tweede vrouw en komt pas in 1927 op 91-jarige leeftijd te overlijden. Oostenburg blijft ook in de daaropvolgende generaties nog bewoond door de Van der Hammen. De boerderij wordt in 1933 gesloopt.

Vreugd en Rust

Bij de buitenplaats Vreugd en Rust behoorde ook een bouwmanswoning. Deze bouwmanswoning dateert van ongeveer de 17e eeuw. Het geheel aan bezittingen kwam eind 18e eeuw van de familie Caan in het bezit van de familie Groen van Prinsterer door het huwelijk (in 1797) van Petrus Jacobus Groen van

Prinsterer met Adriana Hendrica Caan. In 1832 is de bouwmanswoning in ieder geval nog in diens bezit. Als Petrus Jacobus Groen in 1837 sterft gaat het bezit naar zijn dochter, die getrouwd is met M.A.F.H. Hoffmann. Aan hem betaalt Jacobus Hooijmans de huur als zijn vrouw in 1842 overlijdt, blijkens de dan opgemaakte inventaris.

Jacobus Hooijmans en Willemina van Leeuwen

Ze waren betrekkelijk jong toen zij op 30 april 1840 in Rijswijk trouwden. Jacobus Hooijmans, zoon van Jan-de-Hoed, was 24 en zijn bruid, Willemina van Leeuwen, slechts 23 jaar. Het was alweer een 'motje', want 5½ maand later (op 13 oktober 1840) zag de eerste dochter, Pieterella Catharina, het levenslicht. Een klein jaar later wordt Hubertus geboren, doch deze sterft voor hij 1 jaar oud wordt. De derde bevalling op 2 december 1842 van Maria Adriana wordt moeder noodlottig. Twee weken later overlijdt zij op 26-jarige leeftijd.

Uit de inventaris die na haar overlijden is opgesteld, kunnen wij opmaken dat Jacobus nog een beginnende boer is en derhalve nog niet erg vermogend. De waarde van de boedel is weliswaar respectabel vanwege de zeer waardevolle 'levende haaf' (fl. 2.860,85), maar hij heeft nog geen eigen boerderij of ander roerend goed en staat bij zijn vader en schoonvader in het krijt voor een geleend bedrag van ruim fl. 3.900,- waarmee hij bouwmansgereedschap heeft aangeschaft. Er is niet veel contant geld (fl. 460,50) maar wel een leuke partij juwelen ter waarde van fl. 169,35, waaronder een fraai gouden hoofdijzer 'wegende zes looden vijf wigtsjes' ter waarde van fl. 81,25. Maar er stonden ook nog rekeningen open zoals ondermeer een van fl. 29,- bij de chirurgijn. Het batig saldo is dan ook zo'n dikke fl. 400,- negatief en er wordt dus ook geen boedelscheiding gedaan.

Zo'n inventaris geeft een prachtig beeld van wat er zich allemaal op en rond de boerderij bevond. En het leert ons ook allerlei woorden die al lang niet meer gebruikt worden. Daarnaast valt op dat er in die tijd munteenheden waren, die velen van ons vast vreemd in de oren klinken. Want onder de contante penningen bevonden zich vijf stuks van drie gulden, 84 stuks van twee gulden zestig cents, 15 stuks à eene gulden vijftig cents en 9 stuks à eene gulden veertig cents. Toen was het heel normaal, tenminste, als het om munten van 3 gulden en 1,50 (een daalder) ging, maar nu zouden wij toch opkijken als we een munt van fl. 2,60 aangeboden zouden krijgen. Naslag in een eenvoudige muntencatalogus geeft ons het ver-

moeden dat de waarden fl. 1,40 en fl. 2,60 niet werkelijk op de munten stonden, doch dat het hier oudere munten (wellicht uit de Franse tijd) betrof, die in de jaren veertig van de 19e eeuw een waarde vertegenwoordigden van fl. 1,40 dan wel fl. 2,60. Omdat een boer het alleen niet redt met twee hele kleine kinderen, hertrouwt Jacobus al snel. De gelukkige is de 27-jarige Johanna de Kok uit Loosduinen, die op 17 februari 1844 Jacobus' tweede vrouw wordt. Hoewel Johanna acht kinderen baart, beschikte Jacobus uiteindelijk uit dit tweede huwelijk over slechts twee zonen, die hem nageslacht in de mannelijke lijn konden bezorgen. De oudste uit dat tweede huwelijk, Johannes Josephus, huwde op 31 augustus 1875 met Helena (Maartensdr) Hofstede en werd bouwman in Maasland. Zijn jongere broer Jacobus Adrianus was op 25 april 1873 al met Margaretha Maria Barbara van der Post getrouwd en op Zuyderloo gaan boeren. Jacobus wordt heel oud. Hij bereikt de respectabele leeftijd van 80 jaar als hij op 12 januari 1896 overlijdt. Voor die tijd was de pacht in 1885 al overgegaan op Pieter de Wit. In 1930 viel de boerderij onder de slopershamer.

Voormalige touwslagerij van Van Oosten

Eigenlijk is het helemaal geen boerderij, dit eeuwenoude pand dat verscholen achter de huizen nog steeds bestaat aan het Oosteinde vlakbij de Rembrandtlaan. Oorspronkelijk behoorde

*De bouwmanswoning
Vreugd en Rust aan de
Parkweg in 1925.
Collectie Museum Swaensteyn*

het tot de touwslagerij van de gebroeders Van Oosten. In de muur zitten nog oude steentjes die duiden op iets uit de 17e eeuw. Voor zover wij weten was het van 1870 tot rond 1900 de bouwmanswoning van het gezin van Rooie Jan, oftewel Johannes Hooijmans, zoon van Adam van Jan-de-Hoed. Later werd het de werkplaats van J.P. Bregman. De reden dat deze bouwmanswoning toch in dit artikel is opgenomen ligt enerzijds in het feit dat ze een bijzondere rol gespeeld heeft in de Hooijmans-saga en anderzijds in de bijzondere omstandigheid dat nu nog te zien is waar de koeien zich tegen de balken aan schuurden en aldus de sporen van een relatief kortstondig agrarisch verleden hebben nagelaten. Rooie Jan had tot 1869 op Oostenburg gewerkt bij zijn oom Johannes. Toen deze de boerderij overdeed aan zijn schoonzoon en dochter, trouwde Rooie Jan met Catharina Jonkheer uit Hillegom en ging tegelijk met Johannes aan het Oosteinde wonen. Daar begon hij zijn eigen boerenbedrijf. Het gezin kreeg in totaal dertien kinderen. In 1890 wordt het gezin zwaar getroffen door de Spaanse Griep. In twee maanden tijd overleden er vier kinderen: op 15 maart de bijna 2 jaar oude Petronella Cornelia, 11 dagen later op 26 maart de 6-jarige Berta Margareta, op 12 april de baby Helena Maria die nog maar 5 maanden oud was en 6 dagen later op 18 april de 8-jarige Cornelia Maria. En nog is de narigheid niet afgelopen, want

*Nooit Gedacht anno 1999.
Foto auteur*

in het jaar daarna sterft Rooie Jan zelf op 15 mei 1891, nog een jaar later op 4 oktober 1892 de 17-jarige Catharina Helena en het jaar daarna de dan 8-jarige Petrus Jacobus op 20 mei 1893. Zo verliest het gezin in zeer korte tijd de vader en zes kinderen. Als enige tijd later de volwassen geworden kinderen het huis verlaten, trouwt Catharina Jonkheer met Willem van der Ham, die inmiddels zelf ook weduwnaar was geworden en gaat op Oostenburg wonen. En zo komt een weduwe van een Hooijmans te wonen op een oude Hooijmans-boerderij met een weduwnaar van een Hooijmans. Het zijn kleine kringen.

Nooit Gedacht

Johannes Hooijmans van boerderij Oostenburg had samen met Floris Oskam een rijtje huizen aan het Oosteinde tegenover de RK Kerk gekocht. Kennelijk was het de bedoeling ze af te breken en er wat nieuws op te bouwen. In de voorgevel van het nu nog bestaande huis met opschrift 'Nooit Gedacht' vinden we een eerste steen met de inscriptie 'J.N. Hooymans 1871', vermoedelijk naar de eerste zoon uit zijn tweede huwelijk, Johannes Nicolaas Hooymans, die op 10 november 1870 werd geboren en nog vóór zijn eerste verjaardag op 8 juni 1871 is overleden.

Het pand heeft niet echt een roemruchte geschiedenis als bouwmanswoning, maar is vermeldenswaard omdat het er nu nog steeds staat en omdat het door een Hooijmans gebouwd is met de kennelijke bedoeling er een boerenbedrijf te beginnen. Johannes heeft hier met zijn jonge bruid, Anna Maria Bemelman, niet erg lang van zijn oude dag mogen genieten. Weliswaar leverde dit tweede huwelijk drie kinderen op, doch op 25 oktober 1873 was het afgelopen. Zijn weduwe trouwde met zijn oude zakenpartner Adrianus Oosterlaan, de broer overigens van Johannes Oosterlaan, die met die andere weduwe getrouwd was, u weet nog wel, Magdalena van der Arend, voorheen de vrouw van Cornelis Hooijmans van Woelwijk. Na een kort verblijf op de Oosterlaan-boerderij aan de Broeksloot betrekken zij uiteindelijk Nooit Gedacht, alwaar zij er nog drie Oosterlaantjes bij krijgen.

Tot slot

Aan het begin van het verhaal hebben we verteld over de snelle opkomst van de familie Hooijmans in Voorburg. Gek genoeg is het vanaf het begin van de 20e eeuw ongeveer weer even hard teruggelopen. De belangrijkste oorzaak ligt ongetwijfeld in de

oprukkende verstedelijking, waarvoor bijna de gehele agrarische sector in Voorburg moest wijken. De Hooijmans-boeren trokken naar elders, de meeste naar Veur, het latere Leidschendam, alwaar het boerenbedrijf het nog tot de jaren zestig heeft kunnen uithouden.

Van de grote boerderijen gingen Vreugd en Rust en Oostenburg in de jaren dertig tegen de vlakte. Maar Woelwijk heeft het als boerderij nog tot in de jaren zestig volgehouden, van vader op zoon.

En nu, anno 2003, woont daar als de laatste der Mohikanen nog steeds een rechtstreekse afstammeling van Jan-de-Hoed. En dat is de alfa-en-omega van dit verhaal.

Bronnen

Gorris, G., mr. H. Hardenberg, D. van der Meide, drs. N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg* (1^e druk, maart 1953), 236 en 244, (2^e druk, mei 1960), 235 en 243, (3^e druk, 1977).

Harms, M.J., *Essesteijn. Standvastig door de eeuwen heen* (Voorburg, 1998).

Hooymans, Martin, *Al wie Ho(o)ij/yman(s) heet ...* (Leiden, eerste editie 1999).

Krogt, M.R. van der, C.L. van der Leer, J.H.M. van der Zon, *Kadastrale atlas Zuid-Holland 1832. Deel 11: Voorburg*. Stichting Kadastrale Atlas Zuid-Holland/Historische Vereniging Voorburg (Voorburg, 2000).

Leer, Kees van der, 'A. den Doolaard 1901-1994. Een dolende geest op Woelwijk', in: *Voorburg en de letteren*. Historisch Voorburg, tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg. Jaargang 6, nummer 2/3, (Voorburg, 2000) 5-13.

Leer, Kees van der, 'Kleine kroniek van Onder de Linden' in: Kees van der Leer, *Marianne, een Oranjeprinses, trouw tot in de dood*. Historisch Voorburg, tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg, jaargang 4, nummer 2 (Voorburg, 1998), 34-37.

Voorhoeve, C.H., 'Een bouwmanshofstede aan het Oosteinde', in: *Groot Voorburg*, 2 juli 1980.

Voorhoeve, C.H., *Het verhaal achter de straatnaam. Een geïllustreerde historie van Voorburgse straten* (Voorburg, 1989).

Bedrijvigheid achter boerderij Woelwijk. Op de achtergrond de huizen aan de Oostvlietstraat. Foto 1964. Collectie gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Neyenburch wordt Haasburg

Rolf van der Krogt

*Voormalige ingang en pad
naar het erf van boerderij
Haasburg gelegen aan het lom-
merrijke Veurselaantje, jaren
zestig 20e eeuw.
Collectie P. van Dorp*

Tot begin jaren zeventig van de 20e eeuw lag in de schaduw van het lommerrijke Veurselaantje een boerderij genaamd Haasburg. Deze boerderij stond op de plaats waar nu de fundering van het clubgebouw van de Scoutinggroep St. Maarten/Hildegard ligt (Veurselaan 29a). Wat er in de naoorlogse jaren nog stond en in 1972 werd afgebroken, was eigenlijk nog slechts een deel van een sterk gerenoveerde voormalige boerenhofstede. Het uit de 16e/17e eeuw daterende deel van het voorhuis was door de gemeente Voorburg, sedert eind jaren twintig van de vorige eeuw eigenaar van deze boerderij, in 1942 al gesloopt ondanks protesten.

De boerenhofstede moet zeker stammen uit het eind van de 16e eeuw, maar heeft niet altijd dezelfde naam gedragen. Net als vele andere boerenhofsteden werd deze vernoemd naar de eigenaar of naar een bepaalde plaats (meestal uit de Bijbel) of een gebied. De naam veranderde nog wel eens in de loop der tijden, zo ook bij boerderij Haasburg. Laten we eens vier eeuwen terug in de tijd gaan en kijken wat er zich allemaal heeft afgespeeld tot aan de sloop in 1972.

Een jonker die de boer op gaat

Volgens de annalen zou op 29 juni van het jaar 1617 jonker Johan van Egmond van den Neyenburch een stuk land, 'groot negen mergen, soo wey- als hoylant gelegen ten noorden van de broecksloote,' voor een bedrag van 4.950 gulden hebben gekocht van Jan Jansz Bruijneel. Laatstgenoemde behield het recht van overpad over de 9 morgen land van de koper om op zijn 3 morgen 2 hond grote eigen land te komen dat tussen de Veenwatering en de Broeksloot lag. Van de koopsom zou de jonker direct in contanten een bedrag betalen groot 2.500 gulden en het resterende verdeeld over de twee volgende jaren. Deze jonker en zijn familie waren eigenlijk bastaarden van de graven van Egmond. Zij oefenden eind 16e eeuw nog de functies van het baljuw-, rentmeester- en casteleinschap van de Nieuwburg uit. Nieuwburg, ook wel Neijenburch genoemd, was een kasteel nabij Alkmaar, dat toen al sterk vervallen was. Deze bastaards, die zich later 'van den Neyenburch' gingen noemen, verfraaiden hun naam weer in 'van Egmond van den Neyenburch' om zo hun afkomst luister bij te zetten.

Hoewel het aankopen van percelen grond in die tijd ook al als een vorm van belegging en inkomen gold, hing dat vooral af van de meerwaarde die men hiermee kon behalen. Niet enkel door wat hierop verbouwd kon worden, doch ook door nevenactiviteiten. Het bewerken van het land deed men niet zelf, maar werd door verpachting uitbested. Of jonker Johan na aankoop van de grond hierop een woning heeft laten zetten of dat er toen al iets dergelijks op stond, is niet duidelijk naar voren gekomen. De tot nu geschreven verhandelingen spreken elkaar nogal tegen. Zo vermeldt de heer C. Voorhoeve in de reeks 'Het verhaal achter de straatnaam' (1988), dat de jonker al in 1617, samen met Jacob Snouckaert, ridder van de Binckhorst, hierop een hofstede liet bouwen, terwijl A.W. de Vink in zijn bijdrage in *Die Haghe jaarboek 1903* over Voorburgse buitenplaatsen vermeldt dat in 1621 er een zekere woning van jonker van Egmondt

van der Neyenburch bestond en dat deze de hofstede pas op 5 april 1631 in eigendom verkreeg van Neeltgen Huybrechts. Door het ontbreken van de protocollen in het oud rechterlijk archief van Voorburg over de periode 1628-1635, kan een en ander niet met zekerheid worden opgehelderd. We kunnen hooguit gissen, waarbij de laatste optie nog het meest aannemelijk is. We komen hier nog op terug.

Gezien het feit dat jonker van Egmond van den Neyenburch in 1617 niet het gehele bedrag in één keer contant op tafel kon leggen, zal hij als borgstelling voor het resterende bedrag dat hij in termijnen mocht voldoen, zijn toevlucht hebben gezocht bij Jacob Snouckaert, die hierdoor voor een deel mede-eigenaar werd.

Na het overlijden van Jacob Snouckaert sr. erfde zijn zoon, eveneens Jacob geheten en heer van de Binckhorst, zijn aandeel in dit geheel. Deze Jacob was gehuwd in 1644 met de te Gorinchem geboren Anna van Paffenrode. Zij was een dochter van Jacob van Paffenrode, drossaard van Gorinchem en het Land van Arckel en Wilhelmina van Arckel. Nadat Jacob op 4 augustus 1648 kwam te overlijden, erfden zijn vrouw en kinderen het hele bezit waaronder het deel in Voorburg. Lang heeft Anna hiervan niet kunnen genieten, daar zij in 1652 overleed, waarna alles overging naar de erfgenamen.

Ook al mochten er dan twee eigenaren zijn geweest, het was vooral Van Egmond van den Neyenburch die zich grotendeels met het bezit bezig hield. Het aandeel van de andere partij was waarschijnlijk slechts een meer papieren aangelegenheid. Jonker Johan kocht op 14 augustus 1619 nog eens *vier morgen hoylants, belent ten noord de scheijdinge (Schenk), ten zuiden de Veenwatering, ten westen hem zelve en ten oosten de Oude Sterlinx, nu weeskint van Crijn Claesz*, van Dirck Boot, procureur bij het Hof van Holland, voor 2.456 gulden (via een gelijktijdig gevestigde hypotheek) en voegde dit aan zijn bezit toe. De jonker had nu 13 morgen land en tevens het recht van overpad over het perceel van Jan Jansz Bruijneel om de Middelweg of Leijtweg te kunnen bereiken. Bruijneel bezat behalve eigen land naast dat van de jonker ook een woning. Uit het kohier met taxaties van huizen en land in Voorburg uit 1628 blijkt dat hij de 13 morgen land van jonker Johan weer pachtte. Op het land van de jonker stonden geen bouwsels. Waarschijnlijk wordt in 1621 met het huis genaamd Nienburch of Neyenburch een woning van Jan Jansz Bruijneel bedoeld, met

stalling, bargaen en schuren, gelijk mede de vogel koy (eendenkooi) gelegen aan de noordzijde van 'den heerenweg strekkende tot de Broeksloot toe'. Mogelijk is deze woning via verkoop of vererving aan Neeltge Huybrechts toegekomen, die het op haar beurt weer verhuurd heeft aan de jonker en in 1631 aan hem met land heeft verkocht. Jan Jansz Bruijneel zien we rond die tijd een woning bewonen aan de westzijde van Voorburg. De hofstede zal toen de vorm hebben gehad van een hallenvormig werk- en stalgedeelte met dwars hiervoor het woonhuis. Nu moet men het begrip 'herenhuis' uitleggen als een gedeelte van een huis waar 'de heer' (eigenaar) zich in de zomer of in het jachtseizoen terugtrok, om zo de drukte van de grote stad te ontvluchten. Veel boerenhofsteden bezaten een 'herenhuis' of 'herenkamer'. Vaak werd daarvoor de opkamer gekozen, die meestal wat rijker was ingericht met een eigen stookplaats. Daarnaast blijkt ook uit deze vermelding dat de hofstede de achterste naam droeg van de jonker, die zelf woonachtig was in Den Haag. Nadat jonker Johan in 1632 zijn bezit had overgebracht op zijn zoon Justus, breidde die het weer verder uit. Zo kocht hij in 1638 voor 400 gulden nog 1 hectare land erbij. Op zijn beurt droeg hij dit bezit weer over aan zijn vader.

Weer onder één eigenaar

Deze Johan kocht van de erfgenamen van Jacob Snouckaert en Anna van Paffenrode op 6 november 1654 de andere helft in de hofstede te Voorburg. Deze erfgenamen waren de zwagers van Snouckaert, namelijk jonker Johan van Paffenrode, commandeur van Gorinchem, jonker Rudolf van Paffenrode, burgemeester van Gorinchem en later baljuw van Den Haag en Thomas Caddel, 'capiteyn', gehuwd met de oudste dochter Elisabeth en voogd over Elisabeth van Paffenrode, weduwe van de heer Vardt de Fumael.

Hij betaalde voor de andere helft van het huis met 21 morgen land 8.000 gulden en completeerde hiermee de gehele boerenhofstede, die in 1654 omschreven werd als *een seeckere wooninghe als huys schuyr, bargaen ende geboomte met omtrent tien mergen soo wey-hoy- als teellandt gelegen op 't Oosteinde. Bij de woning was nog 10 hont teellandt, 8 mergen weylandt en 6 morgen hoylandt*. Dit land liep tot in de Scheydinge (de Schenk) gelegen in de Binnenpolder.

In januari 1655 werd hieraan door middel van koop van Jan Symonszn een stuk land gelegen op 't Oosteinde tegenover Leeuwesteijn voor 325 gulden toegevoegd. In deze overdracht

spreekt men van Neyenburgh als naam van de hofstede. Na het overlijden van zijn vader erfde zijn zoon Justus, heer van Weerdesteyn deze hofstede. De titel van 'heer van Weerdesteyn' was afkomstig van het slot Weerdesteyn dat nabij de Kromme Rijn in het landschap van Langbroek stond.

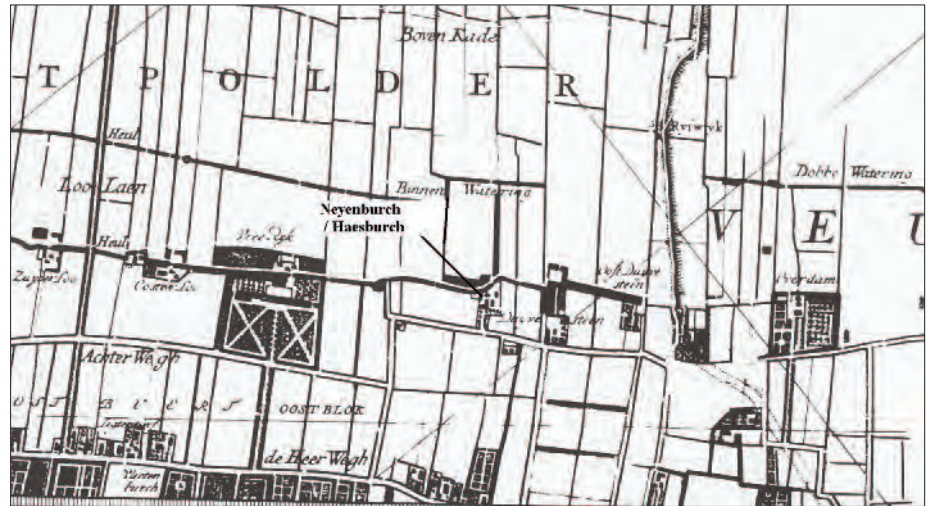
Jonker Justus breidde zijn vaders bezit verder uit en kocht in april 1668 ten noorden van de Broeksloot 5 hont land van Cornelis Dirckszn Nieuwenbroek en in het jaar erop in mei 1669 nog eens 2 hont land, opgemeten door de landmeter Pieter Floris van der Salm. Hij betaalde voor het laatstgenoemde stuk de somma van 835 gulden. Blijkbaar was dit alles nog niet voldoende, daar hij in april 1676 1½ morgen land van Jacob Gordijn overneemt en in juli 1680 nog een stuk weiland van elf hont in het Oosteinde. Na het overlijden van jonker Justus erfde zijn zoon jonker Willem Gijsbert van Egmond van den Neyenburgh, heer van Weerdesteyn de hofstede. Ook hij zette de uitbreiding voort en kocht op 20 september 1697 nog een stuk weiland in het Oosteinde gelegen, 2 morgen en 15 roeden groot, van mr. Aalbrecht Bosch, 'advocaat voor beyde Hoven van Justitie in Holland'. Inmiddels bestond de oppervlakte van het gehele bezit uit zo'n 41 morgen land. Naast deze boerderij bezat hij ook de boerenhofstede Noordenburg. Doch lang zou hij dit alles niet behouden.

Wisselende eigenaren en naamsverandering

Wat de reden was van jonker Willem Gijsbert om al zijn Voorburgse bezittingen van de hand te doen, is niet duidelijk naar voren gekomen. Doch op 20 mei 1704 verkoopt hij de boerenhofstede Neyenburg voor 15.600 gulden aan Bernardus Kaaskooper, woonachtig te Leiden. De omschrijving luidde toen: *Seckere wooninghe met heere ende boerenhuijs, stallingen, bargaen en schuren, ende voort met alle appendentie ende dependentien vandien, mitsgaders omtrent een en veertigh morgen, soo weij, hooij als teellande, gelijk mede de voogelkooij en strekkende voor vanden heere wegh noortwaars op over den broecksloots tot agter in de scheijding wateringh toe*. Dit alles was in gebruik bij Job Casteleijn. Naast de kooppenningen waren ook nog een aantal lasten verschuldigd, zoals twee gulden aan de stad Delft, die dienden te worden betaald binnen twaalf nachten van Kerstmis (periode tussen Kerstmis en Driekoningen) en enkele 'rentjes' aan de kerk van Rijswijk. (De boerenhofstede Noordenburg werd in dat jaar verkocht aan Leonard van der Kaa, sollicitateur militair, wonende te Den Haag.)

Waarschijnlijk zal de financiële situatie van de Leidenaar Bernardus Kaaskooper niet al te rooskleurig zijn geweest. In 1710 sloot hij een soort hypotheeklening af met Quirijn van Rijn, groot 7.400 carolusguldens, waarbij hij zijn Voorburgse bezitting als borg aanbrengt. Blijkbaar kon hij niet aan zijn verplichtingen voldoen. Al een half jaar nadien besluit hij op 15 april 1711 zijn bezitting van de hand te doen. De nieuwe eigenaar wordt de Haagse wijnkoper Tomas de Bije (ook wel de Bie geschreven). Hij neemt het bezit over voor 17.000 gulden te weten de schuldbrief van 17 oktober 1710 aan Quirijn van Rijn, verder betaalt hij 9.000 gulden in contanten. Aan de omschrijving van het geheel verandert er niets, nog steeds wordt het verpacht aan Job Casteleijn. Blijkbaar ging het de wijnkoperij van De Bije voor de wind, daar hij in 1710 ook de hofstede Trekvliet bij de Geestbrug kocht.

Hoe de eigendomsopvolging nadien is verlopen is niet helemaal duidelijk. Tomas de Bije huwde op 25 december 1685 te Rotterdam met Agatha van der Vaert. Na het overlijden van zijn vrouw op 15 oktober 1703, huwde hij met Johanna de Voog(h)t op 28 oktober 1705 te Den Haag. Zij was geboren te Amsterdam op 19 september 1679 als dochter van Jan de Voog(h)t en Jacoba Koremans. Zij huwde voor de tweede maal, nadat haar man was komen te overlijden, op 29 maart 1716 te Zutphen met Gerardt Hasebroeck. Toen zij in 1740 het huis Trekvliet te Voorburg verkocht, dat zij had verkregen uit de nalatenschap van haar eerste man Tomas de Bije, was ze alweer opnieuw weduwe geworden, en toen wonende te Vlaardingen. Het is niet duidelijk hoe de vererving van de boerenhofstede precies verlopen is. Het meest waarschijnlijk is dat dit bezit is gelegateerd aan zowel Catharina Veltman als aan Gerard Haesebroeck (niet te verwarren met eerder genoemde Gerardt Hasebroeck) met wie zij in oktober 1740 zou huwen. Gerard Haesebroeck, burgemeester te Zutphen en gedoopt aldaar op 25 januari 1717, was een zoon van Johan Haesebroeck en Elisabeth de Bije. Aangezien zowel de namen Hasebroeck/Haesebroeck als de Bije/de Bie diverse malen voorkomen, zal men het in die relatiesfeer moeten zoeken. Indien het enkel bezit was van Gerard Haesebroeck, dan zou bij transport ervan zijn vrouw niet aanwezig hoeven te zijn. Echter omdat zij beiden steeds optreden, zal het aan hen beiden hebben toebehoord, ook al zal men in diverse akten kunnen vernemen dat het gaat om haar bezit.

Op 9 december 1762 verkopen mr. Gerard Haesebroeck en Catharina Veltman 'een streepje of strookje land waar uit de vrouwe koopster, haar nieuwe broeksloot voor een gedeelte heeft geschoten, groot omtrent een honderdste roeden' aan de hoogwelgeboren vrouwe Charlotte Beatrix van Lindschoten, weduwe van mr. Gerrit Cornelis van Riebeeck voor 100 gulden. Aangezien bij deze verkoop ook Catharina Veltman, de echtgenote van mr. Haesebroeck genoemd wordt, moet zij enig aandeel hierin hebben gehad, hetgeen nogmaals blijkt uit de volgende overdracht. Vijf jaar later op 9 september 1767 verschenen ze opnieuw voor de rechter en schepenen der stad Zutphen: mr. Gerhard Haesebroeck, burgemeester van die stad, met zijn vrouw Catharina Veltman. Zij verzoekt en machtigt haar oudste zoon mr. Johan Heasebroeck om uit hare naam en van hare wegen zich naar 's-Gravenhage te begeven en aldaar aan de heer mr. Librecht Hooreman, oud-Raad en Directeur-Generaal van Nederlands Indië, te verkopen haar eigendomlijke woning en goed genaamd Haesburgh gelegen in den Ambt van Voorburg. Hieruit blijkt niet enkel dat het bezit van haar was, doch ook dat de boerenhofstede van naam veranderd was. Het bezit omvatte toen nog een heren- en boerenhuis, stallingen, bargaen, schuren en ongeveer 41 morgen wei-, teel- en hooiland, alsmede de 'vogelkooy', waarmee de eendenkooi werd aangeduid. Het geheel was verpacht voor 700 gulden 's jaars aan Jan Jansz Overgaauw.

Detail van de in 1712 uitgegeven kaart van het Hoogheemraadschap Delfland, getekend door Kruikius. Met een pijl is Haesburch, voorheen Neyenburch, aangegeven. VreeRyk (links in de afbeelding) is de buitenplaats Essesteijn onder zijn oudere naam.

Publieke veiling bouwmanswoning Haesburgh

Mr. Librecht Hooreman, geboren te Den Haag op 29 augustus 1708 als zoon van Wouter Hooreman en Petronella Maria Brouwers, kocht in 1720 de buitenplaats te Hoorn te Rijswijk. Behalve de reeds genoemde functies van Librecht was hij ook nog opperkoopman en opperhoofd geweest van Masulipatman in Nederlands-Indië. Na zijn overlijden op 8 februari 1774 besloten zijn kinderen uit het eerste huwelijk met Cornelia Reiniera Maire (1722-1754) en zijn tweede vrouw Jeanne Sonnemans (1702-1784) Hooremans bezittingen te verkopen, waaronder de boerenhofstede Haesburgh. Dit zou geschieden via een publieke veiling, waartoe zij opdracht gaven aan Johannes Huygens, notaris en procureur te 's-Gravenhage. Deze laat door middel van een advertentie in de *'s Gravenhaagsche Courant* van woensdag 20 april 1774 weten, op 26 april 's avonds ten vijf uren, in de Casselenye van den Hove van Holland te 's-Gravenhage te verkopen hetgeen ter veiling wordt aangeboden, waarna op 29 april de definitieve afslag zal plaatsvinden. Uit deze advertentie kunnen we tevens opmaken dat een deel verhuurd was tot januari en mei 1776 voor 700 gulden 's jaars.

De uiteindelijke gunning voor 13.500 gulden werd verleend aan Jan van 's Gravemade, die bij akte van overdracht op 3 augustus 1774 definitief de boerenhofstede in eigendom verkreeg, uitgezonderd een hooiberg daarop bij staande en een grote koperen ketel (warm waterfornuis) in het boerenhuis vastgemaakt zijnde, die eigendom bleven van de huurder Jan Jansz Overgaauw, die zich het recht voorbehield het te amoveren en 'naar zich toe te nemen evenals alle het gene voorts daar in aard- en nagelvast, gepoot en geplant is.' Hij zou het pachtcontract overnemen en respecteren, te weten de landen tot primo januari 1776 en de huizingen en verdere getimmerten tot primo mei van dat jaar, tegen de eerdergenoemde huursom. De gemelde 'vogelkooi' was afgebroken. Jan van 's Gravemade breidde als nieuwe eigenaar zijn bezit uit met 9 morgen en 3 hont land, die hij van de erfgenamen van Agatha Hoogwerff, weduwe van mr. Willem Twent had gekocht voor 3.000 gulden. Jan van 's Gravemade bracht nogal wat wijzigingen aan in de boerenhofstede. Niet alleen werd het werk- en stalgedeelte vergroot, maar ook het woonhuis dwars hiervoor werd voor een deel aan de noordoostkant afgebroken. Hierdoor werd ook de kapconstructie van het woonhuis gewijzigd en de voorgevel van het aangrenzende werk- en stalgedeelte. Waarschijnlijk heeft een en ander ook te maken gehad met de beoogde verplaatsing

en vergroting van het karnhuis en de molen, die van inpandig naar uitpandig zouden gaan, alsmede door het wegvallen van een woongedeelte dat men voor een deel terug probeerde te winnen in het werkgedeelte. Hierdoor kwam het resterende voorhuis, dat later als 'optrekje' steeds wordt omschreven, enigszins apart te staan van het werk- en stalgedeelte. Ook een deel van de bijhorende schuren, waaronder het eertijds nog omschreven koetshuis, zou zijn veranderd in een grote stenen wagenschuur met stalling. De tweede hooiberg die in de 18e eeuw door Jan Jansz Overgaauw was gebouwd, was blijkbaar na diens vertrek als pachter van de boerderij via een onderhandse akte van hem overgenomen.

Toen zijn weduwe mejuffrouw Van 's Gravemade, geboren Maria van Wassenaar, die te Den Haag woonde, besloot de boerenhofstede op 2 mei 1806 door middel van een publieke opveiling weer van de hand te doen, luidde de omschrijving van het goed als volgt:

een huismanswoning, genaamd Haasburg, met een optrek daar annex, mitsgaders een grote stenen schuur en een binnenkort vernieuwde karrenhuis en molen, voorts koe en paarden stalling, twee hooibergen en verdere beplantingen en bepotingen, benevens 35 morgen (34 bunder, 63 roeden en 3 ellen) wei- hooi en teelland, bij koop en zonder maat staande gelegen in het Oosteinde van de ambacht Voorburg.

Hieruit blijkt dat men nog niet helemaal klaar was met de verbouwingen, daar een vernieuwd 'karnhuis en molen' nog gebouwd of afgemaakt zouden moeten worden. Deze zouden komen aan de noordoostzijde van het werk- en stalgedeelte. Door dit alles is in het begin van de 19de eeuw de vorm ontstaan zoals die bestaan heeft tot 1942.

De Haagse bierbrouwer David Maarschalk zou de nieuwe eigenaar worden voor fl. 17.000,-. Hij bezat de bierbrouwerij 'De Drie Cruijssen' aan de Prinsegracht te Den Haag. Hij was gehuwd op 9 februari 1805 te Oosterhout (Noord-Brabant) met Geertrudis van Steenhoven. Nadat hij in 1825 weduwnaar was geworden, besloot hij evenals ook de erven in 1828 over te gaan tot openbare verkoping van alle bezittingen. Zo ook de boerenhofstede Haasburg onder Voorburg, waarvan de woning was verhuurd tot april 1832 en de landerijen tot kerstmis 1831 voor een bedrag tezamen van fl. 600,- 's jaars. De pachter was toen al Jacobus van Haastert. Nadat op 4 augustus 1828 de eerste aanbiedingen van alle bezittingen van David Maarschalk zijn gedaan, met onder nummer 21 de boerenhofstede, wordt

er overgegaan tot de eerste bieding. Deze wordt in eerste instantie na gedane opbieding opgehouden op fl. 9.000,-. De Voorburgse bouwman Johannes Hooijmans had hierop slechts een bod gedaan van fl. 6.000,-. Uiteindelijk werd op 18 augustus van dat jaar de bouwmanwoning met verdere opstallen en omtrent 35 bunder wei-, hooi- en teellanden, gegund voor fl. 12.000,- aan mr. Hendrik Abraham Bollard, die een jaar tevoren het buiten Veldzigt had gekocht. Dit buiten wordt ook wel aangeduid als Vreeburg, dat schuin aan de overkant lag, tussen het huidige Park Leeuwesteijn en het stationnetje Leidschendam-Voorburg.

Na het overlijden van mr. Hendrik Abraham Bollard, raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland, werden zijn bezittingen te Voorburg verkocht. Er waren verschillende gegadigden voor de boerderij. De Leidschendamse houthandelaar Johan Willem van der Schooren, die boerderij Essesteijn aan zijn neus had zien voorbijgaan door toedoen van Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, echtgenote van mr. Mari Aert Frederik Henri Hoffmann, had nu zijn zinnen gezet op boerderij Haasburg. Echter ook nu weer zou hij het onderspit delven: de boerderij werd op 20 januari 1844 voor fl. 14.500,- verkocht aan de eerder genoemde vrouw Groen van Prinsterer.

De omschrijving luidde toen:

een bouwmanwoning met stallen, voor 32 koeien en vier paarden, een ruime woning waaraan een optrekje geschikt tot afzonderlijke verhuuring, wagenshuur, varkenshok, karnmolens, hooibergen, mitsgaders welaangelegen en vruchtbare boomgaard, hooi-, wei- en bosland, mitsgaders de laan tot in de achterweg van het perceel en verhuurd aan Jacobus van Haastert, wat de landerijen aangaat tot kersmis achttienhonderd zeven en veertig en wat de woning en verdere getimmerde betreft tot mei achttienhonderd acht en veertig voor fl. 970,-. Hierbij werd door mr. Hoffmann nog een perceel 'krochtland' genaamd 'Het RooP', gelegen aan de Achterweg en het Oosteinde, gevoegd, dat hij in 1860 had gekocht op een veiling in Logement 'De Swaen' te Voorburg.

Na het overlijden van Cornelia Adriana Groen van Prinsterer in 1858 en haar echtgenoot Mari Hoffmann in 1884, kwam het bezit via vererving in handen van hun dochter Jacqueline Adrienne Henriette Hoffmann, gehuwd met Otto baron van Wassenaer van Catwyck, burgemeester van Voorburg van 1855-1859, daarna lid van de Tweede Kamer. Daar dit huwelijk kin-

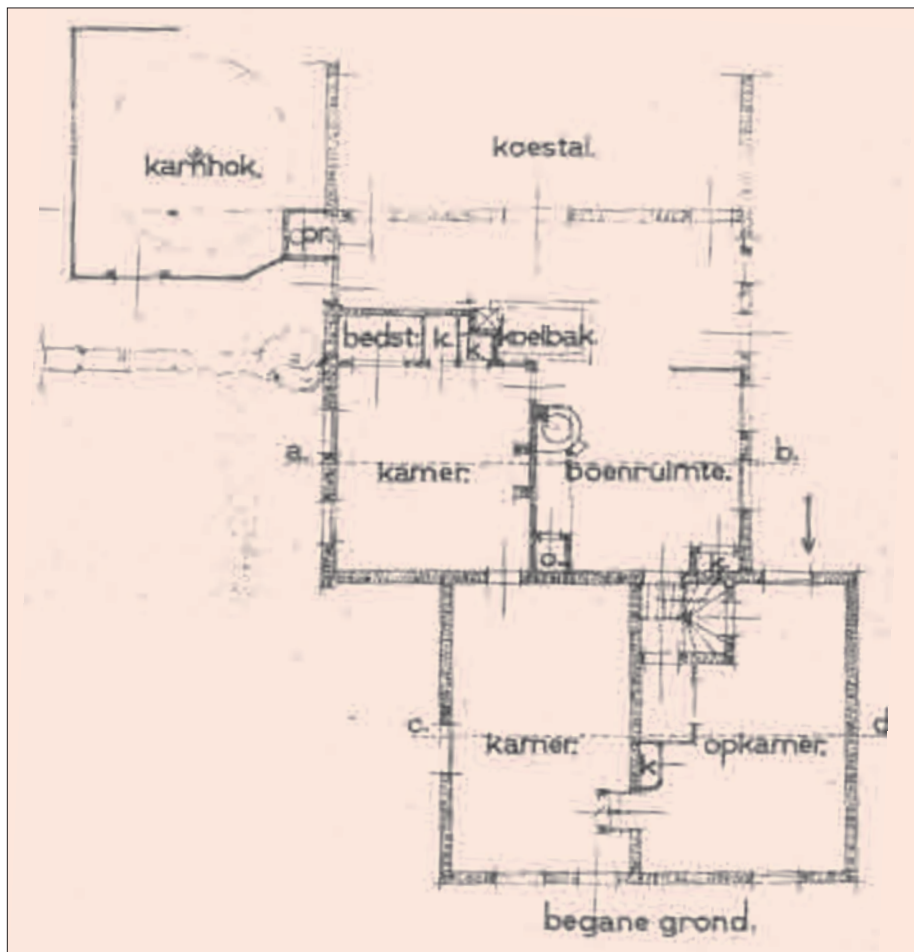

derloos bleef, kwam in 1889 door vererving onder meer boerderij Haasburg in het bezit van Maria Clazina Groen van Prinsterer, weduwe van mr. Johan Antonie Philipse, in leven president van het Hooggerechtshof en voorzitter van de Eerste Kamer. Als laatste van die familie verkreeg hun dochter Elisabeth Henriette Maria Philipse, gehuwd met jonker mr. Bonifacius Cornelis de Jonge dit bezit. Na haar overlijden werden de verschillende boerderijen die toen nog in het bezit van de familie De Jonge waren, zoals Noordenburg, Oostenburg, Heldenburg en Haasburg, op 25 januari 1928 tezamen door de erven verkocht voor één miljoen en drieëntwintig duizend gulden aan de 'Maatschappij Heldenburg'.

In handen van de gemeente Voorburg en afbrokkeling

Lang heeft 'Maatschappij Heldenburg' deze boerderijen niet in bezit gehouden. Op 12 februari 1929 worden verschillende boerderijen waaronder ook Haasburg aan de gemeente Voorburg verkocht. Dit mede in het kader van de geplande stadsvernieuwing en -uitbreiding, die krachtens de Woningwet van 1901 was vastgesteld en waarop in 1917 door de gemeente een uitbreidingsplan werd gecreëerd. Dit zou voor een belangrijk deel pas jaren erna worden gerealiseerd. Ook het gebied rondom boerderij Haasburg werd in dit plan opgenomen als zijnde plan/wijk 'Damsigt', met de aanzet waarvan men in de jaren twintig en dertig begon. Volgens de toen geldende richtlijnen pasten dergelijke agrarische bedrijven uit hygiënisch

Gezicht op Haasburg rond 1910 vanaf het Veurselaantje. Nog duidelijk zichtbaar is het 16e-eeuwse voorhuis, dat in 1942 zou worden gesloopt. Collectie auteur

oogpunt niet meer in een woonwijk. Ondanks de geplande stadsuitbreiding en nieuwbouw, besloot het College van B en W in de jaren dertig, daar niet alle gronden binnen afzienbare tijd voor de exploitatie van bouwterrein nodig zouden zijn, de boerderij te handhaven. In zijn hoedanigheid was het College ook onderhoudsplichtig.

De stal van boerderij Haasburg was inmiddels in zeer bouwvallige staat geraakt, waarbij instorting niet uitgesloten werd. Door zetting van de kapsanten was een zijgevel, die bestond uit een spouwmuur ter dikte van $2\frac{1}{2}$ stenen in Rijnformaat, danig uitgeweken. Daarnaast was de zoldervloer boven de stal geheel vergaan en waren de bintlagen zeer slecht. Om verder

verval tegen te gaan en de stal weer in behoorlijke staat te brengen, was het nodig de zijmuren en de zolderbintlaag met vloer te vernieuwen, hetgeen begroot werd op fl. 2.300,- in 1935.

Echter, de vraag was of boerderij Haasburg, na onttrekking van een deel van de gronden voor de aanleg van de algemene begraafplaats, nog wel een reden van bestaan zou hebben en een uitgave van fl. 2.300,-, mede in verband met de toekomstige bestemming van de overblijvende gronden voor bouwterrein, wel verstandig zou zijn.

Hoewel de gemeente een huurovereenkomst had met de heer Van Haastert, waardoor de huurder aansprakelijk was voor het onderhoud van de boerderij, kon men de voorgestelde vernieuwing moeilijk plaatsen onder het gebruikelijke onderhoud in de zin van de huurovereenkomst. Hoewel voor het boerenbedrijf nog maar 27 hectare overbleef, vond men het toch noodzakelijk van gemeentewege tot herstelling over te gaan. En in verband met de aard van het bedrijf van Van Haastert achtte men het ook raadzaam de werkzaamheden zo spoedig mogelijk te verrichten, omdat 'wanneer het hooi is binnengehaald en het vee weder op stal staat, een en ander moeilijker zou maken.' En zo werd in de zomer van 1935 de oude stal vernieuwd.

Blijkbaar was niet enkel de stal in zeer slechte staat, ook het zeer oude voorhuis en het wagenhuis met paardenstal verkeerden in desolate toestand. Daarom werd in het voorjaar van 1941 door het College van B en W aan de Dienst Gemeentewerken het verzoek gedaan om met een eventueel plan van restauratie c.q. herstel te komen alsmede met een begroting daarvoor. Naar aanleiding hiervan kwam men met de volgende voorstellen:

Een volledige restauratie - met verbouwing zou in grote trekken neerkomen op het slopen en vernieuwen van de voorgevel en de zuidwestgevel; het geheel slopen en vernieuwen van de bekapping; het geheel vernieuwen van de schoorsteen met stookgelegenheid; het vernieuwen van diverse binnemuren en scheidingswanden; het vernieuwen van de verdiepingstrap; het maken van een vestibule aan de woonkamer en het waterdicht maken van de kelder; inclusief het restaureren van het wagenhuis met paardenstal, begroot op zo'n fl. 12.723,-.

Hieruit kan men concluderen dat alles nog in zeer oude staat was, evenals de indeling, waarschijnlijk uit het begin van de 17e eeuw. Nadelen aan dit ruim opgezette plan waren volgens deze Dienst de geringe hoogte van de opkamer, circa 1,98

meter en slaapkamer, circa 2,30 meter, de ongunstige ligging van de woonkamer en het feit dat - met uitschakeling van de opkamer - slechts twee slaapkamers aanwezig waren, hetgeen enkel op te lossen zou zijn door alles te slopen en opnieuw op te bouwen, doch dat zou aanmerkelijk duurder uitvallen en ook niet de opzet of wens van de gemeente zijn. Gezien dit alles werd het plan opnieuw bekeken en kwam men met de volgende oplossing als variant van het restauratie/verbouwingsplan:

Het voorste gedeelte van de woning geheel slopen, in het resterende deel op de begane grond een kamer en een woonkeuken of keukenkamer maken, beide van flinke afmetingen, die door plaatsing van ramen in de nieuwe voorgevel veel aan vriendelijkheid zullen hebben gewonnen, alsmede een kelder van bescheiden afmetingen, te maken onder de nieuwe zolder-toegang en nevenliggende kasten. Op het ruime zoldergedeelte van de woning, dat door een te plaatsen muur van de stal-zolder wordt gescheiden, zijn drie behoorlijke slaapkamertjes ontworpen met dakkapellen en raamkozijnen in de voorgevel. De kosten van dit plan, inclusief het restaureren van het wagenhuis met paardenstal, zijn volgens begroting geraamd op fl. 9.819,-.

Niet alleen zou deze variant goedkoper uitvallen, ook zouden veel uit de sloop vrijkomende materialen kunnen worden hergebruikt. Men zou zich dan ook kunnen afvragen of de boerderij er werkelijk wel zo slecht aan toe was...

De woonkeuken in dit tweede plan zou verkregen worden door verkleining van de aanwezige grote boenruimte, voornamelijk het gedeelte dat bestemd was voor broodbakken, kaasmaken, boterbereiding enz., werkzaamheden die op deze boerderij nog weinig voorkwamen. Zo kon om die reden ook de grote kelder-ruimte gemist worden en volstaan worden met een bescheiden kelder voor berging van enige levensmiddelen. De resterende boenruimte zou voor de huidige omvang van het bedrijf nog ruim voldoende zijn. De hoeveelheid land die vroeger bij de boerderij behoorde, was in de laatste jaren door het aanleggen van de Rodelaan, de Oosterbegraafplaats met de uitbreiding daarvan, de vijver voor zandwinning, de schietbaan en het radiostation sterk ingekrompen, zodat ook uit dien hoofde het bedrijf wel nooit meer de omvang zou krijgen die het had gehad. Daarnaast zou men in principe het bedoelde werk als werkverruimingsproject kunnen laten uitvoeren, waarvoor dan ook weer subsidie mogelijk was. Ook al gold de subsidie van de Rijksdienst voor de Werkverruiming slechts voor projecten

die verband hielden met de voedselvoorziening, men dacht deze wel te kunnen verkrijgen, omdat het hier zou gaan om instandhouding van een consumptiemelkbedrijf. Daar de paardenstalling in de huidige toestand moeilijk meer te gebruiken was, werd dringend verzocht restauratie hiervan uit te voeren voor de staltijd. Het was de Dienst Gemeentewerken die op enige spoed aanstuurde.

Tumult om sloop voorhuis boerderij Haasburg

Het was duidelijk dat men louter uit financieel oogpunt aanstuurde op het slopen van het oude voorhuis. Blijkbaar was het voornemen en de beslissing tot sloop van het voorhuis en de uitvoering hiervan ook ter ore gekomen van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, mede naar aanleiding van een artikel 'Voorjaarstocht langs Oude Boerderijen' in de *Toeristenkampioen* van 18 april 1942:

Dan komt Haasburg. Wat daarmee in de afgelopen weken is gebeurd, is zeer betreurenswaardig. Deze oude, weliswaar enigszins verwaarloosde boerderij, die tot voor kort zulk een fraaie door vele schilders op het doek gebrachten voorbouw bezat, wordt, als wij goed zijn ingelicht, door de gemeente Voorburg "opgeknapt". Echter gaat men de hofstede niet in ouden staat brengen, neen eerst werd het gehele schilderachtige voorgedeelte gesloopt en nu zal men de boerderij van een moderne pui voorzien. Reeds eerder is de gemeente Voorburg er in den "Toeristenkampioen" op gewezen, dat zij zuinig met haar steeds schaarser wordende bezienswaardigheid dient om te gaan. Thans wordt het werkelijk zéér bezienswaardige exterieur van de reeds in plm. 1600 genoemde boerenhofstede Haasburg (vroeger Neijenburch) meedogenloos te niet gedaan. Evenals op Zuidhof aan den Leidschestraatweg, komen of beter: kwamen op Haasburg de bekende kalkversieringen boven de kelderraampjes voor. Echter was geen kruis te bekennen. Boven elk raam zag men drie enigszins driehoekige kalkplakkaten, terwijl daar tussen een halve zon met kalk op den muur geschilderd te zien was. Gelukkig kon op het allerlaatste nippertje het slechten van den bewuste muur op ons verzoek tijdelijk worden gestaakt en werd de versiering fotografisch vastgelegd.

Dat de directeur der Gemeentewerken, de heer Van der Sluijs, hier iets anders over dacht, blijkt wel uit zijn reactie en advies

aan het College van B en W, gedateerd 30 april 1942. Hierin verwoordde hij in het kort het volgende:

De mening van den schrijver van het stukje, n.l. dat het zeer betreurenswaardig is wat momenteel met "Haasburg" gebeurt, kan door mij niet worden gedeeld. Er is n.l. niet anders geschied dan dat een einde is gemaakt aan een onhoudbare en gevaar opleverende toestand. Het "schilderachtige" voorgedeelte (dat thans is gesloopt) was in feite niet meer dan een zeer bouwvallig, tot bewoning ongeschikt gedeelte van een voormalige grotere behuizing, vermoedelijk de behuizing "Neijenburch". Dit resterende deel was misschien wel pittoresk te noemen, doch iets moois of kostbaars van historische betekenis ontgaat mij ten enen male.

Dat overigens aan deze boerderij ook in deskundige kringen uit een historisch oogpunt geen bijzonder grote waarde werd toegekend blijkt wel uit de herziening van het uitbreidingsplan 1933 waarmee door de bond "Heemschut" tot het college van burgemeester en wethouders het verzoek werd gericht de boerderijen "Oost- en West-Duivesteijn" te sparen. De boerderij Haasburg werd hierbij niet genoemd. Het vigerende uitbreidingsplan laat dan ook de eerstgenoemde boerderijen nog in tact - ofschoon de commissie van fabricage het college van burgemeester en wethouders bij schrijven van 13 januari 1933 adviseerde het verzoek van "Heemschut" niet in te willigen. Dwars door Haasburg heen is daarentegen een straat geprojecteerd. Volgens het uitbreidingsplan zal Haasburg dus binnen korte of lange tijd geheel gesloopt moeten worden.

Boerderij Haasburg met wagenshuur, gezien vanuit het oosten omstreeks de jaren zestig van de 20e eeuw. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Het was duidelijk, het protocol luidde vernieuwing. Ook de toenmalige burgemeester Dr. J.A. Nederbragt nam in een schrijven van 8 mei 1942 aan den heer Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, grotendeels letterlijk de bevindingen van de Directeur der Gemeentewerken over, om deze sloop te rechtvaardigen. Dat achteraf hiermee een vergissing is begaan zal door iedereen anders worden beoordeeld.

Na sloop van het oude voorhuis werd het resterende deel voorzien van een topgevel. Deze werd in dezelfde trant gemetseld als het metselwerk van de boerderij, zodat het leek of het altijd al zo was geweest. In nog geen zeven jaar tijd was eigenlijk de gehele boerderij vernieuwd en waren bijna alle sporen van weleer weggewist. Het is dan ook in deze variant dat boerderij Haasburg voor sommigen nog het meest bekend is of op oude foto's voorkomt.

Het einde van boerderij Haasburg

Door alle plannen voor nieuwe wegen en wijken tussen de Hofpleinspoorlijn en de grens met Leidschendam, die mede door de tussenkomst van de Tweede Wereldoorlog slechts voor een deel waren gerealiseerd, was het lot van boerderij Haasburg nog steeds onzeker. Daar ook de uitbreidingsplannen werden bijgesteld, werd er nog maar mondjesmaat onderhoud aan deze boerderij uitgevoerd en was het wegvallen van het land in de polder achter de Broeksloot (waar de stadswijk Essesteyn was gepland) eigenlijk de nekslag voor de voortzetting van het boerenbedrijf.

Toen eind jaren zestig de laatste pachter Johannes van Haastrecht, hij was inmiddels al 82, het boeren voor gezien hield en naar zijn zusters aan de Middenweg te Leidschendam verhuisde, was er nog even sprake van dat men de vrijgekomen boerderij zou bestemmen en inrichten als scoutingcentrum. Echter door getreuzel en geharrewar omtrent de financiën ter realisering hiervan, werd uiteindelijk besloten de boerderij en verdere opstallen te slopen, daar deze inmiddels door verwaarlozing in zodanig vervallen staat waren geraakt dat herstel te duur bleek. En hiermee was het lot na 3½ eeuw bezegeld. Later zouden op de plaats van de boerderij en de boomgaard verscheidene houten clubgebouwen worden neergezet van diverse scoutinggroepen uit Voorburg, en leefde de naam Haasburg nog enkel voort als Scoutingcentrum Haasburg. De laan met bomen, het voormalige boerenpad Veurschelaantje, waar al in 1844 sprake van was en dat door een van de erven van Cornelia

Adriana Groen van Prinsterer in de tweede helft van de 19e eeuw opnieuw was beplant, alsmede enkele lindebomen op het terrein die wat schaduw moesten brengen voor de bewoners van weleer, herinneren de wandelaar aan een verleden waarin alles nog zeer rustig en gemoedelijk was, maar waarvan bitter weinig overgebleven is heden ten dage.

Pachters van de boerenhofstede Neyenburch-Haasburg

Zoals we al hebben kunnen opmaken uit het voorgaande, was de boerenhofstede Neyenburch/Haasburg eigenlijk een beleggingsobject. Men kocht het niet om er zelf op te gaan boeren. De eigenaren verbleven in de 17e en 18e eeuw in de zomermaanden of tijdens het jachtseizoen op het platteland in de 'herenkamer'. In de 19e eeuw raakte dit gebruik in het ongereede en verpachtten ze het land, het huis en de opstallen aan derden. Naast de betaling van huur verrichtte de pachter ook diensten voor de eigenaar. Zo werden veelal de paarden van de heer verzorgd en op stal gezet alsook dienstrijuigen onderhouden en wat al niet meer. Veelal werden er pachtcontracten afgesloten voor een bepaalde termijn, waarbij het land verhuurd werd van januari tot na Kerstmis en het huis en de opstallen van april tot medio mei. Als de onderlinge verstandhouding naar tevredenheid verliep, bleven de pachters vrij lang op een en dezelfde boerderij. Stopte men ermee of kwam men te over-

De achterzijde van Haasburg, gezien vanaf de Broeksloot. Duidelijk is het verval zichtbaar. Opname van omstreeks de jaren zestig van de 20e eeuw.

Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

lijden dan werd veelal een ander familielid voorgedragen als opvolger. Hierdoor komt het nogal eens voor dat men steeds verschillende lieden uit dezelfde families tegenkomt. Het was gebruikelijk dat een boerenzoon, alvorens hij trouwde, probeerde een pachtvereenkomst van een boerderij te verkrijgen en daarna in het huwelijksbootje stapte. Daarom ziet men nogal wat huwelijken plaatsvinden in het voorjaar. Ook door

Jacobus van Haastert (1852-1918) met zijn zoon Johannes Leonardus (1886-1972) op de wagen op het erf van Haasburg tussen de wagenshuur en de stal, met op de achtergrond nog het dak van het oude voorhuis. Opname van omstreeks 1900. Collectie Erven Van Haastert Watergang

introuwen kon men de pacht over een boerderij verkrijgen. Daarnaast werd er onderling van boerderij geruild. Het zal niet verbazen dat in sommige gevallen en zeker in Voorburg tal van boerenhofsteden werden gepacht door lieden die veelal op de een of andere manier familie van elkaar waren en ook dezelfde geloofsrichting hadden. Tot de tweede helft van de 19e eeuw was de boerenstand in Voorburg overwegend katholiek. Uit het kohier met taxaties van huizen en land in Voorburg uit 1628 kunnen we vernemen dat jonker Johan van Egmond van den Neyenburch zijn 13 morgen land had verpacht aan Jan Jansz Bruijneel, die het samen met zijn eigen land onderhield. Wie nadien de pacht over de steeds toenemende percelen land en de daaraan inmiddels toegevoegde boerenhofstede had, is niet duidelijk. Wel zien we dat omstreeks 1680 de pacht was gegund aan Job Jacobsz Castelein, die in 1680 huwde met

Pietermetje Claesdr. van den Bergh. Of nadien een van de kinderen het boerenbedrijf heeft voortgezet of dat het via introuwen in andere handen is overgaan, blijft vooralsnog gissen. Zo omstreeks het midden van de 18e eeuw zien we als pachter van de inmiddels van naam veranderde boerenhofstede 'Haesburgh' Jan Jansz Overgauw (1716-1783), die het voor fl. 700,- 's jaars huurde en een contract had tot medio mei 1776. Deze werd opgevolgd door zijn zoon Paulus Jansz Overgauw (1746-1826). Of eigenaar Jan van 's Gravemade zelf op de hofstede heeft gewoond toen hij tal van veranderingen aangebracht, is niet duidelijk naar voren gekomen. Nadat zijn weduwe Maria van Wassenaar boerderij Haasburg had verkocht in 1806, werd deze nadien verpacht aan de uit Rijswijk afkomstige Jacobus van Haastert (1771-1855), die er met zijn vrouw Helena van der Voort (1780-1815) introk.

Boerderij Haasburg werd in 1815 aangeduid met huisnummer 50 in wijk E. Later zou dit omgenummerd worden in E.-39. Als knecht woonde ook Cornelis Koot (1791-1858) met zijn vrouw Johanna van Haastrecht (1799-1831) en hun kinderen tot circa 1838 op deze boerderij. Inmiddels werd in de loop der jaren de pacht som langzamerhand opgetrokken en betaalde Jacobus in 1844 zo'n fl. 1.500,- per jaar voor de landerijen en het huis en de overige opstallen. Toen hij op 8 april 1855 overleed, werd door notaris H. van Zegwaard de staat van het vee, bestaande uit een hond, twee oude paarden, 17 koebeesten, 5 kalveren, een stier en een zeug, alsmede de bouwmanngereedschappen en de werktuigen en inboedel opgemaakt en getaxeerd op slechts zo'n fl. 2.600,50. Daar Johannes van Haastert (1805-1874) al belast was met de bouwerij, nam hij de pacht hiervan over in 1855. Zijn broer Leendert van Haastert was melkverkooper in Den Haag. Zijn andere broer Arnoldus van Haastert was overleden op 15 februari 1845. Johannes van Haastert en Joanna van Veen kregen negen kinderen, waarvan er vijf niet ouder zouden worden dan dertig jaar. Ondanks deze tegenslagen floreerde de boerderij onder Johannes' leiding. Toen hij op 69-jarige leeftijd kwam te overlijden in 1874, vervoegde zich wederom notaris Van Zegwaard op de bouwmanswoning Haasburg om de staat van de boedel op te maken. Hieruit blijkt dat naast de inventaris van het huis en de stal en de schuren, aan levende have aanwezig waren 22 koebeesten, 7 kalveren, 6 varkens, 2 veulens, 2 paarden, 11 schapen, 1 hond en 12 kippen en 1 haan, hetgeen in totaal geschat werd op fl. 6.062,-. Dit was haast het drievoudige van wat zo'n twintig jaar eerder

werd aangetroffen bij zijn vader. Na het overlijden van Johannes van Haastert was alleen zijn zoon Jacobus (1852-1918) in staat om het boerenbedrijf voort te zetten. Samen met zijn vrouw Petronella Catharina Hooijmans (1855-1922), die had gewoond op boerderij 'Ziet op U Zelfen' aan het Oosteinde, en hun 17 kinderen zouden zij als de derde generatie het boerenbedrijf op Haasburg voortzetten.

Tegenslag en verdriet op Haasburg

Toen Petronella Hooijmans op 12 mei 1876 in het huwelijk trad met Jacobus van Haastert was zij nog in de lichte rouw vanwege haar moeder die in 1873 was overleden. Tijdens zware rouw werd er in principe niet getrouwd. Het echtpaar kreeg tussen 1876 en 1898 17 kinderen, waarvan er tien jong kwamen te overlijden binnen die periode. Met name in de 19e eeuw kwam het aantal jong gestorven kinderen relatief vaak voor. Dit had onder meer te maken met tal van epidemieën en infectieziekten, die via de lucht of het drinkwater veelvuldig slachtoffers maakten. Daarnaast was het ook met de hygiëne slecht gesteld. Open afval- en mestputten, stoffige en benauwde ruimtes, waar nauwelijks gelucht werd, waren plaatsen waar

ziektekiemen zich uitstekend konden ontwikkelen. Ook kwamen veel ongevallen voor op het bedrijf en het land en kwam menig kind in de sloot terecht en verdronk. Naast het verlies van die tien kinderen overleden Petronella's vader, haar schoonouders, echtgenoot, broers en zusters en schoonzusters en zwagers. Door slag op slag bleef zij haar hele leven in de rouw, wat tot uitdrukking kwam in haar kleding en hoofdtooi volgens de Delflandse streekdracht. Niet enkel op persoonlijk vlak ging het minder, maar ook door het langzaam wegvallen van een deel van de activiteiten, zoals kaas en boter maken, waardoor men enkel nog was aangewezen op de melk, verminderden de inkomsten sterk.

Als laatste bouwman en pachter van boerderij Haasburg zien we Johannes Leonardus van Haastert (1886-1972), die eerst met zijn moeder en zuster op de bouwmanwoning woonde en na haar overlijden respectievelijk vertrek als vrijgezel het bedrijf voortzette. Doordat eind jaren twintig de gemeente Voorburg de boerderij en de gronden aankoopt en het uitbreidingsplan het voortbestaan van het bedrijf onzeker maakt, ziet men dat het met het melkbedrijf ook langzamerhand bergafwaarts gaat. Tot mei 1968 heeft Johannes van Haastert het boerenbedrijf nog voortgezet, waarna alles ophield te bestaan. Het was nog de bedoeling de oude boerderij om te bouwen tot scoutingcentrum, hetgeen niet is gebeurd. Na enige jaren leegstand, verwaarlozing en vandalisme werd de boerderij in de jaren zeventig afgebroken.

Type en aard

De boerenhofstede Neyenburch/Haasburg, behoorde tot de groep 'hallenhuis' en wel het type T-huis binnen die categorie. Dit wil zeggen dat de woning dwars voor het werk- en stalgedeelte geplaatst is en naar beide zijden uitsteekt. Binnen die hallenhuisgroep kon het woongedeelte verschillen, het werk- en stalgedeelte is bij alle vrijwel gelijk. Men schaaft dit soort stallen onder de vertegenwoordigers van het zogenaamde voergangtype. De achterzijde van het meestal lage (riet)dak eindigt veelal met een wolfeind, met in de achtermuur van de stal drie deuren. De middelste om het vee te voeren (veelal kon men hier ook met een wagen inrijden) en de twee buitenste om het vee naar binnen te laten of er achter bij te kunnen komen om bijvoorbeeld 'de grup' schoon te maken of om te melken. De koeien werden in de winter op stal gezet volgens 'de Hollandse' veeopstelling, dat wil zeggen met de koppen naar het midden

Johannes Leonardus van Haastert, laatste boer op Haasburg. Opname uit de jaren vijftig van de 20e eeuw. Collectie Erven Van Haastert Watergang

van de stal toe. Naast of achter de bouwmanswoning stond de hooiberg, die eertijds ook barg genoemd werd. Naargelang de grootte van het bedrijf stonden er een of meer. Verder werden de karren en wagens in een apart gebouwde wagenschuur geplaatst, waar ook een stalling was voor de paarden. Veelal trof men dergelijke wagenschuren aan de zijkant van de bouwmanswoning aan ter hoogte van het stalgedeelte. Daarnaast waren er ook schuren meer achter op het erf te vinden voor kalveren en varkens. Die laatste groep vond men meestal in de nabijheid van water. Naast de opstallen kwam men ook diverse hagen en bomen tegen, die onder meer bescherming moesten bieden tegen de harde wind of het felle zonlicht en was er binnen de windsingel ook een boomgaard en moestuin, met hierbij een stukje geriefhout. Het pad vanaf de openbare weg werd veelal eveneens beplant met opgaand hout. Ook al lijkt dit alles zeer idyllisch, het had allemaal zo zijn functie. De indeling van het woonhuis en het werkgedeelte worden het best weergegeven in de verhandelingen van de Leidse doctor Johannes Le Francq van Berkhey in zijn reeks *Natuurlijke Historie van Holland*, het negende deel getiteld 'Het rundvee', zesde afdeling uit 1811. In het eerste hoofdstuk beschrijft hij een boerenwoning en stal. We kunnen hier het volgende lezen: De woning dient bij voorkeur gebouwd te worden voor de in eigendom zijnde percelen land en op een plek die hoger is dan de omliggende landen. Wat aangaat de indeling van een weide- of gemengd bedrijf, beide dienen te bestaan uit een woon-werk en stalgedeelte. Tot het woongedeelte worden gerekend de voorkamer en een opkamer. Het was in die tijd niet ongebruikelijk om de voorkamer te gebruiken of in te richten voor het bewaren van kazen, daarom werd dit ook wel de kaaskamer genoemd. De opkamer was veelal ingericht als 'pronkkamer', waar de beste huisraad gevonden werd en was bovendien van een bedstede voorzien. Hieronder bevond zich de kelder die tegen het noorden lag met kleine keldervensters, aan de noord-oostelijke kant gesitueerd. De kelder was voorzien van stellingen om boter en kaas te bergen en was te bereiken via een trap in de keuken. Alhoewel er een deur in de voorgevel zat, werd deze slechts bij hoge uitzondering gebruikt (dopen, trouwen en begraven). Achter het voorste (woon)gedeelte lag veelal over de volle breedte het achterhuis, ook wel de keuken of het bouw-huis genoemd. Het verschil tussen weide- en gemengd bedrijf kwam onder andere tot uiting in de indeling van de keuken. In het midden tegen de muur die het achterhuis van het voorhuis scheidde, was een schouw of schoorsteen gemaakt. Tegenover

de schouw bevond zich in de stalmuur de (voor-)koestaldeur. Als deze geopend was, kon de bouwman zittend voor de schouw zijn op stal staande vee in de gaten houden. Een oven om brood te bakken of vlees te braden was vaak onder de schouw aanwezig. Op een zolder bevond zich boven de schouw sedert de 17e eeuw vaak een rookkast. Afhankelijk van de ruimte en indeling waren in de keuken een koelbak en een waterpomp (later zou hierbij ook een warmwaterfornuis komen), een tafel met stoelen, wat kasten en schappen aanwezig. De ruimten op de voor- en keukenzolder werden indien ze niet als werkruimte waren ingericht, in de meeste gevallen gebruikt als slaapplek. Ook op het zoldergedeelte boven de stal en soms ook achterin de stal was een slaapplek (bedstede) ingeruimd. Deze werd veelal gebruikt door de knecht of ander personeel.

In de hofstede Neyenburch/Haasburg is in eerste instantie de opkamer gebruikt als 'herenkamer'. Opkamers ontstonden doordat vroeger kelders maar voor een deel onder de grond konden worden gemaakt. Dit kwam door een slechte waterhuishouding, veroorzaakt door de sterk wisselende grondwaterstanden. Hierdoor lag de ruimte erboven hoger dan de andere vertrekken, maar was in hoogte weer lager. Na het vervallen van de functie als 'herenkamer' werd de opkamer veelal als 'mooie kamer' of als ouderkamer ingericht. Aangezien de landen bij deze hofstede hoofdzakelijk uit weide-, hooi- en bosland bestonden, waren de activiteiten van de veeteelt voornamelijk gericht op de melkproductie voor het vervaardigen van kaas en boter. In het kort zullen we op deze activiteiten ingaan.

Veeteelt en ziektes

Hoe groot de veestapel op Neyenburch/Haasburg in de beginperiode was, wordt nergens vermeld. Doch daar men steeds stukken land bleef aankopen, zal, zover dat mogelijk was, de groei ervan enigszins gelijke tred daarmee hebben gehouden. Eerder hebben we kunnen lezen dat de koeien gestald werden volgens de 'Hollandse veeopstelling'. Het ergste wat de boer kon overkomen, was dat zijn vee besmet raakte met een of andere ziekte. Met name in de 18e eeuw kwam dit regelmatig voor. Zo vaardigden de Staten van Holland en Vriesland in 1714 een plakkaat uit, naar aanleiding van een epidemie onder het rundvee, waarin onder meer het volgende wordt vermeld: *.... soo ist dat wij ons verplicht vindende, tot weezenge ende stuytinge van de voorschreeve sieckte, verbieden bij deze*

gestorven ossen, koeyen, kalveren te werpen in de zuijderzee of eenige wateren Blijkbaar werd het aantal kadavers dat ronddreef in open wateren hun te gortig; het bracht hierdoor weer andere ziektes voort. In de tweede helft van de 18e eeuw was het weer eens raak, gezien een nieuwe verordening van de Staten op 28 september 1769.

Het boerenbestaan, waarin in één klap alles tenietgedaan kon worden, was zeker niet zonder risico. Van de veestapel op de boerenhofstede Haasburg krijgen we pas in het begin van de 19e eeuw een duidelijker beeld van zowel het aantal als de soort koeien die er zijn geweest. Toen in 1844 de boerenhofstede werd geveild, was in de omschrijving van het goed te vermelden dat de stal plaats bood aan twee en dertig koebeesten en dat er een stalling was voor vier paarden. Waarschijnlijk is deze omvang gecreëerd begin 19e eeuw tijdens de grote verbouwing die toen plaats vond. Hierdoor behoorde de inmiddels uitgegroeide hofstede tot een van de grote boerenbedrijven binnen de gemeente Voorburg met een oppervlakte van zo'n 41 morgen land. Toen in het tweede kwart van de 19e eeuw Holland weer eens getroffen werd door een longziekte onder het vee, liep ook boerderij Haasburg gevoelige klappen op. Zo moest Jacobus van Haastert in januari 1848 zijn veestapel bestaande uit 4. *Blauwbonte*, 5. *Zwartbonte*, 3. *Lichtbonte*, 5. *Bijsbonte*, 1. *Zwartbonte witkop*, 6. *Zwartwitkop*, 3. *Bijswitkop*, 2.

Blauwekop en 1. *Bijsbonte stier* laten veilen, waarna ze zouden worden afgemaakt. Er gold een algemeen vervoersverbod voor alle levende have op de hofstede. Een dergelijke veiling geschiedde op enige afstand van het publiek om zo verdere besmetting te voorkomen. Daarnaast werd het vee steeds per stuk getoond. Het verkochte vee moest na vier dagen worden geslacht op een door de gemeente Voorburg aangewezen stuk terrein en onder toezicht van een daarvoor aangesteld persoon. Ook het aantal per dag werd bij loting bepaald. De borst- en buikingewanden van het geslachte vee moesten nadien onder politietoezicht worden begraven. De huiden konden, nadat zij met kalkpoeder waren bestrooid, voor andere doeleinden worden gebruikt. Wat met het vlees gedaan werd is niet geheel duidelijk.

Dit soort epidemieën betekende een zware slag binnen een boerenbedrijf en trof in die tijd vele boeren. Hierdoor moest Jacobus van Haastert, nadat zijn boerderij weer vrij was verklaard, zijn veestapel weer helemaal opnieuw opbouwen. Waarschijnlijk is dit ook de oorzaak geweest waardoor de levende have bij het opmaken van de staat der boedel op 9 mei

1855, na het overlijden van Jacobus van Haastert, slechts bestond uit zestien koeien, zeven kalveren en een stier. In de jaren 1877/1878 werden talrijke boerderijen in Voorburg wederom door deze longziekte geteisterd en moesten weer vele stuks vee worden afgemaakt. Blijkbaar is toen boerderij Haasburg deze dans ontsprongen, omdat hierover verder geen melding wordt gemaakt. Naarmate de industrialisatie eind 19e eeuw voortschreed, ook op het zuivelvlak, verdween langzamerhand de boerderijproductie van boter en kaas. Hierdoor zou men zich op Haasburg in de 20ste eeuw slechts nog bezighouden met enkel de melkproductie, die voor verdere verwerking werd afgeleverd bij grote fabrieken c.q. coöperaties.

Boter en kaas

De bedrijfsvoering van boerderij Haasburg was niet enkel gebaseerd op het vetweiden van runderen, maar ook op de verwerking van boter en kaas. Daarnaast zal er op zeer bescheiden wijze enige vorm van akkerbouw geweest zijn.

Kaas was iets wat al in de middeleeuwen als volksvoedsel werd beschouwd, boter daarentegen kwam alleen bij de welgestelden op tafel. Waarschijnlijk heeft men zich al vanaf het begin, in de 17e eeuw, tot het vervaardigen van deze producten op de boerenhofstede toegelegd. Ook al wordt dit niet met zoveel woorden genoemd, in die begintijd blijkt toch steeds bij verkoop dat men enkel sprak over weide- en hooilanden. Van akkerbouw of iets van dien aard wordt niet gerept. Met name uit de omschrijving uit de 18e en 19e eeuw blijkt dat deze boe-

'In de kelder van een boerenwoning, een manier om de melk erin te zetten, om deze af te romen, alsmede de wijze om er dan de room af te scheppen.' Uit: *Natuurlijke Historie van Holland*, J. Le Francq van Berkheij

renhofstede geheel was ingesteld op het verwerken van kaas en boter. Het merendeel van de ruimtes was bestemd als bedrijfsruimte, zodat men eigenlijk eerder kon zeggen dat men in het bedrijf woonde dan ertegenaan.

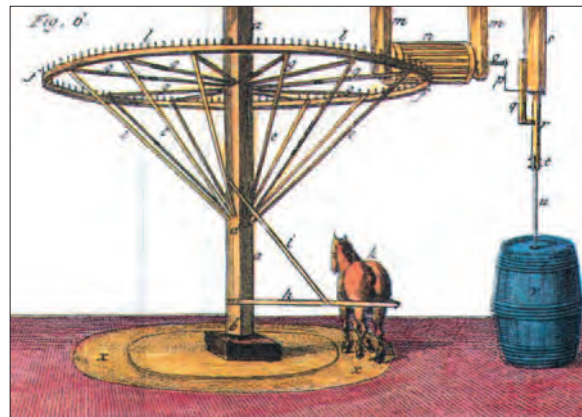
Natuurlijk hing de productie van kaas en boter enigszins af van de gevoerde veestapel. Toen in de 18e eeuw het Hollandse platteland geteisterd werd door vele veeziektes, vond dit ook zijn weerslag op het maken van dergelijke producten. Door de bevolkingsgroei eind 18e en begin 19e eeuw steeg ook de vraag naar dergelijke producten. Dit alles leidde ertoe dat men ook de productie van kaas en boter ging opvoeren, niet enkel voor binnenlands gebruik maar ook voor de export. Het ging in die tijd de bouwlieden redelijk voor de wind.

Waarschijnlijk doordat de inrichting voor de verwerking van diverse soorten kaas en boter sterk verouderd was op boerderij Haasburg, werd rond de eeuwwisseling van de 18e naar de 19e eeuw door de toenmalige eigenaar Jan van 's Gravemade, door zowel afbraak en nieuwbouw als wijzigingen in de opstelling van de productie en vergroting van de karnmolen, alles gemoderniseerd. Hierdoor viel er meer rendement te behalen. Nu werd het verwerken van kaas en boter in Voorburg niet enkel verricht op deze boerenhofstede. Ook op de meeste andere grote boerderijen binnen het dorp vonden deze activiteiten plaats, zodat er best sprake zal zijn geweest van enige concurrentie. Dat bij het kaas- en boterproces een grote kelderruimte onontbeerlijk bleef, blijkt wel uit het volgende feit. Om onder andere boter te kunnen maken, door room van de melk te scheiden, moest de melk eerst enige tijd op een koele plaats worden gezet. Dit deed men in zogenaamde melkkelders. Deze waren veelal voorzien van dubbele luiken. Die werden 's nachts opengezet om koele lucht binnen te laten en 's morgens als de temperatuur begon op te lopen weer gesloten. In de vensteropeningen waren spijlen geplaatst om ongenode gasten buiten te houden. Uit zuinigheid werden vaak afwisselend ijzeren en houten spijlen gebruikt. De ijzeren stonden dicht genoeg bij elkaar om menselijke indringers buiten te houden, de houten zorgden ervoor dat ook de kat er niet in kon. Vaak werden boven deze keldervensters ook kruizen of andere afweertekens geschilderd of gekalkt. Dit om boze geesten en onheil buiten de deur te houden. Het bijgeloof vierde hoogtij in die dagen. Daarnaast moest men ook over een goede karninrichting beschikken. Het handmatig karnen, het verrichten van bewegingen door middel van een stok met hieraan een karndruif in een ton of kuip, waardoor de boterdelen uit de melk werden

Dit type paardenkarnmolen kwam ook voor op Haasburg en bevond zich in het karnhuis aan de westzijde naast de stal. Uit: Natuurlijke Historie van Holland, J. Le Francq van Berkheij

afgezonderd, was nogal arbeidsintensief. Daardoor kon men ook slechts kleine hoeveelheden karnen. Om dit grootschaliger te kunnen doen werd de inpandige karnmolen, die veelal nog door een hond in een soort tredmolen in gang werd gezet, vervangen door een grote uitpandige karnmolen. Hier kon het grote houten molenrad door een karnpaard in beweging worden gezet en gehouden, waarna door overbrenging via houten tandraden het karnen gedaan werd.

Het zou te ver voeren, hier het gehele boter- en kaasmakerijproces uit de doeken te doen, zoals dat op boerderij Haasburg geschiedde. Doch aan de hand van de staat der boedel van deze boerderij opgemaakt in 1855 en 1878, kunnen we door de genoemde gereedschappen en werktuigen vernemen wat er zoal hiervoor nodig was en waarmee men werkte. Een en ander kunnen we ook terugvinden in de afbeeldingen die J. Le Francq

van Berkheij liet plaatsen in zijn verhandeling *Natuurlijke Historie van Holland*, negende deel uit 1811. Hieruit blijkt dat veel werktuigen en gereedschappen generaties lang gebruikt werden, ook op de boerenhofstede Haasburg. De geproduceerde kaas en boter werd opgekocht door boter- en kaashandelaars, die voor verdere verspreiding zorgden. Door de voortschrijdende industrialisatie eind 19e en begin 20e eeuw werd ook de productie van kaas en boter langzamerhand overgenomen door grootschalig ingerichte zuivelfabrieken, waaraan men nog slechts de melk hoefde af te leveren. Hiermee verdween dan ook langzaam de productie op boerderij Haasburg, zodat men zich tenslotte nog enkel met melkvee ging bezighouden.

Bronnen

Archief ANWB Den Haag.

Gemeentearchief Den Haag: burgerlijke stand; notarieel archief.

Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg: burgerlijke stand; aankoop boerderij Haasburg; vernieuwing koestal en restauratie boerderij Haasburg; notarieel archief.

Genealogie families de Bie/Bye, Groen van Prinsterer, Van Haastert, Hasebroek/Haesebroeck (Zutphen), Hoffmann, Hooreman, De Jonge, Overgaauw, Van Wassenaer Catwijck.

Hoge Raad van Adel: genealogie adellijke en aanzienlijke families.

Koninklijke Bibliotheek, Den Haag: afdeling couranten.

Nationaal Archief, Den Haag: oud-rechterlijk archief Voorburg; notarieel archief.

Belonge, J., *De twee Nijenburgen bij Alkmaar*.

Cordfunke, E.H.P., *De middeleeuwse dwangburchten in West-Friesland en Alkmaar, De Middelburg, steunpunt in het Zes-Wielengebied bij Alkmaar*.

Francq van Berkhey, J. Le, *Natuurlijke Historie van Holland, deel 9. Het rundvee* (Leiden, Universiteitsbibliotheek, 1811).

Werkgroep Archeologie gemeente Gorinchem: *Historie van het huis Paffenrode*.

Overzicht van Voorburgse boerderijen

Martin Hooymans, met de hulp van vele anderen

*Boerderij Overburg, gelegen
nabij de huidige
Tusschenburgstraat in
Voorburg West. Foto ca. 1920.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

In dit boek wordt een flink aantal bouwmanswoningen van Voorburg uitgebreid beschreven. Het hier nu voorliggende artikel geeft een overzicht van de boerderijen aan de hand van een tabel, waarin de boerderijen genummerd en geletterd worden gepresenteerd, en een topografische kaart, waarop de boerderijen zijn ingetekend voorzien van nummers en letters. De kaart en de tabel samen bieden de mogelijkheid om vast te stellen waar een bepaald adres, c.q. kadastraal perceel in een bepaalde periode is geweest, wie de eigenaar was en wie er woonden.

Na de inleiding wordt eerst een uiteenzetting gegeven van de bronnen waaruit is geput en de verschillende manieren waarop huizen geïdentificeerd kunnen worden, zoals de kadastrale nummering, de aanduidingen in de verpondingsregisters en de adressering volgens het bevolkingsregister.

Een dergelijk overzicht kan men niet in zijn eentje maken. Men kan het dan ook het beste beschouwen als een forse legpuzzel, waarvan velen reeds grotere of kleinere stukjes bijeen hebben gezocht, welke nu hier zijn samengevoegd tot een groter geheel. Zo mogen niet onvermeld blijven het werk dat de werkgroep Broeksloot van de Historische Vereniging Voorburg heeft verricht, Museum Swaensteijn, de boerderijenwerkgroep die dit boek tot stand heeft gebracht en de medewerkers van het Gemeentearchief Voorburg. Allen (en nog meer) hebben het mogelijk gemaakt dat dit overzicht tot stand is gekomen.

Inleiding

Plaatsbepaling is een belangrijk onderdeel van historisch onderzoek in het algemeen en van genealogie in het bijzonder. Waar zijn mijn voorouders geboren, getrouwd en gestorven? Waar woonden zij en wat deden zij daar? Waar stond dat huis, die boerderij, die molen, die winkel, die buitenplaats? En wie waren de burens? Antwoorden op deze vragen geven vaak een beter inzicht in de geschiedenis op detailniveau. Door allerlei stukjes informatie met elkaar te combineren kunnen we vrij aardig reconstrueren hoe hun leven ongeveer moet zijn geweest.

Maar die plaatsbepaling is veelal niet zo eenvoudig. Er zijn verschillende manieren om plaatsen aan te duiden, zoals de perceelnummering volgens het kadaster enerzijds en de geheel andere huisnummering volgens de bevolkingsadministratie anderzijds. Bovendien zag elk van die instanties zich van tijd tot tijd genoodzaakt om de hele zaak te hernummeren. Dus als er ergens staat dat een of ander persoon op C89 woonde, dan is niet direct vast te stellen waar dat was. Want C89 als kadastraal nummer betreft een heel ander perceel dan C89 als huisnummer. En het huisnummer C89 duidde bijvoorbeeld in 1860 een heel ander pand aan dan in 1890.

In deze publicatie wordt een aantal verschillende nummeringen van Voorburg door de tijden heen in één overzicht geplaatst, zodat het makkelijker is om een bepaalde plek terug te vinden. Dit overzicht beperkt zich overigens tot de boerderijen. Het ligt in de bedoeling om dit in de toekomst uit te breiden tot een uitgebreidere landelijke atlas van alle panden buiten het dorp

zelf, dus inclusief de buitenplaatsen, molens en andere gebouwen. Een eerste aanzet daartoe is reeds gereed.

Bronnen

De samenstelling van dit overzicht is tot stand gekomen door het combineren van gegevens uit verschillende bronnen. In deze paragraaf zullen we eerst het kadaster en de bevolkingsregisters onder de loep nemen en vervolgens nog enkele andere bronnen, zoals de lijst van inlegeringen van 1848 en een lijst van landbouwers uit het landbouwverslag van 1881.

Percelen: het kadaster

Een goede beschrijving van hoe het kadaster in elkaar zit en hoe dat in Voorburg is ontstaan, kan men vinden in de Kadastrale Atlas van Voorburg [1]. Het boek bevat tevens een aantal kaarten die hun oorsprong vinden rond 1812, hetgeen ook verklaart waarom er nog zoveel Franse woorden in staan. De kaarten zijn nog herzien in 1818 en werden definitief afge maakt in 1827. Pas in 1832 komt het kadaster werkelijk van de grond. Dan zijn alle percelen volledig genummerd en geregistreerd.

In de eerste periode, die loopt van 1832 tot circa 1875, kent Voorburg kadastraal drie secties: A (het gedeelte in het noordoosten tot aan Veur, B (het middengedeelte inclusief het dorp) en C (het zuidwestelijke stuk tot aan Rijswijk). Binnen een sectie heeft elk perceel, dus elk gebouw, elk weiland, elke sloot, elke weg, een eigen nummer. Bij het minste of geringste echter kon dat nummer wijzigen. Er hoefde bij de boerderij maar een paardenstal of wagenschuur op het erf gebouwd te worden of alle betrokken onderdelen kregen een ander nummer. Zo verging het ook de boerderij Woelwijk, die aanvankelijk nummer A335 had, doch vanaf 1848 als A635 door het leven ging. Tegen 1875 barst het systeem kennelijk uit zijn voegen. Dan wordt het geheel uitgebreid tot 6 secties en krijgen alle percelen een andere aanduiding. Deze tweede periode loopt van 1875 tot 1900, wanneer er wederom grondig hernummerd moet worden.

Adressen: verpondingskohieren en bevolkingsregister

Aan de Fransen hebben we niet alleen het kadaster te danken, doch ook de burgerlijke stand en het bevolkingsregister. Een uitvoerige handleiding voor het wezen en het gebruik van deze registers vindt men in de uitgave van het Centraal Bureau voor Genealogie [2]. Vóór 1811 bestonden er weliswaar al diverse

vormen van persoonsregistratie. De meeste waren vooral gericht op de administratie van te innen belastingen zoals in de verpondingskohieren (die eigenlijk dus meer een voorloper van het kadaster waren). Doch pas na die tijd geschiedde de persoonsregistratie op zo grote schaal (in geheel Nederland) en geheel gestandaardiseerd.

De verpondingskohieren kenden reeds een systeem van adressaanduiding om de gezinnen (grondeigenaren en pachters) die belastingplichtig waren, te kunnen plaatsen. De eerste kohieren van Voorburg zijn van 1734. Ook in deze registratie komen we verschillende nummersystemen tegen. Zo wordt de boerderij Westerloo vóór 1813 aangeduid met nummer 311, doch krijgt daarna nummer E290. Ook andere boerderijen langs de Broeksloot hebben een adres met een E, hetgeen later wordt voortgezet in de bevolkingsregisters. Rond 1830 komt er een stevige verandering in de huisnummering, vermoedelijk vanwege de op handen zijnde invoering van het kadaster (1832), waarmee het einde van de verpondingssystematiek definitief was. Tegelijkertijd komt de bevolkingsadministratie op, in eerste instantie door middel van de tienjaarlijkse volkstellingen, die vanaf 1849 volgens de wet up-to-date gehouden moest worden. In de praktijk gebeurde dit beslist niet overal. Pas vanaf 1860 kan men er op rekenen dat landelijk de bevolkingsregisters goed bijgehouden werden.

Omdat er natuurlijk de nodige mutaties op deze registers waren, werden ze elke 10 jaar opnieuw overgeschreven. Soms was het dan ook nodig om de huisnummers aan te passen of zelfs de gehele wijkindeling. In de loop van de tijd is dus de gehele systematiek een aantal malen flink gewijzigd, zoals in

Rechts:

Huisnummering 1860-1880

Verskillende adresseringssystemen

1734 – 1813	verpondingsregisters eerste systeem (enkel nummers)
1813 – 1830	verpondingsregisters tweede systeem (wijkletter met huisnummers)
1830 – 1845/6	eerste henummering huisadressen
1847 – 1860	tweede henummering huisadressen
1860 – 1880	eerste en tweede bevolkingsregister; nummering blijft in 1870 ongeveer gelijk
1880 – 1895	derde en vierde bevolkingsregister; nummering blijft in 1890 ongeveer gelijk
1895 – 1913/14	vijfde bevolkingsregister; nieuwe wijkindeling 1913/14 – adresboeken met straatnamen

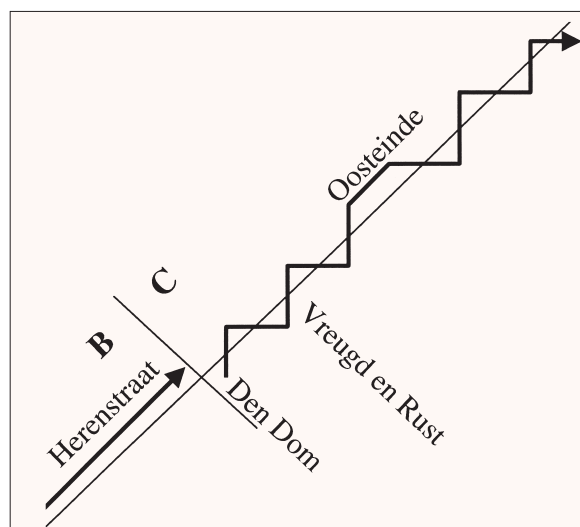
onderstaande tabel goed te zien is.

Vanaf 1860 werd in Voorburg het bevolkingsregister serieus bijgehouden. De nummering sloot qua systematiek aan bij de voorgaande huisnummering. Het geheel was in 5 wijken met de letteraanduidingen A t/m E ingedeeld. Wijk A besloeg ruwweg het dorp, behalve dan de noordzijde van de Herenstraat, waarvan de huizen met de letter B genummerd werden, beginnend in het zuidwesten bij de herberg 'De Gouden Leeuw' en vervolgens oplopend in de richting van het noordoosten. Bij huize Den Dom stopt het. Wijk C begint bij Den Dom en gaat vervolgens zigzaggend langs het Oosteinde naar Veur. Wijk D bevindt zich aan het Westeinde. Alle huizen aan of in de buurt van de Broeksloot, nummerend van Rijswijk naar Veur, behoorden tot wijk E.

Op een paar kleine nummerwijzigingen na blijft deze systematiek tien jaar later gehandhaafd, als er in 1870 een nieuw bevolkingsregister gemaakt wordt. In de praktijk betekende dit het overschrijven van de actuele situatie in nieuwe lege boeken, met weglating van de oude, vervallen, doorgehaalde gegevens.

Huisnummering 1860-1880 (links) en 1880-1895 (rechts)

Vanaf het jaar 1880 werd de systematiek van de nummering van de huizen drastisch veranderd. Waar wijk B in de voorgaande periode van zuidwest naar noordoost ging, liep nu de nummering precies andersom. Overigens behoort vanaf nu huize Den Dom bij B, terwijl dit vroeger bij C hoorde.

op E24 Gerrit van der Ham woonde en dat dit Heldenburg was. De lijst bevat boerderijen, buitenplaatsen en herbergen. Van vele was de plaats reeds bekend, maar veelal niet het huisnummer in 1848. En van andere konden we nu ineens de persoon en het adres aan een boerderijnaam koppelen, bijvoorbeeld dat de weduwe Oosterlaan op Vrijburg woonde en dat dit huisnummer E15 had. Daar komt bij dat de volgorde van de lijst ook een logische looproute volgde. Aldus kon het ene adres worden afgeleiden uit het andere.

Een vergelijkbaar sleutelstuk vonden we in de lijst van landbouwers uit het landbouwverslag van 1881. Hoewel deze lijst geen adresaanduidingen bevatte, werd ons al snel duidelijk dat de volgorde van de lijst op huisnummer was. Eerst een paar A-nummers, dan enkele B-nummers, vervolgens het Oosteinde met de nieuwe nummering van 1880 (eerst de rechterkant lopend van het dorp naar Veur, dan omdraaien en de andere kant), een paar D-nummers en tot slot de E-reeks van de Broeksloot. Het ongemak dat de linkerkant van de bladzijde flink aangevreten was en er dus verschillende voorletters van namen verdwenen waren, werd minder doordat beredeneerd kon worden, wie de desbetreffende personen geweest zouden moeten zijn.

Het boerderijenoverzicht

Het boerderijenoverzicht bestaat uit een kaart en een tabel. Deze twee horen onlosmakelijk bij elkaar. De kaart leert ons waar de verschillende boerderijen gelegen waren en de tabel geeft ons uitgebreide informatie over de betreffende panden.

De kaart

Op de kaart zien we waar de bouwmanswoningen zich bevonden. Voorburg als gemeente bestond globaal uit een dorpskern, het Oosteinde met een paar woonvlekken en een reeks buitenplaatsen, de boerderijen langs de Broeksloot en verder voornamelijk weilanden.

De Broeksloot was de belangrijkste 'wijk' voor boerderijen. De oorzaak hiervan ligt naast de bodemgesteldheid ook in het voersgemak dat deze sloot bood. In het Westeinde vinden we verder slechts een enkele bouwmanswoning naast een aantal buitenplaatsen. In het dorp zelf zijn ook enkele boerderijen te vinden.

Aan de andere kant van het dorp vinden we langs het Oosteinde een aantal kernen met bouwmanswoningen en neringdoenden. Een klein groepje huisjes lag tegenover de R.K.

kerk. We vinden daar onder meer Nooit Gedacht, dat er nu nog staat. Iets verderop, vlak na de Loolaan, is een tweede concentratie van boerderijen, waaronder het statige Woelwijk, dat eveneens nog overeind is gebleven. En tenslotte was er ongeveer tegenover Leeuwesteijn een vlekje met een paar bouwmanswoningen, waaronder Timmerrust en een allegaartje van neringdoenden die een tapperij en een timmermanswerkplaats dreven. Opmerkelijk is dat de bevolking buiten de oude dorpskern rooms-katholiek was, hetgeen ook gold voor de meeste bewoners van de andere boerderijen in Voorburg.

De tabel

Hierin wordt een overzicht van boerderijen met kadastrale gegevens, eigenaren, bewoners en huisnummers gegeven. De tabel behoeft enige toelichting, die we kolomsgewijs zullen afwerken.

- De eerste kolom bevat een (eigen) verwijzing naar de kaart. De genummerde reeks loopt van het Oosteinde naar het Westeinde. De geletterde reeks betreft de boerderijen langs de Broeksloot van Veur tot Rijswijk en omvat ook de Achterweg (de huidige Parkweg).
- De volgende kolom bevat de naam, c.q. een naamsaanduiding van de boerderij; tevens staan hier verwijzingen naar afbeeldingen c.q. literatuur:
 - **D: 145** staat voor pagina 145 van *Dorp aan de Vliet* [3]
 - **E: 15** slaat op pagina 15 van *Essesteijn, standvastig door de eeuwen heen* [4]
 - **H: 43** betekent pagina 43 van *Al wie Ho[o]ij/yman[s] heet...* [5]
 - **I t/m III** betreft *Voorburg in oude ansichten* 1 t/m 3 [6], [7], [8]
 - **J**-nummers zijn aquarelnummer van Jan Verheul, *Boerderijen in Zuid-Holland* [9]
 - **K: 33** slaat op pagina 33 van de *Kadastrale Atlas van Voorburg* [1]
 - **M: 34** geeft het paginanummer van het Prinses Marianne-boek (zie ook V:4) [10]
 - **N: 12** duidt op pagina 12 van *Het verhaal achter de straatnaam* [11]
 - **O: 35** betreft *Op weg naar Sijtwende* [12]
 - **S**-nummers verwijzen naar het paneel van boerderijen in Museum Swaensteyn
 - **V: 4.2.34** verwijst naar *Historisch Voorburg* jaargang 4, nr. 2, pagina 34 (Marianne-boek) en **V: 6.2.5** naar jaargang 6, nr. 2, pagina 5 (schrijvers) [13]

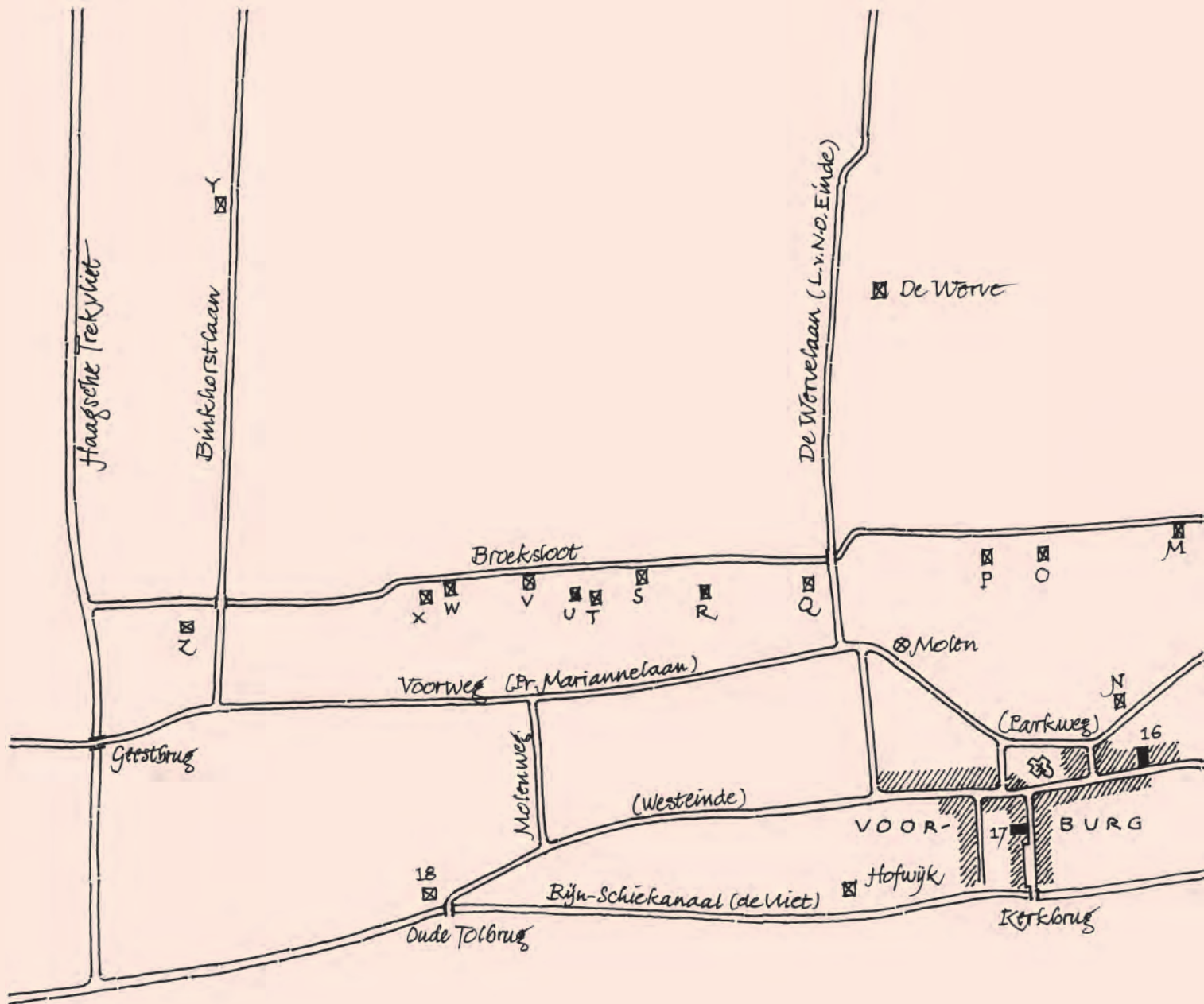
- Dan volgen er kolommen voor data en eigenaren/bewoners/pachters. Deze lijst is beslist niet compleet. Daartoe ontbreekt eenvoudigweg de ruimte. De belangrijkste feiten zijn opgenomen. Hierbij betekent de afkorting **Kad. 1832** (of **K**)=Kadaster 1832 en **Inl. 1848** een vermelding op de lijst van inlegeringen (van militairen) van 1848. Een **E** voor de naam wil zeggen dat de desbetreffende persoon de eigenaar was, een **B** de bewoner, pachter of huurder, een + betekent beide, dus zowel eigenaar als bewoner.
- Daarop volgen de **kadastrale nummers**, eerst de oorspronkelijke van 1832, eventueel gevolgd door nieuwere nummers bij verbouwingen e.d.
- In de kolommen daarna staan de **huisnummers** volgens de diverse bevolkingsregisters; het lijkt erop dat er tenminste 6 verschillende nummeringen in de 19e eeuw geweest zijn: een hele vroege nummering vanaf circa **1811**, rond **1845** zien we een andere nummering, die tussen 1845 en **1847** op verschillende plaatsen licht (met 1) opgehoogd wordt (deze laatste nummering wordt ook aangehouden in de inlegeringslijst van 1848), vervolgens krijgen we een forse omnummering in **1860** en daarna weer een in **1880** en tot slot op de valreep nog een in **1895**. In het begin van de 20e eeuw rond 1913/1914 gaat men over op straatnamen en huisnummers.
- Ten slotte komt er een kolom met het jaar waarin de boerderij gesloopt is.

Een voorbeeld: het gezin van Jan Maan heeft lange tijd op een boerderij aan de Broeksloot gewoond. Volgens de tabel is dit de boerderij Noordenburg. In *Dorp aan de Vliet* vinden we tegenover pagina 240 een afbeelding van deze boerderij, evenals in *Voorburg in oude ansichten* deel 1 en 3. Op de Swaensteyn-expositie is dit boerderij nummer 13. En verder kunnen we het een en ander vinden op pagina 81 (en verder) van *Het verhaal achter de straatnaam*. In het kadaster van 1832 staat de boerderij bekend als B345 op naam van Pieter van der Geer. In 1848 prijkt deze boerderij op de lijst van inlegeringen, doch nu op naam van Jacobus van der Geer. Het adres is dan E30, doch dit wordt in 1860 gewijzigd in E50. In 1867 wordt M.A.F.H. Hoffmann de eigenaar. In het bevolkingsregister van 1870 staat aanvankelijk Hugo van Swieten als bewoner genoteerd, doch deze wordt opgevolgd door Jan Maan, die er in 1880 bij de omnummering naar E74 nog steeds woont. Overigens prijkt hij ook op de lijst van landbouwers uit 1881. In

1884 gaat het eigendom over op B.C. de Jonge (senior). In het bevolkingsregister van 1880-1890 zien we per 8 mei 1889 Abraham Bregman als nieuwe bewoner verschijnen. In 1907 gaat Noordenburg over op B.C. de Jonge (junior). In 1930 is de boerderij gesloopt.

*Bedrijvigheid bij boerderij
Van Paassen in de Kerkstraat.
Ongedateerde foto.
Collectie Museum Swaensteyn*

* SITUATIE BOERDERIJEN VOORBURG *

Legenda:

Oosteinde

- 1 Boerderij van Haastert
- 2 Ruimzicht
- 3 Klein Damzigt
- 4 Bij Leeuwensteijn
- 5 Timmerrust
- 6 Vreeburgh
- 7 Essesteyn-Oosteinde
- 8 Woelwijk
- 9 Boerderij van Haasteren
- 10 Boerderij van Haasteren
- 11 Ziet op u zelve
- 12 Boerderij bij de Wijkerbrug
- 13 Touwslagerij
- 14 Nooit gedacht
- 15 Onder de linden/Oranjerie Rusthof
- 16 Dorpsboerderij
- 17 Boerderij van Paassen
- 18 Boerderij Heeswijk

Broeksloot, inclusief Achterweg (Parkweg)

A Oost-Duivesteijn	Q Boerderij Hendriks
B West-Duivesteijn	R Boerderij Oosterlaan
C Klein Buitenrust/Het Hol	S Boerderij Vrijburg
D Haasburg (voorheen Neyenburch)	T Bethlehem
E Boerderij Essesteyn-Broeksloot	U Reedenburg/Vreedenoord
F Oosterloo	V Het Paradijs
G Boerderij de Loo	W Tuinlust
H Zuyderloo (voorheen Eenhoorn)	X Overburg (voorheen Noorderburg)
I Westerloo	Y De Binckhorst
J Boerderij Rusthof	Z Boerderij Haagzicht
K Vreugd en Rust	
L Noordenburg	
M Eijndorp	
N Oranjelust	
O Heldenburg	
P Oostenburg	

* Copyright © 2003 Robbert Jongepier *

Nr	Boerderijnaam (+afbeeldingen; zie toelichting)	Datum	Eigenaar/Bewoner/+Beide	Kadaster		Bevolkingsregister								Sloop	
				1832	Nw.	1817	1847	1860	1870	1880	1890	1895	1913	d.d.	
	Oosteinde (I:12)														
1	Boerderij van Haastert (II:1; K:20; S:29)	Kad.1832 1867 1885	E: Simon van den Bosch E: Maria E.L. Hovius +: Jacobus van Haastert	A230	D355 D1224			C96	C96	C27					1925
2	Ruimzicht (II:2; S:28)	1909 1929	B: C. van Paridon E: Gemeente Voorburg	-			-	-	-	-					1930
3	Klein Damzigt	Kad.1832 21-07-1867 25-06-1872 15-02-1899	E: A.J. Le Leu de Wilhem +: Pieter Adr. van Swieten +: Engelbertus Hooijmans ...	A485				C93	C93	C24	C24				19..
4	Bij Leeuwensteijn	14-10-1868 11-02-1874	E: Gerardus H. Beuker B: J.P. en W.H. Schmal E: Johannes Hooymans +: Gerardus M. van der Ham	A682				C92	C92	C23					19..
5	Timmerrust	Kad.1832 03-02-1836 18-05-1842 1899 1909	E: Antonic Negggers E: Gezusters Meylink +: Adam Hooymans +: Leonardus J. Bellekom +: Petrus C. de Koning	A274	D330	C39	C40	C89	C89	C28 C29	C28 C29				1918
6	Vreeburgh	Kad.1832 ? Inl.1848 1862 16-02-1864 11-02-1874	E: Hendrik Abraham Bollard E: Arend J. Gaykema B: A.L.B.W. van Oijen B: Willem vd Ham/ A.Hooym. E: Johannes Hooymans B: J.W. Barnhoorn E:	A465	D565		C34	C77	C77	C20					± 1900
7	Essesteyn-Oosteinde (E:14-18; II:4; III:20; S:27)	1871 1899 15-10-1921	+: Hendrik Koot +: C. Koot/Maria Hooymans E: Gemeente Voorburg				-	-	C74a C74	C41					1925
8	Woolwijk (H:43; I:16; III:23, 24; K:33-35;N:121;S:26; V:6.2.5)	08-06-1821 Kad.1832 Inl.1848 07-08-1860 21-02-1872 07-11-1887 1925 ±1940	+: Jan Hooymans " " +: Cornelis Hooymans E: Jacobus Joh. Duynstec + zn +: Johannes A. Hooymans +: Antonius E. Hooymans +: Johannes A.M. Hooymans +: Wilhelmus S. Hooymans	A335 A635	D432 D1211 D1364		C29	C69	C69	C43	C43		Oe 193	Bestaat nog	
9	Boerderij v. Haasteren	Kad.1832 1842/Inl. ±1850 1892 1892 1893 1930	+: Cornelis van Haasteren E: Cornelis van der Post +: Jacobus van Haastert E: Lodewijk C. van Enthoven B: Pieter van der Wal B: Jacobus R. Jeronimus E: Gemeente Voorburg	A349			C26	C66	C66	C44					±1931

Boerderij Vreugd en Rust, gelegen op de plaats van het huidige Juliana-Bernhardparkje. Op de voorgrond de Parkweg. Aquarel van Jan Verheul Dzn., juli 1929 (vlak voor de afbraak). Collectie Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam

Boerderij Vreugd en Rust, stalinterieur. Foto jaren twintig. Collectie Museum Swaensteyn

Boerderij Vreugd en Rust, zij- en achtergevel, met doorkijkje naar de Parkweg. Foto jaren twintig. Collectie Museum Swaensteyn

Nr	Boerdrijsnaam (+afbeeldingen; zie toelichting)	Datum	Eigenaar/Bewoner/+Beide	Kadaster		Bevolkingsregister								Sloop	
				1832	Nw.	1817	1847	1860	1870	1880	1890	1895	1913	d.d.	
10	Boerderij v. Haasteren	Kad.1832 1832 1842 1856 1876 1919	E: Cornelis van Haasteren B: Dirk van Haasteren/v. Veen +: Corncls vd Post/v.Veen E: Cornelis van Haastert/Viev. ½E: Marg. J. van Haastert E: Gemeente Voorburg	A351				C65	C65	C45					±1920
11	Ziet op u zelven (I:20; S:24?)	Kad.1832 24-10-1856 10-10-1874 1884 1891 1906 1929	E: Jacobus van Veen +: Martinus Hooymans E: Pieter Bregman B: Johannes J. Lucas B: Johannes van Zijl +: Jacob Bregman E: Gemeente Voorburg	A359 A529 A687				C54	C54 C54	C55					1930
12	Boerd. bij Wijkerbrug (S:25;Vreedenlust?)		Floris van Oskam Cornelis van der Ham					C51	C51	C9					
13	Touwslagerij / boerderij	Kad.1832	E: Maarten van Oosten E: Stephanus van Oosten B: (Rooie) Jan Hooymans	A384				C45		C45	C62	C62			Bestaat nog
14	(eerst huisjes, tapper?) Nooit gedacht (II:24)	Kad.1832 11-10-1865 11-02-1874 1904	E: Cornelis van Kan +: Johannes Hooymans E: Anna M. Bemelman E: Fam. de Groot	B287 B288	B1214 B1215			C10	C10					Oc63	Bestaat nog
15	Onder de linden / Oranjerie Rusthof (II:32-33; K:62; V:4.2.34,81)	Kad.1832 07-03-1848 Inl.1848 1870-	E: Henr. G.A. Vogel van Aalst E: Prinses Marianne " B: A. Grobben	B315			C5		C5	C5					Bestaat nog
16	Dorpsboerderij	Kad.1832	E: ... B: Johannes L. Hooymans						B100	B20					?
17	Boerderij van Paassen (S:20)	Kad.1832 1956	E: Hendrik van den Bosch B: Corn. H.L. van Paassen	B647										Kstr 11	
18	Boerderij Heeswijk (I:140,146; III:112; S:19)	Kad.1832 04-05-1938	E: B. van der Haer E: Wilton E: Gem. Voorburg	?	F1970 F3603		D20								?
	Broeksloot (D:145,160; I:193; II:144)		Incl. Achterweg												
A	Oost-Duivesteijn (O:35, 46)	Kad.1832 29-08-1848 Inl.1848 27-10-1857	E: Johanna Magd. Henr. Patijn E: Adriaan L.B.W. van Oyen B: Arie van der Kleij E: Abraham van Duijn B: Cornelis Koot	A240			E42		E77	E77	E106	E106			Bestaat nog

Boerderij Heeswijk, op de plaats van het huidige Diaconessenhuis. Foto 1935. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Boerderij Hendriks, gelegen ter hoogte van de huidige afrit van de snelweg bij de Laan van Nieuw Oosteinde. Pentekening van A. v.d. Houven, 1923. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Nr	Boerderijnaam (+afbeeldingen; zie toelichting)	Datum	Eigenaar/Bewoner/+Beide	Kadaster		Bevolkingsregister								Sloop
				1832	Nw.	1817	1847	1860	1870	1880	1890	1895	1913	d.d.
B	West-Duivesteijn (III:2; J:120; O:35, 46; S:18)	1606 Kad.1832 29-08-1848 Inl.1848 27-10-1857	E: Abraham Suasso da Costa E: Adriaan L.B.W. van Oyen B: Cornelis van der Kleij E: Abraham van Duijn B: Jan van der Waal B: N. vd Kleij / Ap.Schr. B: Cornelis v Rijn/ Ap.Schr.	A246			E41	E76 E76	E76	F105	E105	F107		Ge-sl. en her- bouwd
C	Klein Buitenrust / Hct Hol	1814+K 1870 1899/1900	E: Nicolaas van Veen B: G. Nouweland +: J.W. Barnhoorn +: Aric Barnhoorn/ Petr.M. Hooymans +: José Havik	A257				E74 ... E69			E98			1999
D	Haasburg / vh Neyenburch	Kad.1832 1844 Inl.1848 1884 1889 1918 1929	E: Hendrik Abraham Bollard E: M.A.F.H. Hoffmann B: Jacobus van Haastert B: Johannes van Haastert B: Jacobus. v. Haastert/ Petronella C. Hooymans E: J. A. Hoffmann/Otto vW E: FITM Philipse/BC de Jonge B: Johannes L. van Haastert E: Gemeente Voorburg	A267			E39	E68	E68	E97	F97	F98		1972
F	Boerderij Essesteyn - Broeksloot (E:9-ev.; I:5-7, 13-14; II:3; III:3, 6,8,20,147,155; S:17)	Kad.1832 Inl.1848 1858 29-07-1861 30-04-1879 nov 1956 1988	E: Charlotte Bea. van Lynden B: Jacob van Santen B: Arie van Santen E: M.A.F.H. Hoffmann B: Jan de Wit B: Gerrit de Wit/Aletta v Dorp B: S.J. Rodenburg Stadskinderboerderij	A143			E38	E65	F65	E94	E94			Bestaat nog
F	Oosterloo (S:16)	Kad.1832	E: Leendert van der Laan B: Gerrit Verberg	A371				E64						1794
G	Boerderij de Loo (I:27-28; II:12; III:153; L:51, 57; N:65; S:15; V:4.2.40)	Kad.1832 Inl.1848 18-05-1876	E: Joachim Jochems B: Nicolaas Langelaan B: Cornelis van den Burg	A106			E35	E59	E59 E59	E85	E85			1963/5
H	Zuyderloo / vh Eenhoorn	Kad.1832 Inl.1848 25-04-1873 25-05-1878	E: Adriaan van der Linden B: Paulus Overgauw B: J.A.Hooymans/vdPost B: Cornelis van der Lubbe ?: Arie de Groot	B258			E34	E58	E58 E58 E58	E81				Verv. in huisjes

Boerderij Hendriks aan de Broeksloot tussen de Laan van Nieuw Oosteinde en de latere Koningin Wilhelminalaan. Ingekleurde ansichtkaart uit het eerste decennium van de 20e eeuw. Collectie Museum Swaensteyn

Aan de Broeksloot. Precieze locatie niet bekend. Ingekleurde ansichtkaart, in 1905 verzonden. Collectie A.E. Jacobs

Nr	Boerderijnaam (+afbeeldingen; zie toelichting)	Datum	Eigenaar/Bewoner/+Beide	Kadaster		Bevolkingsregister								Sloop	
				1832	Nw.	1817	1847	1860	1870	1880	1890	1895	1913	d.d.	
I	Westerloo (I:22-23, 24 (blekerij); II:16; K:61; S:14;)	Kad.1832 Inl.1848 >1832 1850	E: Huibert A. van Leeuwen B: Jan van Bohemen +: Adrianus Kester +: G. de Groot / H. Kester +: Arie de Groot	B301	E2722		E33	E57 E57	E57	E80	E80				1934/ 1935
J	Boerderij Rusthof (S:22; V:4.2.40)	21-07-1849 21-06-1856 -	E: Prinses Marianne B: Simon van den Berg B: W. van den Berg	-	E301 F302		-	E52		E52	E76	E76			?
K	Vreugd en Rust (I:48, 52; II:28; III:57, 147; J:217; S:21; V:4.2.40)	Kad.1832 1837 1840 Inl.1848 25-04-1885 1929	E: P.J. Groen van Prinsterer E: M.A.F.H. Hoffmann B: Jacobus Hooymans " B: Pieter de Wit E: Gemeente Voorburg	B321	E3103	E30	E31	E51	E51	E75		F75		Pw 169	±1929
L	Noordenburg (D:240; I:53; III:133-135; N:81; S:13)	Kad.1832 Inl.1848 1852 27-06-1865 19-06-1876 1884 08-05-1889 1907 1929	E: Pieter van der Geer E: Jacobus van der Geer B: Alida vd Geer/II. v Swieten E: M.A.F.H. Hoffmann B: Jan Maan E: B.C. de Jonge Sr B: Abraham Bregman E: B.C. de Jonge Jr E: Gemeente Voorburg	B345			E30	E50	E50		E74	E74		Nbl 29	1930
M	Eijndorp (II:153?)	Kad.1832 Jun 1887	E: Henr. G.A. Vogel van Aalst B: Joris van der Heuvel B: Willem Hendrik Schmal B: Piet en Gerrit Schmal	B351 B356				E44	E44	E70 E70		F70			?
N	Oranjelust (N:92)	1775 Kad.1832	B: Cornelis Siliakus E: Johannes van Drunen	B364											<1911
O	Heldenburg (I:181; II:142; N:51; S:12)	Kad.1832 1846 Inl.1848 ? 1884 Jun 1889 1903 1907 1930	E: Gerrit Bakhuyzen E: M.A.F.H. Hoffmann B: Gerrit van der Ham E: J.A. Philipsc B: P.J. Ramakers E: B.C. de Jonge Sr B: Albert van der Harst B: G van der Marel E: B.C. de Jonge Jr E: Gemeente Voorburg	B377			E24	E41		F41	E67		F67		1933
P	Oostenburg (I:54-56; 182; II:143; III:130-131; N:83-84; S:11)	Kad.1832 Ca. 1840 Inl.1848 30-04-1850 1869 ca 1900 1929	E: H.J.G. + A.C. Scheltus B: Johannes Hooymans " E: M.A.F.H. Hoffmann B: Willem van der Ham B: Willem Joh. van der Ham E: Gemeente Voorburg	B386		E22	E23a	F39		E39	E65	E65			1933

Voorburg

Aan den Broeksloot

Neeltje.

*De brug van boerderij
Oostenburg over de Broeksloot.
Ingekleurde Ansichtkaart,
verzonden in 1913.
Collectie A.E. Jacobs*

*De brug van boerderij
Heldenburg over de Broeksloot.
Ingekleurde Ansichtkaart uit
het eerste decennium van de
afgelopen eeuw.
Collectie C.L. van der Leer*

Nr	Boerderijnaam (+afbeeldingen; zie toelichting)	Datum	Eigenaar/Bewoner/+Beide	Kadaster		Bevolkingsregister								Sloop	
				1832	Nw.	1817	1847	1860	1870	1880	1890	1895	1913		d.d.
Q	Boerderij Hendriks (II:131)	Kad.1832	F: Cornelis Joh. Schiefbaan B: Cornelis Hendriks	C351					F32a	F49	E49				1973?
R	Boerderij Oosterlaan (S:9)	Kad.1832	E: Leendert Oosterlaan +: Joh. Oosterlaan/Mvd. Arend	C383					F26a	F42	E42				?
S	Boerderij Vrijburg De Groot/Fransen (I:163,165; II:118; III:122; K:19; N:113; S:7)	Kad.1832 Inl.1848	E: Leendert Oosterlaan E: Wed. Oosterlaan Johannes Oosterlaan Leonardus Fransen/Huybers De Vet	C389			E15	E26 E26		E26	E41	E41			1960
T	Bethlehem (I:164; II:117; S:6)	Kad.1832 1832 Inl.1848 1870 1907 1923 1938 1956	E: Pieter Quarles van Ufford B: Gerrit van Leeuwen B: Cornelis Heemskerk B: Denijs de Wit B: Gerrit de Wit +: El. Schilperoort (wed. Koot) +: Franciscus C. Koot E: Gemeente Voorburg	C392			E14	E25	F25	F40	F40				±1960
U	Reedenburg / Vreedenoord (III:123, 125)	Kad.1832 1832 18-05-1878 25-05-1885 1898 1938	F: Pieter Quarles van Ufford B: Adrianus Tas/C.v.Soest B: Franciscus van der Geest B: J.A.Hooymans/vdPost B: C.J. Koot/vdPost B: C.J. Koot/F.Schilperoort E: Gemeente Voorburg	C405				E24	E24	E39	E39				1938
V	Het Paradijs (III:117-120; K:24; S:5; V:7.1.18)	Kad.1832 1856 1887 1928	+: Coenraad Vernou B: Stephanus van Veen B: Th.C. van Veen E: Gemeente Voorburg	C409				F23	E23	E38	E38				1930
W	Tuinlust (S:4)	Kad.1832	E: Dirk Lammers B: Weerdenburg	C423					F22	F37	F37				?
X	Overburg (vh. Noorderburg) (I:159, 195; II:115-116; III:124; S:3)	Kad.1832 Inl.1848 1867 20-05-1870 10-05-1872 1876	E: Dirk Lammers B: Arie van Oosten/W.deH. E: Johanna A. Lammers B: Johannes Tetteroo B: Jacobus .D. de Raadt /J.I. E: Jacobus J. Duijnsteek	C424			E11	E21 E21	E21	F21	F36	F36 F50			1930
Y	De Binckhorst (I:158; II:112; S:1)	Kad.1832 Inl.1848	E: Gerrit Huybers +: A. Huybers/C. Hooymans +: L.C. Hogendoorn/C.H.	C93			E6	E16	E16	E35	E35				?
Z	Boerderij Haagzicht (I:154 [1890, "Zuyderburg"]; S:2)	Kad.1832	E: Johanna Cath. Marcus B: de Kruif of J.J. Cruyff?	C438							F21?				?

Literatuur

Hieronder volgen de boeken en artikelen, waarnaar in de tekst en de tabel wordt verwezen.

- [1] M.R. van der Krogt, C.L. van der Leer, J.H.M. van der Zon, *Kadastrale atlas Zuid-Holland 1832. Deel 11: Voorburg*. Stichting Kadastrale Atlas Zuid-Holland/Historische Vereniging Voorburg (Voorburg, 2000).
- [2] R.F. Vulsma, *Burgerlijke stand en bevolkingsregister*. Centraal Bureau voor Genealogie (Den Haag, 2002).
- [3] G. Gorris, mr. H. Hardenberg, D. van der Meide, drs. N.J. Pabon, *Dorp aan de Vliet. Geschiedenis van Voorburg*. (1e druk, maart 1953; 2e druk, mei 1960; 3e druk, 1977).
- [4] M.J. Harms, *Essesteijn. Standvastig door de eeuwen heen*. Stichting Stadskinderboerderij Essesteijn te Voorburg (Voorburg, 1998).
- [5] Martin Hooymans, *Al wie Ho[o]ij/yman[s] heet ...* (Leiden, 1e editie, 1999).
- [6] C.H. Voorhoeve, *Voorburg in oude ansichten*. Deel 1 (Zaltbommel, 5e druk, 1980).
- [7] C.H. Voorhoeve, *Voorburg in oude ansichten*. Deel 2 (Zaltbommel, 5e druk, 1987).
- [8] M.R. van der Krogt, *Voorburg in oude ansichten*. Deel 3 (Zaltbommel, 1984).
- [9] P. Ratsma, *Boerderijen in Zuid-Holland. Aquarellen van J. Verheul Dzn.* (Zutphen, 1989).
- [10] Kees van der Leer, *Marianne, een Oranjeprinses, trouw tot in de dood*. Historisch Voorburg, tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg. Jaargang 4, nummer 2 (1998), waarin onder meer: 'Kleine kroniek van Noordervliet', 58-64.
- [11] C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam. Een geïllustreerde historie van Voorburgse straten* (Voorburg, 1989).
- [12] W. de Jonge en de Archeologische Werkgroep Voorburg, *Op weg naar Sijtwende. De geschiedenis en archeologie van een veranderend landschap en zijn bewoners* (Voorburg, 2001).
- [13] *Voorburg en de letteren*. Historisch Voorburg, tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg. Jaargang 6, nummer 2/3 (2000), waarin onder meer: Kees van der Leer, 'A. den Doolaard 1901-1994. Een dolende geest op Woelwijk', 5-13.

Boerderij Onder de Linden, nog met het inmiddels verdwenen geitenhok. Links het hoge voorhuis op de hoek Oosteinde-Prins Albertlaan, beter bekend als de Oranjerie van Rusthof. Foto jaren twintig. Collectie Museum Swaensteyn

De zijgevel van boerderij Vrijburg aan de Broeksloot, naar de eigenaar ook wel boerderij De Vet geheten. Foto 1921. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Auteurs en medewerkers

Hendrik Brouwer Schut (1952) is als vierjarige kleuter, met zijn ouders in Leidschendam komen wonen. Hij heeft zijn hart verpand aan 'zijn' dorp, en laat dan ook geen mogelijkheid onbenut om anderen te laten delen in de kennis die hij daarover heeft opgedaan. Naast het houden van (dia)lezingen en het geven van rondleidingen heeft hij door het schrijven van boeken als *Veur, een dynamische woon- en werkplek* en *Leidschendam, een veranderd dorpsgezicht*, inmiddels de nodige informatie over Leidschendam vastgelegd.

Martin Harms (1944) studeerde aan de Kweekschool van het Haagsch Genootschap te 's-Gravenhage en Onderwijskunde te Rotterdam en is werkzaam in het onderwijs. Sinds 1960 houdt hij zich in zijn vrije tijd bezig met de geschiedenis van Voorburg. Hij was een van de oprichters van de Historische Vereniging Voorburg en bestuurslid van het eerste uur. Hij schreef gedenkboeken over o.a. Huize Rustoord, de R.K. St. Martinuskerk en Essesteijn.

*Hooischuur aan de Broeksloot.
Precieze locatie en datering
onbekend.
Collectie Museum Swaensteyn*

José Havik (1963) is het jongste kleinkind van Adrianus Johannes Barnhoorn en Petronella Hooijmans en is de laatste eigenaresse geweest van boerderij 'Klein Buitenrust'. Omdat zij er van kleins af aan logeerde in de weekenden en schoolvakanties heeft zij altijd een sterke band gehad met de boerderij. Vreselijk vond zij het toen haar geliefde boerderij in januari 1999 afgebroken moest worden voor de aanleg van Sijtwende. Zij vond het dan ook een prachtig idee om ter nagedachtenis een stukje te schrijven over de geschiedenis van deze bijzondere boerderij en de familie Barnhoorn, die daar 100 jaar gewoond heeft.

Martin Hooymans (1953) is door een samenloop van twee omstandigheden in de genealogie terechtgekomen: door zijn interesse voor computers en door zijn vader. Het eerste is ook zijn werk en de tweede heeft zijn hobby eenvoudigweg aan hem overgedragen. Al diens papierwerk leverde tevens de uitdaging op dat alles in de computer te stoppen. Martin heeft daar aanvankelijk ook een eigen programma voor gemaakt, maar dat kan de hedendaagse ontwikkelingen helaas niet meer bijbenen.

De genealogie van de familie Hooij/yman's voerde hem naar de archieven van Voorburg. In 1999 publiceerde hij *Al wie Ho[o]ij/yman[s] heet ...*, de eerste versie van de genealogie van die familie. De laatste vier jaar is hij bezig met een boek over de boerderijen waar de familie in de Vlietstreek (Voorburg-Veur-Voorschoten) zoal heeft gezeten.

Wilco de Jonge (1955) studeerde af in de sociaal-economische geschiedenis en is als rijksambtenaar verbonden aan het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Hoewel zijn functie als financieel controller voor een onderzoeksdirectie dat niet direct doet vermoeden, is hij een gedreven amateur-archeoloog. Sinds 1996 leidt hij het veldonderzoek van de Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg. Mede naar aanleiding van het archeologisch onderzoek verschenen op het grensvlak van de geschiedenis en de archeologie van zijn hand meerdere landelijke en lokale publicaties.

Robbert J. Jongepier (1928) werd opgeleid als architect aan de TH Delft en was tot 1989 docent architectonisch ontwerpen aan de TU Delft. Zijn hobby's zijn kalligrafie, typografie (bibliotheek boeken), kunst en klassieke muziek. Na zijn pensionering ontwerpt en tekent hij onmogelijke objecten, zogenaamde

'bedrogseis' als designfiction ofwel pseudo-realisme. Hij verzorgde een uitgave in eigen beheer: *'Trompluiden', urbatectuur in bedrogseis* (Voorburg, 1955; niet in de handel).

Rolf van der Krogt (1958) studeerde sociaal-economische geschiedenis. Hij is secretaris van de Stichting Hofleveranciers in Nederland en schreef over 'Predikaat Koninklijk en Hofleverancier' een aantal standaardwerken. Verder publiceerde hij - ook in samenwerking met anderen - diverse boeken over aspecten van de geschiedenis van de Voorburgse regio, waaronder boerderijen, tuinderijen, de streekdracht en de volkscultuur.

Kees van der Leer (1944) is werkzaam op het Haagse Zandvlietcollege als corrector en docent economie. Hij groeide op in het toen nog agrarische Zwijndrecht met tuinderijen, boerderijen en intrigerende verhalen over reeds verdwenen kastelen en buitenplaatsen. Voorburg biedt hem een mooie entourage voor het schrijven van diverse publicaties waaronder *Marianne, een Oranjeprinses, trouw tot in de dood* (HVV, 1998), *Historische wandelingen door Voorburg en omgeving* (Waanders, 2001), en *Hofwijck, de buitenplaats* (Walburgers, 2002).

Gé Vaartjes (1954) is neerlandicus aan het Haagse Gymnasium Haganum en publiceert daarnaast. In 1999 verscheen zijn biografie over Herman de Man, die overigens korte tijd in Voorburg gewoond heeft. Thans bereidt hij biografieën voor over schrijfster en toneelcritica Top Naeff en Godfried Bomans. Hij is voorzitter van de Historische Vereniging Boskoop.

Cees van der Velde (1958) volgde omstreeks 1973 een opleiding tekenen/schilderen aan de Haagse Kunstacademie. Hij werkte sedert 1976 als computerprogrammeur en heeft daarin de praktische kanten van de logica leren kennen. Vanaf 1983 specialiseerde hij zich [aan de RUL] in de toepassing van logica en betekenisgeving in sociale en individuele keuzeprocessen. Na zijn afstuderen in 1989 begon hij zijn psychologische praktijk, 'Resultaatgerichte Psychologie'. In 1995 wilde Cees terloops wat uitoekken over zijn afstamming. Dit groeide spoedig uit tot een bredere historische belangstelling, onder andere voor Voorburg, Haagambacht en Wassenaar, waarvan de resultaten onder meer in de onderhavige publicatie een weerslag vinden.

*Boerderij bij de Wijkerbrug op een foto uit 1900. Op de achtergrond de uitspanning 'De Wijkerbrug'.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

*De brug van Oostenburg over
de Broeksloot.*

*Foto W. van Gool, 1920.
Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Colofon

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49
2270 AA Voorburg
telefoon: 079 341 76 04

Bestuur

dr. R.M.W. van Gelooven, *voorzitter*
B.W. Pel, *secretaris*
J.L. Kok RA, *penningmeester*
mevr. S.E.Th. Aalders
mevr. I.E. van der Beesen
mr. A.T.J. Verkerk
J.H.S.M. de Beer, *adviseur*

Lidmaatschap 2003

21 euro
Gezin 25 euro

Penningmeester HVV te Voorburg

Postbank 288321
Rabobank te Voorburg
rekeningnummer 12 76 78 743

Historisch Voorburg

Jaargang 9 (2003), nummer 2

Redactieadres

Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
telefoon: 070 386 84 95

Redactie

Anne Jacobs
Gerard Langerak
Kees van der Leer

Vormgeving basisstramien

Studio Tigges, Voorburg

Opmaak en productie

Drukkerij Gebrs. Verloop, Alblasserdam

ISSN 1381 – 4672

Copyright

Overname van teksten uit 'Historisch Voorburg' is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

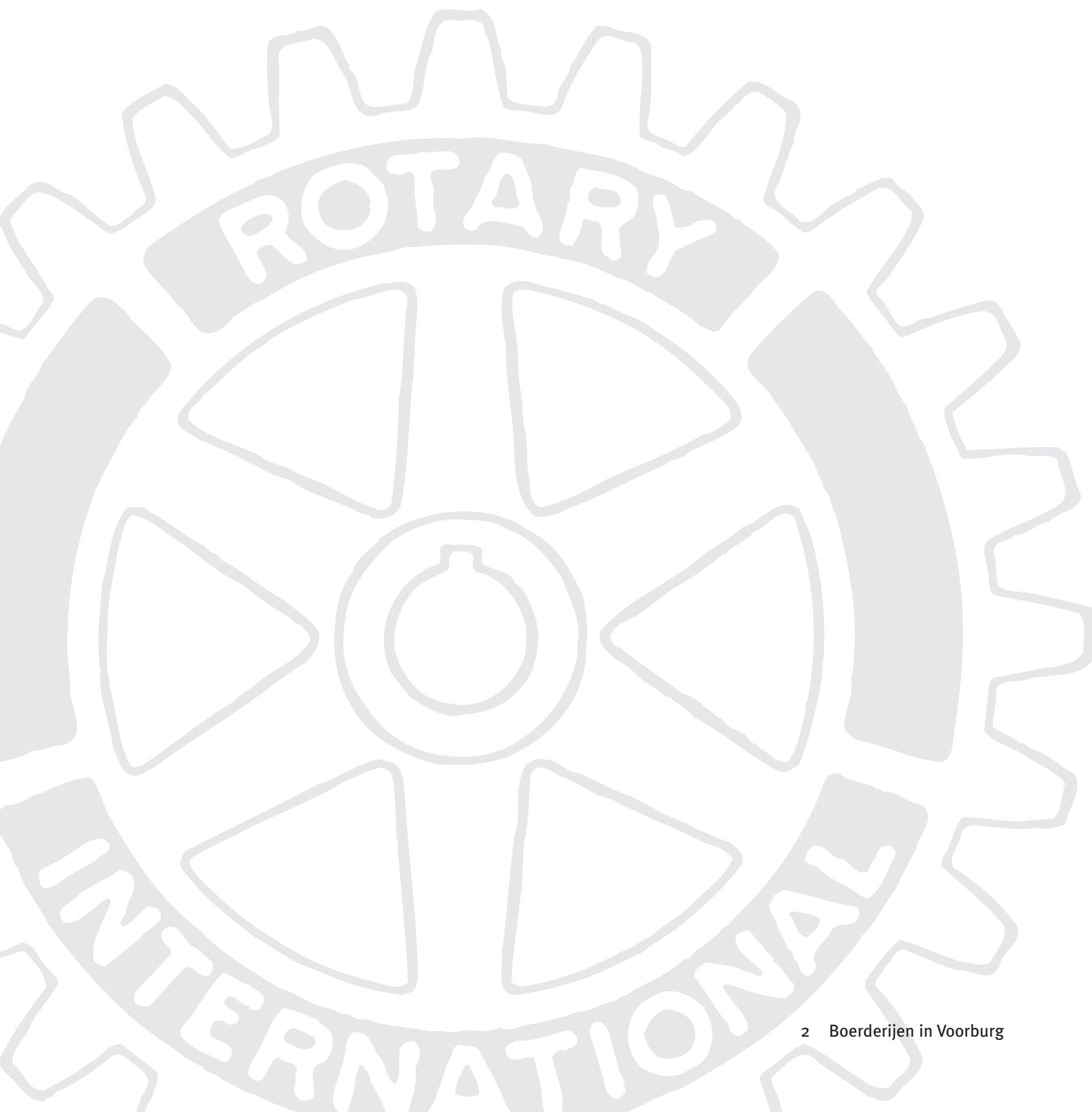
Deze uitgave is tot stand gekomen ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Historische Vereniging Voorburg en wordt u aangeboden door:

Deze uitgave is tot stand gekomen
ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan
van de Historische Vereniging Voorburg
en wordt u aangeboden door:

Rotaryclub Voorburg

HISTORISCHE VERENIGING

Voorburg